Download from:aghalibrary.cm

اسلامي نهضت

د
نادري
کورنۍ
له
راوستو
د
روسانو
تر
ایستو

حکمتيار

فهرست

عنوان	صفحه
د ناشر وینا	أ
سریزه	۱
نادري کورنۍ څنگه قدرت ته ورسېده؟	۷
د نادر خان پاچايي	۲۱
د ظاهر خان واکمني	۴۱
شاهي نظام او د یموکراسی	۲۷
اساسي قانون او سیاسي احزاب	۸۲
د کمونستانو په وړاندي عکس العمل	۱۰۴
د مبارزې پرېکړه	۱۰۸
نشرات	۱۲۲
د پوهنتون سیاسي فضاء	۱۲۸
د تودو مناقشو بحثونه	۱۴۲
د قرآن بې حرمتی	۱۷۷
د محصلینو اتحادیه	۱۸۱
له موږ او نورو سره د دولت چلند	۱۹۴
د اسلامي نهضت قیادت	۱۹۲
کمونستانو د نښتو لار غوره کړه	۲۰۳
د توقیف شپې ورځي	۲۱۵
د سردار داؤد کودتا	۲۲۵
لومړی تصفیه	۲۳۲

دوهمه تصفیه --۲۴۳
د مات وزرو خیل کي --۲۵۲
بی رحمه گاوندی --۲۶۱

بسم الله الرحمن الرحيم

د ناشر وینا

د افغانستان د اسلامي نهضت د ځلانده تاریخ د مینه والو لپاره مو دا ځل د ورور حکمتیار هغه مهم اثر غوره کړی چي د "میثاق ایثار" درنې نشریې قسط وار نشر کړی او اوس ئې د یوه بېل کتاب په بڼه کي خپروي. پدې ارزښتناك اثر کي د هېواد د اسلامي نهضت ځلانده تاریخ د پېښو په لوړو ژورو کي څېړل شوی او د هېواد د لرغوني تاریخ هغه برخه احتوا کوي چي د انگریزانو په لاس د نادري کورنۍ له راوستو نه د روسي فوځونو تر ایستو پوري ئې دوام کړی.

ورور حکمتیار غوښتل چي لومړی همدا" ستاسو مخي ته پرته" برخه ولیکي او بیا د روسي فوځونو له وتلو نه وروسته برخه تکمیل کړي، خو له هېواد نه د روسي فوځونو له وتلو نه وروسته چي د روسانو او امریکائیانو د گډ سازش په نتیجه کي کوم کړکېچن حالات راولاړ شول، د دې کړکېچن او حساس پړاو غوښتنه دا وه چي ورور حکمتیار لومړی د دغي مرحلې پېښي وڅېړي او افغان ولس له هغو خطرناکو توطئو خبر کړي چي د اسلام دښمنانو د اسلام په ضد او په

افغانستان کي د مجاهدینو په لاس د یوه اسلامي حکومت له جوړېدو نه د مخنیوي په خاطر پیل کړې وې، هغه دې ته اړ شو چي د "پټي توطئې، بربنډې څېرې" تر نامه لاندې هغه کتاب ولیکي چي همدا مرحله او د روسانو له وتو نه د طالبانو په لاس د کابل تر پرېوتو پوري د هېواد مهمي پېښي پکي څېړل شوې. بیا ئې لومړنۍ برخه پیل کړه خو متأسفانه دا لومړنۍ برخه لا نه وه تکمیل شوې چي زموږ جنګ ځپلی هېواد له یوه بل ناورین سره مخامخ شو، امریکائیانو په افغانستان تېری وکړ او په خپل ناروا او وحشیانه تېري سره ئې افغانان له یوې بلي لویې ستونزي او یوه بل ستر الهي آزمېښت سره مخامخ کړل. ورور حکمتیار له حالاتو سره د مقابلې لپاره هېواد ته ستون شو او دا مهم کتاب ئې تکمیل نکړی شو، موږ دا غوره وګڼله چي همدا برخه هم د یوه کتاب په بڼه کي خپره کړو. د هېواد د لرغوني تاریخ له مینه والو سره وعده کوو چي انشاءالله پاتې برخه به هم د دوی مخي ته ږدو.

د دې کتاب په پای کي به د ورور حکمتیار هغه دوه ادبي ټوټې هم ستاسو مخي ته کیږدو چي د هېواد د اسلامي نهضت تاریخ او له افغانانو سره د دوی د بدو ګاونډیو بد سلوك پکي انځور شوی.

هدف مو دا دی چي خپل ولس له حقایقو خبر کړو، د دښمن توطئو ته ئې متوجه کړو، د دښمنانو د سپکو او ذلیلو ملګرو کرغېړني څېرې افشاء کړو او د افغان ولس راتلونکي نسل ته د مجاهدینو هغه ارزښتناکي تجربې انتقال کړو چي هره یوه ئې په ډېره ګرانه بیه او د زرهاوو سرتېرو د وینو په بیه ترلاسه شوې. پدې امید چي ارحم الراحمین خدای مو د خپلي لاري د مجاهدینو په ډله کي قبول کړي.

اللهم ارنا الحق حقاً وارزقنا اتباعه

و ارنا الباطل باطلاً وارزقنا اجتنابه

بسم الله الرحمن الرحيم

سريزه

د افغانستان د لرغوني تاريخ څلور وروستۍ لسيزي، له تاريخي او سترو پېښو نه ډكي او له ډېرو حساسو شېبو او لوړو ژورو نه ډك كلونه وو، دا لړۍ د ظاهرخان د څلويښت كلني استبدادي واكمني په وروستۍ لسيزي كي له ۱۳۴۰ هجري شمسي كال نه پيل شوه او تر نن پوري دوام لري.

شاهي نظام د هېواد د حالاتو له سمبالولو نه عاجز شوی وو، دې نظام نه د ملك د اداري استعداد درلود، نه د منطقې د حالاتو سره جوړېدی شو او نه ئې د بين المللي سريع تحولاتو او نويو غوښتنو سره اړخ لګولی شو. د شاه د انحطاطي او استبدادي دور په لسو وروستيوكلونوكي پنځه صدراعظمان يو په بل پسې راوړاندي شول، خو هريو له لنډي مودې وروسته له كار نه ګوښه او استعفا ته اړ شو او خپل ځای ئې د سلطنتي خاندان د خوښې بلي څېرې ته پرېښود. خو پدې سره شاه ونشو كړی چي حالات سمبال او وضعيت مهار كړي او د هغو پټو او ښرګندو خوځښتونو مقابله وكړي چي د شاهي نظام د نسكورېدو او د يوه اجتماعي بدلون لپاره پيل شوي وو. سياسي احزاب صحنې ته راووتل، له بين

المللي جرياناتو نه متأثر ځوانان، منورين او د دنيا له وضعيت نه مطلع افراد چې د خپل هېواد له پرېشان سياسي، اجتماعي او اقتصادي حالت نه سخت ناراضه او د نورو هېوادونو په پرتله ئې ځان ډېر وروسته پاتې ليدو، شاهي منحط نظام ئې د دې انحطاط، اختناق، فقر، لوږې، جهل او بې سوادی عامل ګڼلو او دا ورته د پېغور خبره معلومېده چې د نورو هېوادو ولسونه دي د خپلي خوښي منتخب حکومتونه ولري خو په افغانانو دي د پرديو د خوښي يوه منحطه کورنۍ حکومت وکړي، داسي کورنۍ چې انګريزانو زموږ په هېواد مسلطه کړه. دا پداسي حال کي چې د بريتانيا امپراطوري ختمه شوې او ټوله منطقه د دوی له سلطې آزاده شوې، له موږ نه وروسته آزاد شوي ملکونه نن د خپل برخليك خاوندان دي او د خپلي خوښي حکومتونه لري، د خپل برخليك ټاکلو لپاره هر څو کاله وروسته د ټاکنو صندقونو په وړاندي ودرېږي، خپل زعيم ټاکي، باصلاحيته پارلمان جوړوي، خو په موږ لاتراوسه د رټل شوې زړې بريتانيا لاس پوڅې کورنۍ حکومت کوي، نورو ولسونو دا حق ترلاسه کړي چې د چارواکو کړه وړه وڅېړي، يو په بل تعويض کړي، نااهله واکداران لري او د خپلي خوښي باکفايته مشران راوړاندي کړي، خو زموږ په ولس يو داسي بې سواده پاچا او د ده کورنۍ حکومت کوي چې په کال کي يو دوه ځله د ده غږ له راډيو نه اوري ، هغه هم د څو دقيقو لپاره، ګوري چې د کاغذ له مخي هغه وينا په ډېر زحمت او په وار وار غلطېدو سره لولي چې درباري مشاورينو ورته جوړه کړې او ليکونکو د دې خيال هم ساتلی چې همدا بې محتوی او تکراري وينا په پاچا باندي ګرانه تمامه نشي او د ويلو په دوران کي ئې ستومانه نکړي!! ګورئ چې په غولوونکي سياسي قانون کي د همدې پاچا په هکله ليکل شوي: "پاچا غير مسئول او واجب الاحترام دی" که پاچا وفات شو، نو د ده زوی، د زوی د نشتوالي په صورت کي ښځه، د ښځي د نشتوالي په حالت کي د ده لور د پاچا ځای نيسي!! يعنی پاچايي د همدې کورنۍ موروثي حق دی، نه د پاچا په انتخاب کي ولس څه حق لري او نه د پاچا لپاره اهليت او کفايت ضروري دی !!! درباري ملايانو او پيرانو د همدې اساسي

قانون په پای کې ګوتې لګولې، په منبر د همدې پاچا د تخت او تاج د بقا او د دوام لپاره دعا کوي، طبيعي ده چې د نړۍ پدې نوې فضاء کې روزل شوی نسل دا وضعيت ونه زغمي، له نورو ولسونو سره د سيالۍ هڅه وکړي او په خپل هېواد کې د بدلون لپاره ملا وتړي، نه نظام د ځوان نسل د قانع کولو جوګه وو او نه ئې حاميان او پلويان پدې توانېدل چې روانه وضع توجيه کړي، خلك دې ته چمتو کړي چې د سابق په شان روان حالت ومني، له مخالفت نه ډډه وکړي، سکوت غوره وګڼي او د مجهول مستقبل لپاره انتظار وکړي.

په نړۍ واله سطحه هم په درېو جبهو کې شديد تنافس او رقابت روان وو، له يوې خوا د غرب او کمونيزم ترمنځ، له بلې خوا د کمونيزم او اسلام ترمنځ او په درېيمې جبهې کې د غرب او اسلام ترمنځ د مبارزې سنګرونه تاوده وو، کمونيزم د ځوانۍ مرحلې ته رسېدلی وو، د نړۍ په دوو سترو هېوادونو، شوروي اتحاد او چين باندې مسلط او د نړۍ ترټولو ستر نظامي ځواك ترې جوړ شوی وو، هجومي حالت ئې درلود، غرب په دفاعی حالت کې وو، ورځ په ورځ شاته روان وو، يو په بل پسې ئې د شوروي اتحاد په ګټه خپلې اډې له لاسه ورکولې، د وسلو د خرڅلاو بازارونه او د مصنوعاتو تجارتي مارکيټونه ئې کمونستي بلاك ته تخليه کول. کمونيزم نه يوازې په آسيا، شرقي اروپا او افريقا کې په ډېره چټکتيا مخکې روان وو او د غربی حريف سنګرونه ئې فتح کول، بلکې د خطر زنګونه ئې په لاتيني امريکا کې هم د غربی ځواك د مشرتابه د غوږ تر څنګ اوچت وو، ټوله شرقي اروپا، شمالي کوريا، ويتنام، کمبوديا، يمن، سوريه، عراق، مصر، سودان، کيوبا، چلي او ګڼ شمېر د برې په حال کې سياسي احزاب، د وارسا پکت سره تړلي او له مسکو نه خړوبېدل، پېښې د کمونيزم په ګټه او د غرب د مزيد کمزورتيا په لور رواني وې، غرب د پېښو له مهارولو نه عاجز وو، په ويتنام کې د امريکا شرموونکې ماتې د غرب روحيه په کلکه ځپلې وه او د کمونيزم د مقابلې او پدې مقابلې کې د برې طمع ئې ترې سلب کړې وه. د اسلامي نړۍ په سترو سترو مهمو هېوادونو د کمونيزم سلطه او په مصر، سورېې او عراق کې د

اسلامي ډلو ځپل، کمونیزم ته له اسلام سره په منازعې کې هم د برلاسی احساس وربښلی وو.

د افغانستان سیاسي جریانات لدغه نړیوال بهیر نه په کلکه متأثره کېدل، شاهي کورنۍ چې د بریتانیا له زوال نه وروسته ئې خپل حامي له لاسه ورکړي وو، د مسکو لوري ته مخه کړه، ترڅو له مسکو نه د خپلي واکمنۍ د ادامې تضمین ترلاسه کړي، مسکو خاص شرایط درلودل، افغاني چارواکو د دغو شرایطو منلو ته ځان اړ ګڼلو، لدې نه پرته ئې بله چاره نه لیدله چې په سیاسي، نظامي او اقتصادي برخو کي روسانو ته د دوی د خوښي امتیازات و مني، د اردو د روزني او تجهیز کار ئې روسانو ته وسپارو، د هېواد په شمال، شرق او غرب کي ټولي پروژې لکه د تیلو او ګاز تفحصات، د معادنو استخراج، بند او انهار او د لارو جوړول د روسانو په واك کي ورکړی شوې، د تجارت لویه برخه مخصوصاً زراعتي او نساجي ماشین آلاتو، ترانسپورتي وسایلو او حربي تجهیزاتو اخیستل او د ګاز او پنبی پیرودل، د روسیی کمپنیو لاس ته ورغلل، خو روسانو دا امتیازات کافی نه ګڼل، افغاني چارواکي ئې تر فشار لاندې نیولي وو چې مزید امتیازات ورکړي، مخصوصاً د کمونستي افکارو خورېدو ته لاره آواره کړې او پرېږدي چي افغاني کمونستان سیاسي حزب جوړ کړي، آزاد فعالیت وکړي، آزاد نشرات ولري، په انتخاباتو کي د برخي اخیستلو حق ورکړی شي، له پارلمان نه د دوی د استازو غږ اوچت شي، شاهي منفوره کورنۍ چې له خپل ولس نه وېرېده او په اقتدار کي د پاتې کېدو لپاره ئې له بهرنۍ حمایې پرته بله هیڅ چاره نه لیدله، مجبوره وه د مسکو شرایطو ته غاړه کیږدي، د کمونستي ډلي د جوړېدو شرایط برابر او د ودي لار ئې آواره کړي او لازم امکانات او تسهیلات په اختیار کي ورکړي. پاچا غوښتل چې په هېواد کي داسي دوه حزبي سیستم رایج کړي چې دولتي حزب د شاهي نظام حامي وي او مخالف حزب د کمونستانو تر واکمنۍ لاندې وي خو د شاهي نظام درناوی وکړي. د "خلق دیموکراتیك ګوند" په همدې فضاء کي او له همدې روحیی سره جوړ شو، د خپلي ورځپاڼی په لومړۍ ګڼه کي

ئې د مشروطه شاهي نظام ملاتړ اعلان کړ، د دولت د حمايې تر سيورى لاندې د دوى رسمي او څرګند فعاليت پيل شو، په کمه موده کي د کابل په پوهنتون مسلط شول، ورو ورو ئې لمن نورو علمي مؤسساتو ته خوره شوه او د يوه داسي سياسي حزب په څېر راڅرګند شو چي هرڅا د هېواد راتلونکې د دوى په لاس کي ګڼله او هيڅا د دوى د مقابلې جرأت نشو کولى. شاه پرستان ونه توانېدل چي د "وحدت ملي" ترنامه لاندې دولتي حزب جوړ کړي، د دوى هلي ځلي ناکامي پاتې شوې.

په همدې داخلي او خارجي کړکېچنو شرايطو کي د هېواد اسلامي پاڅون، د څو با ايمانه زلميانو په لاس پيل شو، نه ئې داخلي حامي درلود او نه بهرنى مرستندوى، نه ئې وسايل او امکانات په اختيار کي وو او نه شرايط او حالات د دوى لپاره چمتو وو، نه چا دا انتظار درلود چي پداسي کړکېچنو ظروفو او شرايطو کي دي يو خپلواك اسلامي تحريك پيل شي او نه چا دا ګمان کولو چي دا د ګوتو په شمېر زلميان به پدې وتوانېږي چي د ځواکمنو سياسي جرياناتو مقابله وکړي، د داخلي او خارجي فشارونو په وړاندې خپل شته والى وساتي، مخکي لاړ شي، وده وکړي او يوه ورځ په يوه داسي ستر ځواك بدل شي چي د هېواد په روانو سياسي او اجتماعي جرياناتو کلکه اغيزه وکړي، د پېښو مسير بدل کړي، ستر ستر سياسي احزاب د هغه په وړاندې ماتې وخوري، د ده په لاس د کمونيزم ټغر ټول شي او د شوروي اتحاد ستره او وېروونکې امپراطوري په زوال محکومه شي.

راشئ وګورو چي دا کارونه څنګه ترسره شول؟ د هېواد اسلامي پاڅون څنګه پيل شو؟ د چا په لاس پيل شو؟ څنګه ئې وده وکړه؟ څنګه د سترو سترو تاريخي افتخاراتو د ترلاسه کولو جوګه شو؟ د تحريك له پيل نه وروسته تر نن پوري د افغانستان په لويو لويو پېښو کي د دې تحريك ونډه څومره وه؟ شاهي نظام څنګه نسکور شو؟ د سردار داؤد کودتا څنګه ترسره شوه؟ بيا ولې د

کمونستانو په لاس په قتل ورسېد؟ د ثور د کودتا لاملونه څه وو؟ اسلامي انقلاب څنګه او د چا په لاس پيل شو؟ روسانو ولې زمونږ په هېواد تېری وکړ؟ ولې پدې ونتوانېدل چې مقاومت وټکوي، په اوضاع مسلط شي او افغانستان د مرکزي آسيا د نورو هېوادونو په څېر د تل لپاره اشغال کړي؟ ولې له افغانستانه وتلوته اړ شول؟ او څنګه د شوروي اتحاد دا وېروونکې امپراطوري په زوال محکومه شوه؟ د دې ځواکمني امپراطورۍ په زوال کي دافغانستان د اسلامي تحريك ونډه څومره وه؟

دا کتاب د همدې پوښتنو ځوابونو ته مختص شوی، په سر کي به د نادري کورنۍ د استبدادي واکمنۍ د مسلط کېدو په څرنګوالي او کوم نظام چې دې کورنۍ زمونږ په هېواد مسلط کړی وو په اختصار سره بحث کوو او لدينه وروسته به د هېواد هغه سياسي او اجتماعي پېښي څېړو چې د شاهي کورنۍ له نسکورېدو نه بيا د روسي فوځونو ترو تلو پوري زمونږ په هېواد کي ترسره شوې.

هيله مي دا ده چې پدې ليکني سره د افغانستان د لرغوني تاريخ د يوې ډېرې حساسی‌مرحلې هغه مهمي پېښي په صادقانه او منصفانه طور وڅېړلی شي چې د هېواد روان حالت د هغوی زېږنده ده او د افغان ولس په راتلونکي برخليك باندي پرېکنده اثر لري.

و ما توفيقی الابالله عليه توکلت و اليه انيب.

نادري کورنۍ څنګه قدرت ته ورسېده؟

افغانانو د خپل لرغوني تاریخ په اوږدو کي یوازې هلته ښه ورځ لیدلې او له یرغلونو خوندي پاتې شوي چي ګاونډیان ئې ضعیف او له داخلي ستونزو سره مخامخ وو او پدوی ئې د یرغل او د جګړو د تپلو توان او فرصت نه درلود. خو هر کله چي د دوی ګاونډي هېوادونه ځواکمن شوي او یا د لویو استعماری ځواکونو په اډو بدل شوي، افغانان ئې له ستونزو او ګواښونو سره مخامخ کړي، کله ئې جګړې ورباندي تحمیل کړې، کله ئې لاس پوڅي حکومتونه ورباندي مسلط کړي او کله ئې د دوی هېواد اشغال کړی.

افغانستان په وروستیو پیړیو کي داسي حساس ستراتژیك موقعیت درلود چي د نړۍ سترو سترو فاتحانو هغه ته د مهمي اډې او حساس معبر په سترګه کتل، د افغانستان په لوړو تسلط ئې په ټولي منطقې د خپل تسلط لپاره مقدمه ګڼله او د دې هېواد له اشغال نه پرته په ټولي منطقې د خپل تسلط له ادامې نه نشو مطمئن کېدی.

ګورو چي له یوې خوا په ایران کي نادر افشار سر رااوچت کړ، په ټول ایران

مسلط شو، فرانسوی توپونه په لاس ورغلل، دا توپونه پدې منطقې کي د لومړی ځل لپاره د ده له لوري استعمال شول، په هیڅچا کي د هغوی مخي ته د مقاومت توان نه وو، دغو وسایلو او د شا او خوا سیمو د ولسونو ضعف او ناتواني، دی دې ته وهڅاوو چي د خپلي واکمنۍ لمن خوره کړي، د افغانستان په لوري ئې مخه کړه، هرات او کندهار ئې له خاورو سره برابر کړل، هلته ئې د افغانانو له ککرو نه منارونه جوړ کړل، کندهار ئې خپله نظامي اډه وګرځولو، له هغه ځایه د شرق په لوري وخوځېدو، کابل، پېښور، لاهور او ډهلي ئې تصرف کړل.

همدا راز په اروپا کي انګریز ته باروت په لاس ورغلل، د جهازونو، ټانکونو او توپونو خاوند شو، په ټوله نړۍ کي ئې د ځان سیال نه لیدو، غوښتل ئې له همدې وسایلو نه په استفادې سره په ټولي نړۍ حکومت وکړي، د نړۍ ګڼ شمېر هېوادونه ئې تصرف کړل، د شرق په لوري وخوځېد، د هند په نیمي وچي مسلط شو، لویه بریتانیا ئې جوړه کړه، خو په هند باندي د خپل تسلط د دوام لپاره ئې د افغانستان نیول ضروري ګڼل، دې لوري ته ئې مخه کړه، له افغانانو سره درې ځله مخامخ وجنګېدل، هر ځل په زرګونو افغانان د دوی په لاس په قتل ورسېدل، خو پدې ونتوانېدل چي د افغانانو ټاټوبی د تل لپاره اشغال کړي، پس له لنډي مودې بېرته وتلو ته اړ شول، خو داسي وتل چي په ظاهر کي د دوی مسلح قطعاتو او فوځونو افغانستان پرې ایښی، خو خپل افغاني ګوډاګیان ئې تر شا پرې ایښي، په ظاهر کي افغانانو خپلواکي ترلاسه کړي او اشغالګر ځواکونه ئې د هېواد له پولو ایستلي، خو حقیقي خپلواکي ئې نده ترلاسه کړي، د خپلي خوښي حکومت او نظام ئې ندی جوړ کړی، که څه هم په ظاهر کي کندهار یا کابل د هېواد پایتخت ګڼل کېدو، خو په حقیقت کي دهلي او لندن د افغانستان پلازمیني وې، حکمرانه ډله بدلېده را بدلېده، خو د انګریزانو په خوښه، دا دوی وو چي یوه واکمنه کورنۍ ئې په بلي بدلوله، په ټولي هغي مودې کي چي انګریزانو د هند په نیمي وچي حکومت کولو، د افغانستان د سیاسي پېښو تر شا د انګریزانو لاس وو، د چارواکو د تعویض او یو په بل د بدلولو پرېکړه په دهلي او لندن کي کېده، نه په

کندهار او کابل کې، اصلي واکمن به میکناټن وو او شاه شجاع به یو غولوونکی سمبول.

له نیمي وچې نه د بریتانیایي فوځونو له وتلونه بعد ، چې کله شوروي اتحاد د یوه سترځواك په څېر راڅرګند شو او د افغانستان تر شمالي پولو راورسېدو ، لدې نه وروسته د افغانستان د سیاسي جریاناتو لوري بدل شو او افغانستان د یوه داسې خطرناك سره سیلاب مخې ته پرېووت چې تم کول ئې هرچا ته محال برېښېدو. د بریتانیا د زاړه ښکېلاکګر ځواك د ختمېدو او د شوروي اتحاد د زبرځواك راوړاندې کېدو نه وروسته د افغانستان واکمنه کورنۍ چې د انګریزانو په لاس په افغانانو مسلط شوې وه، مسکو ته مخه کړه او دکرملین له واکدارانو نه ئې په واکمنۍ کې د پاتې کېدو د تضمین ترلاسه کولو هڅه پیل کړه. لدې نه وروسته د افغانستان ټولې خونړۍ پېښې، د واکدارانو په سیاستونو تغییر او یو په بل د دوی بدلول، د مسکو په لاس او د کرملین د واکدارانو په پرېکړه ترسره شوې.

له ډېرو افغانانو سره به دا پوښتنې وې چې نادري کورنۍ څرنګه قدرت ته ورسېده؟ پداسې حال کې چې دا کورنۍ د انګریزانو په لاس په افغان ولس مسلط شوه څنګه د بریتانیا له زوال نه وروسته او د هند له نیمي وچې نه د انګریزی فوځونو له وتلو نه پس نسکوره نشوه؟ ولې په هند او پاکستان کې له انګریزانو نه د خپلواکۍ ترلاسه کولو نه وروسته منتخب حکومتونه رامنځته شول، خو په افغانستان یو منحط شاهي نظام او د یوې مستبدې کورنۍ واکمني په خپل حال پاتې شوه؟ اقتدار ته د دې کورنۍ د رسېدو او د اوږدې مودې لپاره د پاتې کېدو اصلي کیسه څنګه وه؟

نادري کورنۍ، د انګریزانو تر سلطې لاندې هند کې د اوږدې مودې تبعیدي ژوند تېرولو نه وروسته د امیر عبدالرحمن خان د واکمنۍ په وروستیو کلونو کې د انګریزانو په وینا کابل ته راستنه شوې وه، په هند کې د اقامت په دوران کې د

دوی مصارف انګریزانو ورکول، په کابل کي له اقامت نه وروسته د انګریزانو په وساطت د پاچا او نادري کورنۍ ترمنځ اړیکي ټینګي شوې، په دربارکي د دې کورنۍ د منل کېدو دوه مهم وجوهات وو: د انګریزانو وساطت او د نادرخان له خور سره په ۱۹۰۲ کال د حبیب الله خان نکاح، حبیب الله خان د انګریزی تاریخ لیکونکو د وینا له مخي ترسلو نه زیاتي نکاح شوې ښځې درلودې چي هر مازدیګر به ټولي د ده مخي ته لیکه کېدې او ده به د ټولو له منځ نه یوه د راتلونکې شپې لپاره انتخابوله. غلام محمد غبار افغان تاریخ لیکونکی پدې هکله لیکي: حبیب الله ته درباري ملایانو دا فتوی ورکړې وه چي پاچا کولی شي له څلورو نه زیاتي ښځي په نکاح کړي، مخصوصاً د نورستان له خلکو نه چي ګواکي په جنګ سره د دوی سیمه نیول شوې، د اسیرانو حیثیت لري او ښځي ئې وینځي ګڼل کېږي.

دغه سیاسي ازدواج دې کورنۍ ته موقع ورکړه چي لومړی په پاچایي دربارکي د پښو ځای پیداکړي او بیا اقتدار ته د رسېدو لپاره ځانته لار آواره کړي.

غبار د حبیب الله خان په دربارکي د دې کورنۍ د غړو د نفوذ په هکله لیکي:

امیر حبیب الله خان ورو ورو دې کورنۍ ته ارتقاء ورکړه، نه یوازې په دربارکي، بلکي د افغانستان په فوځ کي هم، محمد آصف خان او محمد یوسف خان د "مصاحبین خاص" تر نامه لاندې د پاچا ندیمان شول. محمدنادر خان او ورور ئې محمد علي خان د شاه د محافظې قطعې جنرال او غونډ مشر شول، د نادرخان دوه نور ورونه، محمد عزیزخان او شاه ولي خان یو د "شاه آغاسی خارجه او رکاب باشي" ترنامه لاندې د خارجه چارو مسئول او بل ئې د شاهي کورنۍ د شاهزادګانو لپاره د آسونو د قطعې آمر (سرخان سپور) وټاکل شو.

همدا راز د نادر خان دوه ترونه، محمد سلیمان خان او احمد شاه خان، د نظامي شاه آغاسی او (سرمیرسپور) د امیر زادګانو د سورلۍ د قطعې آمران

وټاکل شول، وروسته بيا احمد علي خان د دې کورنۍ بل غړی، په درباركي وګمارل شو او محمد هاشم خان د نادر خان ورور هم د "سر، سراوسی" ترنامه لاندې د پاچا د حضور د خاصي ډلي آمر وټاکل شو. پدې ترتيب د حبيب الله دربار ورو ورو د دې کورنۍ لاس ته ورغی، خو دې نفوذ او درباري مقام، نه په ملت کي جرړی درلودې او نه څه وزن؛ خو يوه خاصه پېښه د دې باعث شوه چي د نادرخان شخصي وجاهت د دربار او کابل له محدودې نه د يوه زړه ور او باتور ولايت ترسطحی خور شو او هغه دا چي په ۱۹۱۳ ـ ۱۹۱۲ کي د پکتيا خلکو د دولتي فوځ د ظلم په خلاف پاڅون وکړ، د دولت ځواکونه ئې وځپل، شاه لالهانده شو، نادرخان د شاه د خوشحالولو لپاره د دې ملي پاڅون د ځپلو دندي ته داوطلب شو، په پکتيا ئې يرغل وکړ او د مقاومت په ټکولو بريالی شو او پاچا ورته د نايب سالاري رتبه ورکړه.

د دې ترڅنګ د حبيب الله خان د پاچايي په وروستۍ برخي کي د نادر خان ورور محمد هاشم خان ته د نظامي نائب سالاري رتبه ورکړی شوه او د دې ترڅنګ د هرات د فوځ قوماندان وټاکل شو او محمد سليمان خان د نادر خان د تره زوی د هرات په شان د يوه لوی ولايت د والي په حيث توظيف شو او پدې سره د هېواد د غربی سيمو اوسېدونکو سره د دې کورنۍ اړيکي ټينګي شوې.

غبار د حبيب الله خان د استبدادي او مفسدي واکمنۍ د نسکورېدو په هکله ليکي: د مرکزي مطلق العنان دولت له ورځ په ورځ زياتېدونکي فشار نه ولس ستومانه شو، دولت په خارجي سياست کي د انګريزانو تر سلطې لاندې وو، ولس له بهرنۍ سلطې نه خپلواکي غوښتله او د مرکزي دولت له استبدادي سياست نه متنفر وو، شاه چي د يوه مطلق العنانه واکمن په څېر د هېواد د اداري واګی په اختياركي درلودې، عملاً ئې د هېواد چاري بې مسئوليته او مفسدو درباريانو ته پرې ايښې وې او پخپله د عياشۍ او اخلاقي فساد په ډنډ کي ترستوني غرق وو، تر سلو نه زياتي ښځي ئې په خپل حرمسرای کي راغونډې کړې وې او په لسهاوو

غیر قانوني زامن ئې درلودل. مولوی عبدالرب کندهاری د کابل د معارف مدیر مکلف وو چې د شاه د حرم هري ښځې ته عربي القاب راپیدا کړي او د ده نامحدودو کوژدو ته شرعي فتوی ولټوي، دغو درباري ملایانو به شرعي حیلې جوړولې او ویل به ئی: له دارالحرب نه د هر شمېر ښځو ترلاسه کول او په خپل حرمسرای کي ساتل، شرعي مانع نلري. د پاچا پلار امیر عبدالرحمن خان د نورستان سیمه د یوه جهاد په ترځ کي فتح کړې او د سیمي اوسېدونکي ئې مسلمان کړي، دا سیمه د دارالحرب حیثیت لري او د ده زوی امیر حبیب الله خان کولی شي لدې سیمي نه د خپلي خوښي په شمېر ښځې ولري!!

د پاچا سلوك له عام ولس سره خو څه کوې حتی له نږدې درباریانو سره داسي وو لکه د یوه آقا او بادار معامله له خپل ذلیل او سپك مریی سره.

دربار ته معزز کسان به ئې په معمولي خبره سپکول، وهل او د سیالانو مخي ته رټل، پدې سره ئې غوښتل چې ټول تر رعب لاندې وساتي او هیڅوك د ده په وړاندي د عزت النفس احساس ونکړي. یو ځل په استالف کي خپل مېله ځای ته تللی وو، نادرخان له خپل معین وخت نه لږ وروسته وررسېدو، پاچا خپلو عسکرو ته امر وکړ چي هغه ته کرتۍ چپه ورواغوندي، په یابو ئې سپور کړي او د سورو عسکرو سره یوځای ئې د کابل په لوري وخوځوی، ترڅو ټول خلق دا منظره وګوري او د ده لپاره د عبرت سبب شي.

حبیب الله خان په ۱۹۱۹ کي د لغمان د کله ګوش په ښکارځي کي د شپې لخوا په خپلې خیمې کي په قتل ورسېدو، پهره کوونکي عسکر پداسي حال کي شجاع الدوله ونیو چي د شاه له خیمې نه راوتو، خو د قتل ځای ته د نادرخان په رارسېدو سره هغه پرېښودی شو، ویل کېږي چي د ده په قتل کي د شاهي کورنۍ غړو او د نادرخان په شمول ځینو درباریانو لاس درلود. د شاه له قتل نه وروسته سردار نصر الله خان په لغمان کي او امان الله خان په کابل کي د پاچایي د عوا وکړه، په جلال آباد کي مېشت دولتي قطعاتو لومړی د سردار نصرالله خان د

پاچايي ملاتړ وکړ خو درې ورځي وروسته ئې د پاچا د زوی امان الله خان ملاتړ وکړ او عنايت الله خان معين السلطنة او نصرالله خان نائب السطنه ئې د نادرخان په شمول ونيول او لاس تړلي ئې د کابل په لوري وخوځول.

همدا کار د هرات د فوځي قطعاتو له خوا له محمد هاشم خان او محمد سليمان خان سره وشو، دواړه ئې لاس تړلي او په يابو سپاره کابل ته ولېږل، دا کار د خلکو د هغې ژوري کرکي ښودنه کوي چې د دې کورنۍ د غړو په نسبت ئې پدې خاطر درلوده چې له انګريزانو سره ئې ژوري اړيکي وې.

امان الله خان، نايب السطنه نصرالله خان ترهغه په بند کي وساتو چي مړ شو، نادرخان ئې سره له کورنۍ لومړی د ارګ په محبس کي واچاوو او وروسته ئې خوشي کړ او د خپل فوځ سپه سالار ئې کړ او د ده ورونه هر يو شاه ولي خان او شاه محمود خان ئې په فوځ کي د جنرالانو په حيث وټاکل او خپلي دوې خويندي ئې هم دوی ته په نکاح ورکړې.

له انګريزانو سره د درېيمي جګړي په دوران کي نادرخان د ټل او شاه وليخان د وزيرستان د محاذونو قومندانان ټاکل شوي وو، د وزيرستان مجاهدين په شاه ولي خان شکمن شول او د محاذ له قومندانۍ نه ئې عزل کړ او لاس تړلی ئې له سيمي وايست او د نادرخان خواته ئې ولېږو .نادر خان د ټل به محاذ کي غوښتل چي جنګيالي په شا کړي، پدې نامه چي ده ته اطلاع رسېدلې چي د انګريزانو زيات شمېر تازه قطعات د جنګ ميدان ته رالېږل شوي، خو نورو ورسره دا خبره ونه منله، جګړه پيل شوه، په لومړی سر کي د ټل فوځي قلعه د افغاني جنګياليو لاس ته ورغله، خو وروسته د ده د متزلزل قيادت په وجه ببرته انګريزانو ونيوله، نادرخان د تېښتی په حالت کي وو چي له کابله ورته د افغانانو او انګريزانو ترمنځ د متارکې اطلاع ورکړی شوه.

له انګريزانو سره په ۱۹۲۱ کي د روغی جوړي معاهده امضاء شوه او امان الله ته موقع په لاس ورغله چي په داخل کي د خپلي سلطې ټينګولو ته توجه

وکړي.

د هېواد شمالي او غربی ولایاتو ته ئې هیئتونه ولېږل، فیصله ئې وکړه چې د قطغن، مزار، هرات او کندهار لپاره د وزیرانو په سطحه چارواکي وټاکي، نادرخان ئې قطغن ته ولېږو، خو نادر خان هلته له لنډي مودې پاتېکېدو نه وروسته د ۱۹۲۲ کال په وروستیو کي کابل ته راستون شو. لدې نه وروسته شاه په هغه بې اعتماده شو، امان الله غوښتل چیله روسانو سره خپلې اړیکي ټینګي کړې، نادرخان چي له انګریزانو سره په پټو دوستانه اړیکو متهم وو د شاه په نوی سیاست کي مفیده پرزه نه بریښېده، باید له صحنې لري کړی شوی وی، لومړی د ده ورونه او وریسې دی له خپلو ټولو مهمو دندو کناره کړی شوو او بالآخره ئې په کال ۱۹۲۴ کي پاریس ته د وزیرمختار په حیث ولېږو او محمد هاشم خان ئې په مسکو کي سفیر وټاکو، خو په ۱۹۲۴ کي لدې دندو هم منفك کړی شول.

امان الله په داخلي اوضاع له مسلط کېدو او د ده پاچایي ته د ګواښ کوونکو څېرو له تصفیه کولو نه وروسته له نړۍ والو سره د اړیکو ټینګولو لپاره د اروپا دوره وکړه، ځوان، بې تجربه او د دنیا له حالاتونه بې خبره شهزاده د افغانستان په شان له یوه وروسته پاتې هېواد نه د اروپا په دوره وتلی، د مسکو، لندن او پاریس په شان د لویو لویو ښارونو د لیدلو موقع په لاس ورغلې، د دې هېوادونو له ظاهري وضعي نه هومره متأثره شوی چي د اروپا هر څه ورته مقدس او غوره او د خپل ولس هر څه ورته سپك او حقیر په نظر ورغلي، همالته ئې د خپل ملت له هر څه نه د مقاطعې او په هر څه کي د اروپا د تقلید فیصله وکړه. هېواد ته له راستنېدو نه وروسته هغه پخوانی امان الله نه وو، غوښتل ئې د اروپائیانو په پل ګام کیږدي، خو دی نه پوهېدو چي اروپائیان څنګه دې مرحلې ته رسېدلی، د دوی د ترقي لاملونه څه وو، د دوی هېوادونه څنګه سمسور شوي، د سمسورتیا لپاره ئې څومره مظلوم ملتونه له خاورو سره برابر شوي، د دوی د سوکالي او خوشحالي لپاره څومره ملتونه قرباني شوي. د استبداد، اختناق او

جهل له دور نه څنګه ژغورل شوي، خپلواکي، ديموکراسي او ترقي ته د رسېدو لپاره د هر هېواد ولس څومره قرباني ورکړې، څومره وينې توی شوې، څومره خولې تويې شوې، افغاني نازولی شهزاده پدې خبرو نه پوهېدو، هغه په اروپا کې لوڅ سرونه، بربنډې پونډۍ، نيکټايي، شپو، دريشي، د ښځو او نارينه وو اختلاط ليدلی وو، ګمان ئې کاوو چې که په خپل هېواد کې همدا شيان رايج کړي نو د اروپائيانو په شان به شي، د تمدن په کاروان کې به شامل شي، غوښتل ئې هرو مرو د اروپائيانو تقليد وکړي، که په بل څه کې تقليد نشي کولی کم له کمه په لباس کې خو بايد د دوی په شان شي، هېواد ته له راستنېدو سره سم، په يوې درباري غونډې کې د ده ميرمنې ملکه ثريا د محمود طرزي لور خپل پړونی له سر نه لرې کړ او آخواته ئې وغورځاوو او د ښځو او نارينه وو په ګډې غونډې کې لوڅ سر او چاك ګريوان څرګنده شوه، د درباريانو له ښځو نه هم وغوښتل شوو چې همدا کار وکړي، د ده د پلار بې شمېره ښځو لا د مخه په حرمسرای کې د اروپايي لباس مشق کاوو، مأمورينو ته ئې امر وکړ چې لدې نه وروسته بايد دريشي واغوندي، شپو په سر کړي او نيکټايي واچوي، د جمعې د ورځې په ځای يکشنبه د رخصتي ورځ اعلان شوه او د هلکانو او نجونو ګډ درس پيل شو، د ښځو پښتني او اسلامي حجاب او د نارينه وو ملي جامه په اروپايي لباس بدله شوه.

اکثر تاريخ ليکونکي محققان، د امان الله خان په خلاف د ملي پاڅون لويه وجه د ده همدا ماشومانه اقدامات ګڼي، چې ولس ئې راوپاراوو او د ده مخالفينو ته ئې موقع په لاس ورکړه، خو د ده د اقتدار په نسکورېدو کې د انګريزانو ونډې ته خاصه پاملرنه نکوي. پدې کې هيڅ شك نشته چې افغان ولس د ديني جذباتو په حکم او له ملي عنعناتو نه د دفاع په خاطر د امان الله خان په خلاف راولاړ شو، خو پدې ملي پاڅون کې د هغو کسانو فعاله ونډه، چې تل د انګريزانو په اشاره کله د يوه واکمن او کله د بل واکمن په څنګ کې ودرېدلي او د انګريزانو د لاس پوڅو واکمنانو ملګرتيا ئې کړې، دا خبره ثابتوی چې انګريزانو پدې خاطر د امان الله

خان د نسکورولو د هڅو ملاتړ کړی چي دوی په افغانستان د سابق په څېر داسي واکمن غوښت چي یوازې له لندن نه هدایت اخلي او له بل لوري مخصوصاً د انګريزانو له رقیبانو سره د دوستی شوق او هڅه نکوي. انګريزانو دا نشو منلی چي امان الله دي مسکو ته نږدې شي. هغه درباري روحانیون چي د امان الله خان د پلار په دربارکي ټول اخلاقي فساد، عیاشي د دین او پښتني دود دستور خلاف ټول کرغېړن کړه وړه ئې زغملي شو او په خپلو سترګو ئې د پاچا هغه اعمال لیدل چي د شریعت خلاف وو خو لدې سره سره ئې د پاچا د تخت او تاج د بقا لپاره دعا کوله، څنګه ومنو چي نن هغوی د اسلام په خاطر امان الله کافر ګڼي او د ملي پاڅون ملګرتیا کوي. امیر حبیب الله د امان الله پلار تر ده نه ډېر غیر اسلامي کارونه کول، خو درباري مفتیانو هغه ته "ظل الله" ویل!! متأسفانه د کومو کارونو له مخي چي ځینو چپي عناصرو امان الله ته د مترقي پاچا نوم ورکړي، نورو بیا فقط د همدې کارونو له مخي هغه مرتد ګڼلی، شهزاده امان الله خان له ځینو شکلي کارونو نه پرته هیڅ ندي کړي، نه ئې ملت ته کوم خدمت کړی، نه ئې هېواد د ترقي په لار روان کړی، نه ئې په سیاسي او اجتماعي نظام کي دولس په ګټه څه تبدیلي راوستی او نه ئې ولس ته د خپل برخلیك د ټاکلو او د خپل مشر د انتخاب حق ورکړي، د یوه مفسد دیکتاتور پلار نه ئې تخت او تاج په میراث وړی وو، د اقتدار لپاره ئې د خپل پلار په شمول د نږدې خپلوانو له ترور، وژلو او بندي کولو نه هم ډډه ونکړه، هر پاچا یو غاصب انسان دی چي د خپل ولس یو ستر او بنیادي حق ئې سلب کړی او په زور یا د بهرني سازش له لاري په ولس مسلط شوی، هر شاهي نظام د انساني حقوقو منافي نظام دی، د بې عدالتۍ مظهر دی، په حق تلفی، فردي او خانداني استبداد ولاړ دی، هیڅ پاچا ته نه عادل ویلی شو نه مترقي، مګر کوم غله ته عادل ویلی شو؟ مګر کومي باغی ډلي ته چي په کومي سیمي مسلطه شوې په دې خاطر چي له ښکول شوی کاروان سره ئې په ورین تندي معامله کړې او د کاروانیانو له وژلو، وهلو او ټکولو نه ئې ډډه کړې، یوازې د دوی شته ئې تالان کړي، د ښو غاصبانو او باغیانو خطاب کولی شو؟! څوك چي

امان الله پدې خاطر مترقي پاچا ګڼي چي د افغانانو ملي جامه ئې بدله کړه، شپو او دریشي ئې رایج کړه، د ښځو پړوني ئې لري کړل، د جمعې ورځې رخصتي ئې د یکشنبې په رخصتي بدله کړه، دا کسان باید د انګریزانو ملکه تر ثریا نه هم زیاته مترقي وګڼي، ځکه هغې او کورنۍ ئې تر امان لله نه ډېر د مخه دا کارونه کړي وو!!

حقیقت دا دی چي افغاني چپي عناصر یوازې پدې خاطر د یوه دیکتاتور پاچا ملاتړ کوي او هغه ته مترقي پاچا وایي چي د دوی له آقایانو (د کرملین له واکدارانو) سره د ښو اړیکو غوښتونکی وو. افغاني درباري مفتیانو هم پدې خاطر امان الله مرتد ګڼلو چي له لندن نه ئې خپله قبله د مسکو په لوري اړولې وه، نه پدې خاطر چي ده د اسلام په خلاف ګامونه اخیستی وو!!

د امان الله خان په خلاف لومړی د شنوارو زړه ور قوم قیام وکړ، شاه خپل خارجه وزیر غلام صدیق خان دې قبیلې ته ورولیږو، هغه د شنوارو له مشرانو محمد علم خان او محمد افضل خان سره ولیدل، دوی د خپلو نورو غوښتنو په ترڅ کي د ملکه ثریا طلاق او د دې د پلار محمود طرزي د حبس مطالبه وکړه. پاچا دا شرایط ونه منل خو د ۱۳۰۷ کال د جدي په میاشت کي ئې په یوه ۱۸ فقره ایز فرمان کي اکثرهغه بدلونونه لغو کړل چي یا د ده د لس کلني پاچاېي په دوران کي ترسره شوي وو یا ئې پرېکړه کړې وه خو نه وو ترسره شوي، په ملت کي د شاه په ضد احساسات هومره راپارېدلي وو او د هېواد ګوټ ګوټ ته رسېدلي وو چي پدې فرمانو سره د هغه مخه نیول او د ولس کرکه او نفرت راکمول ممکن نه وو.

د پروان دیندار ولس چي په حساس موقعیت کي او کابل ته ترټولو نږدې وو، د رژیم په ضد پاڅون وکړ، متأسفانه د پاڅون قیادت د داسي کسانو لاس ته ورغی چي د یوه ملي پاڅون د لارښوونې لپاره ئې لازمه وړتیا نه درلوده، نه ئې سواد درلود، نه تجربه، نه دیني معلومات، نه سیاسي پوهه او نه د افغانانو ملي جوړښت داسي وو چي دا ډله د ولس د اکثریت تائید ترلاسه کړي، د دې قیام مشري د حبیب الله خان کلکاني لاس ته ورغله، متأسفانه هغه صالح ملګری او

مشاورين نه لرل، که نه نو دا لومړی ځل وو چې د ولس له متن نه راولاړ شوی يو زعيم، د بهرنۍ مرستي او ملاتړ نه پرته، د يوه مستبد او مطلق العنان شاهي رژيم په خلاف د ملي پاڅون قيادت کوي، قيام کوونکي د کابل په لور وخوځېدل، د څه مقاومت نه پرته د کابل شمالي دروازې ته ورسېدل، کابل د دوی په لاس کي پرېووت او پاچا د کندهار په لوري وتښتېدو چې هلته د لنډ تم کېدو او څه ناکامو هلو ځلو نه وروسته، د رټل شوو پاچايانو وروستۍ اډې " روم" ته ئې پناه يووړه.

روسانو غوښتل چې د امان الله خان مرسته وکړي، له غلام نبي خان چرخي سره ئې د روسي فوځ يوه اته سوه کسيزه قطعه د کولونل (کی. ام. پريماکوف) تر قومندې لاندې ملګرې کړه، د څو جازونو ترحمايې لاندې ئې د ده مختلط لښکر له آمو نه را تېر کړ چې مزار شريف ببرته د حبيب الله خان کلکاني له پلويانو نه ونيسي. دوی مزار تصرف کړ او د سمنګان په لوري وخوځېدل، حبيب الله خان تازه نفس فوځ د سيدحسين ترمشرۍ لاندې سيمې ته ولېږو، خو پداسي حال کي چې د غلام نبي خان لښکر مخ په وړاندې روان وو، ناڅاپی خبر شو چې د روسانو قطعه په شا شوې او له آمو نه بېرته د شوروي لوري ته اوښتی، له بليخوا اطلاع ورکړی شوه چې امان الله خان هم له کندهار نه د روم په لوري خوځېدلی، مجبور شو له خپل لښکرسره د شوروي اتحاد خاوري ته په شا شي.

حبيب الله خان کلکاني ته چې کومو درباري مفتيانو د خادم دين رسول الله لقب ورکړی وو همدغو کسانو د نادرخان له سلطې نه وروسته هغه د يوه غله په نامه معرفي کړ او د شاهي کورنۍ په خدمت کي مزدور تاريخ ليکونکو همدا فتوی په خپلو تاريخي ليکنوکي رانقل کړه او د همدغو تورلمنو مفتيانو په متابعت کي ئې د ده د اقتدار دوره يوه توره تاريخي دوره معرفي کړه، حال دا چې د مخکنيو او وروستيو دورو په انډول دې دورې ډېر غوره اړخونه لرل، که وطن پالونکو او صالح شخصيتونو د دې بدلون ملاتړکړی وی، پدې سره د بهرنيو

سلطه پای ته رسېده، د شاهي نظامونو ټغر د تل لپاره ټولېدو او د یوه ملي مقتدر حکومت لپاره لار آوارېده، خو انګریزان په کمین کي وو، یو ځل بیا ئي په کابل د خپلي خوښي لاس پوڅي ډلي د تپلو لپاره پټي او بربنډي هڅي پیل کړې، بیا ئې هغه کورنۍ چي دوی له هند نه افغانستان ته رالېږلې وې، ځینو ته ئې مذهبي او روحاني وجاهت وربخښلی وو او ځینو ته سیاسي، اجتماعي او ملي وجاهت. دا کورنۍ وګمارل شوې چي د حبیب الله خان کلکاني په خلاف ملا وتړي او په ټول ملت، مخصوصاً د پښتنو په سیموکي د کابل د حکمراني ډلي په خلاف خلك راوپاروي، ځیني د امان الله خان د پلوي په پلمه او ځیني د ژبني تعصب په اساس او پښتنو ته د واکمنۍ د بیا انتقال په پلمه، انګریزانو نادرخان او د ده ورونه شاه ولي خان او محمد هاشم خان له فرانسې نه بمبئ ته او له هغه ځایه د لاهور او پېښور په لار افغانستان ته ولېږل، ترڅو د حبیب الله خان کلکاني په خلاف د قومي پاڅون مهار په لاس کي واخلي، محمد هاشم خان ننګرهار ته او نادر خان پکتیا ته داخل شو، دوی پښتنو ته داسي ښودله چي غواړي اقتدار بېرته د پښتنو په لاس کي پرېوزی، د امان الله خان پلویانو ته ئې هغه خط ورښودو چي د ده په نامه ئې له کندهار نه پاریس ته ورلېږلی وو او ورته لیکلي ئې وو چي د شوروي له لاري افغانستان ته داخل شي او د شمال له لوري د حبیب الله خان کلکاني په خلاف کار وکړي، د امان الله خان پلویان ئې پدې لیك غولول او ورته ویل ئې چي غواړي د امان الله خان واکمني بېرته اعاده کړي.

حبیب الله خان کلکاني ته ګرانه وه چي له بهرني ملاتړ نه پرته د داسي یوه حرکت په وړاندي مقاومت وکړي چي نه یوازې د ملت غالب اکثریت په هغه کي فعاله ونډه ولري، بلکي د انګریزانو ملاتړ هم ورسره وي.

نادر خان له پکتیا نه خپل عملیات پیل کړل، خو له مقاومت سره مخامخ شو، د حبیب الله کلکاني پلویانو د محمد صدیق خان او سورجرنیل ترمشرۍ لاندې د ده ټول یرغلونه په شا وتمبول، مجبور شو له انګریزانو نه مرسته وغواړي

تر څو د سرحد آخوا قبایل لده سره ملگری کړي، د وزیرو مشرانو د ده ملگرتیا وکړه، د ځاځیو او وزیرو گډ لښکر د دوبندي له لاري په لوگر برید وکړ، د لوگر له نیولو وروسته د تنگی واغجان له لاري د کابل په لوري وخوځېدل، د محمدگل خان ترمشرۍ لاندې د ننگرهار لښکر هم لدوی سره یوځای شو، د کلکاني ځواکونو ته ئې په محمدآغه او تنگی واغجان کي ماتې ورکړه، د چهار آسیاب له لاري کابل ته ننوتل او د شیردروازي د غره لوري ئې تصرف کړ، حبیب الله خان کلکاني غوښتل چي په ارگ کي ترهغه مقاومت وکړي چي د هېواد له نورو ولایاتو نه د ده پلوي فوځونه کابل ته راورسېږي خو له یوې خوا د ارگ سلاح کوټ منفجر شو، له بلي خوا د ده پیاوړی قومندان پردل خان پداسي حال کي په قتل ورسېدو چي غوښتل ئې د ده د مرستي لپاره ارگ ته داخل شي، مجبور شو له کابل نه ووځي او چاریکار ته ولاړ شي، د نادر خان لښکری کابل ته ننوتي او سملاسی ئې د درباري ملایانو یو ټولگی د امضا شوی قرآن سره حبیب الله کلکاني ته ورولېږو او د متارکې بلنه ئې ورکړه او هغه ته ئې ډاډ ینه ورکړه چي د جگړي د توقف په صورت کي ده او د ده ملگرو ته عفوه کوي، (دا قرآن د سیدحسین لمسی سیدمنصور د بغلان د ولایت د جهاد امیر په ۱۳۶۲ کال کي ماته وسپارو) حبیب الله خان کلکاني زړه نازړه وو، خو سیدحسین هغه تشویق کړ چي په امضاء شوي قرآن او د روحانیونو پدې هیئت اعتماد وکړي، ده هم باور وکړ او د سید حسین، شیرجان او خپلو ورونو په شمول د ده ۱۷ کسیز هیئت کابل ته وخوځېد او نادرخان ته تسلیم شو، خو نادر خان خپلي ژمني تر پښو لاندې کړې او دوی ئې له ټولو ملگرو سره د ۱۹۲۹ کال د نومبر د میاشتي په لومړۍ نیټه په قتل ورسول او د مړو اجساد ئې څو ورځي د حضوري چمن په انگړ کي په دار ځوړند پرېښودل ترڅو د نورو لپاره د عبرت وسیله شي.

د نادر خان پاچايي

د افغانستان په تاريخ کي دا يوه ډېره سپيره او بد مرغه ورځ وه چي کابل د نادرخان په لاس کي پرېووت او دی د پاچايي په گدۍ کښېناست او پدې سره په افغانستان يوه داسي مفسده او د پرديو لاس پوڅې کورنۍ مسلطه شوه چي نيمه پيړۍ ئې په افغانستان مطلق العنانه واکمني وکړه، نوميالي غازيان، ملي څېرې او لوی لوی شخصيتونه ئې يا اعدام کړل، يا ئې ترورکړل، يا ئې په زندانونوکي تر تعذيب لاندې ووژل، يا ئې له هېواده تبعيد او فرار ته مجبورکړل، افغانستان ئې بېرته د انگريزانو په يوې مستعمرې بدل کړ، اختناق، انحطاط، فقر، لوږه، جهل، د ترقي له کاروانه وروسته پاتې کېدل، د گاونډيو له سيالۍ نه لوېدل او د نړۍ تر ټولو وروسته پاتې، محتاج او ناتوانه هېواد باندي بدلېدل، د همدې کورنۍ د کرغېړني واکمنۍ نتائج وو.

نادرخان د ۱۳۰۸ کال د ميزان په ۲۳ کابل ته ننووت او مخامخ د سلام خانې ماڼۍ ته ولاړ، په سلام خانې کي د پکتيا او وزيرو د مشرانو ترڅنگ د کابل ځيني سپين ږيري او د سابقه دولت ځيني ارکان را بلل شوي وو، دا غونډه د دې لپاره جوړه شوې وه چي نادرخان به په هغې کي وينا کوي، هلته به د هېواد لپاره د

زعیم د ټاکلو پرېکړه کېږي، لومړی به نادر خان وینا کوي او د وینا په ترڅ کې به د غونډې له برخه والو نه غواړي چې د لویې جرګې له جوړېدو او له هغې لیارې د هېواد د مشر له ټاکلو سره موافقه وکړي، خو د غونډې له منځ نه به ځیني کسان دا غږ اوچتوی چې همدا غونډه لویه جرګه ده، تاته د پاچا په حیث رأی درکوي، تا هېواد وژغورلو، ته تر بل هرچا د دې کار لپاره مناسب، وړ او مستحق ئی!! همداسي وشول، ده په خپلې لنډې وینا کې وویل: هېواد ته له راستنېدو نه زما یوازنی مقصد دا وو چې له غلو نه هغه وژغورم، دا مقصد ترسره شو اوس غواړم چې لویه جرګه دایره شي او د هېواد لپاره پاچا انتخاب کړي، د ده له همدې وینا سره سم مؤظفو کسانو د غونډې له منځ نه غږ وکړ چې د لویې جرګې رابللو ضرورت نشته، ته په خپله پاچا یې او موږ ټول تا د پاچا په توګه منو!! فیض محمد خان د اماني حکومت د معارف وزیر وویل: د امان الله خان د لویې جرګې اکثر غړي دلته موجود دي، ټول پدې ټینګار کوي چې باید تاسو دا دنده قبوله کړئ، موږ هم د جنوبي د مشرانو په څنګ کې تا د پاچا په حیث منو!! نادرخان له لنډ ځنډ نه وروسته وویل: ستاسو د ټینګار په خاطر دا دروند پیټی قبلوم!!

د لویې جرګې تر نامه لاندې د دغه خندوونکې ډرامې په ترڅ کې هغه د پاچایي په ګدۍ کښېناست او پدې سره د افغان ولس هغه حرکت متوقف شو چې د سلطنتي رژیمونو نه د آزادۍ په لوري ئې پیل کړی وو او د نیمي پیړۍ لپاره نور هم د یوې بلې خانداني دیکتاتورۍ په منګولو کې اسیر پاتې شو.

کومه لویه جرګه چې نن ئې په غرب پوري تړلې ډلګۍ او د سلطنتي رژیم پلویان غواړي هماغه لویه جرګه ده چې د ظاهرخان پلار د کابل له نیولو وروسته دایرکړه او دی ئې د پاچا په حیث وټاکو، دوی غواړي چې د همداسي یوې خندوونکې ډرامې په ترڅ کې یو ځل بیا دغه کورنۍ په افغانانو مسلطه کړي، خو دوی دې خبري ته متوجه ندي چې نادرخان د کابل له نیولو نه وروسته او پداسي حال کې د خپلو پلویانو غونډې ته د لویې جرګې نوم ورکړې چې د ده مسلح

پلويانو کابل فتح کړی وو، د کابل د هر کور مخي ته مسلح کسان ولاړ وو، د غونډي غړو د ده د اسيرانو حيثيت درلودو، خو دوی په روم کي له وطنه بهر او پداسي حال کي چي په ټول هېواد کي د پل ايښودو ځای نلري، لويه جرګه غواړي!! پدې نه پوهېږي چي نن نه د افغانستان حالت هماغه د پرون ورځي حالت دی، نه افغانان هماغه پروني افغانان دي او نه نړيوال وضعيت هماغه زوړ حالت دی، پدې نه پوهېږي چي د دوی د بيا مسلطولو لپاره د بريتانيا په شان يوه داسي بهرني حامي ځواك ته ضرورت دی چي په ګاونډيو هېوادونو مسلط وي، کابل د دوی لپاره فتحه کړي، دوی کابل ته ورسوی او هالته ورته لويه جرګه جوړه کړي، دوی پدې نه پوهېږي چي شاهي نظامونه يا په ډېرو ناپوه او جاهلو قومونو حکومت کولی شي، يا په ډېرو ضعيفو او ذليلو قومونو، چېري چي ولس ويښ شي، ځان وپېژني، پدې پوه شي چي خلك برابر پيدا شوي، هيڅوك له مور پلار نه پاچا ندی پيدا شوی، واکداران بايد د دوی خادمان وي نه باداران، هيڅوك حق نلري پدوی حکومت وکړي مګر هغه چي په خپله دوی انتخاب کړي وي، هيڅ واکدار دا حق نلري چي خلك خپل غلامان وګڼي، لدوی سره د اسيرانو سلوك وکړي، ملي شتمني داسي وګڼي لکه "دغنيمت مال" او د هر راز تصرف حق ځانته ورکړي، يوه خاصه کورنۍ او ټبر په ټول ولس مسلط کړي، واکمني د خپل ټبر موروثي حق وګڼي او مريبيتوب، غلامي او په پټو سترګو اطاعت د خلکو دايمي او لازمي دنده. دا ډله نه پوهېږي چي دا توره شپه تېره شوې، بېرته ئې راګرځول ګران او محال دی.

پدې ترتيب نادرخان د تخت او تاج خاوند شو، ده د خپلي کورنۍ د مطلقه واکمنۍ د تحکيم لپاره څو کارونه وکړل:

لومړی ئې داسي کابينه جوړه کړه چي د ده يو وروړمحمد هاشم خان ئې صدراعظم او بل ورور شاه محمود خان ئې د حرب وزير وو او د امان الله خان له وزراوو څخه فيض محمد خان او عليمحمد خان چي په هغي غونډي کي ئې د ده

په پاچا کېدو ټينگار کړی وو، د خارجه چارو او معارف وزيران، فضل عمر مجددي ئې د عدلیی وزير او محمد گل خان مهمند ئې داخله وزير وو، کابينه داسي جوړه شوې وه چي اصلي واك د ده د کورنۍ په لاس کي وي او نور د دوی مأمورين وي. د ده حکومت په اصل کي د ده او د ده د څلورو ورونو محمد عزيز خان، محمدهاشم خان، شاولي خان، شاه محمود خان او د دوی د اولادې حکومت وو، افغانستان ئې داسي گڼلو لکه يوه مفتوحه سيمه او افغانان ئې داسي شمېرل لکه اسيران، پدې نظام کي د ده د ټبر هر محمدزايي ته سردار ويل کېدل، په مهمو دندو به له سردارانو نه پرته بل څوك په هغه صورت کي ټاکل کېدو چي په سردارانوکي به د دې دندي لپاره وړکس په نظر نه ورتلو او يا به هغه دومره د دې کورنۍ په وړاندي سپك او ذليل وو چي د هر يوه په مقابل کي به لاس په سينه ولاړ وو. پير، وزير، جنرال او د ده د حکومت هر مأمور به د دې کورنۍ د هر غړي لاس ښکلاوو، درباري پيرانو به د سردارانو لاسونه ښکلول او بيا به دربار دې ته شرايط برابرول چي عام ولس او ساده زړي افغانان د دغو درباري پيرانو لاسونه ښکل کړي.

غلام محمد غبار پدې هکله چي د نادرخان د دولت ټولي داخلي او خارجي مهمي ادارې د ده د کورنۍ او د ټبر د غړو په لاس کي وې داسي ليکي:

"دغه حکومت د دولتي دندو په سپارلو کي لاندې مراتب په نظر کي نيول: د لومړی درجی دندي بايد د شاهي کورنۍ د غړو په اختيار کي وي، بيا د دې کورنۍ د وړوکي محمدزايي قبيلې په لاس کي، وروسته هغه هندوستانيان چي د شاه د ملاتړ لپاره افغانستان ته لېږل شوي وو، وروسته د زياتو ځمکو او شتمنيو خاوندان او په پای کي هغه روحانيون چي د دربار په خدمت کي وو، پاتې برخي بايد په نورو مأمورينو ډکي شي. د مثال په توگه: د هېواد صدرعظم د پاچا يو ورور، د حرب وزير شاه محمود خان د پاچا بل ورور چي وروسته د مخکني صدراعظم محمدهاشم خان په ځای وټاکل شو، د سلطنت د وکالت مقام د ده

دربیم ورور شاه ولي خان په لاس کې، چي وروسته په لندن او پاريس کي د افغانستان سفیر شو، د دربار وزیر د ده د تره زوی احمد شاه خان، د ده اخښی محمد اکبرخان د طب د مستقل رياست رئيس چي يو بې سواده کس وو او وروسته په روم کي دافغانستان وزير مختار وټاکل شو، د شاه بل ورور محمد عزيز خان په مسکو کي سفير او بيا په برلين کي وزيرمختار، احمد علي خان او علي شاه خان د پاچا دوه د تره زامن يو په پاريس او لندن کي سفير او بيا د دربار وزير او بل د حربي ښوونځي قومندان او بيا د کندهار والي او وروسته د پکتيا افسر، د شاه خوريی اسدالله خان په ۱۹ کلنۍ کي لومړی د شاهي گارد قومندان او بيا د وزير او سفير په حيث توظيف شو. د پاچا دوه نور د تره زامن نعيم خان او داؤد خان يو په اتلس کلنۍ کي د خارجه چارو د وزارت د سياسي مديريت عمومي مدير او بيا مختار وزير په ايتاليا کي چه د نړۍ د ديپلوماسی په تاريخ کي ترټولو کم عمره سفير وو، وروسته د معارف وزير، د فوايد عامې وزير او د صدارت د لومړی معاون په حيث، داؤد خان د ده ورور لومړی د ننگرهار د فوځ قومندان، بيا د کندهار او فراه والي او نظامي قومندان او وروسته د پلازميني د قول اردو قومندان او د حربيی وزير، داخله وزير او په پای کي صدراعظم. دا خبره مو بايد په پام کي وي چي دا مهمي دندي، د تل لپاره شاهي کورنۍ ته مختص شوې وې، فقط د مرگ يا ډېر زړښت په صورت کي دا تل والی ختمېدو، لکه چي هاشم خان تقريباً ۱۷ کاله د هېواد صدراعظم وو، شاه محمود خان ۲۳ کاله د حربي چارو وزير او صدراعظم وو، داؤد خان ۳۴ کاله نظامي قومندان، وزير او صدراعظم وو.

همدا راز د ده، د وروڼو واکمني يوه کلکه او بې رحمه نظامي واکمني وه، چي په ډېر قساوت او بي رحمۍ سره په ولس تطبيقېده، تقريباً د يوې مکملي پيړۍ تر دربيمي برخي پوري د نوموړي کورنۍ دې امتيازاتو او مطلقه واکمنۍ دوام وکړ او په پای کي د ميراث په څېر د دې کورنۍ نارينه اولاد ته انتقال شوه"

همدا راز غبار د هغو محمد زائيانو چي مهم مهم دولتي دندي ورکړی شوې يادونه داسي کوي:

"د محمد زائيانو له شجری نه چي مجموعی شمېريی له اوه زره کسانو نه تجاوز نکوي او د افغانستان د پنځلس مليونه نفوس په نسبت د يو په دوه زره نسبت دی، لاندې کسان د دولتي اداراتو په سر کي گمارل شوي:

غلام فاروق خان عثمان د ننگرهار اعلی حاکم، د هرات والي، د کندهار والي او په پای کي داخله وزير، فيض محمد زکريا خارجه وزير، په ترکيه کي سفير او وروسته د معارف وزير. محمد عمر خان د کابلستان والي، محمد هاشم خان د ننگرهار والي او په روم کي سفير. محمد عتيق خان د زراعت وزير، نجيب الله خان د معارف وزير او بيا لوی سفير په هند او شمالي امريکا کې، عبدالرزاق خان د ميمنې او فراه اعلی حاکم او په پای کي د شاه خاص مصاحب او نديم، سردار عبدالحسين عزيز د روم سفير، د مسکو سفير، د معارف وزير او د فوايد عامه وزير، سلطان احمد خان په ترکيه او مسکو کي سفير او بالآخره خارجه وزير، غلام احمد اعتمادي او شيراحمد خان په تهران کي سفيران، عبدالرسول خان په دهلي کي جنرل کنسل، محمد صديق خان په مشهد کي جنرال کنسل، يارمحمد په تاشکند کي جنرال کنسل، محمد يحيی خان، محمد عثمان خان او حبيب الله خان په ترتيب سره لومړی، دوهم او درېيم معينان په خارجه وزارت کي چي وروسته سفيران شول، البته د هغو محمدزائيانو ذکر دلته لازم نه گڼل کېږي چي په دوهمه درجه دولتي وظايفو گمارل شوي او وروسته لوړو مراتبو ته رسېدلي، فقط غواړم دا ځرگنده شي چي دې کورنۍ نه يوازې په افغانستان کي ډېر ثروت او شتمني ترلاسه کړې، بلکي داسي امتيازات ورپه برخه شوي چي فقط انگريزانو په خپلي هندي مستعمرې کي ترلاسه کړي، لدې نه وروسته اکثريت محمد زائيان له اقتصادي او سياسي پلوه د ټولني ممتازه او پورتنۍ طبقه گڼل کېده."

متأسفانه ځيني بې خبره تاريخ ليکونکي د دې کورنۍ واکمني د پښتنو واکمني ګڼي، وايي چي په افغانستان کي ملي ستم حاکم وو، پښتنو په نورو مليتونو حکومت کاوو، سلطه د پښتنو په لاس کي وه، حال دا چي د نادري کورنۍ د واکمنۍ په دوران کي زموږ هېواد د يوه خانداني ـ طبقاتي نظام شاهد وو، سياسي قدرت د يوه ټبر په لاس کي وو او نظام د ټولني د شتمنو او فيوډالانو حامي وو، د ځمکو لويه برخه د دوی په لاس کي وه، د ولس اکثريت د همدې طبقې په خدمت کي وو، د پښتنو نور قومونه، د پکتيا، ننګرهار، کنر، وردك او په ټول جنوب کي مېشت د پښتنو عام ولس د هزاره جات او بدخشان له عام ولس نه په هيڅ څه کي فرق نه درلود، دوی همدومره له لوږي او فقر سره مخامخ وو لکه د شمال خلك، دوی هم د دې کورنۍ د استبداد، اختناق، طبقاتي نظام، تبعيض او نابرابرۍ قرباني وو.

دغو تاريخ ليکونکو دا زحمت ندی ايستلی چي تر پکتيا، ننګرهار، کنر، غزني او وردك پوري تللي وی، په جنوب او غرب کي ئې د پښتنو پرېشانه او دردوونکی ژوند ليدلی وی او هغه ئې د هندوکش د غرونو له اوسېدونکو سره مقايسه کړي او بيا ئې د افغانستان د ټولنيز جوړښت او د هېواد د طبقاتي نظام په هکله د څه ليکلو جرأت کړی وی، متأسفانه دوی د بهرنيو منابعو مخصوصاً له روسي منابعو نه استفاده کړې او په پټو سترګو ئې تقليد کړی.

د ده دوهم کار دا وو چي په ولس کي ټول هغه با احساسه، پوه، مخور او با شخصيته کسان له خپلي مخي لري کړي چي يا ئې د حبيب الله خان کلکاني ملاتړ کړی، يا د امان الله خان په پلوي متهم وو، يا ئې د پرديو له سلطې نه د خپل هېواد په آزادولو کي فعاله او مؤثره ونډه درلوده او د خپلواکۍ په لوی جنګ کي ئې وجاهت ترلاسه کړی وو، مستقل او سرلوړی افغانستان ئې غوښت او د يوې کورنۍ له مطلقه واکمنۍ سره مخالف وو، د دوی لپاره مقتلونه جوړ شول، د محبسونو دروازې پرانستل شوې، په بالاحصار کي خاص توپونه د دې لپاره

نصب شول چې د دولت همدا مخالفین د دغو توپونو خولې ته ورکړي، په سلګونو کسان په توپونو والوزول شول، ډېر له اعدام نه وروسته په دار ځوړند شول، ډېر نور په هېواد کې د ننه او بهر تبعید شول، مال او ځمکې ئې ضبط شول.

نادرخان کابل ته له ننوتلو سره سم لاندې کسان له محاکمې نه پرته اعدام او د دوی سینې ئې په ګولیو سورې کړې:

جنرال پینن بیك خان، میرزا محمد اکبر خان، امرالدین خان، عبداللطیف خان کوهاتی، محمد نعیم خان کوهاتی، عیسی‌خان د قلعه سفید، تازه ګل خان لوګري، سلطان محمد خان مرادخاني، محمد حکیم خان چهاردهی وال، احمد شاه خان کندك مشر، دوست محمد خان غونډ مشر د پغمان او سید محمد خان کنډك مشر د کندهار اوسېدونکی.

او په هماغو لومړیو ورځو کې ئې لاندې مخور کسان یا محبسونو ته ولېږل او یا ئې تبعید کړل:

سید احمد خان آغا، میر احمد خان، احمد جان خان او زوی ئې، نیك محمد خان، عبدالرحیم خان د محمد آغی، شیردل خان او نوردل خان لوګری، عبدالرحیم خان پیاروخیل او محمد ولي خان د امان الله خان په دربارکې د شاه وکیل.

محمدولي خان ئې وروسته له لاندې کسانو سره یوځای په دهمزنګ کې په دارکړل: جنرال غلام جیلاني خان چرخي، جنرال شیرمحمد خان چرخي، فقیرمحمد خان او میرزا محمد مهدي خان.

نادرشاه د یوه کم ظرفه او ذلیل فاتح په څېر د ټولو هغوکسانو د ځپلو فیصله کړې وه چې د تېرو حکومتونو پلوي ئې کړې، یا د ده له یرغلګر لښکر سره جنګېدلي او یا ئې لدوی نه وېره درلوده او د دوی په وړاندي ئې د حقارت احساس کاوو. د حبیب الله کلکاني د نږدې ملګرو په اعدام او وژلو ئې اکتفاء ونکړه، بلکي د شمالي له ټول ولس نه د غچ په فکرکي وو، مناسب فرصت ته ئې انتظار

کاوو او د مناسبي بهانې په لټه کي وو، دا بهانه د کلکان د مظلوم ولس هغه پاڅون په لاس ورکړه چي د محلي حکومت د نه زغمېدونکي ظلم او تېري په خلاف ئې پيل کړ، دوی د ۱۳۰۹ کال په دوبی کي د کوهدامن په محلي حکومت حمله وکړه، له کابل نه سيدعبدالله شاه جی او عبدالوکيل خان نايب سالار د يوې عسکري قطعې په سر کي دې سيمي ته ورغلل، خو دوی په جګړي کي ماتې وخوړله، نائب سالار په قتل ورسېد او هندوستاني شاه جی په تښتېدو موفق شو، وروسته جنرال محمد غوث خان له تازه نفس فوځ سره د خلکو د ځپلو لپاره سيمي ته ولېږلی شو، ده د لاري په اوږدو کي کلاګانو ته اور واچاوو، اسيران ئې له جګو برجونو نه لاس تړلي لاندې واچول، پدې وخت کي محمد ګل خان مومند د شمالي د انتظاميه رئيس په توګه سيمي ته ورسېدو او ورپسې له پکتيانه د قومي لښکر ټولګي يو په بل پسې راورسېدل، دا جنګي ټولګي د شاه جي له خوا تنظيم او د سيمي په ولس د بريد لپاره لېږل شوي وو. د اصلاح ورځپاڼی د اسد مياشتي په ګڼوکي وليکل چي د دې قومي لښکر شمېر پنځه ويشت زره مسلح کسانو ته رسېدو چي د احمد زيو، کړوخيلو،ځاځيو، منګلو، طوطی خيلو، وزيرو، وردك، ميدان او تګاب له سرتېرو نه جوړ شوی وو، دا د هغه دولتي منظم فوځ په قطعاتو سربېره وو چي د جګړي لپاره سيمي ته سوق شوي وو. دا عمليات هومره وحشيانه وو چي د کورنيو جګړو په تاريخ کي ئې سابقه نه درلوده، کورونه تالان شول، باغونه او کلاګاني وسوزېدلې، د ښځو له لاس، غاړي نه ګاڼې وايستل شوې، بې رحمانه مرګ ژوبله وشوه، د اصلاح ورځپاڼی د دلوی د مياشتي په **۵۸** ګڼي کي وليکل: محمد ګل خان د کاپيسا او پروان له خلکو نه **۲۳۷۸** توپکونه، **۱۷۰** تفنګچې، **۳۹۳۸۴** د سرو زرو سکې، **۱۴۹۲۰۲** د سپينو زرو سکې ترلاسه او کابل ته را انتقال کړل "حتماً دا غير له هغه څه وو چي د قومي لښکر جنګياليو غارت کړي وو" ده پنځلس کسان په خپل شخصي حکم همالته اعدام کړل، **۲۱۷** کسه ئې لاس تړلي کابل ته ولېږل، **۳۲۰۰** کسان ئې په شاقه کارونو وګمارل، د ولايت سړکونه او د پنجشير ترخاواك پوري اوږده لار ئې پدوی جوړه کړه، د دوی

زيات شمېر زلميان ئې اسير ونيول او په ۷ کنډکونو کي ئې تنظيم او نورو سيمو ته ولېږل، عسکري تهاڼې ئې پدوی جوړي کړې، يوه فرقه فوځ ئې هلته ځای په ځای کړ، د کلکان څلور کلي ئې وسوزول، چا ته اجازه نه وه چي مړي دفن کړي، بايد همداسي په ډاك پاتې وي، وراسته شي، بوی وکړي اوسپي او مارغان ئې وخوري.

همدا کار په قطغن کي د شاه محمود خان تر مشرۍ لاندې وشو، دی د ابراهيم بيك د پلويانو د ځپلو لپاره سيمي ته ولاړ، ابراهيم بيگ لقی د روسانو په خلاف د ترکمن مجاهدينو مشري کوله او د مشهور انور پاشاه له ملگرو څخه وو، د بخارا د امارت له زوال نه وروسته ئې افغانستان ته هجرت وکړ، د کابل چارواکو د ده په خلاف جگړه پيل کړه، زيات شمېر فوځ ئې له قومي لښکرو سره سيمي ته ولېږو، ځای ځای ئې د ده په ملگرو بريدونه پيل کړل، په ميړانه ئې مقاومت وکړ، خو متوجه شو چي دلته د مقاومت دوام ورته گران دی، مجبور شو له آمو سيند نه واوړي، روسان ورته په کمين کي وو، له بريدونو سره مخامخ شو، له کافی مقاومت نه وروسته د ده زيات شمېر ملگری په شهادت ورسېدل، دی اسير شو او لاس تړلی تاشکند ته ولېږلی شو.

شاه محمود خان د دې غازی ډلي د ځپلو ورځ ولمانځله او په خان آباد کي ئې د فتحی جشن جوړ کړ.

د شمال په خلکو ئې له ابراهيم بيگ سره د ملگرتيا په پلمه داسي محشر جوړ کړ چي چا د هغه تصور نشو کولی، گڼ شمېر مشران ئې د نيولو سره سم اعدام کړل، ميرزا محمد يوسف خان د شاه محمود خان د قلم مخصوص مدير چي د عملياتو په دوران کي له شاه محمود سره وو، وايي چي په خان آباد کي د اعدام شوو کسانو شمېر له ۷۰۰ کسانو نه زيات وو.

شاه محمود خان د ترکمنانو زر کورنۍ د ښځو، ماشومانو او بوډاگانو په شمول د اسيرانو په څېر له خان آباد نه د يوې عسکري قطعې په نظارت کي بيلي

پښتې او پیاده د کابل په لوري وخوځولې او عسکرو ته ئې امر وکړ چي هره ورځ به درې منزله وهي، هوا ډېره توده وه، د اسیرانو کاروان په لومړۍ ورځ یوازې یو منزل پلي کړ، محافظ افسر د شوراب له لومړی منزل نه شاه محمود خان ته احوال ولېږو چي محبوسین هره ورځ له یوه منزل نه زیات نشي پلي کولی، شاه محمود خان په ځواب کي ورته وویل چي حتماً به دوه منزله وهی، که څوك نشو تلای همالته ئې ووژني، سباته دا امر ټولو اسیرانو ته ابلاغ شو او کاروان د کابل په لوري وخوځېد، د آق چشمې دوهم منزل ته لانه وو رسېدلي چي محافظینو خپل افسر ته اطلاع ورکړه چي درې کسه سپین ږیري او علیل اسیران شاته پاتې دي او نشي تلی، افسر د شاه محمود خان امر محافظینو ته تلگرام کړ او هغوی درې واړه علیل اسیران په گولیو وویشتل او د ژوند له زحمت نه ئې وژغورل.

دا د اسیرانو ډله په ډېر دردوونکي حالت کابل ته راورسول شوه او په بت خاك کي ځای په ځای کړی شوه او لدوی نه د شاه محمود خان او د نورو سردارانو د ځمکو کرلو لپاره د غلامانو په څېر استفاده کېده.

همداسي یوه وحشیانه معامله په پکتیا کي د ځدراڼو د قوم له دریخیلو سره وشوه، ځدراڼ ډېر باایمانه او په خدای مین قوم دی، دوی د نادري کورنۍ له مفسدي واکمنۍ نه په تنگ شول، غوښتل ئې د حکومت په خلاف څه وکړي، غلام نبي خان چرخي د دوی له مشرانو سره لیدنه کتنه وکړه، دوی ته ئې اطمینان ورکړ چي د حکومت په خلاف به په گډه کار کوي، دوی په خپلي سیمي کي پاڅون وکړ، حکومت خپل د حرب وزیر شاه محمود خان له منظم فوځ او ډېرو پیسو سره گردیز ته ولېږو، هغه د پکتیا نور قومونه د ځدراڼو پر خلاف له حکومت سره ملگرتیا ته چمتو کړل، دغو مشرانو د پښتني دود خلاف له حکومت سره د خپلو قومونو او په دریخیلو باندي د یوه گډ برید د چمتو کولو لپاره ملا وتړله، د احمدزیو، منگلو، طوطا خیلو، زرمتیانو او په خپله د ځدراڼو ځینو قومونو د دولت له ځواکونو سره یوځای له شپږو خواوو د دریخیلو په درې لوی برید پیل

کړ، ټول کلي ئې تر سخت بمبارد لاندې ونيول، که څه هم کلي کورونه لاد مخه تخليه شوي وو خو د بمبارۍ په ترڅ کي د دريخيلو ډېر کسان د ښځو، ماشومانو او زړو په شمول په قتل ورسېدل، کورونه او فصلونه ئې وران کړی شول، سل نفره د ليوني فقير په شمول ونيول شول او لاس تړلي گرديز ته انتقال شول. که څه هم دولتي ځواکونو دا مقاومت وځپلو خو لا څو هفتی نوی تېري شوی چي دريخيلو د وزيرو په شمول د خوست په لوري نوی بريد پيل کړ، دولت د دوی له تحرکاتو نه خبر وو، په خوست کي ئې پوره تياری نيولی وو، له توپچی قواوو نه د زياتي استفادې په وجه وتوانېدو چي بريد په شا وتمبوی.

حکومت چي د پکتياوالو په خلاف له کوم زور زياتي نه کار واخيست، نه ئې د دوی سابقه خدماتو ته وکتل، نه دې ته چي نادر خان د دوی په مرسته کابل ته ورسېد، په کوهدامن او شمال کي د نظام د بقا لپاره وجنگېدل، دې کار پکتياوال متوجه کړل چي د دې نظام بې مروته چارواکي د خپلي واکمنۍ د بقا لپاره هر څه کول جائز گڼي.

له غلزيو سره هم دې ته ورته معامله وشوه، دوی په ۱۳۰۹ کال کي د عبدالرحمن خان تره کي ترمشرۍ لاندې د حکومت له منلو نه سرغړونه وکړه، حکومت کافی شمېر فوځ او مليشې د الله نواز هندوستاني ترقيادت لاندې د دوی د ځپلو لپاره سيمي ته ولېږل، عبدالرحمن تره کي مقاومت ونشو کړی، د سيمي پرېښودو ته مجبور شو او له هېواد نه ووت.

نادري کورنۍ د مخالفينو په ځپلو کي خاص مهارت درلود، څو کاره ئې کول:

الف: د مخالفينو په ضد اقدام ته به ئې اسلامي رنگ ورکړ، د عدليې وزارت پرېکړه او د درباري پيرانو او ملايانو فتوی به ئې ترلاسه او اعلان کړه، دوی به ئې عملاً له لښکر سره يوځای کړل او د عملياتو سيمي ته به ئې ولېږل.

ب: د هر قومي پاڅون په خلاف ئې ژر اقدام کاوو، په خپل لومړي مورچل

کي به ئې د هغه د ځپلو بندوبست کاوو او موقع ئې نه ورکوله چي هغه وده وکړي، خپور شي او نورو سيموته سرايت وکړي.

ج: له مخالفينو سره ئې په ډېره بي رحمۍ او قساوت چلند کاوو. د دوی د کورونو ورانول، د شتمنيو تالان، د مؤثرو مشرانو وژل او په دار خيژول، کليوته اور اچول، خپلوان ئې نيول او محبسونو ته لېږل او ترهغه دوی په زندان کي ساتل چي د بيا مخالفت ټول توان طاقت ئې وځپل شي، دا کار دوی له هر هغه چاسره کړی چي د دوی مخالفت ئې کړی که څه هم د دوی ملاتړی وو او قدرت ته د دې کورنۍ په رسولو کي ئې فعاله ونډه وه او دوی ئې د بې دريغه مرستو پوروړي وو.

د: د مخالفت کوونکو په خلاف د فوځي قطعاتو ترڅنګ د هغو قومونو له لښکرو نه استفاده کول چي د دوی مشران به ئې په پيسو واخيستل او د نورو په ضد به ئې جنګول، پدې سره به نه يوازې دوی روان پاڅون وځپلو بلکي په قومونو کي د دښمنۍ او عداوت راولاړولو له لاري به دوی د هرراز ملي قيام مخه نيوله او د دې امکان به ئې ختمولو چي قومونه يو بل ته لاس ورکړي او د دې کورنۍ ظالمانه واکمنۍ ته خاتمه ورکړي.

هـ: د مخالفينو په ضد په عملياتو کي برخه اخيستونکو قومي مشرانو ته به ئې ځمکي، پيسې او اعزازی رتبې ورکولې، پدې سره به ئې دوی له حکومت سره داسي وتړل او له نورو به ئې داسي را بېل کړل چي تل به د حکومت شا ته ولاړ او له هغه نه دفاع کولو ته اړ وو او نوری لاري ورباندي تړل شوې، دواکدارانو د جرم شريك.

حکومت ګڼ شمېر قيامونه داسي وځپل او د مختلفو سيمو د اوسېدونکو ترمنځ ئې د دښمنۍ او عداوت داسي فضاء را پيدا کړه چي د رژيم مخالفين له ملي پاڅون نه مأيوسه شي او لدې لاري د رژيم له پرځولو نه نا اميده شي او په نورو لارو فکر وکړي. په تشدد، زور زياتي او د مخالفينو په وژلو او تړلو هيڅ نظام خپله بقا نشي تضمينولی، دا د يوه نظام د نسکورېدو او زوال عوامل دی نه

د بقا او دوام، له کفر سره نظام دوام کولی شي خو له ظلم سره نه، د ظلم او تېري پای تور او تریخ دی که څه هم وځنډېږي. حسیب خدای مهلت ورکوي خو هیڅکله له ظالم نه غچ او انتقام نه هیروی، دا کېدی شي چې ظالم او بې رحمه واکداران یو ځل، دوه ځله، لس ځله عدالت غوښتونکي وځپی او په ټولني کي داسي حالت راپیدا کړي چې د څه مودې لپاره هیڅوك د دوی پرخلاف د غږ اوچتولو جرأت ونکړي، په اوضاع داسي مسلط شي چې بادي الرأی او ساده لوح خلك گمان وکړي چې دا نظام نور د نسکورېدو ندی او په ټولني کي هیڅ داسي ځواك ندی پاتې شوی چې واکمن رژیم ته گواښ ثابت شي او د هغه اقتدار تهدید کړي، خو دا د الله سنت دی او د تاریخ په اوږدو کي په وار وار تکرار شوی چې د ظالمو واکدارانو اقتدار به خامخا د مظلومانو په لاس نسکورېږي او د دوی په لاس به له هغوی نه غچ اخیستل کېږي.

نادري کورنۍ پدې وتوانېده چې مؤقتاً د ملي قیامونو مخه ونیسي او په ټولني کي د وېرې او خوف فضاء راپیداکړي او د مخالفت هرغږ په سینه کي خفه کړي، خو د ټولني د عدالت غوښتني ځپاند او نه خفه کېدونکي احساس بله لار غوره کړه، مجاهدو شخصیتونو، منورینو، ځورول شوو کورنیو او عدالت غوښتونکو، سري او پټي مبارزې ته مخه کړه، د واکمني کورنۍ د مهمو غړو د ترور سلسله پیل شوه، گڼ شمېر هڅي وشوې خو یوازې په څو مواردو کي غښتی په هدف لگېدلی:

د سردار محمد عزیز ترور

لومړی د نادرخان ورور سردار محمد عزیز د داؤد پلار چې په برلین کي د افغانستان له لوري مختار وزیر وو، دیوه افغان محصل په لاس په قتل ورسېد، د ده زړه ور قاتل چې د تحصیلاتو په پای کي د (ماکدی برگ) په فابریکه کي په کار مشغول شوي وو، له خپل یوه ملگري سره دا فیصله وکړه چې د انگریزانو له

سلطې نه د هېواد د آزادولو لپاره باید کوم مؤثر کار وکړي، دا ئې غوره وګڼله چې د انګریزانو د لاس پوڅي کورنۍ یومهم غړی سردار عزیز ترور کړي او بیا د جرمني پولیس ته ځان تسلیم کړي او اعلان وکړي چې دا کار مو د دې لپاره وکړ چې نړۍ والو ته د افغان ولس په استازیتوب دا خبره ورسوو چې افغانان د انګریزانو سلطه نه مني، له واکمني ډله نه کرکه لري، دا زموږ له خوا د انګریزانو په خلاف یو احتجاج وو، انګریزانو د دغي کورنۍ په لاس زموږ هېواد اشغال کړی او د افغانستان د تباهی باعث شوی، پدې کار سره دوی غوښتل ټوله نړۍ د افغانستان له وضعیت نه مطلع کړي او ټولو ته څرګنده کړي چې افغانان د انګریزانو له خوا تپل شوي حکومت نه مني.

د عملیاتو د څرنګوالي په سر او دا چې یوکس یا دواړه دا عملیات تر سره کړي، مناقشه وشوه، هر یوه غوښتل چې دا کار د ده په لاس تر سره شي، بالآخره د قرعی له لاري د دوی مناقشه حل شوه او دا افتخار د سید کمال په برخه شو، تفنګچه ئې راواخیسته، له ملګری سره ئې خدای پاماني وکړه او د سفارت په لوري وخوځېد، سفارت ته له رسېدو سره سم ئې زنګ وواهو، جرمني محافظ د کارت پوښتنه ترې وکړه، هغه خپل کارت ورکړ او له سفیر سره د لیدني غوښتنه ئې وکړه، د انتظار په حالت کي وو چې سفیر پداسي حالت کي له پورتني منزل نه راکوز شو چې سردارعتیق الله او انورعلي د ده ترشا وو، سیدکمال ورمخکي شو، خپله تفنګچه ئې راوایستله او په سردار محمد عزیز ئې دوه ډزي وکړې، چې ځای په ځای ولوېدو او مړ شو، سیدکمال خپل هدف ته رسېدلی وو، تفنګچه ئې آخوا واچوله او د پولیسانو راتلو ته منتظر شو، پولیسان راغلل، دی ئې ونیو او محبس ته ئې واستاوو، دوستانو ئې هڅه وکړه چې هغه پدې خبره قانع کړي چې د تحقیقاتو په دوران کي د اقدام وجه سیاسي نه بلکي شخصي وښیي ترڅو د ده په مجازات کي تخفیف راشي او له اعدام او دائمي حبس نه وژغورل شي، خو ده د محاکمې په ورځ په ډېر جرأت او زړه ورتیا او پوره صراحت سره وویل: د افغانستان شاهي رژیم چې سردار محمد عزیز ئې سفیر او د شاهي کورنۍ غړی

وو، د انګریزانو لاس پوڅی رژیم دی، هېواد ورانوي او د تباهي په لوري ئې خوځوي، زه یو افغان یم، دا کار مي د دې لپاره وکړ او هغه مي وواژو چي پدې سره د دې کورنۍ په خلاف د افغان ولس کرکه او نفرت نړیوالو ته څرګند کړم.

په کابل کي د انګریزانو مختار وزیر، (فریزر تتلر) پدې هکله لیکي: د ۱۹۳۲ کال د جون په میاشت کي سیدکمال افغاني محصل، محمد عزیز وواژو او دا خبره ئې اعلام کړه چي: د ده دا عمل د انګریزانو د سلطې په خلاف یو پروتست او احتجاج وو.

نادري کورنۍ د دې په ځای چي دې ته ورته اقدامات د خپل وحشیانه سیاست نتیجه وګڼي، له ظلم نه لاس واخلي، د بې ګناه افغانانو تړل او وژل متوقف کړي، برعکس د خپلي وحشیانه تګلاري په دوام ټینګار کوي او د تشدد مضاعف کولو لار غوره کوي. د هغو کسانو شمېر چي په همدې مودې کي په قتل رسېدلي سلهاوو ته رسېږي چي ځیني ئې دا دي:

سید احمد خان نایب سالار، اعظم خان کندك مشر، محمداکبر خان اکبر، محمد یوسف خان حقیقی، جنرال پینن بیك خان، دوست محمد خان غنډ مشر، احمد شاه خان کنډك مشر، سیداحمد خان د شاهي فرقې کنډك مشر، جنرال غلام جیلاني خان چرخي، جنرال شیرمحمد خان چرخي، امرالدین خان، عبداللطیف خان، محمد نعیم خان، عبدالرحمن خان لودي، فیض محمد خان باروت ساز، تاج محمد خان پغماني، جنرال شیرمحمد خان چرخي، محمد ولي خان، میرزا محمد مهدي خان قزلباش، فقیر احمد خان، علي اکبر خان غونډمشر، خواجه هدایت الله خان، مولاداد خان هزاره، محمدعظیم خان منشي زاده، دوران خان، زمان خان د نجات ښوونځي زده کوونکی، محمدایوب خان د نجات ښوونځي معاون، عبدالطیف خان چرخي، قربان خان هزاره، یو محمود خان، بل محمود خان پداسي حال کي چي زده کوونکی وو، محمد زمان د برېښنا د شرکت کاتب، میرعزیز خان، میرمسجدي خان، عبدالحکیم خان رستاقی، میرزا محمد خان، امیر محمد

خان، میرعبدالعزیز خان او ډېر نور.

او هغه کسان چي په محبس کي د اوږدې مودې تکلیفونو، ستونزو، لوږو، وهلو او ټکولو او د راز راز تعذیبونو په نتیجه کي مړه شوي دا دی:

محمد سعید خان د محمدولي خان خوریی، نایب سالار جانباز خان چرخي، محمد اسعمیل خان د محمد صفرخان زوی، محمد عزیز خان غوربندي د شجاع الدوله ورور، دین محمد خان د فرانسی فارغ التحصیل، سیدغلام حیدر خان د کنر، محمد بشیر خان منشي زاده، میرزا عبدالله خان منصوری. محمد ابراهیم خان قاری زاده، اعظم خواجه د بریښنا د شرکت رئیس، خواجه میرعلم خان، میرزا شیرین خان چرخي، یحیی خان چرخي (څوارلس کلن هلك)، محی‌الدین خان انیس، محمد امین خان د ولي خان خوریی، شیرمحمد خان، محمد کریم خان منشي زاده، عبدالفتاح خان تلگرافی، مسجدي خان هزاره اوګڼ شمېر نور. ټولي بندي خانې په سیاسي بندیانو ډکي وی، په کابل کي د دولت وحشتناك محبسونه د ارگ محبس، د سرای موتی محبس، دهمزنگ، د کوټوالۍ محبس، دا محبسونه ټول د نادري کورنۍ د اقتدار په دوران کي له سیاسي بندیانو نه تر خولې ډك وو.

د غلام نبي خان چرخي وژنه:

په وژل شوو کسانو کي د غلام نبي خان وژنه ډېره دردوونکې او له مروت نه لري وه: نادرخان هغه ته بلنه ورکړه چي د لېدو لپاره ئې قصر ته ورشي. غلام نبي خان له خپل ورور جنرال غلام جیلاني خان او د ترو زامنو، نایب سالار جانباز خان چي له نادرخان سره ئې په لوگر کي د حبیب الله کلکاني له فوځونو سره د جنگ په دوران کي مرسته کړې وه او دی ئې له مرگ نه ژغورلی وو او له جنرال شیرمحمد خان سره د دلکشا ماڼۍ په لور وخوځېدو. نادرخان په قصرکي د ده د وژلو لپاره

خاص تدابير نيولي وو او مسئولو کسانو ته ئې لازم هدايات ورکړي وو. له قصر نه بهر يوه عسکري منظمه قطعه درول شوې وه، نادرخان د دلکشا په ماڼۍ کي منتظر وو، غلام نبي خان له موټر نه راکوز شو او د گارد مخي ته په انتظار کي پاتې شو، نادرخان له څه ځنډ نه وروسته راڅرگند شو، د ده او غلام نبي خان چرخي ترمنځ موټر حايل وو، غلام نبي خان او ملگرو ئې احترام په ځای کړ، خو شاه له څه ځواب نه پرته هغه ته وويل:

غلام نبي خانه! له تا سره افغانستان څه بد کړي چي خيانت کوي؟

غلام نبي خان ورته وويل: افغانان پوهېږي چي څوك خيانت کوي؟!

د پاچا رنگ سور شو او په ډېر غصه ناك غږ ئې د گارد سپاهيانو ته وويل! وئي وهی! سپاهيان رامخکي شول او هغه ئې په ځمکه رانسکور او تر لنگتو، سوکانو او د کنداغونو تر بريد لاندې ونيو، نادرخان بيا ورباندي غږ کړ: داسي ئې ووهئ چي ومري، پدې سره سپاهيانو د کنداغونو په ځای د توپك د ميل په خولو سره په هغه مرگاني گوزارونه پيل کړل، هومره ووهل شو چي همالته ئې ساه وختله، د ده مړی ئې چي ټول هډوکي او اندامونه ئې مات وو، کورنۍ ته ورولېږو.

د انگريزانو په سفارت کي مسلحانه عمليات:

دوهم مهم عمليات په کابل کي د انگريزانو په سفارت کي ترسره شول، محمد عظيم خان منشي زاده د منشي محمد نذيرخان زوی چي ابتدائی تحصيلات ئې د حبيبيې په ليسه کي او لوړ تحصيلات ئي په جرمني کي تکميل کړی وو، با احساسه او هدفمند انسان وو، په انگريزی او جرمني ژبو ئې تسلط درلود، د هېواد د دردوونکې وضعي له ليدو نه سخت ځورېدو، د انگريزانو ناولې مداخلې او له شاهي کورنۍ نه د دوی حمايت ورته د زغملو نه وو، هوډ ئې وکړ چي د انگريزانو د سفير په وژلو سره نړۍ والو ته څرگنده کړي چي افغانان د

انگريزانو سلطه او د دوی د لاس پوځي کورنۍ واکمني نه مني.

د ۱۳۱۲ کال د سنبلې په پنځلسمه د پنجشنبې په ورځ د سفارت په خوا وخوځېد، تفنگچه ئې په لاسی بکس کي کېښوده، د سفارت وره ته ودرېدو، محافظ د ننوتلو اجازه ورنکړه، محمد عظيم خان د سفارت يوه مأمور ته وويل چي غواړي شخصاً له سفير سره د يوې مهمي مسئلې په هکله خبري وکړي، د سفارت يوه مأمور د ستينجر په نامه ده ته خبر راووړ چي سفير مشغول دی، ما ته خپله خبره وکړه چي سفير ته ئې ورسوم، ده هم ورته وويل: سمه ده، صبر وکړه، زه خپل بکس خلاصوم، خپله تفنگچه ئې راوايسته، ستينجر په تېښته شو، خو محمد عظيم خان د تېښتي موقع ورنکړه او هغه ئې وويشت، ورپسې ئې دوه نفره د سفارت هندي او افغاني مأمورين هم وويشتل، بيا ئې تفنگچه لري واچوله او د سفارت محافظينو ته ئې ځان تسليم کړ. د ډزو د ختمېدو او د محمد عظيم له تسليمېدو وروسته سفير له خپلي خوني راووت او محمد عظيم ته ئې وويل: زه داسي گڼم چي دا گولۍ زما په سينه ليگېدلې وي! هغه په ځواب کي ورته وويل: هو، دا کار مي د دې لپاره وکړ چي لندن پدې پوه شي چي موږ خپل اصلي دښمنان پېژنو.

د نادرخان انقلابي اعدام

د انگريزانو په سفارت کي د محمد عظيم منشي زاده له تاريخي او نه هيرېدونکي عملياتو نه فقط يوه مياشت او يوه ورځ وروسته د ۱۳۱۲ کال د عقرب په ۱۷نيټه، د دلکشا د ماڼۍ په هغه چمن کي چي يوکال د مخه غلام نبي خان چرخي د نادرخان په امر او د ده د گارد د سپاهيانو د کنداغونو د مرگاني وارونو لاندې په ډېره بې رحمۍ په قتل ورسېد، پدې ورځ همدلته محصلينو ته د جوايزو د ورکولو لپاره خاص محفل جوړ شوي وو، جوايز د نادرخان په لاس وېشل کېدل، ډېرو لوړ رتبه نظامي او ملکي مأمورينو په غونډې کي شرکت کړی

وو، کله چي نادرخان د غونډي ځای ته راغی او درباریان د احترام لپاره ودرېدل او دی د استقبال کوونکو د لیکي مخي ته تېرېدو، ناڅاپیعبدالخالق نومي ځوان له دوهم صف نه راووت او په نادرخان ئې ډزی وکړي، درې ګولۍ د هغه په سینه ولګېدې او همالته په ځمکه راپرېوت او له هغه عاقبت سره مخامخ شو چې د ټولو مغرورو او ظالمو واکدارانو پای دی. عبدالخالق د غلام نبي خان چرخي په شمول د سلها وو مظلومو شهیدانو غچ له هغه نه واخیست.

د ظاهر خان واکمني

د نادر وژنهستره حادثه وه، كه د حكومت په لاس د لويو شخصيتونو له وژلو او په شمال او جنوب كي د قومونو له ځپلو نه څه موده مخكي دا كار شوی وی نو له شك نه پرته به په وضعيت كي ژوره تبديلي راتله او په همدې ورځ به د نادرخان د مفسدي كورنۍ واكمني د تل لپاره پای ته رسېده، خو دې كورنۍ د نادرخان د واكمنۍ په لنډې مودې كي ملت داسي ځپلی وو چي د يوې غير مترقبه پېښي په نتيجه كي راپاڅېدل او د رژيم نسكورول ورته ممكن نه وو.

د نادر خان ځواكمنو ورونو فيصله وكړه چي د ده ۱۹ كلن زوی د پاچايي په گدۍ كښېنوي، په ظاهر كي ظاهرخان د تخت او تاج وارث وگڼل شي خو په حقيقت كي ټول واك د دوی په لاس كي وي. د نادرخان په وخت كي هاشم خان د رژيم دوهم ځواكمن كس وو، خو اوس اصلي واكمن دی وو او ظاهرخان فقط د يوه سمبول حيثيت درلود، سياسي چاري كاملاً د محمد هاشم خان په لاس كي وي او نظامي چاري د ده د ورور شاه محمود خان په لاس كې. څوكاله وروسته د ترونو

ځای د ده دوه تربرونو نعیم خان او داؤد خان ونیو، دوی ته هم په سیاسي او نظامي برخو کي واکمني په میراث ورسېده، په واکمنۍ کي د دوی ګډون د ظاهرخان ټولواك کېدل وځنډول، دې سلسلې د نړیوالي دوهمي جګړي تر پایه دوام وکړ، نولس کلن ماشوم پاچا ته یوازې نوم کافی وو، د واك په معنی او د هغه د استعمال په څرنګوالي نه پوهېدو، اصلي ټولواکان د ده ترونه او بیا تربورونه وو، ده ورو ورو دا احساس کاوو چي د ارګ په خونو کي د ده د پاچاهۍ حیثیت داسي دی لکه په طلائی قفس کي بندي مرغۍ، حتماً به ئې غوښتل چي لدې حالت نه ووځي او ټولواك شي، خو په ابتداء کي ئې نه د دې کار جرأت درلود او نه توان. باید د مناسب فرصت رارسېدو ته ئې انتظار کړی وی، دا انتظار ډېر اوږد شو، هومره ئې دوام وکړ چي دی په عمر پوخ او څلوېښت کلنۍ ته نږدې شو او ځواکمن ترونه ئې له مخي لري شول. ده غوښتل چي له تربرونو نه ده ته د واکمني انتقال د یوې لویې جرګې له لاري ترسره شي او دې کار ته قانوني بڼه ورکړی شي، دا زړه ورتیا ئې نه درلوده چي پخپله او د یوه شاهي فرمان له لاري سردار داؤد او سردار نعیم له قدرت نه ګوښه او ځان ټولواك اعلان کړي، خو د دې هدف د تر لاسه کولو لپاره ئې یو داسي اساسي قانون اعلان کړ چي پاچایي د ظاهرخان د کورنۍ او اولاد میراثی حق وګڼي، پاچا غیر مسئول او واجب الاحترام وشمېری او په دولتي چارو کي د پاچایي کورنۍ د غړوکارکول پای ته ورسوی. د اساسي قانون له اعلان نه د پاچا اصلي هدف دا وو چي پدې سره پاچا غوښتل ځواکمن تربورونه له مخي لري کړي. متأسفانه ځیني تاریخ لیکونکي داسي ګمان کوي چي د اساسي قانون د اعلان وجه یا دا وه چي د دوهمي نړۍ والي جګړي په پای کي اکثر استبدادي نظامونه رانسکور شول، د سلطنتي رژیمونو ځای دیموکراتیکو نظامونو او منتخبو حکومتونو ونیو، د رژیم اصلي بهرنی حامي په زوال محکوم شو او لدې نه وروسته د خپلو لاس پوڅو حکومتونو له حمایې نه عاجز وو، په انګریزانو پوري تړلي حکومت دې ته اړ شو چي د ولس د حمایت ترلاسه کولو لپاره څه وکړي،... دا تحلیل د ډېرو حکومتونو په هکله

صدق کوي، په دېرو هغو هېوادونو کي چي د دوهمي لويي جګړي نه مخکي د هغه وخت د طاقتورو ځواکونو مستعمرې وې او د جګړي په نتيجه کي د دغو ځواکونو زوال پدې منتج شو چي د دوی د مستعمرو سياسي جوړښت بدل شي او د زړو حکومتونو ځای نوی حکومتونه ونيسي، پدغو هېوادونو د استبداد او اختناق خورې توري وربځي ورو ورو لري شي او د تنفس نوې آزاده فضاء رامنځته شي، پدې کي هم شك نشته چي د افغانستان سياسي فضاء هم لدې عمومي نړۍ وال بهير نه حتماً څه ناڅه متأثره شوې وه، خو زموږ په هېواد کي دغه غولوونکي اصلاحات لکه د ظاهرخان د کورنۍ واکمني ته قانوني بڼه ورکول او له دولتي چارو نه د شاهي کورنۍ د غړو ګوښه کول اساساً پدې خاطر ترسره شوي وو چي ماشوم پاچا ځوان شوی وو، د ټولواك کېدو شوق ئې راپارېدلی وو او غوښتل ئې ځواکمن تربورونه له خپلې مخې لري کړي. د دې کار لپاره يو بل اساسي لامل هم په ګوته کولی شو او هغه دا چي:

د دوهمي نړېوالي جګړي په نتيجه کي د قواوو نړېوال مخکنی انډول متزلزل شو، جرمني مضمحل شو، د بريتانيا ځای امريکا ونيو او شوروي اتحاد د يوه نوی لوی ځواك په څېر سر رااوچت کړ، د اروپا لويه برخه د هغه ترسلطې لاندې راغله، د شرق په لوري د جاپان تر اوبو او په جنوب کي د افغانستان تر پولو ورسېد، د داسي يوه يرغلګر ځواك په وړاندي د افغانستان په شان وړوکي هېواد، له هغه منحط رژيم سره، نشو تم کېدای، واکداران له ولس نه وېرېدل، له خپلو خلکو سره ئې هغه څه کړي وو چي پدوی ئې اعتماد نشو کولی، د دې په ځای چي ولس ته رجوع وکړي، د نوی بهرني حامي په لټه کي شو، غوښتل ئې د مسکو حمايت ترلاسه کړي، مسکو خپل شرايط درلودل، مسکو اوس د داسي يوه استعماری ځواك پلازمينه وو چي د کمونيزم برلاسی ئې غوښتله او پدې باور وو چي کمونيزم بايد په ټولي نړۍ حکومت وکړي او د غرب پانګوال نظام په ختمېدو دی، ناچار به خپل ځای کمونيزم ته پرېږدي، د دنيا له هيڅ ځواك نه ئې سترګه نه سوه. د کابل واکمني کورنۍ فيصله وکړه چي مسکو په هري بيې راضی کړي.

مسکو خپل شرایط درلودل، واکمني کورنۍ د دغو شرایطو منلو ته ځان اړګڼلو، مسکو تر دې نه په کم شي نه راضی کېدو چې په افغانستان کي باید د دوی پلوي عناصر سیاسي حزب ولري، آزاد فعالیت وکړای شي. دولت د همدې لپاره داسي اساسي قانون اعلان کړ چې د سیاسي احزابو جوړول ئې مجاز ګڼل، له همدې قانوني جواز نه په استفادې سره سیاسي احزاب میدان ته راووتل. په عمومي توګه دا ډلي په دوو برخو وېشلی شو:

یوه هغه چي د روسانو په پانګه او د روسیی د سفارت تر مستقیمي لارښودني او حمایې لاندې ئې خپل کار پیل کړ، کافی امکانات ئې درلودل، دولت هم حمایه کول، کم له کمه د هغوی مخه ئې نه نیوله او داسي څه ئې نه کول چې دا ډله روسانو ته د دولت له چلند نه شکایت وکړي.

بله ډله هغه وه چي د هېواد له رواني وضعي نه شاکي او د بدلون په لټه کي وو، خو نه ئې ځواکمن حامي درلود او نه خاصه مفکوره، ملي احساساتو راپارولي وو او د نړیوالو تحولاتو نه متأثر شوي وو. د دې ډلي پلویان په یوه او بله بهانه وځورول شول، بندیان شول، تبعید شول او له راز راز کړاوونو سره مخامخ شول، د یوې ټینګي اعتقادي زېرمي د نه درلودو په وجه ونتوانېدل د کړاوونو په وړاندي خپل شته والی وساتي او کار ته دوام ورکړي، د لاري په نیمایي کي متلاشي شول او له صحنې ووتل. خو کمونستان وتوانېدل چي ورو ورو وده وکړي او په یوه داسي ډلي بدل شي چي د هېواد په وروستیو پېښو کي قاطع ونډه ولري، د دې لپاره چي د هېواد د هغه وخت سیاسي او اجتماعي حالات په دقیقه توګه درك کړی شو د هغه مختلف اړخونه په تفصیل سره څېړو:

د شاهي کورنۍ وضعیت

د هاشم خان او شاه محمود خان له مرګ نه وروسته د دوی ځای داؤد خان او نعیم خان ونیو، داؤد د اقتدار لیوال وو، غوښتل ئې د روسانو په مرسته قدرت

ترلاسه کړي، له کمونستانو سره ئې نږدې اړیکي وې، کمونستانو هغه د افغانستان د مترقي نهضت مؤسس ګڼلو، ظاهرخان له هغه نه وېره درلوده، په حکومت کي د داؤد د شته والي په صورت کي د ده د ټولواك کېدو هیله نه ترسره کېده، د اساسي قانون په پلمه ئې هغوی له قدرت نه لرې کړل. پدې سره قدرت ټول د ظاهرخان په لاس کي پرېووت، ده ته دا موقع پداسي حالت کي لاس ته ورغله چي بې رحمه ترونو او تربورونو ئې افغان ولس داسي ځپلی وو او د وېرې داسي وحشتناکه فضاء ئې راپیدا کړې وه چي د رژیم په خلاف د عصیان او بغاوت جرأت ترکلونو کلونو په ولس کي ختم شوی وو، مخصوصاً د نادرخان له قتل نه وروسته، دوی په سلهاوو کسان پدې قتل کي د لاس درلودو په پلمه یا اعدام کړل، یا ئې د محبس تورو خونو ته ولېږل او په لاسونو پښو کي ئې ځینځیرونه ورواچول، یا ئې یوې خوا بلي خوا تبعید کړل، دا تصفیې او دا وحشیانه عملیات هومره شدید او غضبناك وو چي تر ډېرو کلونو په افغان ولس وېره او هیبت مسلط وو، مؤثر شخصیتونه ځپل شوي وو، د دې تصفیې په دوران کي هر هغه ځوك قرباني شو چي ولس ورباندي راغونډېدی شو.

په شاهي کورنۍ کي له سردار داؤد نه پرته بل داسي ځوك نه وو چي د ظاهرخان ټولواکي له ګواښ سره مخامخ کړي.

روسانو نه غوښتل چي ظاهرخان له واکه لرې کړي. روسانو هومره امتیازات ترلاسه کړی وو چي د ظاهرخان لریکول ئې بې فایدې ګڼل، برعکس په قدرت کي د ده پاتې کېدل ورته مفید برېښېدو.

د ظاهرخان د پاچایي د اوږدېدو اصلي لاملونه همدا وو، که نه نو په ده کي نه د مشرتابه مواصفات وو، نه د هېواد د اداري کفایت او نه د دولت د چارو د سمبالولو استعداد. د افغانستان په اوږده تاریخ کي شاید تر ده زیات نا اهله، بې کفایته، ناپوه او تنبل پاچا نه وي تېر شوی. د ده کار دا وو چي په کال کي به ئې درې، څلور ځله د اخترونو، جشن او د کال د لومړۍ ورځې په مناسبت د ولس په

نامه لنډه، بې محتوا او تکراري وينا کوله، هغه هم د کاغذ له مخې چې په هري جملي کي به بندېدو او د الفاظو له سمي افادې نه به عاجز وو، د کال ډېری ورځي به ئې په ښکار او مېلو تېرولې، ګڼ شمېر ښکارځايونه او د چړچو ځايونه ئې ځان ته جوړ کړي وو، هم په شرابو معتاد وو او هم په چرسو. په عياشۍ او اخلاقي فساد کي ترستوني غرق وو. نه ئې د دې پروا درلوده چې په ولس څه تېرېږي او نه ئې لدې شرم درلود چې نړۍ وال چېري رسېدلي او موږ چېري پاتې يو او افغانان څومره لدې کاروان نه وروسته پاتې شوي او له هيچا سره د سيالۍ کولو ندي، لدوی سره د ولس غم نه وو، دا ورته مهمه نه وه چې ولس په فقر، لوږي، جهل، بيماری او احتياج کي ژوند کوي، نه د ولس پری پری جامې، ژيړ مخونه او بربنډي پښې او نه د هېواد غمناك او شرموونکی اقتصادي او اجتماعي وضعيت او نه دا چې نن افغانستان د نړۍ تر ټولو هېوادونو وروسته پاتې دی او په هرڅه کي نورو ته محتاج دی، دا مسائل هغوی ته مهم نه وو، د شاهي کورنۍ هرغړي ځانته د اروپا په سويه ژوند برابرکړی وو، د هېواد په هري سيمي او هر ولايت کي ښه ځمکه د دوی وه، سمسور باغونه د دوی وو، لوی لوی قصرونه د دوی وو، چې هرولايت ته به ولاړی او سمسور باغ او آباده ښېرازه ځمکه به په نظر درغله، يا لويه قلعه او ستر قصر به دې تر سترګو شو او پوښتنه به دې وکړه چې دا د چا دی؟ نو د شاهي کورنۍ د يوه غړي نوم به ئې درته واخيست، د کابل په شا و خوا سيمو، لکه چهارآسياب، موسهی، چهلستون، بګرامي، پغمان، کاريزمير، ارغندي، لوګر، سروبی، جلال آباد، نورستان ... کي هر يوه ځانته د ځمکو او باغونو تر څنګ د چړچو او مېلو ځايونه جوړ کړي وو.

د خارجه وزارت مهمي دندي سردارانو ته مختص شوې وې، سفيران به يوازې په هغه صورت کي له سردارانو نه پرته بل څوك ټاکل کېدو چې مناسب سردار به ئې ورته نه وو موندلی. د حقوقو پوهنځي د ديپلوماسی شعبی‌کي يا د سردارانو زامن منل کېدل، يا د هغه اشرافو زامن چې د شاهي کورنۍ سره به ئې خاصي اړيکي وی. دا د اشرافو پوهنځی وو، لدې نه واکمنان او سياست مداران

را وتل، سیاست او واکمني د پاچايي کورنۍ حق وو ، دوی له مورنه واکمنان پیدا شوي وو او "عوام الناس" دا حق نه درلود چي د دوی په موروثي حق کي تشبث وکړي!!! دوی خپله نیك بختی د ولس په بدبختی کي لټوله، هاشم خان به ویل: که ولس محتاج او وږی وو ستا په شا او خوا به راغونډ پرې او که موړ وو د تا پروا نکوي. ده د فیل مرغانو فارم درلود ، د کورنۍ غړي ئې یوه ورځ په داسي حالت کي فارم ته بوتلل چي فیل مرغان وږی ساتل شوي وو ، د دوی په لیدو سره ټول په زغاسته د دوی مخي ته را غونډ شول، خو بله ورځ ئې دوی ته دانه ورکړې وه، چي د کورنۍ غړي ئې فارم ته راوستل گوري چي فیل مرغان د مخکي ځل په څېر د دوی خواته نه رازغلي، هاشم خان ورته وویل : ولس هم همداسي دی، که دي وږی وساتو ستا لاس ته به گوري او ستا په شا او خوا به راغونډ پرې، خو که په گېډه موړ شو له تا نه بې نیازه کېږي. دا د شاهي کورنۍ فلسفه وه، د همدې منطق په حکم دوی عملاً خلك په لوږه او فقر کي ساتل.

د پاچا، ملکې او د شاهي کورنۍ د نورو غړو لاسونه ښکلول په درباريانو فرض وو، ممکن نه وو چي څوك د ی لوړو مقامونو ته د رسېدو شوق وکړي پرته لدې چي د شاهي کورنۍ په وړاندي سرټیټ کړي او لاسونه ئې په سترگو وموښي، عزت ته د رسېدو لار همدا وه چي د عزتمندو په وړاندي سپك او ذلیل شي.

د هېواد اقتصادي وضعیت

لکه څنگه چي د هېواد سیاسي قدرت د یوې کورنۍ او په هغې پوري د تړلو کسانو په لاس کي وو، همدا راز شتمني، ځمکي، شرکتونه او بانکونه هم د همدې ډلي په واك کي وو. سیاسي نظام د داسي یوه اقتصادي نظام ساتونکی وو چي غریب مزید غریب کړي او غني مزید غني، د غریبانو په زبېښلو کي د اغنیاوو لاس آزاد پرېښودل شوی وو، دوی د ناداره طبقی د استثمار لپاره هرڅه کولی

شوی، نه سود حرام وو، نه احتکار او نه د بې وزلو له مجبوریتونو نه ناروا استفاده، نه د ځمکه وال او بزگر ترمنځ، نه د تاجر او مشتری ترمنځ، نه د بډای او نادار ترمنځ او نه د فابریکې د خاوند او کارگر ترمنځ د تعامل په هکله نه کوم قانون وو او نه کومه ضابطه، استخدام کوونکي له استخدام شوو سره هرڅه کولی او د دوی له اړتیا او مجبوریت نه ئې هره استفاده کولی شوی.

د نادري کورنۍ د واکمنۍ په دوران کي افغانستان تل یو زراعتي هېواد پاتې شوی، ځمکه د تولید اصلي او اساسي وسیله وه، ځمکه د محدودو کورنیو په لاس کي وه، دا ځمکي یا له مسلط او حاکم نظام سره د ملگرتیا په وجه دوی ترلاسه کړې وی او یا د کمو ځمکو د خاوندانو له مجبوریتونو نه په استفادې سره ئې لدوی نه اخیستی او ورو ورو ئې خپلي ځمکي زیاتي کړې وی، د زراعتي ځمکو زیاته برخه د هغو کسانو په لاس کي وه چي تر ۱۰۰۰ جریبه ئې زیاته ځمکه درلوده، که څه هم د میراث د ویښ اسلامي قانون په یوه لاس کي د ځمکو د تراکم مخه نیوله او مسلسل ئې لویي ځمکي په وړو وېشلې خو په یوه غیر اسلامي ماحول کي یوازې لدې لاري د فیوډالي نظام او د هغه له خطرناکو عواقبو مخنیوی ممکن نه وو، بزگران یا په ځمکو پوري تړلې کورنۍ وې، چي هم د دوی دنده له پلار نه اولاد ته په میراث رسېده او هم په خپله دوی له ځمکه وال پلار نه د ده اولاد ته په میراث رسېدل او یا ئې ځمکه په اجاره کرله. دوی دې ته اړ وو چي د حاصلاتو تر اخیستلو پوري خپل ورځني مالي مشکلات د پور له لاري حل کړي، د ځمکو خاوندانو به یا د سود په مقابل کي دوی ته پور ورکولو او یا به ئې د ځمکي حاصلات مخکي له مخکي لدوی نه په کمه بیه واخیستل، بزگران تل د مالکینو پوروړي وو، دا پور به کال په کال زیاتېدو او خبره به دې حدته ورسېده چي بزگران خپله کمه ځمکه، د یوې (قلبې) غوایي او هرڅه وپلوري ترڅو د پور فشار راکم کړي. د کمو ځمکو خاوندان ورو ورو له صحنې نه وتل او خپلي ځمکي ئې د زیاتو ځمکو د خاوندانو په نفع له لاسه ورکولې. د دوی خوراك اکثراً تریخ چای او وچه مړۍ د اوربشو، جوارو او کله د غنمو وه، یوازې هغه کورنۍ

چي وزه یا غوا ئې ساتلی شوی، پدې توانېدل چي کله کله د شیدو، مستو او تروو خوند وڅکي. اکثراً پدې نتوانېدل چي په کال کي څو ځله هم د غوښي کټوه باندي کړي.

د اکثرو کورنیو وضعیت داسي وو:

یوه له تیږو یا خټو نه جوړه شوې توره کوټه چي لوړوالی ئې د انسان ترقد نه ټیټ وو، پدې خوني کي به ټولي کورنۍ ژوندکاوو، پخلی به د خوني منځ کي کېدو، په ژمي کي به د خوني یوې خوا ته د دوی مواشي، یوه کنج کي غله، بلي خوا ته د سوند لرگي وو، دېوالونه، مخصوصاً د خوني چت به له دوده تك تور وو، د باران او واورو په ورځو کي به خوني څڅېدې، د څڅوبي توري اوبه به پدوی را پرېوتې.

د پښتنو په سیموکي ئې جامو ته کالي ویل او دا د دې لپاره چي په کال کي به یو ځل بدلېدل، جامه به هلته بدلېده چي ورسته به شوه، په وار وار گنډلو او پیوندولو به نوره له استفادې لوېدلې وه، هغه خو بختور وو چي کالي ئې درلودل، په نورستان کي خلکو د وزو څرمني اغوستلې.

د مالدارۍ وضعیت هم همداسي وو، واړه مالداران ورو ورو له صحنې وتل او خپل هرڅه ئې د لویو مالدارانو په گټه له لاسه ورکول، د هېواد سیاسي نظام د اقتصاد هره برخه په خپل رنگ کي رنگولې وه، تل همداسي کېږي، د ټولني د اقتصادي نظام جوړښت د سیاسي نظام په لاس ترسره کېږي.

افغانستان د اوبو د زېرمو له ناحیې ډېر غني دی، شاید د دنیا کم هېوادونه له هغه سره پدې هکله سیالي وکړي شي، خو زموږ د اوبو زیاته برخه بهرته درومي، زموږ ټول نهرونه طبیعي دي، مفسدو حکومتونو د اوبو مهارولو او د نهرونو کیندلو او د دښتو خړوبولو په هکله هیڅ څه ندي کړي. د افغانستان هم ځمکه د نفوس په تناسب زیاته ده او هم د اوبو زېرمي، که دولت یوازې اوبه مهار کړي او د برق د تولید یا د بېدیاوو د خړوبولو په برخه کي ترې کار واخلي نه

یوازې د ټول افغان ولس لپاره کفایت کوي او د فقر او لوږې مخه نیول کېدی شي، بلکي موږ د سیمي له نورو هېوادونو سره پدې هکله مرسته کولی شو.

د ظاهرخان د واکمنۍ تر وروستیو شپېو له څو لویو ښارونو نه پرته چي د پخو سړکونو په ذریعه سره وصل شوي وو او هغه هم د بهرنیو هېوادونو د مرستو له لاري، د هېواد اکثر سړکونه خام او خاورین وو. د زراعت د ودي لپاره د نهرونو ترڅنګ لارو ته ضرورت دی چي یوه سیمه له بلي سره وصل کړي، له یوې نه بلي ته د زراعتي محصولاتو انتقال آسانه کړي، خو تر دې نیټې یوازې د ننګرهار، هرات، کندهار او مزار لوی ښارونه د پخو سړکونو په ذریعه له کابل سره وصل شوي وو، پاتې ولایات او د پخو سړکونو یوې خوا بلیخوا ته ټولي سیمي له پخو سړکونو او په ډېرو مواردو کي له خاورینو سړکونو نه هم محروم وو.

په همدې شلمي پیړۍ کي زموږ په مظلوم هېواد کي د انتقالاتو لپاره له اوښانو، آسونو او خرو استفاده کېده، په کابل کي له یوه ځایه بل ځای ته انتقالات د هغو کراچیو په ذریعه ترسره کېدل چي سړو به په زحمت کشولې.

د کابل په شمول له څو لویو ښارونو نه پرته چي څه ناڅه ئې اوسېدونکو برق درلود، د ټول افغانستان خلك د بریښنا له نعمت نه محروم ول، په ډېرو سیمو کي خلکو د رڼا لپاره له هغو څراغونو نه استفاده کوله چي له قرون وسطی نه په میراث پاتې وو، له پخې ختې نه جوړ شوو کودوړوکي د شرشمو تېل اچول او په هغه کي له پنبې نه په لاس اوبدل شوې فیلته کېښودل او د رڼا لپاره هغه بلول. پداسي حال کي چي که د افغانستان د اوبو له زېرمو نه د بریښنا د تولید په کار کي استفاده وشي نه یوازې د بریښنا له ناحیې د ټول هېواد مشکلات حل کولی شو بلکي خپلو ګاونډیو هېوادونو ته کافی مقدار بریښنا صادرولی شو، یوازې د کنړ له سیند نه کم له کمه ۱۰۰۰ میګاواټه برق ترلاسه کېدی شي، خو لدې مهم سیند نه هیڅ استفاده نه کېږي، ټولي اوبه ئې د پاکستان په لوري درومي. د کنر سیند خواته د ګمبېری لویه دښته پرته ده چي تقریباً شپیته زره جریبه د کرلو وړ

ځمكه لري خو د كنر له سيند نه نه د بريښنا د توليد په برخه كي كار اخيستل شوى او نه د همدې دښتي د خړوبولو په برخه كي.

د هندوكش د دنگو غرونو د واورو له سترو سترو زېرمو نه چي كومي اوبه د شمال په لوري بهېږي اكثراً له مناسبي استفادې نه پرته د مركزي آسيا هېوادونو په لور درومي، حال داچى ترهمدې اوبو لاندې د دښت ميرعلم او دښت اودان په شان پراخى وچي دښتي پرتى دي چي په سلهاوو زره جريبه د كر وړ ځمكه ترې جوړېدى شي، خو له نا اهله واكمنانو سره نه د هېواد د سمسورتيا فكر وو او نه د غم ځپلي ولس د اقتصادي ستونزو د حل كولو انديښنه.

دې ته ورته وضعيت د هېواد په جنوب او غرب كي گورو چي د افغانستان په اوبو دې سيمو ته نږدې گاونډي هېوادونه سمسور شوي او د دې سيمي ولسونه ډېره كمه استفاده ترې كوي.

د افغانستان په اكثرو سيموكي د ځمكي لاندې د اوبو زېرمي ډېرى ژوري ندي په كم مصرف سره لدې اوبو نه د ځمكو د خړوبولو په برخه كي استفاده كېدى شي، له كابل نه غرب او جنوب غرب ته پراته ولايات له وردك ميدان نه بيا تر بادغيس پوري، پدې پراخى سيمي كي ستري ستري دښتي دي چي د ځمكي لاندې اوبه ئې له (۸) نه تر (۳۰) مترو پوري ژوري دي، لدې اوبو نه د واټرپمپ په ذريعه په آسانۍ سره استفاده كېدى شي، كه دولت د دې سيمي خلكوته فقط بريښنا رسولې وى دا ټوله پراخه سيمه ورباندي سمسورېده.

د هېواد اقتصاد په طبيعي امكاناتو متكي وو، كه كله به دا طبيعي امكانات د معمول په څېر ترلاسه نشول نو ولس به لداسي سخت او دردوونكي حالت سره مخامخ شو چي مقابله به ورته گرانه شوه، د ظاهرخان د اقتدار په وروستيو كلونوكي دوه كاله پرله پسې وچ كالي راغله، ولس لداسي قحطي سره مخامخ شو چي خپل زامن به ئې په جوماتونو كي د نورو په اسره پرېښودل، دولت لداسي حالاتو سره د مقابلې هيڅ بندوبست نه درلود، پداسي حال كي چي قرآن د

یوسف علیه السلام کیسه د دې لپاره زموږ مخې ته ږدي چې د احتمالي وچ کالي سره د مقابلې لپاره د واکمنانو په مسئولیت پوه شو، هغه د اوه کلني اوږدې مودې وچ کالي لپاره مخکې له مخکې تیاری ونیو او ولس ئې له لوږې او قحطې نه وژغورو.

د اسلام له نظره فقر او لوږه د انسان د ظالمانه تصرفاتو نتیجه ده نه په طبیعت کې د امکاناتو د کموالي نتیجه، اسلام هغه اقتصادي نظام عادلانه ګڼي چې په هغه کې ثروت د اغنیاوو ترمنځ لاس په لاس نشي، په اسلام کې حکومت د بې وزلو حامي دی نه د اغنیاوو استازی، دولت مکلف دی د اغنیاوو له شتمنیو نه معینه برخه واخلي او پدې سره د نادارو مشکلات حل کړي، دولت په ټولنې کې د شتمن او نیستمن ترمنځ د تعادل وسیله ده نه د بې عدالتې او د غریب مزید غریب کېدو او د بډای د مزید شتمن کېدو عامل.

اسلام سود او احتکار پدې خاطر حرام کړي چې لدې نه غریبانو ته صدمه رسېږي، پدې سره د بې وزلو له مجبوریتونو نه ناروا استفاده کېږي، پدې سره یو د خپلو خولو او تناکو له حاصل نه محرومېږي او بل له کار او خولو تویولو نه پرته ګټه ترلاسه کوي.

د ظاهرخان د منحطي واکمنۍ په دوران کې دولت له بې وزلو نه د ښکولو وسیله وه، ټول بار د نادارو په اوږو وو، د سړکونو د جوړولو لپاره به دوی بیګار کېدل، مالیه به دوی ورکوله، د جومات ملا او طالب ته به د وظیفې په نامه دوی ډوډی ورکوله، عسکري خدمت به د دوی په غاړه وو، په جګړو کې به د دوی زامن د قرباني لپاره وړاندي کېدل، د مالیی او د ګمرکي محصولاتو نظام داسي وو چې ترهر چا زیات محرومه طبقه له هغه نه متضرر کېده، اسلام د ځمکې له حاصل نه یوه معینه برخه د بې وزلو حق ګڼي چې دولت به ئې ترلاسه کوي او د نیستمنو مستحقینو مشکلات به ورباندي حل کوي، دولت به دې ته هم جدي پاملرنه کوي چې دا حاصل د کومې ځمکې دی، د باران او سیند په اوبو خړوبېږي او خاوند ئې

د ځمکي په خړوبولو مصرف نکوي او که په خړوبولو باندي ئې مصارف کوي، په یوه صورت کي د حاصل لسمه او په بل صورت کي د حاصل شلمه برخه ترلاسه کولی شي. خو د ظاهرخان په نظام کي له ځمکي نه مالیه اخیستل کېده او هغه د بې وزلو نه؛ بلکه د واکمنانو حق ګڼل کېده، دا په اصل کي جزیه وه چي واکمني کورنۍ له افغان مظلوم ولس نه پدې خاطر ترلاسه کوله چي دوی اسیران وو او هېواد ئې مفتوحه سیمه.

افغانستان د ګاز او نفتو غني زېرمي لري، واکمنانو د دې زېرمو د تفحصاتو کار په سیاسي وجوهاتو روسانو ته وسپارو، دوی د شبرغان ګاز استخراج کړ، د ازبکستان له لاري ئې روسیې ته انتقال او اروپائي بازارونو ته عرضه کړ، د ګاز میټر د ازبکستان په خاوره کي او د روسانو ترکنټرول لاندې وو، هم ئې بیه روسانو ټاکله او هم د انتقال شوي ګاز اندازه، د دې ګاز په مقابل کي روسانو د افغانستان حکومت ته هغه زړه وسله ورکړې چي نور د استفادې نه وه او د روسانو په ډیپوګانو کي ذخیره شوې وه، دې ته ئې تازه رنګ ورکاوو او په اوچته بیه ئې په افغانستان پلورله.

روسانو نه غوښتل چي د افغانستان له ځاګانو نه نفت استخراج شي، دا ځکه چي پدې کار سره د سرحد نه آخوا د روس تر کنټرول لاندې سیمو په زېرمو باندي منفی اثر پرېوتو.

موږ په حاجي ګک کي د اوسپني هومره ستر معدن لرو چي په نړۍ کي ئې ساری نشته، موږ د مسو او طلا لویې زېرمي لرو د وروستیو تحقیقاتو په نتیجه کي معلومه شوې چي د کیان په درې کي د سرو زرو یو ستر معدن داسي دی چي له هر ټن تېږي نه تقریباً ۴۰۰ ګرامه طلا ترلاسه کېږي، حال داچي د نړۍ په هیڅ ګوټ کي داسي معدنونه نشو موندلی چي په ټن کي تر ۲۰ ګرامو زیاته طلا ورکړې.

موږ هومره قیمتی تېږي لرو چي په نړۍ کي ئې ډېرکم مثال پیدا کېږي، خو

هرڅه ترڅمکي لاندې پاتې شوي، نا اهله او وطن پلورونکو حکومتونو دې ته هیڅ پاملرنه نده کړې، ظاهر خان همدومره کافی ګڼل چي تشناب ئې د لاجوردو په تیږو پوښل شوی وي او د ارګ په خزانه کي د ده د کورنۍ د ضرورت وړ قیمتي غمي موجود وي.

مذهب

چېري چي واك د فرعون په لاس کي وي او شتمني د قارون په اختیارکي، هلته به مذهب د ولس د استخفاف او تحمیق وسیله وي، هلته به مذهبي پیشوایان سحره وي او د دې ډلي په سر کي به هامان وي، د فرعوني نظام ښی لاس. قرآن د یوه فرعوني نظام په هکله همداسي وایي:

هر استبدادي نظام درې برخي لري:

الف: هغه چي په ټولني حکومت کوي او د قدرت واګی ئې په لاس کي دی (فرعون او د ده ملأ او درباریان)

ب: هغه چي د ټولني د اقتصادي نظام مهار د دوی په اختیار کي دی، شتمني او د تولید وسایل ئې په واك کي دي او په بازار حکومت کوي (قارون)

ج: هغه ډله چي د همدې نظام د منلو لپاره خلك ذهناً تیاروي، نظام ته دیني او مذهبي بڼه ورکوي، ولس غولوي، د دوی په سترګو کي خاوري اچوي، له واکمن نه یوه مقدسه څېره جوړوي، کله له هغه نه د خدای سیوری، جوړوي او کله ده ته خدایي مقام ورکوي او له ولس نه غواړي چي نه یوازې په ژوند کي د دې ځمکني خدای لمانځنه وکړي، بلکه له مرګ نه وروسته هم د ده مجسمې ته سرټیټ کړي (هامان او د ده ملګری سحره.)

"فرعون" د "موسی علیه السلام" د مقابلې لپاره ترټولو د مخه "سحره" راوړاندي کوي، لدوی نه د "موسی علیه السلام" د وژلو فتوی اخلي، د دوی په

خوله د "موسی علیه السلام" او د ده د الهي مأموریت او دعوت په هکله وایي: ده دین له گواښ سره مخامخ کړی، د ټولني له غوره دین نه وتلی، فساد خوروي، اقتدار غواړي، دا هڅه کوي چي ستاسو آرام او سوکاله ژوند پای ته ورسوي، تشنج او اختلاف راولاړکړي، امنیت ختم کړي او شرارت خورکړي.

زموږ د ټولني "فرعون" هم "هامان" درلود، د سحره وو مشر، هغوی به د ظاهرخان په هکله عوامو ته ویل:

د ده ملا اوه ولیانو تړلي، کومي سترگي چي په ده ولگېږي د دوزخ اور ورباندي حرام دی، پاچا په ځمکه کي د خدای سیوری دی، پاچا ته د ورځي اوه ناروا قتلونه جائز دي، څوك چي د پاچا نه بغاوت وکړي مباح الدم دی، پاچایي خدای ورکړې، د خدای په ورکړې باید قانع او راضی وو...

درباري روحانیونو به د ده لاسونه ښکلول د منبر په سر به په هري خطبی کي د ده د تخت او تاج د بقا او د سلطنت د دوام دعا کېده.

د دې خدمت په مقابل کي درباري روحانیونو ته خاص امتیازات ورکول کېدل، د هېواد دوهم درجه شتمن دوی وو، باغونه، قصرونه او پراخه سمسوری ځمکي ئې درلودې. له واکمنو نه ئې "اجوره" ترلاسه کوله او له عوامو نه "شکرانه"، دین او دینداران ئې د واکدارانو په پښو کي ذبح کول، هغه هم شرعي ذبح، "طاغوت" د دوی "معبود" وو، هماغه "طاغوت" چي ترڅو انسان د هغه په نسبت کافر نشي، په الله د ده ایمان نه منل کېږي، مذهب د واکدارانو په لاس کي د استخفاف وسیله وه او د درباري روحانیونو په لاس کي د پیسو د لاس ته راورو ذریعه، دین د دوی دکان وو، هغه دین چي له خپل حامل نه د قربانۍ غوښتنه کوي، د ظلم په خلاف د قیام بلنه ورکوي، د مظلومانو د ملگرتیا او د دوی د ژغورني په لارکي د مبارزې هدایت ورکوي، خو دین پلورونکو درباري ملایانو له ظالم نه د دفاع وسیله ترې جوړه کړې وه، دوی ظلم توجیه کاوو او له مظلوم نه ئې غوښتل چي په خپل مظلومیت قانع وي، د ظالم د سر دعا وکړي او د هغه سیوری

د خدای سیوری وګڼي.

اسلام د یوه صادق روحاني او درواغجن او تګمار روحاني ترمنځ د تفکیك لپاره څو مهمي لاربښودني او مشخص معیارونه د مسلمان مخي ته ږدي:

۱. وګوره چي هغه د ظالم ملګری دی که د مظلوم؟

۲. هغه له خدای نه وېرېږي که له واکدارانو نه؟

۳. خپل اجر له خدای نه غواړي که له خدای نه پرته له بل چا؟ طمعه ئې خدای ته ده که له خدای نه پرته بل ته ؟

۴. د دین په لارکي ځان قرباني کوي که دین د خپلو ګټو لپاره قرباني کوي؟

۵. د ظالم واکدار په دربار کي منلی دی که رټل شوی؟

۶. دین ئې د مبارزې سنګردی که دکان؟

۷. په دیني چاروکي له خلکو شکرانه او نذرانه غواړي که له خدای نه اجر او بدله؟

۸. ظالم ته وایي چي له مظلوم نه لاس واخله او که مظلوم ته وایي چي په خپل مظلومیت قانع او راضی اوسه او د ظالم د سردعا کوه؟

موږ په خپل اوږده تاریخ کي دغه دواړه نمونی روحانیون او علماء درلودل، یوه د دین د لوړتیا لپاره سر ورکړی او بل مذهب سپك کړی او د ظالمانو په پښو کي ئې ذبح کړی.

کمونستانو به له اسلام نه د ځوانانو د بېلولو او د اسلام په هکله د شبهاتو راولاړولو لپاره د درباري روحانیونو کړه وړه د دوی مخي ته کیښود ل، په خانقاه کي له عوامو سره د دوی سلوك او په دربارکي د واکمنانو سره د دوی معامله به ئې هغوی ته توضیح کړه او ورته ویل به ئی: اسلام همدغه دی، موږ د مظلومانو ملګری یو او دوی د ظالمانو، موږ انقلاب غواړو او دوی د موجوده نظام بقاء،

موږ عدالت او برابري غواړو، دوی نابرابري او تبعیض مقدس او الهي امر ګڼي، موږ خلکو ته وایو چې د خپل حق د لاس ته راوړو لپاره قیام وکړي، دوی ولس ته وایي چې د خدای په وینش قناعت وکړي،.... که د دین له حقیقت نه بې خبره ځوانان د دا راز تبلیغاتو په نتیجه کي لداسي مذهب نه کرکه وکړي او کمونیزم ته ترجیح ورکړې دا نه د کمونستانو د زرنګی نتیجه ده او نه د کمونیزم د قوت او کمال ثمره، بلکي دا د هغو روحانیونو د غلطۍ نتیجه ده چې له دین نه ئې یو کرغېړن تصوېر وړاندي کړي، د حق او باطل ترمنځ د ده دریځ داسي دی چې د هر عدالت غوښتونکي او حق پالونکي کرکه راولاړوي.

په شاهي نظام کي دین سپك او عالم خوار وو، هغه ځوك به مدرسی ته د دیني زده کړي لپاره تلو چې بل کار ئې نشو کولی، اکثراً به ړانده، ګوډان، شل، معیوب او معلول کسان مدرسی ته تلل، هلته به دوی له دین نه فقط هومره څه زده کړل چې په یوه جومات کي امامت ورکړی شي، د اودس، لمانځه، نکاح او آذان په هکله د خلکو پوښتنوته ځواب وویلی شي، ټول هم او غم به ئې دا وو چې د فراغت پګړی ئې په سر وتړی او د کوم جومات امامت ترلاسه کړي، د درس په دوران کي به هغه د کلي له خلکو نه وظیفه ټولوله او په همدې به ئې شپه ورځ تېروله، د امامت په دوران کي به هم کلیوالو ته اړ وو، هغوی به ورسره مرسته کوله، اسقاط او خیرات ته به سترګي په لار وو.

د مدارسو درسی نصاب داسي جوړ شوی وو چې په هغه کي نه لیك لوست زده کول شامل وو، نه د اسلام او هېواد تاریخ شامل وو، نه قرآن او حدیث شامل وو، نه ورځنی ضروري علوم. پدې نصاب کي به طالب یوازې د عربي صرف او نحو زده کړه، هغه هم داسي چې نه به ئې په عربي خبري کولی شوی او نه لیکنه او بیا به ئې خلاصه او قدوری ولوستله او په ځینو ابتدایي فقهي احکامو به پوه شو، په مدارسو کي حاکمه روحیه دا وه چې فقه کفایت کوي، نباید په قرآن او حدیث د پوهېدو هڅه وکړو، موږ په قرآن نشو پوهېدی، فقهاوو موږ ته د قرآن او

حدیث خلاصه په فقهي احکامو کي توضیح کړې، همدا کفایت کوي، که کوم طالب غوښتل چي لږ مخکي ولاړ شي، نو د یونان زړه فلسفه او بې فایدې منطق به ئې ویلو چي نه د ده په درد خوړلو او نه د ټولني، نه د ده د دنیا په خیر وو او نه د آخرت. لوی او معروف عالم هغه وو چي منطق ئې لوستلی وو، هغه ته ته ئې (منطقی ملا) ویل، خو هغه غریب به خپل ټول ژوند پداسي څه کي ضایع کړی وو چي نه ئې د ده دین ښیرازه کاوو او نه دنیا، نه به دی د عوامو په خبرو پوهېدو او نه عوام د ده په خبرو، د عوامو لپاره ئې د ویلو څه نه درلودل، هم به قرآن ورنه پاتې وو او هم حدیث.

زموږ ستر ستر علما به داسي وو چي د عادي خط له لیکلو او لوستلو به عاجز وو، د منبر په سر به ئې خبري داسي وې چي ستا به زړه ورباندي سوځېدو. که به کوم ملا جرأت وکړ چي خپلو طالبانو ته قرآن او حدیث تدریس کړي او یا به طالب غوښتل چي په قرآن او حدیث پوه شي، نو دا کار به د دوری په پای کي ترسره کېدو، خو داسي چي په قرآن د پوهېدو لپاره به ئې جلالین لوستو، جلالین یو مختصر تفسیر دی چي په هغه کي اکثراً د آیتونو نحوي جوړښت څېړل شوی، د جلالین د لوستلو معنی دا وه چي دوی په قرآن کي هم نحو زده کوله او د حدیث لپاره به مشکوة لوستل کېدو، خو له "کتاب الجهاد" نه پرته، طالب ته به ویل کېدل چي اوس د جهاد او هجرت ضرورت منتفی دی، جهاد د صحابه وو کار وو او هجرت د مکې له فتحی نه وروسته ختم شوی، د دې باب لوستل او په معنی ئې پوهېدل ضروري ندي.

چی دین په ټولني باندي حاکم نه وي او اقتدار د دین په واك کي نه وي، طبیعي ده چي د دین عالم به د مشرتابه له مقام نه عزل کېږي او په ټولني کي د ده له پربوتی حیثیت سره متناسبه دنده به ورته سپارل کېږي. د شاهي نظام په دوران کي علماوو ته د نکاح تړل، د ماشوم په غوږ کي آذان کول، د مړی جنازه او د جومات امامت پاتې وو. پدې کي دی د دود دستور تابع وو، ناچار وو هماغه څه

وکړي چي په ټولني کي رائج وو.

ده به نکاح تړله خو د نکاح هرڅه به د شریعت خلاف وو، لور له "مهر" نه محرومه وه، "مهر" د ښځی حق نه بلکي د پلار حق وو، د مهر په نامه به پلار خپله لور خرڅوله، "ایجاب" او "قبول" حتی د کونډو په باب هم نه مراعات کېدل، کونډې داسي ګڼل کېدی لکه د میراث مال چي له یوه نه بل ته په میراث رسېدې، کونډې پدې نه وې پوه کړی شوې چي شریعت دوی ته دا حق ورکړی چي په خپله خوښه ځانته خاوند انتخاب کړي، هیڅوك حق نلري هغه په زور نکاح کړي او د اخیستل شوې مینځي په څېر ورسره معامله وکړي، داسي نکاح تړل دې ته ورته ده چي څوك د سود په معامله کي شاهد، کاتب او ضامن شي.

کمونستانو به دا ټول د اسلام په حساب نیول، دوی به ځوانانو ته ویل: اسلام د روان دردوونکي وضعیت حامي او حتی باعث دی، اسلام نه زموږ پوښتنی ځوابولی شي او نه موغوښتنی ترسره کولی شي. اسلام له قرون وسطی نه په میراث پاتې مذهب دی. د شلمي پیړۍ له غوښتنو سره اړخ نشي لګولی، اسلام د حاکم استبدادي نظام په خدمت کي دی!!

ځوانان او منورین د خپل راتلونکي مسیر د انتخاب په درشل کي د کمونستانو تر شدید فکری هجوم لاندې دې ته اړکېدل چي دین ته شاکړي او اسلام د دې پیړۍ له مقتضیاتو سره متناسب ونه ګڼي. دوی د خپلو پوښتنو ځواب نه په جومات کي اورېدو او نه په خانقاه کې، د ده او جومات ترمنځ هومره ژور او عمیق خلیج حایل وو چي له هغه نه تېرېدل ورته ډېر ګران وو. ملا ته هرمکتبی مرتد بریښېدو او مکتبی ته هر ملا له دنیا بې خبره او د موجوده نظام مدافع او حامي. مکتبی پدې نه پوهېدو چي ملا تر ټولو زیات مظلوم او محروم انسان دی، لدې بې خبره وو چي اسلام پدې وضعي همدومره اعتراض لري او هغه په کلکه محکوموي چي دی ئې تصورکوي. اسلام د دې لپاره راغلی وو چي خلك لدې حالت نه وژغوری.

ملا لدې نه عاجز وو چي له ځوان نسل سره د پخلا کېدو لاري چاري وسومي، د دوی پوښتنو ته ځواب ووايي او د دين په حقيقت ئې پوه کړي.

اسلامي امت د خپل لرغوني تاريخ په اوږدو کي په فکری او اعتقادي لحاظ څلور مهمي مرحلې درلودې:

الف: په قرآن د ترکيز مرحله

هغه مرحله چي قرآن د ټولو فکری هڅو محور وو، چي چا به د پيامبر عليه السلام د ملګرتيا اراده وکړه نو له لومړۍ ورځي نه به له قرآن سره آشنا شو، مخامخ به ئې د قرآن زده کړه پيل کړه، تل به له قرآن سره مشغول وو، که څه هم پيامبر عليه السلام به يوې داسي"امي" ټولني کي مبعوث شو چي په ليك لوست نه پوهېدل، خود قرآن همدا لومړيو مخاطبانو د قرآن په مطلب د پوهېدو په اړه نه يوازې څه مشکل نه درلود بلکي قرآن د دوی د الهام لومړۍ او وروستۍ منبع وه، د قرآن ترڅنګ ئې د بل هر څه ضرورت منتفی ګڼلو، پدې باور ول چي قرآن يوازې کفايت کوي، پيامبر عليه السلام په قرآن هومره ترکيز کولو چي چا ته ئې د دې اجازه نه ورکوله چي د قرآن ترڅنګ په بل څه ځان مصروف کړي. حتی د احاديثو د ليکلو اجازه ئې چا ته نه ورکوله. قرآن يوازنی لارښود وو، بلنه د قرآن په لوري وه، د مشاجراتو د حل او فصل مرجع قرآن وو، په هر محفل کي به قرآن زمزمه کېدو، يوازې د تلاوت او حفظ لپاره نه؛ بلکي د استدلال لپاره او د دعوت لپاره. کوم نسل چي پدې مرحله کي د قرآن په غيږ کي روزل شوی، مجاهد نسل وو، تل له دښمن سره د منازعې او مبارزې په حال کې. دا مرحله د پيامبر عليه السلام له بعثت نه پيل شوه او د اسلامي خلافت تر پايه ئې دوام وکړ.

ب: په احاديثو د ترکيز مرحله

که څه هم د احاديثو د ليکلو او غونډولو کار د عمر رضی الله عنه په وخت کي پيل شو، خو عمر رضی‌الله عنه پدې هکله جدي اهتمام کولو او د احاديثو د

روایت خبره ئې ډېره جدي نیوله، چي چا به وویل: ما له پیغمبرصلی الله علیه وسلم نه اورېدلی، له هغه نه به ئې د شاهد غوښتنه کوله او ویل ئې چي څوك له پیغمبر علیه السلام نه د کوم حدیث د روایت ادعا وکړي، هرومرو به شاهد وړاندي کوي که نه نو دروته دي چمتو شي، د ده په مبارك دورکي د دې جدي اهتمام په وجه صرف هومره احادیث ولیکل شول چي شمېر ئې ۱۲۰۰ ته رسېدو.

د ابوبکر رضی الله عنه په هکله روایت کېږي چي یوه شپه ډېر مشوش وو، سبا ته عایشې رضی الله عنها ورنه تپوس وکړ، پلاره تېره شپه پرېشانه وې، ولې؟ هغه ورته وویل : هو ما څه احادیث لیکلي، له ثقه او معتبرو کسانو نه مي رانقل کړي، خو پدې نه پوهېږم چي دوی له چا اورېدلي او څومره ثقه دی، وېرېږم چي زه ومرم او دا احادیث له ما نه پاتې شي او پدوی کي داسي خبره پیغمبر علیه السلام ته منسوب شوې وي چي هغه نده کړې او پدې سره زه د هغه عذاب مستحق شم چي رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغه چا لپاره بیان کړی چي ده ته غلطه خبره منسوب کړي، رسول الله صلی الله علیه وسلم ویلي: چا چي ما ته هغه خبره منسوب کړه چي ما نده کړې په جهنم کي دي ځانته ځای ولټوي. ولاړه شه هغه احادیث ما ته راوړه چي وئی سوزم، ټولي پاڼی ئې وسوزولې.

خو وروسته د احادیثو د راغونډولو لړی خوره شوه او ورو ورو ئی لمن پراخه شوه، لوی لوی کتابونه ولیکل شول، په لکهاوو احادیث راغونډ شول، که څه هم د احادیثو راغونډوونکو ستر خدمت کړی، ډېر زحمتونه ئې گاللي، د حدیث د موندلو په کار کي د ډېر زیار او زحمت ترڅنگ ئې کافی اهتمام او دقت کړی خو د دې کار څو پایلي وې:

۱. په قرآن مخکنی ترکیز راکم شو، د احادیثو لمن هومره خوره وه چي پدې خور میدان کي مصروفیت بلي خوا ته د پاملرنی مجال له منځه یووړ، ورو ورو خبره دې ځای ته ورسېده چي قرآن هیر شي، مخکي به په هر محفل کي قرآن زمزمه کېدو، د شپې او ورځي به په هره غونډه کې، یوازې یوازې او د نورو سره یو

ځای، له دوست او دښمن سره د قرآن خبري کېدې، خو اوس د ده ځای احادیثو ونیو.

۲ـ مخکي قرآن یوازنۍ مرجع وه، قرآن له یوې خوا مختصر وو او هر چاته دا کار آسانه وو چي په هغه پوه شي، له بلي خوا په قرآن کي نه چا څه زیاتولی شوی او نه کمولی، حرف حرف ئې خوندي وو، خو د قرآن په نسبت د احادیثو لمن ډېره خوره وه، شمېرئی ډېر زیات وو، هر څوك پدې نتوانېدو چي پدې خور او پراخ میدان احاطه حاصله کړي، د اسلام دښمنانو ته د دې موقع په لاس ورتله چي جعلي احادیث جوړ کړي، په مسلمانانو کي شکوك او شبهات راولاړکړي او د فتنو باعث شي، ځینو نورو د خپلو شخصي اغراضو لپاره هري هغي خبري ته د حدیث رنگ ورکاوو چي د دوی د دریځ په گټه وې، چارواکو نه یوازې دا چي د خلفاوو په څېر ئې د احادیثو بلکي د روایت په هکله هغه مخکنی جدي اهتمام نه کاوو هغه کسان ئې تشویقول چي د دوی په گټه او د دوی د مخالفینو په ضد جعلي احادیث خواره کړي. گورو چي پدې مرحله کي په لکهاوو جعلي احادیث جوړ او خواره شول، امت د فکری تشنج او اضطراب له یوه سخت دور سره مخامخ شو، اختلافات راولاړ شول او امت په ډلو ډلو ووېشل شو.

۳ـ د "فقه" د تدوین مرحله:

پدې مرحله کي یوه نوې سلسله پیل شوه، چي هغه د مخکنۍ مرحلې طبیعي او حتمي پایله وه، د لکهاوو صحیح، ضعیف او جعلي احادیثو خورېدل خلکو ته دا خبره گرانه کړه چي د دیني احکامو په هکله په کوم حدیث عمل وکړي او په کوم نه؟ کوم ومنی او کوم نه؟ هرڅوك د دې پیچلي او ستر کار له عهدې نشو وتلی، څو د لوړ همت خاوندان راوړاندي شول، د دې ستونزي د حل کولو لپاره ئې ملا وتړله، احادیث ئې وچڼل راویان ئې وڅېړل، غوره ئې له ضعیف او جعلي نه او ثقه ئې له ناثقه نه بېل کړل، فقهي احکام ئې له قرآن او غوره احادیثو نه استنباط کړل او د عوامو غوښتنو او پوښتنو ته ئې ځواب ووایو. پدې کار سره که څه هم ډېرې

ستونزي حل شوې او په ځينو ديني احکامو د پوهېدو کار ئې خلکو ته آسانه کړ، خو ځو غير مترقبه عواقب ئې درلودل:

الف: خلکو په فقهي احکامو اکتفاء وکړه او قرآن او حديث ته رجوع ورنه پاتې شوه، پدې سره د قرآن ترڅنګ حديث هم هيرشو.

ب: په فقه کي د اسلام يوازې يو اړخ څېړل شوی او صرف د ورځنی ژوند احکام توضيح شوي، لکه اودس، حيض، نفاس، غسل، لمونځ، روژه، زکات، حج، نکاح، طلاق ... خو په نورو بنيادي او اساسي مسائلو بحث کول او د اسلام نور اړخونه څېړل نه د فقه د بحث موضوع وه او نه خلکو پدې باب د څېړنی او بحث غوښتنه کوله او نه چارواکو له ورځنيو ديني احکامو نه پرته په نورو اساسي او حياتی مسائلو بحث خوښولو، عملاً ګورو چي په فقه کي د امام د انتخاب د څرنګوالي په هکله، د ده د صلاحيتونو په هکله، د ده په انتخاب کي د عام ولس د ونډې او وظيفی په هکله، د شوری په باب، په بيت المال کي د چارواکو د تصرف په باب، د جهاد او هجرت په هکله، يا هيڅ ندي ويل شوي يا ډېرکم ويل شوي. په قرآن کي د اودس په هکله صرف يو آيت راغلی او د شوری په هکله درې آيتونه، په فقه کي بايد د شوری په هکله بحث او حيرنه د اودس په نسبت درې برابره زياته وی، خو خبره برعکس ده، د اودس په هکله مفصل او د قيق بحثونه ګورو، هر فقيه خپله رساله په همدې بحث پيل کړې، خو د شوری په هکله يا اصلاً بحث ندی شوی يا ډېر سطحی او ضمنی اشاره شوې.

ج: مخکي دين ولسی بڼه درلوده، هرچا هڅه کوله چي په خپله مخامخ له قرآن نه د دين حقيقت درك کړي، دا کار هرچا ته آسانه او ممکن وو، دين د کومي خاصي ډلي په انحصار کي نه وو، داسي نه وه چي ځيني کسانو به خلکو ته دين ښودو او خلکو به لدوی سره مالي مرسته کوله، ترڅو د دوی ورځنی مالي مشکلات حل کړي، نه چا په امامت له خلکو پيسې غوښتلې، نه په آذان او تدريس، هر چا هم په خپله د دين زده کړه کوله، هم ئې نوروته ښودو او هم ئې خپل

مالي مشکلات په خپله حل کول، خو دا حالت ورو ورو بدل شو، آذان او امامت د حرفې بڼه غوره کړه او دا کار په هماغو خطرناکو عواقبو منتج شو چي نن ئې ترخه نتائج گورو. مخکي به د خلکو امام او ديني مشر هغه څوك وو چي تر نورو به ئې د دين په لار کي زياته قرباني ورکړې وه، زياتي ستونزي او کړاوونه به ئې گاللي وو، خو اوس دا مقام په هر لاس کي پرېوت، ډېرو لدې آسان کار نه د امرار معاش لپاره حرفه جوړه کړه او دا کار اکثراً د داسي کسانو لاس ته ورغی چي له دين نه ئې ځانته دکان جوړ کړ، د ظالمو واکدارانو ملگري او حاميان وو او دين ئې د واکدارانو په پښو کي ذبح کاوو.

متأسفانه اسلامي فقه په داسي دوران کي تدوين شوې چي اقتدار د ظالمو او مفسدو واکدارانو په لاس کي وو، د اختناق او استبداد په سختو شرايطو کي دا کار گران او حتی محال وو چي زموږ فقها له عباداتو او معاملاتو نه علاوه د سياست، اجتماع، نظام، جهاد، هجرت، شوری، د خلکو حقوق، د واکدارانو مسئوليتونه او صلاحيتونه، د امير د انتخاب طريقه، د بيعت څرنگوالی او اهميت او دې ته ورته مسايل وڅېړي. چا چی پدې هکله د څه فقهي تحقيقاتو هڅه کړې، يا ئې خپل سر خوړلی، اعدام شوی، تبعيد شوی او د محبس تورو خونو ته لېږل شوی او يا ئې مدرسه او مسجد تړل شوي.

۴ـ د تصوف د زېږېدو مرحله

د فقهي مباحثو لوري ته پاملرنه پدې منتج شوه چي د اسلام معنوي او اخلاقي اړخ ته د تشريعي او قانوني برخي په نسبت اهتمام او اعتناء کمه شي، ځينو زړه سواندو داعيانو وغوښتل چي دا خلا ډکه کړي او د مسلمانانو پاملرنه يو ځل بيا معنوي لوري ته راواړوي او د دغو دواړو برخو ترمنځ مخکنی تعادل احياء کړي، له همدې ځايه د تصوف بنياد کيښودی شو، دوی پدې خبري ټينگار کولو چي په عباداتو کي اصلي او مهمه برخه د خدای ذکر، له الله سره مينه او تعلق بالله ده، شکلي عبادات که هرڅومره په ظاهر کي د فقهي احکامو او

ضوابطو مطابق وي خو چي لدې ناحيې ناقص وي هيڅ اعتبار او ارزښت نلري، دا خبره په خپل ځای کي صحيح وه، خو په تصوف باندي ترکيز ورو ورو خبره هغه ځای ته ورسوله چي قرآن، حديث او فقه له صحنې گوښه کړی شي او ځای ئې د ذکر حلقې ونيسي، يوازې دا نه بلکي پير او مرشد د خدای او بنده ترمنځ داسي واسطه وگڼل شي چي خدای ته د رسېدو هره لار د ده له اړخه تېرېږي او د قرآن د هغې خبري په ځای چي وايي: خدای ستا د غاړي تر رگ تا ته درنږدې دی، چي چېري يې خدای همالته دی، که ته يو يې دوهم دي خدای دئ، که تاسو دوه ياست دريم مو خدای دئ، عبادت او لمانځنه مو بايد خاص خدای لره وي او دعا مو خاص خدای ته، خو په تصوف کي دي خبرو رخنه وکړه چي:

که غواړې خدای ته ورسېږې د مرشد لمن ونيسه، نه ته مخامخ خدای ته رسېدی شې او نه ستا دعا، عبادت او لمانځنه، ته واسطې ته ضرورت لري، مرشد ستا شفيع دی، د ده له لاري ستا غږ تر خدايه رسېدی شي او ستا دعاگانی د خداي په دربار کي منل کېدی شي.

تر ټولو خطرناکه خبره دا وه چي د قرآن د صريحو نصوصو خلاف په تصوف کي دوه خبري راولاړې شوې:

- مرشد په غيب پوهېږي او په هر ځای او هر حال کي تا ته رسېدی شي.
- خدای د ځمکي ځيني چاري متصرفينو ته سپارلې، ځيني د يوه ملك، ځيني د يوې لويې برخي او ځيني د ټولي نړۍ متصرفين دي، که غواړې ستا چاري تر سره شي نو مجبور ئې د دغو متصرفينو لمن ونيسي. دغو مشرکانه تصوراتو، مرشد ته هغه مقام ورکړ چي قرآن ئې يوازې د ځمکي او آسمانونو رب ته ثابتوي او له بل هر چا نه ئې نفی کوي، دا هماغه خبري وې چي د مکې مشرکينو به د "لات"، "منات"، هبل" او"عزی" په هکله کولې او پيامبر عليه السلام مأمور شوی وو چي دا بتان رانسکور کړي او دا مشرکانه تصورات پای ته ورسوي او خلکوته ووايي چي: خدای شريك نلري، له خدای نه پرته په ځمکي او

آسمانونوکي هيڅوك په غيب نه پوهېږي، عبادت مو بايد خاص خدای لره او استعانت مو بايد خاص له خدای نه وي. د خدای تر څنګ مه د بل عبادت کوئ او مه له بل نه مرسته غواړئ.

که د ملتونو د عروج او زوال عواملو او د اديانو د ودي او ضعف تاريخ ته توجه وکړو نو په هري ټولني کي د مذهب په اړه همدا څلورمرحلې په څرګنده موندلی شو، په افغانستان کي هم همدا څلورمرحلې يوه په بل پسې تېره شوې، د نادري کورنۍ د واکمنۍ په دوران کي زموږ د ټولني په مذهبي جوړښت کي د درېيمي او څلورمي مرحلې آثار په څرګند طور موندلی شو، په مدرسه کي د درېيمي مرحلې آثار او په خانقا کي د څلورمي مرحلې.

شايد يو مثال له تاسو سره د دېمرحلې په وضعيت د پوهېدو په هکله ښه مرسته وکړي:

د درباري روحانيونو د کورنۍ يو غړی دائم الخمر وو، تل نيشه، اکثراً له ځانه بې خبره، ږيره ئې خريېله او ظاهر ئې د يوه اروپائی، نه ئې يوازې لمونځ کاوو او نه په جمع، خو د دې کورنۍ جاهلو مريدانو به ويل: زموږ د زړه سترګي ړندې دي ځکه نو د ده ږيره نه وينو، دی هر لمونځ کعبې ته رسوي، چي څوك د يقينمرحلې ته ورسېږي له عبادت نه معاف کېږي، عبادت د هغه چا کار دی چي لا د "يقين"مرحلې ته نه وي رسېدلی، شيرآغاجان، د وصل پوړي ته رسېدلی، دی د "شراب ان طهور" په شرابو مست دی، دی چي د شرابو په نامه څه څښي هغه د دنيا شراب نه بلکي د جنت شراب "شراباً طهورا" دي !!!

شاهي نظام او د یموکراسي

نادري کورنۍ د بې شمېره وژنو، شدید اختناق او په پوره بې رحمۍ او قساوت سره د هر مخالف جریان له ټکولو نه وروسته، د هېواد داخلي حالت او په نړۍ واله سطحه د سیاسي او اجتماعي تحولاتو وضعیت داسي وموند چي ناچار باید د رژیم مخکنۍ کرغېړنه او وېروونکې بڼه بدله او داسي وضعیت غوره کړي چي له یوې خوا د هېواد دننه ورځ په ورځ زیاتېدونکی ولسی مخالفت راکم کړي او له بلي خوا په منطقه او ټوله نړۍ کي د استبدادي نظامونو په خلاف د راولاړ شوي طوفان له څپو نه خوندي پاتې شي. شاهي نظام چي پدې اړه کوم اقدامات کړي، پدې هکله څو مهمو خبرو ته پاملرنه په کار ده:

۱ـ شکلي او غولوونکي اصلاحات د مجبوریت په وجه عنوان شوي نه په افغان ولس د پیرزوینی په وجه، د دې اصلاحاتو هدف یوازې دا وو چي د نادري کورنۍ د مطلقه واکمنۍ په خلاف د بغاوتونو مخه ونیسي او په قدرت کي د دې کورنۍ د پاتې کېدو شرایط برابر کړي.

۲ـ لومړی گام دا وو چې سردار هاشم خان له صحنې لري او د ده په ځای بل سردار، شاه محمود خان را وړاندې کړي، هاشم خان په واکمنې کورنۍ کې د وحشت، قساوت او بې رحمۍ سمبول وو، ده د خپل صدارت په اوږدې مودې کې په افغان ولس هومره ظلمونه کړي وو چې نور نو په قدرت کې د ده پاتې کېدل نه ممکن وو او نه مفید، شاهي کورنۍ غوښتل د ده په لرې کولو سره خپله لمنه د وینو له داغونو پاکه کړي او ولس ته داسې وښيي چې نور نو د ظلم او وحشت دور پای ته رسېدلی، د اختناق او استبداد اصلي عامل له صحنې لرې شوی او واکمنې کورنۍ په ولس د زړه سوي په وجه هغه گوښه کړ. د سردار هاشم د لرې کولو یوه بله وجه دا وه چې ظاهرخان له ماشومتوب نه وتلی او د عمر هغې مرحلې ته رسېدلی وو چې غوښتل ئې د ملك واگې د ده په لاس کې وي، هاشم خان د ده د ټولواك کېدو په لاره کې لوی خنډ وو، د ده په لرې کېدو سره ظاهرخان ته د ټولواك کېدو لار پرانستل شوه.

۳ـ دولت غوښتل چې د سیاسي ډلو او جریاناتو مهار ئې په لاس کې وي او د سیاسي احزابو په سر کې داسې کسان راشي چې شاهي کورنۍ ته وفادار وي، د احزابو په مرکزي شورى گانو کې باید داسې کسان داخل کړي چې له یوې خوا د احزابو له داخلي جریاناتو نه ورځ په ورځ دقیقه اطلاع ترلاسه کړي له بلې خوا د رژیم په خلاف د څه کولو په ځای ئې تفاهم او ملگرتیا ته چمتو کړي او د دوی له لارې هغه کسان تشخیص کړي چې نه پخلا کېدونکې دي او د نظام ړنگول غواړي، تر څو د هر یوه لپاره مناسبه چاره ولټوي.

۴ـ له ځینو داسې ډلو نه دولت په خپلو خارجي ارتباطاتو کې د استفادې کولو اراده درلوده، د دوی په واسطه ئې هغه ځواکونه قانع کول چې په فکری بنیادونو جوړ شوي وو او په مختلفو هېوادونو کې نفوذ په لټه کې وو او هلته ئې په خپله گټه د انقلابونو راوستل غوښتل، د دغو ځواکونو تر منځ د رقابتونو لړۍ هغه حد ته رسېدلې وه چې د نړۍ هیڅ هېواد ترې خوندي نشو پاتې کېدی، د

اروپائی هېوادونو مختلفو ځواکونو غوښتل چي په آسیائی او افریقایي هېوادونو کي نفوذ وکړي، له روسیی سره ئې پدې هکله شدید رقابت درلود، د امریکا متحده ایلات د دې رقابتونو یو مهم لوبغاړی وو، د روس په خلاف د اروپائی هېوادونو په څنګ کي ولاړ وو، د آسیایي او افریقایي هېوادونو جریانات لدې رقابتونو نه په جدي توګه متأثره کېدل، دلته د دې ځواکونو په پلوي مختلف سیاسي جریانات راولاړ شوي او د دوی ترمینځ شدیده منازعه روانه وه، په افغانستان کي هم د دې استعماری ځواکونو په پلوي یو په بل پسې سیاسي جریانات صحنې ته راووتل، رژیم ته د دې لړۍ مخنیوی په خپل مخکني اسلوب، د ځپلو او ټکولو په زاړه سیاست، ممکن نه وو، دا دور نور تېر شوی وو، ناچار باید له نوي اسلوب نه کار واخلي، د شاهي کورنۍ د نوي سیاست او په اقتدار کي د مزید پاتې کېدو لپاره نوي اسلوب له همدې لاملونو نه راولاړ شوی وو.

۵. کومي سیاسي ډلي چي پدېمرحلې کي صحنې ته راووتلې، څو ځانګړتیاوي ئې درلودې:

الف: د "اصلاح" او "ترمیم" په فکرکي وو، نه د بنیادي "تغییر" او "انقلابي بدلون" په فکر کې، ډېر انقلابي او وطن پالونکي ئې هغه وو چي د حکومت په کړو وړو به ئې اعتراض کاوو او د "اصلاح" او "تعدیل" غوښتنه به ئې کوله، د دوی د اعتراض او انتقاد مخه به حکومتی چارواکو ته متوجه وه، نه شاهي کورنۍ او د دې کورنۍ په لاس مسلط شوي نظام ته، دوی غوښتل چي وښیي حکومت او سلطنت سره بېل دي، پاچا غیر مسئول او واجب الاحترام دی، د هېواد د حالاتو مسئولیت د حکومتی چارواکو په غاړه دی، لدوی نه باید تپوس وشي او پدوی باید اعتراض او انتقاد وشي، شاهي کورنۍ ته دې خبري خاص اهمیت درلود او د دې نظریی د خوروونکو په اړه ئې خواخوږی ښودله، طبیعي ده چي پاچا پدې خبري خوشحاله کېدو چي ولس ئې هم د "ټولواك" په حیث ومنی او

هم ئې د ناخوالو په اړه "غیر مسئول" وګڼي، څوك پده د اعتراض كولو حق ونلري او د هېواد هر وګړی مخصوصاً "د سیاسي احزابو كاركوونكي" ئې واجب الاحترام وګڼي.

ب: د دې مرحلې اکثر احزاب هم په فکری لحاظ په استعماری ځواکونو پوري تړلي وو او هم د توجیه او تمویل له پلوه.

۶- پدې فضاء كي لومړۍ علنی ډله د "ویښ زلمیانو" په نامه راڅرګنده شوه، د دې ډلي د تأسیس په لومړۍ غونډي كي سردار داؤد د شاهي كورنۍ په نمایندګی برخه واخیسته، عبدالروف بې نوا د دې ډلي مشري په غاړه درلوده، د "انګار" تر نامه لاندې یوه جریده ئي راوایسته چي د امتیاز خاوند ئې فیض محمد انګار وو او د دې ډلي د افکارو او غوښتنو ترجماني ئي كوله، د دې حزب مهم او معروف غړي دا وو:

عبدالروف بې نوا، ګل پاچا الفت، فیض محمد انګار، نورمحمد تره کی، غلام حسین صافی، محمد رسول پښتون، عبدالشکور رشاد، عبدالهادي توخی، محمد انور اڅکزی، قاضی بهرام خان، فتح محمد خټګر، محمد موسی شفیق، غلام محمد پوپل، قیام الدین خادم، صدیق الله رښتین- كه څه هم "ویښ زلمیانو" له دولت مخصوصاً شاهي كورنۍ سره همکاری درلوده او دې ډلي د یوه مؤید "اصلاحی حرکت" حیثیت درلود، خو دولت "اصلاحی انتقاد" هم نشو زغملي، د دې ډلي شته والی او مستقل فعالیت ئې د اوږدې مودې لپاره ونه زغملو، د "انګار" نشریه ئې توقیف كړه، د "انګار" ځای د "ولس" په نامه بلي خپرونی ونیو چي د امتیاز خاوند ئې ګل پاچا الفت وو، د سردار داؤد د صدارت په وخت كي د دې ډلي ځیني كسان بندیان شول، ځینو له سیاسي فعالیت نه لاس واخیست او له دولت سره ملګری شول او ځیني نور له حزب نه ووتل او پدې ترتیب د دې ډلي ټغر ټول شو او په وړوكو وړوكو ټولګیو ووېشله شوه.

۷- شاهي كورنۍ د "دیموکراسي ملي" تر نامه لاندې د یوه دولتي حزب

جوړولو هڅه وکړه، دا ډله د پاچا د لیکلې اجازی له مخې د سردار داؤد له خوا جوړه شوه، مهم غړي ئې دا وو:

۱. سردار داؤد، د حزب مؤسس

۲. عبدالمجید زابلي

۳. سردار فیض محمد ذکریا

۴. علي محمد بدخشانی

پدې ډلي کي د فوځ جنرالان، د هېواد شتمن، تجار، د ځمکو خاوندان، وزراء او د دولت لوړ رتبه مأمورین شامل شول، د حزب اصلي مرام له شاهي نظام نه دفاع او د نظام د مخالفو ځواکونو مقابله وه.

دا دولتي ډله پس له هغه منحل شوه چي سردار داؤد د دفاع له وزارت نه د صدارت مقام ته ارتقا وکړه.

۸. په ۱۳۲۹ کي غلام محمد غبار د وطن په نامه د یوه حزب د جوړولو رسمي مطالبه وکړه، ده خپل وړاندیز پاچا ته وړاندي کړ او د کابل په ښار کي ئې خپل فعالیت پیل کړ، د حزب مؤسسین دا وو:

غلام محمد غبار، سرور جویا، میرمحمد صدیق فرهنگ، فتح محمد میرزاد، نورالحق هیرمند، برات علي تاج او عبدالحی عزیز. دوی د "وطن" په نامه نشریه درلوده، پس له کمي مودې نشراتی فعالیت نه دا ډله خوره وره شوه، د صدیق فرهنگ په شان ځیني کسان ئې له دولت سره یو ځای شول او مأموریتونه ئې قبول کړل، غلام محمد غبار بندي شو او په همدې سره ډله منحل شوه.

۹. همدا راز ډاکتر عبدالرحمن محمودي د لاندې کسانو په مرسته د یوې ډلي د جوړولو هڅه وکړه:

محمد نعیم شایان، مولوي خال محمد خسته، مولوي فضل الربی،

عبدالحمید مبارز، ډاکتر عبدالله واحدي، محمد یوسف آئینه او نورعلم مظلومیار.

دوی د "ندای خلق" ترنامه لاندې نشریه درلوده، د دوی حزب "د خلق" په نامه مشهور شو، خو د لنډ فعالیت نه وروسته، نشریه د حکومت لخوا متوقف شوه او محمودې سره له خپلو ګڼ شمېر ملګرو بندي شو او په همدې سره دا حزب ختم شو.

۱۰. د دغو ډلو یوه خاصه ځانګړتیا دا وه چي د دوی په تکوین کي د فکر او ایدیولوژی په ځای د مشر شخصیت اساسي ونډه درلوده، د مشر په موندلو سره صحنې ته راوتلې او په تلو سره ئې ختم شوی. د مشر په مرګ سره د ډلي جنازه هم اخیستل شوې.

۱۱- شاهي کورنۍ د لنډي مودې لپاره قلابي دیموکراسي وآزمویله، نتیجه ئې دوی ته په زړه پوري نه وه، دوی په دیکتاتوری او مطلق العنانی عادت شوي وو، دا ئې نشوی زغملي چي په ولس کي څوك د هغه څه ویلو جرأت وکړي چي دوی ئې نه خوښوي او داسي کسان په ټولني کي تبارز وکړي چي د خلکو پام ورته واوړي، د شاه او د ده له کورنۍ نه پرته داسي ملي شخصیت باید سر رااوچت نکړي او له آزادي فضاء نه په استفادې سره په ولس کي شهرت پیدا نکړي چي د دې کورنۍ واکمني له ګواښ سره مخامخ کړي. د قلابي دیموکراسي ټغر ئې ټول کړ او د اختناق یوه بله توره دوره ئې په مظلوم افغان ولس تحمیل کړه.

دا دوره تر ۱۳۴۳ کال اوږده شوه، سردار شاه محمود او سردار داؤد د خپل سلف سردار هاشم خان په لار روان شول، هم ئې دولتي احزاب ختم کړل او هم ئې شاهي کورنۍ ته وفاداري مستقلي ډلي.

۱۲. په سیاسي جریاناتو کي د پوهنتون او محصلینو ونډه ډېره څرګنده وه، د افغانستان اجتماعي جوړښت داسي وو چي له پوهنتون نه پرته د سیاسي فعالیت لپاره بل میدان نه موندل کېدو، نه فابریکې او شرکتونه وو چي د

کارګرانو لويي لويي ټولني را منځته کړي او په هغوی کي د سياسي فعاليت شرايط برابر شي او نه بله داسي منظمه، پوه او متراکمه ټولنه چي د سياسي فعاليت لپاره مستعده وي او د رژيم په خلاف د څه کولو توان ولري. پوهنتون او د هېواد علمي مؤسسات چي ورو ورو ئې لمن خورېده او د زده کوونکو شمېر ئې زياتېدو او د دې ټولنو د غړو سياسي شعور د ودي په حال کي وو، د هېواد له اجتماعي او اقتصادي حالت نه ځورېدل، شاهي منحط نظام ئې د هېواد د انحطاط عامل ګڼلو، د نړۍ د نورو هېوادونو له حالاتو نه خبرېدل، دولت نشو توانېدی چي د دې ټولني خوځنده بهير مهار کړي، د دوی د سياسي شعور د ګړندۍ ودي مخه ونيسي او د ټولني د نورو پرګنو په څېر ئې په تياره کي وساتي.

په ۱۳۲۹ کي د لومړی ځل لپاره د پوهنتون محصلينو د يوې اتحاديی د جوړولو هڅه وکړه، دا يو مهم ګام وو، د هېواد په راتلونکو پېښو کي ئې خاصه ونډه درلوده، د ښوونځيو زده کوونکو هم د دوی ملاتړ وکړ، د محصلينو صحنې ته راوتل شاهي کورنۍ ته يو خطرناك ګوابن وو، پدې پوهېدل چي که دا حرکت ونه ځپی په يوه خطرناك بهير بدلېږي. د همدې لپاره ئې نوموړې اتحاديه وځپله، د اتحاديی ځيني مؤثر غړي ئې د تل لپاره له تحصيل نه محروم او له پوهنتون نه اخراج کړل، ځيني نور ئې د مؤقتی مودې لپاره او ځيني نور ئې له اخراج نه وروسته محبسونو ته ولېږل او پدې ترتيب دا اتحاديه ختمه شوه. د نوموړې اتحاديی د اجرائيه کميټی غړي دا وو:

مير علي احمد شامل، سيد محمد ميوند، محسن طاهری، حبيب الله صافی، حيدر خان نورس، عظيم طاهری، شاه علي اکبر شهرستانی او اخترخان برکي.

۱۳ـ د سردار شاه محمود او سردار داؤد د صدارت لس کلنه وروستۍ دوره د شديد اختناق، استبداد، رکود، مطلقه واکمني، د اعتراض کوونکو او نووښتون غوښتونکو د ټکولو او ځپلو توره دوره وه، ټول څرګند سياسي

فعالیتونه متوقف شول او د دولت په هر راز اجراءاتو د اعتراض او انتقاد مجال پای ته ورسېدو، مغرورو سردارانو فیصله وکړه چي په افغانستان کي د هاشم خان سیاست گټور دی، فقط د زور له لاري پدې ولس حکومت کولی شي، افغانانو ته د آزادي ورکولو معنی دا ده چي د شاهي کورنۍ مطلقه واکمنی به پای ته رسېږي، دوی غوښتل چي په خپلو گاونډیو کي د استالین په لار روان شي، د استالین په شان دیکتاتوری ئې په افغانانو د حکومت کولو لپاره گټوره گڼله.

۱۴- سردار داؤد د صدارت په دوران کي روسانو ته ډېر نږدې شو، مسکو پداسي یوې مرحلې کي وو چي غوښتل ئې د افغانستان له لاري د هند سمندر ته ځان ورسوي، افغانستان ته ئې خاصه توجه وه، پدې هېواد کي د سردار داؤد په شان یوه کس ته ئې ضرورت درلود، د دې نږدې والي څو اړخونه د توجه وړ دي:

الف: خروشوف د کرملین واکمن، د بولگانین په شمول د ۱۹۵۸ کال د دسمبر له ۱۲ تر ۱۸ پوري د افغانستان دوره وکړه، د ده د تاوده استقبال لپاره خاص ترتیبات نیول شوي وو او پراخ تبلیغات وشول، دا دوره پداسي وخت کي ترسره شوه چي د امریکا او شوروي ترمنځ رقابت ډېر حساس پړاو ته رسېدلی وو، لدې دوری نه د غربی ځواکونو انتباه دا وه چي مسکو د افغانستان له لاري د هند سمندر په لوري د مخکي تگ اراده لري.

ب: په کابل کي د غربی هېوادونو سفارتونو، مخصوصاً د انگلستان سفارت، خپل ځیني زاړه افغاني ملگری وهڅول چي د دې سفر په خلاف څه وکړي، کم له کمه باید دا سفر وغندي، خو سردار داؤد هغوی ته مجال ورنکړ، وئی نیول او محبس ته ئې ولېږل.

ج: پدې موده کي له روسانو سره د کابل د واکمني کورنۍ اړیکي په ټولو برخو کي پراختیا وموندله، د ملي اردو روزنه او تجهیز روسانو ته وسپارل شو، دا هغه خطرناك اقدام وو چي د هېواد ټولي وروستۍ خونړۍ پېښي د همدې غلط

او خائنانه اقدام زیږنده او د کمونستي کودتا او د روسي فوځونو د يرغل مقدمه وه. په همدې سره لومړی د افغانستان اردو او بيا ټول هېواد د روسانو په لاس کي پرېووت، دا طبيعي خبره ده چي د افغانستان په شان د يوه کمزوري او وړوکي هېواد له يوه ستر او توسعه غوښتونکي ښکيلاکګر ګاونډي ځواك سره نظامي اړيکي او د فوځ د روزنې او تجهيز حساس کار دې ځواك ته د سپارلو نه بله معنا کېدی شوی او نه بله نتيجه. ولې ترکيه او ايران د روسانو له سلطې نه خوندي پاتې شول او افغانستان د دوی په منګولو کي پرېووت؟ دا ځکه چي د دې هېوادونو د فوځ روزنه او تربيه د روسانو په لاس کي نه وه او زموږ واکدارانو زموږ د فوځ مهار د روسانو په لاس کي ورکړ، د فوځ ترڅنګ د نفت او ګاز په ساحه کي تفحصات، د لويو لارو پرانستل، بند او انهار، د معادنو استخراج او ګڼ شمېر نورو حساسو برخوکي له روسانو سره پراخې او طويل المدت معاهدې وشوې، د روزنې تر نامه لاندې روسيې ته د فوځي افسرانو او افغاني محصلينو د لېږلو لمن خوره شوه، افغانستان ته د روسي نظامي او ملکي مشاورينو، انجنيرانو او استادانو راتګ پيل شو او پدې سره د افغانستان ټول ورونه او دړې د روسانو پرمخ پرانيستې شوې او د نفوذ ټول مساعد شرايط برابر کړی شول، دا کارونه پداسي وخت کي شوي چي کرملين په ټولو حريفانو د برلاسی احساس کولو، د دنيا په ګوټ ګوټ کي په ډېر سرعت مخکي روان وو، د کمونيزم لمن په خورېدو وه، غرب د کمونيزم په وړاندي دفاعی دريځ غوره کړی وو او تر شديد هجوم لاندې وو، يو په بل پسې ئې خپل ملګری له لاسه ورکول، د وارسا پکت لمنه به چټکتيا خورېده، نوي غړي ئې موندل، په آسيا، افريقا او لاتينی امريکا کي يو په بل پسې انقلابونه ترسره کېدل، غرب پلوه زاړه رژيمونه نسکورېدل او له کمونيزم نه متأثره انقلابي حکومتونه صحنې ته راوتل او د مسکو د ملګرو په صف کي ودرېدل.

جاه طلبه سردارانو ته نه د دې نړديوالي راتلونکي خطرناك عواقب مهم وو او نه دا چي روسان په نړۍ واله سطحه څه کوي او د افغانستان په هکله څه عزايم

لري، دوی ته فقط دې خبري اهميت درلود چي څو ورځي نور په اقتدار کي پاتې شي، پرون د انګريزانو د حمايې ترسيورى لاندې او نن د روسانو.

د: روسانو غوښتل چي لومړی د سردار داؤد له لاري او په مختلفو برخو کي د پراخو معاهدو په ذريعه په افغانستان کي خپلي ريښى وزغلوي او د خپلو پښو د ټينګولو نه وروسته لدې هېواد نه د جنوب په لوري د مخکي تګ لپاره د يوې اډې او معبر په حيث استفاده وکړي، غوښتل ئې دا هدف لدې لاري ترلاسه کړي چي افغانستان له پاکستان سره جګړې ته تشويق کړي، افغانستان د خپلو متهو په زور له پاکستان سره د جګړې توان نه درلود، ناچار به ئې روسانو ته پناه وړه، پدې سره به هم د جګړې مهار د روسانو په لاس کي پرېووت او هم د کابل د واکمنانو، پدې جګړي سره نه يوازې افغانستان د دوی لاس ته ورتلو بلکي پاکستان دړی وړي کېدو، په څو ايالتونو وېشل کېدو او پدې منطقې کي د غرب يوه خطرناکه اډه له منځه تله. روسان پوهېدل چي پدې جګړي کي به دهلي هم د دوی مرسته کوي، پاکستان ته ډېره ګرانه او حتی محال وه چي له دوو لورو د روس او هند په شان د لويو ځواکونو د ګډ بريد مقابله وکړي.

هـ: سردار داؤد د مسکو د مزيد توجه جلبولو او د روسانو د حمايت ترلاسه کولو لپاره دا ضروري ګڼله چي د پښتونستان قضيه مطرح کړي او له پاکستان سره په جګړې تأکيد وکړي، د همدې لپاره هغه د ۱۹۵۵ ميلادي کال د مې د مياشتي په ۴ له پاکستان سره د جګړې لپاره د احتياطي فوځيانو د غونډېدو امر وکړ، دا پرېکړه پداسي وخت کي اعلان شوه چي ظاهرخان شمال ته د ښکار لپاره تللی وو، د شاه په غيابت کي د "سفربري" فوق العاده فرمان صادرولو معنی دا وه چي روسان دا د سردار داؤد شخصي کار وګڼي او د مسکو په وړاندي د ده اهميت لازيات کړي. په کابل کي د پاکستان په سفارت او په جلال آباد او کندهار کي د دې هېواد په کنسلګريو د حملي او د پاکستان د بيرغ نسکورولو اقدام هم د همدې لپاره تر سره شو.

په ۱۹۲۱ کال کي د جندول او ښار د خانانو ترمنځ د نښتي په دوران کي د کابل واکمني کورنۍ د جندول د خانانو مرستي ته له کنړ او ننګرهار نه د قومي لښکرو ترڅنګ حکومتی فوځي قطعات د جګړي لپاره هغي سیمي ته ولېږل چي نه یوازې له ماتي سره مخامخ شول او په تېښته له ساحی راووتل، بلکي پراخه مرګ ژوبله ئې‌لپه برخه شوه . دې ته ورته اقدامات ټول د روسانو او هندوانو د خوشحالولو لپاره ترسره کېدل، نه له پښتونستان سره د مرستي او د پښتونستان د آزادي لپاره، د پښتونستان په نامه له هند او روسیی نه دولت کافی امکانات ترلاسه کول چي ډېره کمه برخه ئې پدې لار کي مصرفېده.

له دې حوادثو نه روسانو کم له کمه دا ګټه ترلاسه کوله چي افغانستان تر زیات نه زیات په روسانو تکیه کولو ته اړ شي او له نورو نړۍ ئې اړیکي وشلېږي، هند غوښتل چي د کشمېر له لانجی د نړۍ والو پام بل لوري ته واړوي او پاکستان له افغانستان سره پداسي جګړي کي ښکیل کړي چي د کشمېر په هکله د څه کولو امکانات د تل لپاره له لاسه ورکړي.

څنګه ومنو چي نادري کورنۍ د پښتنو د یووالي او د پښتونستان د آزادي لپاره دا کار کولو، مګر د ګندمك معاهده چي پښتانه ئې په دوو برخو ووېشل، د سردار یحیی زوم سردار محمد یعقوب له انګریزانو سره امضاء نکړه؟ هغه کورنۍ چي د اقتدار لپاره ئې زموږ د ستر هېواد له تجزیی سره موافقه وکړه او د دیورند کرښه چي د پښتنو په زړه کي ئې د یوه خنجر حیثیت درلود، د ده په ذریعه په پښتنو تحمیل شوه، څنګه ومنو چي د همدې کورنۍ لمسی نن د پښتونستان آزادي او د پښتنو بیا یووالی غواړي؟ هغه مستبده او ظالمه کورنۍ چي د افغانستان له پښتنو سره ئې هغه څه کړي چي انګریزانو نه وو کړي، څنګه د پښتونستان د ولس حقوق غواړي او د پنجابیانو له سلطې نه د دوی د ژغورلو لپاره له پاکستان سره د جګړي لیواله دی؟ مګر روس او هند د پښتنو د ژغورلو لپاره د سردارانو مرسته کوله؟

و: پدې لسيزه کي د نادري کورنۍ او روسانو ترمنځ د نږدې اړيکو ژوروالی لدې نه هم درك کولی شو چي شاه، صدراعظم او د وزراوو په سطحه عالي رتبه هيئتونه يو په بل پسې د مسکو دوری کولي، شاه د ۱۹۵۷ کال د جولای او د ۱۹۶۲ کال د اگست په مياشت کي او صدراعظم ځلورځله د ۱۹۵۶ کال د اکتوبر، د ۱۹۵۸ کال د جون، د ۱۹۶۰ کال د مې او د ۱۹۶۱ کال د اپريل په مياشت کي د روسانو مېلمانه ول!!

ز: ظاهر خان د سردار داؤد له زياتېدونکې سلطې او له روسانو سره د ده له زيات نږدې کېدو نه ترهه درلوده، د ده په مقابل کي ئې خپل زوم سردار ولي د سردار شاه ولي زوی ته په فوځ کي وده ورکړه او هغه ئې د قوای مرکز قومندان وټاکو، د ظاهرخان وېره په ځای وه، دا ځکه چي د سردار داؤد د صدارت په اوږدې مودې کي ټول ملکي او نظامي اختيارات د ده په لاس کي وو، د دفاع وزارت، د داخله چارو وزارت او د پلان وزارت هم د صدارت ترڅنگ مستقيماً د ده په واك کي وو او د خارجه چارو وزارت د ده د ورور سردار نعيم په اختيار کې.

بلآخره دې ته اړ شو چي د دې خطر د منتفی کولو لپاره سردار داؤد له صدارت نه لري کړي، دا کار ئې مخامخ او د يوه فرمان له مخي نشو کولی، دې مقصد ته د رسېدو لپاره ئې بله لاره غوره کړه، د نوي اساسي قانون د تصويب او د دې قانون له مخي په دولتي چارو کي د شاهي کورنۍ د غړو د کار نه کولو د پرېکړې په اساس ئې د سردار داؤد د گوښه کولو اراده وکړه.

متأسفانه ځيني کسانو چي د هېواد د پېښو له اصلي او د پردې شاته لاملونو نه دقيقه اطلاع نلري يا د دولتي حلقو د تبليغاتو تر تاثير لاندې تللي، د نوي اساسي قانون د تصويب او له دولتي چارو نه د شاهي کورنۍ د غړو د گوښه کولو قضيه ئي ، په افغان ولس د ظاهر خان د يوې پيرزوينی په څېر څېرلې او دا هڅه ئې کړې چي دا کار نه د شاهي کورنۍ د داخلي اختلاف نتيجه وگڼي، نه ئې په ملت کي د استبداد، اختناق او مطلقه واکمنۍ په خلاف د ورځ په ورځ

زياتېدونکي مخالفت زيږنده معرفي کړي او نه ئې د بهرنی فشار محصول وګڼي، دوی دې ته ندي متوجه چي شاهي کورنۍ هر کار د خپلي واکمنۍ د دوام په نيت کړی، د اقتدار لپاره ئې له هيڅ جنايت نه دريغ ندی کړی، دا د ديموکراسيغوښتني اکتونه د ملت د اغفال او تحميق لپاره او د شاهي رژيم په خلاف د قيامونو د مخنيوي په نيت ترسره شوي.

زموږ د ځينو تاريخ څېړونکو مشکل دا دی چي د پېښو ظاهري بڼی ته ئې کتلي، د داسي يوې ژوري ايديولوژی خاوندان نه وو چي د آزادي، عدالت، برابري او انسانی حقوقو په هکله واقعی معيارونه د دوی په لاس کي ورکړي او د همدې معيارونو په اساس هر جريان وڅېړي او د هغه په هکله قضاوت وکړي، ځينو د نادرشاه په مقابل کي امان الله شاه ته ترجيح ورکړې، هغه ئې يو مترقي شاه ګڼلی، ځينو نورو د هاشم خان په مقابل کي د شاه محمود ملاتړ کړی او هغه ئې د ديموکراسي پلوي معرفي کړي، ځينو د سردار داؤد د دوران ټول وحشيانه او ظالمانه اجراءات د ده شخصي کارګڼلی، ظاهرخان ته ئې برائت ورکړي او د سردار داؤد د لري کولو اقدام ئې د ملت په نسبت د ظاهرخان يوه پيرزوينه ګڼلی او دا هڅه ئې کړې چي ظاهرخان د يوه داسي پاچا په حيث معرفي کړي چي غوښتل ئې ملت ته آزادي ورکړي، استبداد او اختناق پای ته ورسوي او مطلقه واکمني په مشروطه شاهي بدله کړي، خو د شاهي کورنۍ نورو قدرتمندو غړو دا موقع نده ورکړې!! دوی پدې نه پوهېږي چي شاهي نظام له انسانی حقوقو او د انسانانو ترمنځ د عدالت او برابري له تصور سره تصادم کوي، چېري چي شاهي نظام مسلط وي او يوه کورنۍ په ولس حکومت کوي، هلته انسانی حقوق تر پښو لاندې شوي او هلته د عدالت جنازه اخيستل شوې، ښه پاچا په اصل کي يو ظالم واکمن دی.

که تاسو د غلام محمد غبار او صديق فرهنګ او د دوی په شان د ځينو نورو تاريخ ليکونکو آثار مطالعه کړئ دا لوی عيب به په څرګنده وګورئ، غلام محمد

غبار د نادري کورنۍ د معرفي کولو په کار کي ډېر موفق وو او د قدر وړ کار ئې کړی. خو متأسفانه ده په خپل کتاب (افغانستان در مسیر تاریخ) کي تل د امان الله خان په څېر د یوه نازولي شهزاده ملاتړکړی، د ده هر کار ئې ستایلی او د ده هره غلطي ئې توجیه کړې. صدیق فرهنگ هم چي د ظاهرخان په واکمنۍ کي ئې په حساسو پستونوکي کارکړی، د پېښو په څېړلوکي د همدې عامل تر تاثیر لاندې تللی، هڅه ئې کړې چي په خپل کتاب (افغانستان در پنج قرن اخیر) کي د ظاهرخان په نسبت خپل زړه سوی څرگند کړي.

د دغو تاریخ لیکونکو اصلي مشکل دا وو چي د یوي صالح واکمنۍ او سالم نظام لپاره ئې واضح معیار او مشخص "مثال" نه درلود ، همدا چي یو واکمن ئې په ځینو چارو کي داسي موندلی چي تر بل نه ده ته غوره معلوم شوی، له هغه ئې دفاع کړې، د دغو لیکوالانو د "قصو اتلان" پاچایان دي، نه عام خلك او نه د عام ولس له غیرږ نه راولاړ شوي " اتلان"، دوی د "اسوه" او "قدوه" د نه موندلو له مشکل سره مخامخ وو ، د دې خلا د ډکولو لپاره ئې ناچار د واکمنو کورنیو په چاپیریال کي ځانته قدوه" او "اسوه" لټولي.

ح: د سردار داؤد د صدارت توره دوره د ده او د ده د ورور سردار نعیم په استعفا پای ته ورسېده، شاهي مکاری کورنۍ وغوښتل چي یو ځل بیا د خپلي واکمنۍ د دوام لپاره د سردار شاه محمود د صدارت د دوران په څېر د قلابي دیموکراسي یوه بله مرحله وآزمویي، د سردار داؤد په ځای ئې ډاکتر یوسف د صدراعظم په حیث وټاکو ، د ده د انتخاب په هکله څو خبري د توجه وړ دي:

- دی د سردار داؤد په کابینی کي د معادن او صنایع وزیر وو.
- د شاهي کورنۍ په غیږ کي ستر شوی وو ، شاهي کورنۍ ته وفادار او د پاچا په وړاندي ډېر خاضع او مطیع وو.
- څومره چي د سردار داؤد په صدارت کي ټول دولتي اختیارات د صدراعظم په واك کي وو او شاه صرف یو سمبول وو ، د ډاکتر یوسف په صدارت

کي د دې برعکس، ظاهرشاه ټولواك وو او صدراعظم يو بې اختياره لاس پوڅی سمبول، د هاشم خان او داؤد خان مطلقه صدارتونو چي په ظاهر خان کي کومي عقدې را پيدا کړې وې، د دغو عقدو د چولو لپاره هغه د ډاکتر يوسف په شان يوه مطيع صدراعظم ته ضرورت درلود، عجيبه ده چي شاهي کورنۍ ته وفادار تاريخ ليکونکي د ډاکتر يوسف ټاکنه د ديموکراسي په لوري يو مؤثر گام او په دولتي چارو کي د شاهي کورنۍ د غړو د توظيف پای گڼي، حال دا چيخبره کاملاً برعکس ده، د ډاکتر يوسف د صدارت په دوران کي شاه "ټولواك" وو، هر کار د ده د سترگو په اشاره ترسره کېدو، حکومت د شاهي کورنۍ له ولکې نه د داسي صدرعظم په وسيله نشي ايستل کېدی چي د شاه له خوا د ده د ضعيف شخصيت او شاهي کورنۍ ته د وفادارۍ په وجه ټاکل شوی وی، ترڅو چي د حکومت په سر کي يو داسي ځواکمن صدراعظم رانشي چي ولس ئې تر شا ولاړ وی او ټاکنه ئې د ولس له لوري تر سره شوې وی، په دولتي چاروکي د شاهي کورنۍ د لاس وهنو مخنيوی نشي کېدی، دغو تاريخ ليکونکو هڅه کړې چي د خلکو په سترگو کي خاوري واچوي او دا خبره د خلکو له نظره پټه وساتي چي د ډاکتر يوسف په صدارت کي د شاهي کورنۍ يو بل مهم غړی او د پاچا زوم، سردار ولي، خپل هغه موقعيت خوندي ساتلی وو چي د ده له صدارت نه مخکي ئې په اختيار کي وو.

ط: د دولت لومړی کار دا وو چي د نوي اساسي قانون لپاره يو داسي کميسيون وټاکي چي غړي ئې شاهي کورنۍ ته وفادار وي او هماغه څه په سياسي قانون کي ځای کړي چي پاچا ئې غواړي، دا اساسي قانون بايد د يوې داسي انتصابی جرگې له لوري تصويب شي چي اکثريت غړي به ئې انتصابی او شبه انتصابی وي او د غونډې افتخاری رياست به هم د شاه په غاړه وي.

د کميسيون غړي دا وو:

١ـ سيد شمس الدين مجروح د عدليې وزير د رئيس په حيث.

٢ـ سيدقاسم رښتيا د مطبوعاتو وزير، غړی.

۳ـ میرنجم الدین انصاری غړی.

۴ـ عبدالصمد حامد غړی.

۵ـ محمد موسی شفیق غړی.

۶ـ میرمحمد صدیق فرهنگ غړی.

د اساسي قانون به مسودې کي د شاه او شاهیکورنۍ په هکله لاندې مهم ټکي ذکر شوي وو:

۱ـ شاه غیر مسئول او واجب الاحترام دی.

۲ـ د مسلح قواوو اعلی قوماندان دی.

۳ـ په هېواد کي د اضطراری حالت د اعلان صلاحیت لري، حکومت او شوری منحلولی شي.

۴ـ دی به د صلحی او جنګ حالت اعلانوي.

۵ـ صدراعظم او کابینه به د ده له لوري او د ده په موافقې شوری ته د اعتماد رأی ترلاسه کولو لپاره معرفي کېږي.

۶ـ پاچا دائم العمره ټولواك دی، د ده د مړینی په صورت کي پاچایي د ده زوی ته او د زامنو د نشتوالي په صورت کي د ده ښځي او لور ته په میراث رسېږي.

۷ـ د شاهي کورنۍ غړي په دولتي چاروکي نشي توظیف کېدی.

ی: په اساسي قانون کي د انسانی حقوقو په هکله ځیني ځرګندونی ګورو، لکه د بیان آزادي، د اجتماعاتو او ټولنو د جوړولو حق، د منتخب پارلمان ضرورت او ولس ته د خپلو استازو د انتخابولو اختیار ورکول، د باصلاحیته محکمې د حکم له مخي د چا حبس او مجازات، د کار او مسکن د انتخاب حق، په داخلي او خارجي سفرونو د سابقه بندیزونو الغاء، د تعلیم حق...

خو په سیاسي او اجتماعي برخو کي د اساسي قانون دا فقرى په داسي فرعى قوانينو پوري مربوطي شوي وي چي هيڅکله تصويب نشول. د سياسي احزابو مربوط قانون ترپايه تصويب نه شوو.

ك: اساسي قانون د قواوو د تفکيك غوښتنه کوله، بايد مقننه قوه، اجرائيه قوه او قضاء مستقلي او له يوې بلي جلا وي، شاه د مشرانو د جرگې يو ثلث غړي په انتصابى توگه ټاکل، د ستري محکمې د رئيس او قضاء ټاکل، د افسرانو ترفيع.... ټول د ده په اختيار کي وو، خو لدې سره سره دى غير مسئول او واجب الاحترام وو.

ل: د اساسي قانون د ۴۲ مادې په اساس د هېواد مقننه قوه له دوو جرگو نه جوړه شوې وه، ولسى جرگه او د مشرانو جرگه، د ولسى جرگې غړي انتخابى وو، چي د هري ولسوالۍ او علاقه دارۍ نه به د آزادو انتخاباتو له لاري انتخابېدل، خو د مشرانو د جرگې غړي يو ثلث انتخابى ول چي د هر ولايت نه يو کس د خلکو له خوا ، يو ثلث د ولايتى جرگو له خوا او پاتې درېيمه برخه ئي د شاه له لوري غوره کېدل.

م: د اساسي قانون د تصويب لپاره د لويي جرگې د انعقاد پرېکړه و شوه چي د ۱۹۶۴ کال په منى کي دائر شوه، د جرگې ترکيب داسي وو:

د يوولسمي دورى د ملي شورى ۱۷۶ غړي

د انتخاباتى حوزو نه ۱۷۶ غړي

د مجلس اعيان ۱۹ غړي

د کابينى ۱۴ غړي

د تمييز د عالي محکمې له اعضا وو نه ۵ غړي

د اساسي قانون د تسويد د کميسيون ۷ غړي

د مشورتی کمیسیون ۲۳ غړي

د شاه له لوري انتصابی اعضاء ۳۴ غړي

جمعاً ۴۵۴ غړي

نوموړې لویه جرگه د ۱۹۲۴ کال د سپتمر په ۹ نیټه د سلام خانی په مانی کي د شاه له خوا افتتاح شوه او د څو ورځو بحث په نتیجه کي ئې د اساسي قانون مسوده له معمولي ترمیم او تعدیل نه وروسته تصویب کړه.

ن: د ۱۹۲۵ کال د اگست له ۲۲ نه د سپتمبر تر ۹ نیټی د مشرانو د جرگې لپاره انتخابات تر سره شول او ۲۷ غړي ئې له ولایاتو نه غوره شول او لدې نه وروسته د ولسی جرگې ۱۱۲ غړي انتخاب شول، د دې انتخاباتو څو خاصي ځانگړتیاوي وې:

۱ـ د هېواد په تاریخ کي د لومړی ځل لپاره یو نسبتاً منتخب پارلمان جوړ شو.

۲ـ غوره شوي غړي اکثراً خانان، اربابان، ملکان، بډایان او د ځمکو خاوندان ول.

۳ـ که څه هم د سیاسي احزابو ضمیمه قانون لا نه وو تصویب شوی، خو دریو ډلو پدې انتخاباتو کي په حزبی توگه برخه واخیستله: د وحدت ملي حزب، افغان ملت او د خلق دیموکراتیک گوند.

"د ملي وحدت" حزب د استاد خلیلي له خوا جوړ شوی وو، دی د شاه مشاور او دربار ته منلی شاعر وو، د ده حزب په اصل کي شاه پلوه حزب وو، د دولت په مرسته وتوانېدو چي کافی شمېر د دولت طرفدار استازی شوری ته ولېږي. خو دا حزب له همدې انتخاباتو نه او په بغداد کي د سفیر په حیث د خلیلي له ټاکلو نه وروسته متلاشي شو.

"د افغان ملت" گوند چي انجنیر غلام محمد فرهاد جوړکړی وو، د افغان

ملت په نامه ئې نشریه درلوده، په پښتنو کي د هغه فعالیت محدود شوی وو ، د پښتنو د یووالي او برلاسی داعیه ورسره وه، د شاهي نظام حامي او د دولت ملگری وو ، پدې موفق نشو چي کوم غړي شوری ته ولېږي. خو "د خلق دیموکراتیك" گوند پدې و توانېدو چي خپل درې غړي، ببرك كارمل، اناهیتا او نوراحمد نور شوری ته ولېږي.

اساسي قانون او سياسي احزاب

شاه غوښتل چي په هېواد کي دوه حزبه نظام رايج کړي، خو مخالف او موافق حزبونه بايد مشروطه شاهي نظام ته وفادار وي، دواړه بايد د شاهي نظام د ښې او کيڼ لاس حيثيت ولري، د موافق حزب لپاره ئې استاد خليلي د مشر په حيث ټاکلی وو، ده د ملي وحدت په نامه د يوه حزب د جوړولو هڅه وکړه، د دولت لوړرتبه مأمورينو، د هېواد تاجرانو او شتمنو د دې حزب د اندراج په کتابونوکي خپل نومونه ثبت کړل. محصلينو ته د بورسونو، مأمورينو ته د ترفيع، تاجرانو ته د تجارتي امتيازاتو او بډايانو ته د دولتي حمايت وعدې ورکړی شوې.

د کيڼ لاس حزب په هکله د شاه اراده دا وه چي دا حزب بايد له هغو کسانو نه جوړ شي چي له مسکو سره د ملگرتيا ليوال دي، پدې سره به مسکو قانع کړی شي او د رژيم د نسکورولو په ځای به د رژيم حمايې ته ترجيح ورکړي، د ده گمان دا وو چي کمونستان په افغاني ټولني کي د نفوذ مجال نلري، د افغاني ټولني مذهبي جوړښت داسي دی چي په کمونستي افکارو ولاړ حزب په هغي که نفوذ نشي کولی، د منورينو شمېر کم دی، که ټول هم د کمونستانو په څنگ کي ودرېږي د ده واکمني له جدي گواښ سره نشي مخامخ کولی، د ولس له مذهبي احساساتو نه په استفادې سره د هغوی مخنيوی آسانه دی.

ده گمان کاوو چي که د دې ډلي په سر کي د راديکالو عناصرو په ځای معتدلي څېرې راوړاندي کړی شي، نو د دې حزب شته والی پدې خاطر د ده په گټه دی چي د مسکو مزيد مرستي او ملاتړ ترلاسه کولی شي.

د خلق ديموکراتيك گوند

په حقيقت کي د شاهي کورنۍ د غلطو سياستونو زېږنده دی، دې کورنۍ په لاندې توگه د نوموړي گوند په جوړولو او ودې کي فعاله ونډه اخيستې:

الف: له روسانو سره ژوري اړيکي قائمول.

ب: روسيې ته هر کال زيات شمېر زده کوونکي لېږل.

ج: د افغاني فوځ د افسرانو روزنه روسانو ته سپارل.

د: هرکال په زرهاوو روسي مشاورين، په نظامي، اقتصادي، تخنيکي او تعليمي برخو کي په هېواد کي منل.

هـ: د معادنو د استخراج، د نفت او گاز د تفحصاتو، د بندونو او نهرونو جوړولو او د لويو لارو د پرانستلو په برخو کي له روسانو سره پراخ قراردادونه او د دوی د نفوذ ټولي لاري پرانستل.

و: د کرملين د واکدارانو د حمايې جلبولو لپاره د شاهي کورنۍ د غړو ترمنځ شديد رقابت او مسابقه، له يوې خوا سردار داؤد د دې هڅه کوله چي له کمونستانو سره د ملگرتيا له لاري د کرملين توجه ځانته جلب کړي، له بلي خوا ظاهرخان کوشش کاوو چي کمونستانو ته د امتيازاتو ورکولو له لاري مسکو له ځانه راضی کړي.

په دې کي شك نشته چي د نړۍ په کچه د کمونيزم تهاجمي حالت او د کمونستي خوځښت چټکه پراختيا او د نړۍ په پېښو د هغه ژوره اغيزه د

افغانستان په کورنیو حالاتو خاصه اغیزه درلوده، مخصوصاً چي زموږ هېواد د شوروي اتحاد د لوی ځواك نږدې ګاونډی وو او د افغانستان په څېر یوه وړوکي هېواد ته ګرانه وه چي د شوروي ځواك د نفوذ مخنیوی وکړي. خو د کمونیزم د خوربېدو لپاره چي کوم اقتصادي او اجتماعي شرایط په کار دي او د کمونیزم فلسفه ئې لازمي او حتمي شرایط ګڼي، په افغانستان کي نه یوازې نه موندل کېدل بلکي د دې فلسفی له نظره زموږ هېواد په فیوډالي مرحلې کي وو او له کمونستیمرحلې نه ډېر لري او وروسته وو، باید د سرمایه داري او بورژوازي مرحله ئې پلي کړې وی ترڅو د کمونستي افکارو او تګلارو منلو ته چمتو شوی وی.

که زموږ په هېواد باندي د کمونستانو د سلطې څرنګوالي ته لږ ځیر شو نو پدې حقیقت په ډېره آساني پوهېدی شو چي کمونیزم په افغانستان کي له روسانو سره د شاهي کورنۍ د سازش او د کرملین د واکدارانو د توجه جلبولو په لار کي د دې کورنۍ د ځواکمنو غړو ترمنځ د مسابقی او رقابت ناولی مولود دی. مګر نه ګوری چي کمونستان د یوې داسي کودتا له لاري قدرت ته ورسېدل او د خپلي کاملي سلطې لپاره ئې لار آواره کړه چي د شاهي کورنۍ د یوه غړي تر مشرۍ لاندې د هغو افسرانو په لاس ترسره شوه چي په روسیې کي روزل شوي وو. کمونستان د خپلي فلسفی له مخي باید د یوه کارګري انقلاب له لاري قدرت ته رسېدلی وی او د دوی قیادت هم باید د کارګرانو د ټولني له منځ نه راولاړ شوی وی، نه په یوه فیوډالي نظام کي د شاهي کورنۍ د یوه جنرال له کورنۍ نه او یا د دولتي مأمورینو له ډلي نه، د "پرولتریا د یکتاتوری" خو د "پرولتریایي مشرتابه" غوښتنه کوله!! دا څنګه په افغانستان کي د "پرولتریایي انقلاب" مشري د ببرك په شان د یوه جنرال زاده او د تره کي په شان د یوه بیروکرات او د یوه "بډای" د منشي لاسته ورغله؟ او دا ولې د دې انقلاب مدعیان د داسي عسکري کودتا له لاري قدرت ته ورسېدل چي د سردار داؤد په شان یو مستبد او مطلق العنان واکمن او د شاهي نظام یو قسی القلبه او بې رحمه صدراعظم د هغې په سر کي وو؟!

د "خلق دیموکراتیك گوند" د **۱۹۶۵** کال د جون په میاشت کي د هغې غونډي په ترڅ کي جوړ شو چي د نورمحمد تره کي په کورکي جوړه شوې وه او لاندې کسانو په کي برخه درلوده:

نورمحمد تره کی، ببرك کارمل، صالح محمد زیری، سلطانعلي کشتمند، دستگیر پنجشیری، ظاهر افق، نوراحمدنور، ډاکتر شاه ولي، شهپر، عبدالکریم میثاق، عبدالحکیم شرعي جوزجانی، سلیمان لایق، اناهیتا راتب زاد، بارق شفیعی، نظام الدین تهذیب، عبدالقدوس غوربندي، هادي کریم، عبدالحکیم هلال، طاهر بدخشي، ډاکتر ظاهر، یاور شیرزی، اسمعیل دانش، آدم خان ځاځی.

په دې غونډي کي د گوند اساسنامه تصویب شوه او د پلینوم په نامه یوه اتلس کسیزه کمیټه جوړه شوه، نوموړي پلینوم د گوند مرکزي کمیټه چي اوه اصلي او څلور علی البدل غړي ئې درلودل تأسیس کړه، د مرکزي کمیټې اصلي غړي دا وو: تره کی، ببرك، زیری، بدخشي، کشتمند، پنجشیری او شهپر او علی البدل غړي ئې دا وو: ډاکتر شاه ولي، ظاهر افق، ډاکتر ظاهر، نور احمد نور.

مرکزي کمیټې نورمحمد تره کي د منشي په حیث او ببرك کارمل د ده معاون وټاکلو.

د دې گوند د ښه پېژندنې لپاره لاندې ټکي د توجه وړ دي:

الف: کمونستي افکار ئې درلودل، له مسکو نه ئې الهام اخیستو، توجیه او تمویل ئې د روسانو له خوا کېدو.

ب: د ایران د "حزب توده" له خوا لیکل شوي او یا ترجمه شوي آثار د دې گوند فکری مراجع گڼل کېدل، گوند له فکری شخصیتونو نه محروم وو، لیکوالان ئې د نورو د آثارو ترجمانان وو، یوازې تره کي څو "کیسی" لیکلې، چي د محتوی او حجم له لحاظه ډېره ټیټه مستوی لري، د ده "کیسی" د جهاد په دوران کي د راڅرگند شوو لنډو کیسو له عادي لیکوالانو سره هم د مقایسی وړ ندي. د

ده په کیسو کي د افغاني ټولني د ملا، ملك، بزگر او ختڅگر څېرې انځورشوې خو په عامیانه ژبه او پرېوتی مستوی. دې گوند په کابل کي دفتر درلود او د "خلق" ترنامه لاندې ئې یوه اونیزه خوروله چي د هغي څو خصوصیات وو:

الف: په مارکسیتی فرهنگ کي استعمال شوي اصطلاحات، له ترجمې نه پرته او په لاتینی ژبه کي د دې نشریې په هر مضمون کي په پراخه پیمانه د لوستونکي پام ځانته اړولو.

ب: اکثر مضامین ئې له روسي ورځپاڼو او "حزب توده" له خوا ترجمه شوو آثارو نه اقتباس کېدل.

ج: په ټولو نړۍ والو پېښو کي د مسکو د دریځ په کلکه ملاتړ او د امریکا غندنه.

د: له مشروطه شاهي نظام نه حمایت او له ملي دیموکراسي او د پراختیا له غیر پانگه وال اسلوب نه دفاع.

دوی د افرادو د جلب او جذب لپاره داسي کړنلاره خپله کړې وه چي مهمي برخي ئې دا وې:

الف : په ملایانو او پیرانو کلك گوزارونه او لدوی نه داسي یوه څېره وړاندي کول چي نه یوازې د دوی په هکله په ځوانانو کي کرکه او نفرت راولاړ کړي بلکي دین ته هم شا کړي، د ملایانو په هکله به ئې ویل: دوی له نفاس، اسقاط، خیرات، زکات، د ماشوم په غوږ کي آذان، د مړی جنازه او دې ته له ورته مسائلو نه پرته څه د ویلو لپاره نلري، د ټولني موجوده وضعه هغه ته سل په سلو کي د دین مطابق او د خدای د رضا وړ بریښی، د ده له نظره عدالت همدا دی چي زموز په ټولني حاکم دی، هغه خوارکی نه په سیاست پوهېږي، نه د نړۍ له حالت نه خبر دی، نه د فقر او لوږي اصلي عوامل پېژندی شي، نه په ټولني کي د بې عدالتي، طبقاتی نظام، د یوه د شتمن کېدو او د بل د نیستمن کېدو په کارکي د نظام او واکدارانو

له اغیزی نه واقف دی، د هغه ټول هم او غم دا دی چي د کلي له خلکو "وظیفه" ترلاسه کړي او د مړی په ورځ د اسقاط برخه ورکړی شي. دا مفت خواره دي، د نورو په "وظیفو" ستر شوي، د بل دسترخوان ته ئې سترګي وي، د خانانو نوکران دي، د واکمنانو د سر دعا کوي، د پاچا د تخت او تاج د بقا خطبی وایي، دا یوه ارتجاعی ډله او د انقلاب ضد ځواك دی، د دین په نامه خلك غولوي، خلکو ته وایي چي په روانی وضعي شکر وکړي، دا د خدای له لوري په موږ مسلطه شوې، تقدیر همداسي تللی، د تقدیر مخالفت له خدای نه بغاوت دی، هرڅه خدای ته پرېږدئ، په فیصلو ئې راضی اوسئ، اعتراض مه کوئ، د وضعي د بدلون هڅه مه کوئ، تر قیامته پوري به همداسي هره ورځ تربلي بدتره وي، که په ټولني کي نابرابري ده خدای راوستی، یوه ته زیات یوه ته کم خدای ورکړي، ویښ د ده له لوري دی، د دین حقیقت همدا دی، که دین غواړې نو نه به په روانی وضعي اعتراض کوئ، نه به په نظام کي تبدیلي غواړئ، نه به د عدالت او برابری غوښتنه کوئ او نه به له ظلم او ناروا سره د مخالفت لپاره ملاتړئ. خو که غواړئ چي ولس لدې دردونکي حالت نه وژغورلی شي، فقر، لوږه، غربت او نادارای پای ته ورسېږي، خلکو ته کور، کالي، ډوډۍ ورسېږي، دبډای او نادار، شتمن او نیستمنن، بزګر او ځمکه وال، کارګر او سرمایه دار، حاکم او محکوم ترمنځ تفاوت له منځه ولاړ شي، حکومت د غریبی طبقی او کارګرانو په لاس کي وي، هېواد مو ترقي وکړي، نو راځی زموږ ملګری شئ، دین ته شا کړئ، له ملا او پیر نه رابیل شئ، مارکسیزم لینینزم ستاسو ټولي هیلي تر سره کوي، ستاسو ټولو پوښتنو ته ځواب وایي، باید د یوه سوسیالیستی انقلاب راوستو لپاره ملا وتړو، دا فیوډالي نظام پای ته ورسوو، دین د فیوډالي نظام زیږنده او د همدې نظام د بقا لپاره صحنې ته را ایستل شوی. کومو ولسونو چي دین پرېښی ترقي ته رسېدلی، دین او ترقي، مذهب او علم له یوه بل سره اړخ نه لګوي، یا به دا غواړې یا هغه !! د دې لپاره چي د بډایانو او فیوډالانو ژوند د جنت په څېر وي او بزګران او کارګران د دوزخ په څېر ژوند کي قانع او راضی وي، ملا خلکو ته همدا وایي:

د آخرت جنت ستا دی او د دنيا جنت د نورو. اعتراض مه کوه هغه تر دې غوره دی!! دا هغه خبري وې چي د ماکسيم گورکي او جك لندن په شان ناول ليکونکو په کيسوکي د هر مخاطب مخي ته ايښود ل کېدې، ځوانانو د دين حقيقت يا د ملا او پير په کړو وړو کي لټولو او يا پداسي ناولونو کې. دې ته نه وو متوجه چي دا ناولونه په غربی ټولني کي "ديندار" طبقه تمثيلوي، دا د کشيش او کليسا په هکله ليکل شوي، پدې هم نه پوهېدل چي دين بايد په دين کي ولټوو نه د ديندار په کړو وړو کې، که د دين مدعی منحرف شو، له دين نه ئې ځانته دکان جوړ کړ او دين ئې د حاکمانو په پښو کي ذبح کړ، بايد په همدې کس اعتراض وکړو نه په هغه دين چي په خپله د همدې کس په لاس قرباني شوی، نه په هغه دين چي خلکو ته وايي: ورانه دنيا د وران آخرت ننبه ده، دنيا د آخرت مزرعه ده که دي کښت خوار وو، د سمسور آخرت هيله مه کوه، هيڅوك حق نلري د دين په نامه له نورو نه څه ترلاسه کړي، بې عدالتي، فقر او لوږه، ستا د کړو وړو او ستا د غير عادلانه ويش نتيجه ده، نه په بندگانو د مهربان خدای د نه پيرزويني، دين د ظلم دښمن دی او له ظالم نه بيزار، دين راغلی چي د ظلم ټغر ټول کړي، مظلومان له ظلم نه وژغوری، خلکو ته ووايي چي له الله نه پرته بل ته سر ټيټ نکړي، ټول برابر پيدا شوي ياست، له يوه مور پلار نه، هيڅوك په بل د لويي حق نلري، کوم ملا چي د ظالم واکمن په څنگ کي ودرېدو هغه يو ټگمار ديندار دی چي دين د دنيا لپاره د حاکمانو په پښوکي ذبح کوي. د داسي دينداررانو په عمل باندي د خدای دين همدومره اعتراض لري چي د دين دښمنان ئې ورباندي لري.

کمونستانو به په خپلو حزبی غونډو کې، د نجونو او هلکانو د گډی نڅا او رقص محفلونه جوړول، د ودکا جامونه به ئې وېشل او پدې سره به ئې ځوانان جذبول، نورمحمد تره کي يوه ورځ پيغلو ته مخ کړ او ويې ويل: د بلغاريې پيغلو په خپلو سپينو ليچو انقلاب بري ته ورساوو، له تاسو نه همدا انتظار لرو.

زما په ياد دي چي يوه ورځ د پوهنتون په انگړ کي د پرچميانو د يوې غونډې

ښکنګ ته تېرېدم، يوې پېغلې چې سر، غاړه، سينه او لاسونه ئې بربنډ وو د ستيج په سر ئې شعر وايو او ځوانانو ته ئې خطاب کاوه چې: که انقلابي شوې او انقلاب دې بري ته ورساوو، بيا راشه زما شونډې وزبېښه. دا د دوی اسلوب وو او د دعوت او بلنې مواد.

ماته د دوی د اکثرو کتابونو او ليکنو د لوستلو فرصت په لاس راغلی، له کپيټال نه تر ناولونو پورې، د مارکس، لينن، استالين او ماکسيم ګورکي له کتابونو نه د مائوتسيتون او جك لندن تر ليکنو پورې. پدې ليکنو کې د عقل په ځای احساسات پارول شوي، د فلسفې په ځای په کيسو ترکيز شوی، د "دين" په ځای "ملا" تر بريد لاندې نيول شوی او لدې لارې دين ټکول شوی.

دا ګوند د تأسيس په لومړيو کلونو کې ډېر سريع مخ په وړاندې روان وو، ډېر ځوانان ئې بې لارې کړل، په اکثرو علمي مؤسساتو مسلط شو، پوهنتون د دې ګوند په مهمې اډې بدل شو، له يوې خوا د ټولنې بد وضعيت، فقر، لوږه، جهل، له دين نه بې خبري، استبدادي نظام، د يوې کورنۍ واکمني په ټول ملت او شديد اختناق او له بلې خوا په نړۍواله سطح د کمونيزم سريع او چټك خوربدل او غربي پانګه وال نظام ته د دنيا په ګوټ ګوټ کې ماته ورکول او په اروپا، آسيا، افريقا او لاتيني امريکا کې يو په بل پسې ستر ستر انقلابونه او بدلونونه راوستل د دې باعث شو چې افغاني ځوانان د دوی په لومو کې پرېوزي، له ځوانانو سره چې د هېواد داخلي وضعيت او نړۍ والو پېښو کوم سوالونه را پيدا کړی وو، د دې ځواب ئې نه په مسجد کې موندو او نه په خانقا کې، دوی غوښتل چې هېواد لدې دردناك او شرموونکي حالت نه وژغورل شي او له نورو هېوادونو سره د سيالۍ وړ شي، که پدې هيله جومات يا خانقا ته تلل نو نااميده او خالي لاس راګرځېدل.

خو د دې حالت عمر ډېر لنډ وو، د خلق ګوند ډېر ژر په ګڼ شمېر ډلو ووېشل شو، لومړی انشعاب د ۱۹۶۷ کال د جولای په مياشت کې د حزب د منشي او د ده د معاون ترمنځ تر سره شو، له کارمل سره د خلق ګوند هغه غړي ملګری شول چې

په مرفه او شتمنو کورنیو پوري مربوط او غیر پښتانه وو او له تره کي سره هغه کسان پاتې شول چې پښتانه ول او د ټولني په محرومي طبقی پوري تړلي وو، تره کي د گوند لومړی نوم له ځان سره وساتو او کارمل له خپلو ملگرو سره د پرچم په نامه نشریه راوایستله او ډله ئې په همدې نامه معروفه شوه.

په دوهم قدم کي دستگیر پنجشیری له گوند نه ووت او د"خلق کارگر" په نامه ئې ځانته ډله جوړه کړه.

ورپسې طاهر بدخشي له گوند نه بېل شو او ډله ئې د ستم ملي په نامه مشهوره شوه. د ده ډلي په ملي ستم باور درلود او ویل ئې چې د پښتنو په خلاف باید نور ملیتونه متحد شي او د دوی سلطه پای ته ورسوي، دې ډلي د کمونستي فلسفی خلاف د طبقاتی ستم په ځای د ملي ستم مفکوره وړاندي کوله. اکثر غړي ئې د تخار او بدخشان وو، شمېریې هومره محدود وو چي تر پایه ئې د کومي لویي غونډي د جوړولو او د کومي نشریې د خورولو توان ونه موند.

د اختلاف او په څو ډلو د وېشل کېدو لاندې لاملونه وو:

الف: د زعامت فکری او اخلاقي ضعف.

ب: قومي او ژبني تعصبات او په همدې بنیاد د گوند په منځ کي د مختلفو ډلو جوړېدل او په پای کي د هر سمت او سیمي مربوط غړي په بېل بېل گوند کي را غونډېدل: پښتانه له تره کي سره، تاجکان له کارمل سره، د بدخشان او تخار خلقیان له طاهر بدخشي سره او شمالي وال له دستگیر پنجشیری سره.

ج: له دولت سره د اړیکو په اړه بېل بېل نظریات، کارمل او ملگرو ئې د تفاهم او عدم تشدد د مفکوری پلوي کوله او د تره کي پلویانو د شاهي کورنۍ له غړو، مخصوصاً سردار داؤد سره د کارملیانو په نږدې اړیکو اعتراض درلود.

د: په نړیواله سطحه په کمونستي بلاك کي د روسیی او چین ترمنځ د شدید رقابت او په کمونستي جریان کي د بنسټ پالو او اصلاح طلبانو تر منځ تودې

منازعې د افغانستان د کمونستي جريان په وضعي دا اغيزه درلوده چي دلته هم مختلفی ډلي را منځته شي. ځينو د مسکو له هغي تګلاري سره ځان عيارکړ چي د خروشوف په دوران کي رامنځته شوه او د استالين د دوران له سياستونو او تګلارو سره ئې ژور اختلاف درلود، ځينو نورو دا تجديد نظر په کلکه محکومولو او هغه ئې ناجائز ګڼلو او د کرملين نوې تګلاره ئې د کمونيزم له اصلي خط نه انحراف شمېرو او نوي واکداران ئې په ليبراليزم او نفاق متهمولو، ځينو نورو دا وپتييله چي حق لري د کموړم په هکله خپل ځانګړی نظر ولري او د کمونستي افکارو په چوکات کي ځانته د خپلو خاصو شرايطو له تقاضا سره سم تګلاره وضع کړي. د کرملين د واکدارانو تر منځ اختلاف د مسکو د سياستونو په هکله په نورو هېوادونو کي هغه مخکنی تصور او تعامل بدل کړ چي له آخوا صادر شوي تحليلونه او لارښووني به مقدس شمېرل کېدې او له هر راز تصرف او تجديد نظر نه پرته به په کار وړل کېدې.

ه: د اختلاف يوه وجه دا وه چي تره کی، حفيظ الله امين چي نوی له امريکا نه راغلی وو، په حزب کي ومانو او هغه ته ئې ارتقاء ورکړه، د ګوند سابقه دارو غړو ته دا د منلو وړ نه وه، امين ته ئې د شك په نظر کتل او دا تبليغات ئې کول چي دی د (سی، آی، ای) له خوا ګمارل شوی دی.

شعله جاويد:

د دې ډلي اصلي نوم "جمعيت ديموکراتيك نوين" وو، خو د نورو ډلو په څېر د خپلي خپروني "شعله جاويد" په نامه مشهوره شوه، د دې ډلي په هکله په اختصار سره ويلی شو چي:

الف: پداسي وخت کي راپيدا شوه چي له يوې خوا د "خلق ديموکراتيك ګوند" له انشعاباتو سره مخامخ شوی وو او له بلي خوا په نړۍ واله سطحه چين د "مائوتستون" مشرتابه لاندې د مسکو په خلاف نوې، خو توده جبهه پرانستلې وه،

د کمونستي جریان د مشرتابه ادعا ئې کوله، کرملین به ئې په ریویزیونیزم او له مارکسیزم لیننیزم نه په انحراف متهم کاوو، تقریباً په ټولو هېوادونو کي ئې د مسکو پلوه احزابو تر څنګ، پیکنګ پلوه ډلي جوړي کړې وې، په افغانستان کي د "شعله جاوید" په جوړلو موفق شو.

ب: دې ډلي په مسلحانه، نه پخلا کېدونکې او انقلابي مبارزې باور درلود، پارلماني مبارزه، سوله ایز بدلون، له ارتجاع او امپریالیزم سره روغه جوړه ئې د مارکسیزم لیننیزم له کرښلاري سره معارض ګڼله، د چین کمونستي انقلاب د دوی قدوه او د مائوتستون کتابونه د دوی لارښود وو، دوی د خپلو چیني مشرانو په څېر، د کارګری انقلاب په ځای د بزګرانو په انقلاب تأکید کولو، ویل ئې چي افغاني ټولنه لا د بورژوازي او سرمایه دارۍ مرحلې ته نده رسېدلې، کارګری ټولني نلري، د تولید اصلي منبع ځمکه ده، زموږ کارګران بزګران دي نه د فابریکو کارګران، د کارګری انقلاب شعارونه دلته بې ځایه او بې محتوی شعارونه دي، باید بزګرانو ته سیاسي شعور ورکړو، د نظام د نسکورلو لپاره ئې متحد کړو. دوی دا تحلیل پداسي حال کي وړاندي کاوو چي مسکو او پلویان به ئې په ریویزیونیزم متهم کول، حال دا چي د کارګری انقلاب په ځای د بزګری انقلاب عنوانول پخپله په مارکسیزم لیننیزم کي یو تجدید نظر وو!! مارکس او انګلس د کمونستي انقلاب لپاره د بورژوازی مرحله ضروري ګڼله او پدې باور وو چي دا انقلاب د کارګرانو په لاس تر سره کېږي، د دوی په مسلك کي د بزګرانو د انقلاب تصور نشو موندلی.

ج: د ی ډلي اکثراً په اهل تشیع کي نفوذ وکړ، له اهل تشیع نه بهر په نورو پرګنو کي د دوی نفوذ له هیڅ سره برابر وو، تر پایه پدې ونتوانېدل چي په نورو ساحوکي نفوذ وکړي، وجه ئې دا وه چي د لومړی کچی مشران ئې په شیعه کورنیو پوري مربوط وو.

د: مهم غړي ئې دا وو: ډاکتر عبدالرحیم محمودې، ډاکتر عبدالهادي

محمودي، انجنير عثمان لندی، صادق ياری او اکرم ياری او د دوهمي کچې غړي ئې دا: حيدر علي لهيب، شاکر، عبدالاله رستاخيز، مجيد کلکاني، قيوم رهبر، مينا کشور کمال، ليلا فيض.

هـ: دې ډلي د تبارز په لومړيو کلونو کي سريع وده وکړه، په ځوانانو کي ئې نفوذ ډېر تند او چټك وو، د خلق ديموکراتيك گوند او له هغه نه بېلي شوې ډلي ئې له جدي گواښ سره مخامخ کړي، په پوهنتون او علمي مؤسساتو کي د دې گوند مخکنۍ سلطه ئې پای ته ورسوله، لکه څومره چي پيکنگ د مسکو لپاره پدې مرحلې کي په جدي گواښ بدل شوی وو "شعله جاويد" د مسکو پلوه جريان لپاره همداسي گواښ وو. خو دا ډله له هغه وروسته له شديدو داخلي ستونزو سره مخامخ شوه او په گڼ شمېر ډلگيو ووېشل شوه چي د "مسلمانو ځوانانو" له اسلامي نهضت سره ئې د کابل پوهنتون په انگړ کي څو نښتي درلودې او په هري نښتي کي ئې ماتې وخوړه.

و: دوی به د مائوتستون کتابونه لوستل، د چين سفارت به دا کتابونه په ډېره پراخه پيمانه خورول، د ده کتابونه اکثراً د جاپان له سلطې نه د چين د آزادۍ د تاريخي جگړي او بيا د چين د انقلاب د بېلابيلو برخو په هکله ليکل شوي وو، که څه هم له علمي او فکری لحاظ ئې خاص څه نه درلودل خو د يوه انقلابي جريان د مختلفو اړخونو په څېړلو او معرفي کولو کي د نورو کمونستو ليکوالانو تر ليکنو ډېر غني وو.

د "شعله جايد" ځينو غړو د مائوتستون له افکارو نه لاس واخيست او د البانيا مشر "انور خواجه" ئې ځانته قدوه غوره کړ. ځينو نورو د افغانستان شرايط، نه د چين په شان د يوه بزگری انقلاب لپاره مساعد گڼل او نه د روسيې او البانيا په شان د انقلابونو لپاره، د دې په ځای ئې د "چگوارا" په څېر د پارتيزاني مبارزې ملاتړ کولو، دې متضادو تگلارو هم د دې ډلي په وېشلو او انشعاب کي خاص تاثير درلود.

ز: په ځوانانوکي د دې ډلي د لومړيو ورځو د چټك نفوذ يو اساسي لامل دا وو چي دوی په نړۍ واله سطحه هم د امريکا امپرياليزم غندلو او هم د روس سوسيال امپرياليزم او د هېواد د ننه ئې د حاکم نظام د رنگولو او د يوه انقلابي بدلون غوښتنه کوله. له دولت سره سازش، روغه جوړه او سوله ايز تعامل ئې محکومولو، اصلاح طلبی ئې د نظام په گټه او د يوه انقلابي بدلون په وړاندي خنډگڼلو. د يوې محرومي او محکومي ټولني کوم ځوان نسل چي د استبداد او اختناق، فقر، لوږي او بې عدالتي په غېږ کي سترکېږي، انقلابي افکار او د يوه تند او انقلابي بدلون تگلاري تر غير انقلابي افکارو او اصلاح طلبه تگلارو ژر خوښوي، يوازې په مرفه ټولنو او د حاکمو کورنيو په غېږ کي ستر شوي ځوانان د رفورمستی او اصلاح طلبه حرکتونو ملاتړکوي، زموږ په ټولني کي د داسي کسانو شمېر ډېر کم وو. که د افغانستان د سياسي احزابو جوړښت ته لږ ځير شو په ځرگند طور گوروچي: د پرچم له ډلي سره د کابل د مرفه کورنيو او په حاکمي طبقی پوري تړلي کسان يو ځای شول، د دوی اجتماعي وضعيت د دې تقاضا کوله چي اصلاح طلبه تگلاره غوره او په انقلابي افکارو او تگلارو هغې ته ترجيح ورکړي، په مقابل کي ئې د تره کي پلويان که څه هم د دواړو د الهام منبع يوه وه او د سياسي اړيکو په اساس بايد د پرچميانو په څېر وی خو پدې خاطر چي په غريبو کورنيو پوري تړلي وو، له پرچميانو نه ئې په تگلارو کي انقلابي تمايلات زيات وو او شعله جاويد د همدې عامل په اساس د دواړو خلاف د سوله ييزي مبارزې په ځای په انقلابي او مسلحانه مبارزې ټينگار کولو، په همدې خاطر په ځوانانو کي د دوی نفوذ تر نورو چټك وو.

لومړۍ ډله چي له شعله جاويد نه بېله شوه د "گروه انقلابي خلق افغانستان" تر نامه لاندې ئې خپل کار پيل کړ، دا ډله ورو ورو تقويه شوه، د مجيد کلکاني ډله هم لدوی سره يوځای شوه، خو په ۱۳۵۴ کي د "اخگر" ترنامه لاندې يوه ډله لدوی نه بېله شوه او د اوم ثور له کودتا نه وروسته د مجيد کلکاني ډله لدوی نه بېله شوه او ځانته ئې د "سازمان آزادی بخش مردم افغانستان" په نوم بېله ډله

جوړه کړه، گروه انقلابي خلق افغانستان ځانته نوی نوم غوره او د سازمان رهايي تر نامه لاندې ئې فعاليت پيل کړ. د سردار داؤد له کودتا نه وروسته د دې ډلې ګڼ شمېر غړي د دولت سره يوځای شول، دا کسان وروسته بيا له خلق او پرچم سره ملګری شول او لدوی سره د شعله جاويد د ځينو نورو غړو د يوځای کېدو واسطه شول، د سردار داؤد د اقتدار په دوران کې شعله جاويد د هغو سياسي ډلو لار غوره کړه چې ځيني غړي ئې له دولت سره يوځای شول، ځينو ئې له مبارزې نه لاس واخيست او ځينو نورو مناسب فرصت ته د انتظار کولو فيصله وکړه. د دوی هغو کسانو چې غوښتل ئې د خپلې ډلې شعارونو ته وفادار پاتې شي، دا پرېکړه وکړه چې د پاکستان پيپلز پارتی له حکومت نه د مسلحانه مبارزې لپاره مرسته ترلاسه کړي. پيپلز پارتی له چين سره ډېری تودې اړيکې درلودې او پدې حزب کې يوه فعاله ډله داسې وه چې له شعله جاويد سره ئې په فکری لحاظ خواخوږی درلوده او د دوی په شان د مائوتستون د افکارو پلويان وو.

د شعله جاويد هيئت د جمعيت الله جلال تر مشرۍ لاندې پاکستان ته ولاړ، د بوتو حکومت، جنرال محمد موسی چې په ختېه هزاره وو، لدوی سره د تفاهم او تماس لپاره توظيف کړ، د ده په لاس دې هيئت ته د مالي مرستي تر څنګ څو ميله وسله او څه منفجره مواد ورکړ شول او د مؤثر کار په صورت کې د کافی مالي او نظامي مرستو وعده ورکړی شوه، د پيپلزپارتی هغه اړخ چې چينائی کمونستي افکار ئې درلودل، دې ارتباط ته خاص اهميت ورکولو او دا ډله ئې له فکری لحاظه ځانته ډېره نږدې ګڼله او دې ته ئې ترجيح ورکوله چې دا ډله وپالي، وده ورکړي او د مؤثر کار شرايط ورته برابر کړي، خو شعله يانو څو ستر مشکلات درلودل:

- له شديد داخلي اختلاف سره مخامخ ول، په ګڼ شمېر متخاصمو ډلګيو وېشل شوي وو، لداسي مشرتابه نه محروم وو چې د دې ډلې اکثر غړي پری راغونډ شي.

• وسله وال فعالیت له کافی ولسی ملاتړ او په ملت کي له ژور نفوذ نه پرته ممکن ندی. دا ډله د ولسی ملاتړ له ناحیې پداسي موقعیت کي نه وه چي د رژیم په خلاف مؤثر کار وکړي شي، پاکستان د هغو انفجاراتو په مقابل کي لدې ډلي نه د فوری اقداماتو انتظار درلود چي د داؤد د حکومت له خوا په ټول پاکستان کي ترسره کېدل او لمن ئې ورځ په ورځ خورېده. که دا ډله پدې توانېدلې وی چي مؤثر کار وکړي، د بوټو د حکومت انتظار تر سره کړي او د کابل له لوري د هغه وخت د فشار په راکمولو کي له اسلام آباد سره مرسته وکړي، شاید د بوټو حکومت بلې افغاني ډلي ته مخصوصاً داسي ډلي ته چي اسلامي هویت ولري، هیڅکله له پاکستان نه په افغانستان کي د څه کولو موقع او فرصت نه وی ورکړي، خو د شعله جاوید په ډلي کي دا توان نه وو چي لدې شرایطو نه استفاده وکړي.

په ۱۹۸۱ کي دې ډلي یو ځل بیا هڅه وکړه چي له اسلام آباد سره هغه تت شوې زړه رابطه راژوندۍ کړي، د رهائي گروپ مشر ډاکتر فیض احمد د یوه هیئت په مشرۍ له هماغه جنرال موسی سره لیدنه کتنه وکړه، څه تحفی او هدیې ئې هم نوموړي جنرال ته له ځان سره درلودې، جنرال صاحب تحفی په ورین تندي ومنلې خو هیئت ته ئې داسي وعدې ورنکړې شوې چي هیئت انتظار درلود.

دغه عوامل باعث شول چي افغاني چینائي کمونستان د اسلامي انقلاب په دوران کي فعال او څرگند حضور ونلري، په داخل کي د جنگ د مستقلي جبهې له پرانستلو نه عاجز پاتې شي او په لاندې شکلونو کي فعالیت وکړي:

• په هغو ډلو کي نفوذ وکړي او د دوی له نوم او بیرغ نه په استفادې سره کار وکړي چي یا التقاطی افکار لري، هر څوك په خپلو لیکوکي منلی شي، وسایل او امکانات لري خو افراد نلري او یا په هغو ډلو کي چي نه تنظیم لري، نه د سیاسي کار تجربه او نه د کمونستانو په هکله معلومات. د شمالي د سیمي غړي ئې په شوری نظار کي ننوتل، د هرات غړو ئې د حرکت انقلاب اسلامي ډله

غوره کړه، د مرکزي صفحاتو او په شیعه ټولني پوري مربوط غړي ئې په شیعه تنظیمونو کې او ځیني کسان ئې له جبهه نجات او محاذ ملي سره یوځای شول.

د: د سازمان رهایي ډلي دا وپتییله چي خپلي مخکنۍ تګلاري بدلي کړي او نوې تګلاره غوره کړي، نوې تګلاري دا غوښتنه کوله چي: د مجاهدینو په شان باید له ښارونو نه د کلیو په لوري مخه کړي او د خپلي مبارزې لپاره د ښارونو په ځای کلي غوره وګڼي.

افغان ملت

دا ډله د انجنیر غلام محمد فرهاد په لاس جوړه شوې، هغه خپل تحصیلات په جرمني کي ترسره کړي وو. د جرمني د سوسیال دیموکرات ګوند له افکارو او تګلارو نه متأثره وو، خپل ګوند ئې د افغان سوسیال دیموکرات په نامه یاد کړ، د "افغان ملت" په نامه ئې نشریه درلوده، ډله ئې په همدې نامه مشهوره شوه، دا ډله د طاهر بدخشي د ستم ملي ډلي مقابل ډله ګڼلی شو، په نشنلیزم ئې باور وو، د پښتنو برلاسی ئې غوښتله، د پښتونستان د داعیی کلکه پلوي او پدې هکله ئې د دولت ملګرتیا کوله، د شاه له خوا نومول شویو صدراعظمانو ته ئې تل د اعتماد رأی ورکوله. انجینر غلام محمد فرهاد هلته شهرت ترلاسه کړ چي د کابل ښاروال وټاکل شو او پدې وتوانېدو چي د کابل ښار ښه تر ډېره حده بدله کړي، په ښاروالۍ کي د ده برياوو ده ته نه یوازې کافی شهرت ورپه برخه کړ، بلکي د یوه حزب د جوړولو موقع ئې په لاس ورکړه، د دې ډلي غړي اکثراً مشرقي وال وو، په ځوانانو کي ئې نفوذ ډېرکم رنګه او له هیڅ سره برابر وو. ویلی شو چي تر ټولو سیاسي ډلو وروسته وه، مهم غړي ئې دا وو:

غلام محمد فرهاد، قدرت الله حداد، علي احمد ملت یار، حبیب الله رفیع او فدامحمد فدائی. دا ډله هم ډېر ژر له انشعاباتو سره مخامخ شوه، لومړی د ملت او افغان ملت په نامه دوو ډلو او وروسته په نورو ډلګیو ووېشل شوه، زیات شمېر

غړي ئې د سردار داؤد او د کمونستانو د اقتدار په دوران کي له دولت سره يوځای شول.

صدای عوام

د عبدالکريم فرزان تر مشرۍ لاندې يوه ډلگۍ د خپلي نشريې "صدای عوام" په نامه مشهوره شوه، عبدالقيوم وردك او ښځه ئې معصومه عصمتی او ذبيح الله عصمتی ئې مهم غړي وو.

عجيبه دا ده چي پد ېمرحلې کي هيڅوك داسي پيدا نشو چي د يوه اسلامي گوند د جوړولو لپاره د سياسي مبارزې ډگر ته راووځي، د بې دينه او لائيك گوندونو په مقابل کي د اسلام پالو سياسي حزب جوړکړي او د هېواد د سياسي، اجتماعي او اقتصادي ستونزو د حل اسلامي تگلاره وړاندي کړي او ځوان نسل د دښمنانو په لوموکي له لوېدو وژغوری!! له چا نه چي د داسي يوه حرکت د پيلولو هيله کېده هغوی يا د نظام په خدمت کي او د موجوده وضعي د دوام او بقا غوښتونکي وو او يا د روان وضعيت له خطرناکو عواقبو نه بې خبره وو او يا په هېواد حاکم نظام ورته د اسلام له غوښتنو سره سم او د الله د رضا مطابق معلومېدو، دوی له اسلام نه همداسي يو ناقص تصوېر په خپل ذهن کي انځور کړی وو، روان وضعيت دوی ته خاص امتيازات ور په برخه کړي وو، هره تبديلي ئې د خپلو امتيازاتو لپاره گواښ گڼلو، له واکمني طبقی سره لدې لحاظه ورته ول، د دواړو گټې سره غوټه شوې وې، دوی د هماغي ډلي غړي وو چي شاه ئې په سر کي وو. دوی حتی د يوې دولتي ډلي له جوړولو نه هم ډډه کوله. که تاسو د هېواد د سياسي احزابو تاريخ ته لږ ځير شئ په ښرگنده به وگورئ چي د "مسلمانو ځوانانو" د پاڅون تر پيل پوري د سياسي مبارزې ډگر غير اسلامي ډلو ته تش پاتې وو.

د کمونستانو په وړاندي عکس العمل

د کمونستانو سریع او چټکي ودي څو ځانګړی نتائج درلودل:

× مغرور شول، د لومړیو ورځو هغه احتیاط ئې شا ته وغورزاوو چې د ولس له مقدساتو سره د تصادم په اړه ئې درلود او لدې نه ئې ډډه کوله چې خپل الحادي ماهیت بربنډ کړي او د خلکو په مقدساتو تېری وکړي. دوی په ځوانانو کي خپل سریع او چټك نفوذ داسي تعبیر کړ چې ځوان نسل له دین نه بیزاره او کمونستي افکارو منلو ته چمتو دي، کمونیزم په خپلي اصلي بڼی کي وړاندي کول نه یوازې اشکال نلري او دوی ته خنډونه نه راولاړوي بلکي په ځوانانو کي د دوی د مزید نفوذ باعث ګرځي. د ټولني د وضعیت په هکله د کمونستانو غلط تشخیص او ناسم تصور دوی دې ته وهڅول چې له دیني شعائرو سره په خپل چلند کي په پوره بې باکۍ سره عمل وکړي او له عکس العمل نه بې پروا وي.

× د کمونستانو تهاجمي حالت او سریع ودي په ځینو کي وېره راپیدا کړه، ځیني ئې د هېواد د راتلونکې په هکله مشوش کړل او ځیني نور ئې راوپارول چې

له دین او هېواد نه د دفاع په خاطر په مختلفو لارو چارو غور وکړي. پدغو کسانو کي ځیني داسي وو چي غوښتل ئې څه وکړي؛ خو یا د څه کولو په موقعیت کي نه وو، یا ئې د څه کولو جرأت نه درلود، یا د وضعیت له دقیق تشخیص او د کمونستانو د پیدا ایښت د لاملونو له پېژندني نه عاجز وو او د کمونیزم د مقابلې په غلطو لارو چاروئی غور کاوو او غوښتل ئې د دولت په مرسته د کمونستي خطر مقابله وکړي. له پوهنتون او علمي مؤسساتو نه پرته د ټولني په نورو برخو کي د یوه منظم او ځواکمن سیاسي تحریك روانول ممکن نه وو، د پوهنتون او علمي مؤسساتو په زده کوونکو کي ډېر کسان داسي وو چي د یوه اسلامي جریان په روانولو کي ئې هم د خوځنده او فعالي ونډي اخیستو جرأت درلود او هم کفایت او استعداد. دوی د کمونستانو له تحرکاتو، جلسو، تظاهراتو، د ځوانانو د جلب او جذب له جدي هلو ځلو او په خپل دین او ایمان د دوی له بې باکانه او پاروونکي تېري نه ځورېدل، له ډېرو سره دا آرمان وو چي د کمونستانو د سرو بیرغونو په مقابل کي شنه بیرغونه اوچت شي، د کمونیزم په غیږ کي د افغاني ځوانانو د پرېوتو مخنیوی وشي، داسي فعال اسلامي حزب صحنې ته راووځي چي دا ځوانان په خپلو لیکو کي تنظیم کړي او د هغه خطر مقابله وکړي چي کمونیزم زموږ دین او هېواد ته متوجه کړي. زه یو له دغو کسانو څخه وم، د کندز د شیرخان لیسی په لسم ټولگی کي وم چي دا احساس راسره پیدا شو، قصه داسي وه: له ۱۳۴۵ نه وروسته د کمونستي ډلو لمن له کابل نه اطراف ته خوره شوه، په ولایاتو کي د دوی فعالیتونه ورځ په ورځ گړندي کېدل، دا کار اکثراً د هغو کسانو په لاس ترسره کېدو چي له ولایاتو نه د زده کړي لپاره کابل ته تللي او هلته د کمونستي ډلو په لوموکي لوېدلي او له ځان سره ئې کمونستي افکار اطراف ته انتقال کړي وو او یا د هغو کسانو په لاس چي له مرکز نه اطراف ته منتقل شوي وو.

په ۱۳۴۶ کي چي زه د لسم ټولگی زده کوونکی وم، زموږ لیسی ته له کابل نه ځیني داسي متعلمین راغلل چي له کمونستي افکارو نه متأثر شوي وو او د

"خلق" او "شعله جاوید" غړي وو، د دوی حرکات او سکنات، ناسته پاسته، یوه بل ته لاس ورکول، خبري، تبصری.. هرڅه له نورو متعلمینو نه فرق درلود، لدې نه مخکښي به له مرکز نه راتلونکو کسانو له ځان سره د لباس نوی موډ، د ویښتانو د جوړولو نوې طریقه، دشقیقو او بریتونو نوې اندازه، د پتلون د پایڅو او د بوټونو د څوکو او تلو نوی شیپ د اطراف پیغلو او ځوانانو ته له ځان سره هدیه راوړل، خو کمونستانو د دې ترڅنګ څه نور شیان هم له ځان سره اطراف ته راانتقالول، نوي او پردي اصطلاحات لکه بورژوازی، فیوډالیزم، امپریالیزم، سوسیالیزم، پرولتریا او دې ته ورته ډېر نور اصطلاحات چي د اطراف ځوانانو ته نوي او جالب وو، دوی له ځان سره د مبارزې د فرهنګ ډېر اصطلاحات خپلو اطرافی ملګرو ته هدیه کول، اعتصاب، مظاهره، انقلاب، سوله ایزه مبارزه، مسلحانه مبارزه، له رژیم سره د مقابلې لپاره په سیاسي احزابو کي شاملېدل... اطراف ته د دوی په راتلو سره دلته د سیاسي مناقشې نوی باب پرانیستل شو، د لوړو ټولګیو په زده کوونکو کي د ی مناقشې جدي رنګ غوره کولو، هره ورځ به په ټولګیو کي مخصوصاً د ښوونکي د غیرحاضری په صورت کې او د تفریح په وخت کي د دوی ترمنځ سختی مناقشې روانې وې.

د مبارزې پرېکړه

له کابل نه د راغلو متعلمینو په ډلي کي د حفیظ الله امین وراره اسدالله امین زموږ د لسم ټولگی په زده کوونکو کي شامل شوی وو، د ده پلار د کندز د سپین زر شرکت د رئیس غلام سرور ناشر سکرتر وو، تره ئې د خلق گوند د منشي معاون وو، دی د حفیظ الله امین د اقتدار په وخت کي د "واد"، وزارت امنیت دولتي رئیس شو او د روسانو د تېري په ورځ له امین سره یوځای په قتل ورسېدو، لده سره مي یوه ورځ جدي مناقشه پیل شوه، دې مناقشې د هغي ورځي په ټولو فارغو ساعاتوکي دوام وکړ، چي د ښوونځي د رخصتي زنگ ووهل شو او کورونو ته روان شوو، په لاره مو بیاهم بحث او مناقشې دوام وکړ، چي کله زه د هغه سرای خولې ته نږدې ورسېدم چي په کرایي اطاق کي ئې اوسېدم نو اسدالله امین ما ته مخ کړ او وئی ویل: ماته اجازه راکړه چي یوه ورځ ستا اطاق ته راشم او ته ماته خدای ثابت کړه، دا لومړی ځل وو چي ما په خپل ژوند کي له چا نه د خدای(ج) په هکله داسي خبره اورېده، ما گمان نه کاوو چي کمونستان به واقعاً خدای نه مني او دا مي په خیال کي نه گرځېده چي په افغاني ټولني کي به څوك له

خدايه انکار کوي او له بل نه به د اثبات دلايل غواړي، د اسدالله امين پدې خبري سره سخت تحريك شوم، نږدې وه زما او د ده نښته وشي خو نورو متعلمينو مداخله وکړه او د نښتي مخه ئې ونيوله. زه خپل اطاق ته ولاړم خو ډېر پارېدلی، حساس او مشوش، ما او زما په شان ډېرو نورو کسانو دا گمان کولو چي د دولت ضد مبارزين د اجتماعي بدلون لپاره مبارزه کوي، غواړي شاهي نظام په يوه جمهوری نظام بدل شي، هېواد ترقي وکړي او ولس له فقر او لوږې نه وژغورل شي، هيچا دا گمان نه کاوو چي د دې په ځای دي له عام ولس سره مبارزه پيل شي، د دوی د مقدساتو او ديني شعائرو په خلاف دي مبارزه وشي او دا مبارزه دي له خدای نه د انکار له نقطی شروع شي.

له اسدالله امين سره زما دغي مناقشې زما د ژوند مسير بدل کړ، لدغي شپې نه وروسته ما د مبارزې فيصله وکړه، خو داسي مبارزه چي هم د رژيم په ضد وي او هم د هغو جرياناتو په ضد چي زما دين او عقيده تهديدوي، د اجتماعي بدلون لپاره، خو د رښتني اسلام په چوکاټ کې، د نظام د نسکورولو لپاره، خو د هغه په ځای د يوه اسلامي نظام د قائمولو په خاطر، له دغي شپې نه وروسته چي زه کله هم د موسی عليه السلام د ژوند په هکله د قرآن هغه تبصره لولم چي د يوه مظلوم اسرائيلي د ژغورني لپاره ئې له قبطی سره نښته درلوده، هغه ئې په څپيړه وواهو او همدا څپيړه د قبطی لپاره مرگانی گوزار وو او له همدې پېښي نه وروسته موسی عليه السلام له استبدادي نظام سره د مقاطعی فيصله وکړه او وئی ويل:

فلن اکون ظهيراً للمجرمين: لدې نه وروسته به هيڅکله د مجرم او ظالم ملاتړ ونکړم. چي کله دا قصه په قرآن کي لولم نو د هغي ورځي پېښه او له هغې وروسته د مبارزې پرېکړه مي مخي ته ودرېږي او د دې قصی په هېنداري کي د خپلي مبارزې د پيل ځرنگوالی گورم.

ما د مبارزې په لاري د سفر فيصله وکړه خو يوازې وم، نه مي همسفر

درلود، نه زاد راه، نه لارښود، نه د سفر د څرنګوالي او لوړو ژورو په هکله معلومات، نه سياسي پوه، نه تجربه او نه مطالعه، ما بايد د دې مبارزې لپاره کافی مطالعه کړې وی خو کتاب مي نه موندلو، ما بايد پدې خطرناکي لاري د روانېدو لپاره ملګري پيدا کړي وی او د مبارزې لپاره مطمئن سنګر، خو نه هغه مطمئن سنګر موجود وو چي زه ئې په لټه کي وم او نه هغه ملګري په نظر راتلل چي له ما سره پدې لار د تلو لپاره تيار وي، له ځان سره مي ويل: که هر چاته د دې راز مبارزې بلنه ورکړم راته وايي به: رهبر مو څوك دی؟ ډله مو څه نومېږي؟ مرام مو څه دی؟ اهداف مو کوم دي؟ کوم کتاب لري چي مطالعه ئې کړم؟ هره سياسي ډله ترشا يو حامي قوت لري، مسکو د خلق او پرچم ملاتړی دی، پيکنګ د شعله جاويد مرسته کوي، موږ به د کوم هېواد په مرستي او ملاتړ حساب کوو؟ که څه هم زه دغو پوښتنو ته د ډاډمن ځواب ورکولو په دريغ کي نه وم، خو ما لدې سره سره د مبارزې فيصله او په خپلي پرېکړې د ټينګ پاتې کېدو عزم وکړ. له ځان سره مي وپتييله چي ځوانانو ته ووايم: له کمونستانو سره د يوځای کېدو نه بايد ډډه وکړي، دوی په پرديو پوري تړلي دي، زموږ د دين او عقيدې دښمنان دي، بايد له يوې اسلامي ډلي سره د يوځای کېدو په لټه کي وو، دا ډله شته خو اوس د ځمکي لاندې فعاليت کوي، ظروف او شرايط ورته ندي برابر شوي چي راڅرګنده شي، بايد انتظار وکړو او ځوانان لداسي ډلي سره د يوځای کېدو لپاره چمتو کړو.

په کندز کي د متعلمينو له خوا څو مظاهرې وشوې، ما پدې مظاهروکي فعاله ونډه واخيستله، د همدې ونډې په وجه څو ورځي له ښوونځي نه اخراج شوم، دا مظاهرې په اصل کي له کابل نه خړوبېدې، فيصله ئې په کابل کي کېده او د هغو سياسي فعاليتونو يوه کړۍ وه چي سياسي احزابو د ملت په مختلفو پرګنوکي د نفوذ او د نويو غړو د جذبولو او د هېواد په جرياناتو کي دمؤثري ونډې درلودو لپاره پيل کړي وو.

دکتور محمود حبیبی د کندز والي وو، ده له پرچمیانو سره خواخوږی درلوده، د مظاهراتو لارښوونکي ئې ولایت ته وغوښتل، زه هم پدې ډله کي وم، غوښتل ئې موږ ته څه توصیی وکړي، چي یوازې خپلو درسونو ته متوجه وو او له مظاهرو ډډه وکړو او یو څه مو تهدید کړي، ما ته په هغې غونډې کي د خبرو موقع په لاس راغله، د هغه وخت د پوهی او احساساتو په محدوده کي مي څو خبري وکړې، د غونډې نتیجه دا وه چي بېرته خپلو ټولگیو ته ستانه شو.

زه په لسم ټولگی کي د صنف اول نمره وم، له لسم نه یوولسم ته هم اول نمره کامیاب شوم، له فارسی نه پرته چي نه نیمي نمرې مي پکي اخیستې وې په نورو ټولو مضامینوکي مي نمرې ۱۰ او په زیاتو کي له تحسین او آفرین سره یوځای وې. د ریاضی له مضامینو سره مي ډېره علاقه وه، په خپلو استادانو گران وم او همزولو راته په درنه سترگه کتل، په داسي یوه موقعیت کي له کمونستانو سره زما د مخالفت نتیجه دا وه چي دوی په هغې لیسی کي د جلب او جذب په کارکي ناکامه وي او پدې ونه توانېږي چي د پاملرني وړ کسان جذب کړي.

د دغه دوران او په کندز کي زموږ د اوسېدو په اړه څو خبري د یادولو وړ گڼم:

× یوه ورځ د کندز د فوتبال میدان په لوري له څو همصنفیانو سره روان وم، د یوه سردار د کور له مخي تېرېدو، د کور له منځه مو د اوچتی موسیقی غږ تر غوږ شو، ملگرو راته وویل: دا پدې ولایت کي د پرچمیانو د مشر کور دی، هره هفته دلته د پرچمیانو غونډه وي، دی ورته آرمونیه وهی، یوه خور ئې په غونډې کي نڅا کوي او بله ئې ساقی وي او د غونډې برخه والو ته د شرابو جامونه وړاندي کوي، د کمونستانو اکثره غونډې همداسي وې، قمار، شراب او نڅا د هري غونډې ضروري او لازمي برخي وې، په همدې سره دوی ځوانان جلبول او په اخلاقي او فکری لحاظ ئې په حزب کي د غړیتوب لپاره تیارول.

× زه له لسم ټولگی نه مخامخ دولسم ته ولاړم، د یوولسم صنف مي داو

طلبی امتحان ورکړ، د یوولسم صنف درسونه ما د ژمي په رخصتي کي ولوستل، د روژی د میاشتي هر سهار به مي له سیمي (پیشلمي) نه وروسته تر لمرختو پوري خپل کتابونه لوستل، تر ټولو آسانه مضامین راته د ریاضی، فزیك او کیمیا مضامین وو، د راتلونکي کال په شروع کي مي امتحان ورکړ، نتائج ئې راته راکړل، که ګورم چي زما نمرې د دولسم ټولګي تر اول نمره نه زیاتي وې.

× د داوطلبی امتحان په ورځو کي د الجبر معلم درمحمد خان راته سوالونه راکړل، زه ئې په صنف کي یوازې پرېښودم، دی مخامخ ټولګی ته ننوت او د دولسم صنف زده کوونکو ته ئې درس شروع کړ، ما سؤالونه ځواب کړل، پارچه مي ورته وسپارله، له ما نه ئې وغوښتل چي په دولسم ټولګی کي کښېنم او د ده درس واورم، په تخته ئې یو سوال ولیکو، ټولو ته ئې مخ کړ چي څوك ئې حل کولی شي؟ هیچا لاس اوچت نکړ، ماته ئې مخ کړ، ما ته د ده سوال ډېر آسان بریښېدو، لاس مي اوچت کړ، وئی غوښتم، تباشیر ئې راکړ، سوال مي له څه ځنډ او اشتباه نه پرته حل کړ، زه هم ډېر خوشحاله شوم خو تر ما نه استاد ډېر خوشحاله شو.

× د دولسم ټولګی په آخری میاشتو کي د کانکور په هکله مشوش وم، یوه شپه مي خوب ولید چي د کانکور امتحان مي ورکړی، نتائج د یوه دیوال په مخ اعلان شوي، لستونه ګورم، خپل نوم مي د یوه لست په سر کي ولید او خواته مي ۷۹ نمرې، دا طمع مي په زړه کي راولاړه شوه چي شاید زه په ټول افغانسان کي اول نمره کامیاب شوی یم، له خوبه راویښ شوم، خپل د اطاق ملګری عبدالله ته مي وویل چي ما په کانکور کي ۷۹ نمرې اخیستی، خپل خوب مي هغه ته تېر کړ، دوه میاشتي وروسته مي د کانکور امتحان ورکړ، په انجنیري کي مي د شاملېدو پرېکړه وکړه، د پری انجنیري کورس لپاره کابل ته ولاړم، هغه کورس هم پای ته ورسېدو او زه له هغه کورس نه اول نمره فارغ شوم، د کورس په پای کي د کانکور نتیجی اعلان شوې، لستونه د حقوقو د پوهنځي په دیوالونو نصب شوي وو،

هلته ورغلم، که ګورم چي د یوه لست په سر کي زما نوم لیکل شوی او مخي ته ئې هماغه ۷۹ نمرې، ژر ژر مي ټول لستونه وکتل چي وګورم دا ترټولو اوچتی نمرې دي که نه، آیا زما هغه د خوب طمع صحیح وه که نه؟ خو ومي لیدل چي ترټولو اوچته نمره ۸۱ وه او د ټولو هغو کسانو شمېر چي له ۷۹ نه تر ۸۱ پوري نمرې ئې اخیستې وې جمعاً یوولس کسان وو.

× ما ته خپل شهید پلار په نوې ځوانۍ کي واده وکړ، په لسم ټولګی کي زه د واده خاوند وم، د واده په شپه مي فقط څو شېبې د سحر له لمانځه نه مخکي خوب کړی، چي سترګي مي پټي شوې په خوب کي ګورم چي د تره له یوه زوی سره مي چي سپین ږیری وو او محمد نذیر نومېدو، یوځای د آسمان په لوري اوچت ولاړو، د ستورو ځای ته ورسېدو، ستوری راکد وو، خو زما په رسېدو سره وخوځېدل، له شرق نه د غرب په لوري روان شول، ناڅاپی زرینه ټوټه ورنه جوړه شوه، دا زرینه تکه په خپله په زرینو خولیو بدله شوه، له مانه څو ګامه آخوا د دغه زرینو خولیو یوه وړه کوټه جوړه شوه، هغي خوا ته ورروان شوم چي وګورم دا څنګه خولۍ دي، ناڅاپی څه نور کسان چي شمېر ئې تر څلورو پنځو زیات نه وو، را پیدا او له یوې خوا بلي خوا د خولیو په لور راروان شول، هر یوه لدې کوټې نه یوه خولۍ په لاس کي واخیسته پرته لدې چي په خپل سر ئې کښیږدي، ماهم یوه خولۍ را واخیسته او په خپل سرمي کیښوده او له همدې سره له خوبه راویښ شوم. په ابتداء کي مي ګمان کولو چي د دې خوب به زما له واده سره ارتباط وي، شاید ما ته الله پاك نیك اولاد راکړي چي سر مي ورباندي لوړ وي، خو ډېر وروسته کله چي زه د ورونو له خوا د امیر په حیث وټاکل شوم او دا هغه وخت وو چي زموږ مجاهدین به له شرق نه د غرب په لوري، د غرونو او سردرو، لوړو ژورو نه تېرېدل، په داخل کي به ئې خلك تنظیمول، په پاکستان او ایران کي ګڼ شمېر ډلي جوړې شوې، ډېر کسان د مشرتابه لپاره کاندید شول او غوښتل ئې د قیادت پګړۍ په سر وتړی، پدې وخت کي پوه شوم چي زما د هغه خوب تعبیر څه وو.

× د پرچم له یوه غړي سره مي په امام صاحب کي مناقشه وه، هغه آغاشیرین نومېدو، د سردارانو له جملي نه او د حقوقو د پوهنځي محصل وو، په مناقشې کي ئې د ماتې احساس کاوو، د بحث د ختمولو لپاره ئې ما ته وویل: ستا افکار د دغه وروسته پاتې محیط افکار دي، چي پوهنتون ته راشي او د هغه ځای نوې او مخکي تللې فضاء وګورې ناچار به دا افکار شا ته غورځوې، ما ورته وویل: ته خو له هغه محیط نه راغلی یې او د هغې فضاء او محیط نمایندګی کوي، مهرباني وکړه زما ځواب ووایه، زما د نظریاتو د تردید دلایل ووایه!!

په اطراف کي دا خبره مشهوره وه چي په پوهنتون باندي کمونستان مسلط دي، په هغه محیط کي نه څوك ملي لباس اغوستی شي او نه په خپلو دیني شعائرو د نورو له تمسخر او استهزاء نه پرته عمل کولی شي، له آغاشیرین سره په هغې مناقشې کي که څه هم له خپل برلاسی نه خوشحاله وم خو د ده وروستۍ خبري ډېر تشویشونه او سوالونه راته پیدا کړي وو، له ځان سره مي ویل: آیا په رښتیا د پوهنتون محیط داسي دی چي هلته باید محصلین خپل دین، ملي عنعناتو او فرهنګ ته شا کړي، باید د پردیو فرهنګ او کلتور قبول کړي، باید خپل دین او عقیده د وارداتی افکارو په پښو کي ذبح کړي!! که زه لمونځ کوم، روزه نیسم او خپلي ملي جامې اغوندم او هغه څوك په ما اعتراض کوي او اعتراض ئې د تمسخر او استهزاء شکل غوره کوي چي په خپله د پردیو مقلد دی، په خپل شکل، جامه، اخلاق او افکارو کي د پردیو د تقلید کوي او له خپل ولس، تاریخ او فرهنګ نه پردي شوي، زه به د دې تېري په مقابل کي څه کوم، څنګه به د دوی مقابله کوم !! له همداسي یوه ذهني تشویش سره زه د پوهنتون په لوري وخوځېدم.

× د شیرخان په لیسی کي مرحوم مولوي سراج الدین زموږ د دیني علومو استاد وو، زما د امتحان پارچه ئې هومره خوښه شوې وه چي هغه ئې له ځان سره اخیستی وه او د تخارستان د مدرسی طلابو ته ئې لوستلې وه او هغوی ته ئې

ویلي وو: راشئ خپله دیني پوهه د لیسې لدغه متعلم سره مقایسه کړئ! مولوي صاحب چي په کندز کي د ډېر اعتبار او حیثیت خاوند وو او د کندز ولس په ډېره درنه سترګي ورته کتل، دی او د ده ټوله کورنۍ او ټول مخلصین ئې، د جهاد په دوران کي له موږ سره یوځای شول، د ده مشر زوی قاضی محمود الحسن په حزب اسلامي کي د اجرائیه شورې د عضویت تر پوړي ارتقا وکړه، شاید د دې اصلي وجه زما هماغه د امتحان پارچه وه چي د مرحوم مولوي صاحب ډېره خوښه شوې وه.

× دا باید توضیح کړم چي زه د ۱۳۲۷ کال د میزان په میاشت کي د کندز د ولایت د امام صاحب د ولسوالۍ د ورته بز په کلي کي زیږېدلی یم، زما کورنۍ په همدې کال له غزني نه کندز ته انتقال شوه، والد مي شهید حاجي عبدالقادر خان د شاه جوی اوسېدونکی او مور مي د قره باغ اوسېدونکې وه، مخکي زموږ کورنۍ کوچیانی ژوند درلود، غزني، ګومل او دیره اسمعیل خان زموږ مېلي وې، د دغي سیمي کوچیانو به تر هند پوري تګ راتګ کولو، په دوبی سړو سیمو ته او په ژمي کي تودو سیمو ته.

زما کورنۍ د نائب الحکومه شیرخان په وخت کي له غزني نه کندز ته انتقال او په امام صاحب کي مېشت شوه، پلار مي له خپلو دوو ورونو حاجي غلام سرور او حاجي غلام قادر سره په یوې کلا کي یوځای اوسېدو. بل تره مو عبدالمالك خان نومېدو، چي د شاه جوی ولسوالۍ د بازرګانو په کلي کي پاتې شو او زامن ئې له هغه ځایه د هلمند ولایت نهر سراج ته منتقل شول.

دومره زراعتي ځمکه مو درلوده چي ګزاره مو ورباندي کېده، دوه دکانونه، دوه او بیا درې لویې باروړونکې لارۍ او دوې ژرندې مو درلودې، اقتصادي وضعه مو ښه وه، پلار مي له ښکار سره ډېره مینه درلوده، دا مینه لده نه موږ ته په میراث پاته ده، زه وړوکی ماشوم وم چي له ځان سره به ئې ښکار ته بوولم، مور مي راته وایي چي ته ترټولو زامنو ورباندي ګران وې، چي کله به امام صاحب ته

شاه، صدراعظم او وزيران د تفريح لپاره راتلل نو زما والد به يو له هغو کسانو څخه وو چي په مېلمستياوو او بيا ښکار ته د تلو په قطار کي به شامل وو، زما په ياد دي چي شاه محمود خان د خپل صدارت په وخت کي امام صاحب ته راغلی وو، له پلار نه مي وغوښتل چي ما هم له ځان سره ښکار ته بوځي خو هغه لدې کار نه ډډه وکړه او له ما نه پټ له کوره ووت او له مېلمنو سره ښکار ته ولاړ.

يو ځل د زراعت له وزير محمد حسن خان او غلام سرور ناشر سره ګډ ښکار ته تللی وو، په ځنګله کي ئې چرګ مخي ته والووت، په هوا کي ئې وويشت، درې سره يوځای ولاړ وو او ده خپل لاس د توپك په خوله ايښی وو چي ناڅاپی ډز وشو او د ده د لاس رغوی په چرو سوری شو، د کندز شفاخانې ته انتقال شو، غوښتل ئې ما همالته روغتون ته ورولي، ډېر مشوش وم، د روغتون په بسترکي د ده په ليدو په لومړی سر کي وارخطا شوم، خو وروسته له هغه چي پوه شوم يوازې د ښی لاس رغوی ئې زخمي شوی، تشويش مي راکم شو.

زما څلور وروڼه او درې خوندي وې، مشر ورور مي اخترمحمد، ترما نه وروسته شهاب الدين، ورپسې نورالدين او کشری ورور مي نظام الدين نومېدو، پلار مي له دوو ورونو (اختر محمد او نورالدين) سره د کمونستانو په لاس په زندان کي په شهادت ورسېدل، چي د شهادت څرنګوالی او د دفن ځايونه ئې څرګند ندي، خو يوه سرباز راته وويل چي ستا پلار ئې له زندان نه وايست، د آودان دښتي ته ئې يووړ، هلته ئې په جيپ پسې وتاړو او جيپ ئې په هغي لويي دښتي کي په ډېر سرعت روان کړ او پدې ترتيب ئې هغه په بې رحمۍ سره په شهادت ورساوو.

ما تر پنځم ټولګی پوري د امام صاحب په متوسطی کي زده کړه وکړه، د ښوونځي د زده کړي تر څنګ مي، ابتدائی ديني زده کړه له مرحوم مولوي قربان محمد څخه کړي چي د چاه آب د ولسوالۍ مشهور عالم او زما خصوصی استاد وو، ما د ښوونځي د درسونو ترڅنګ، ديني کتابونه له هغه نه لوستل. مولوي

صاحب قربان محمدخان د نورو علماوو خلاف ښه تاریخي معلومات درلود، په لیك لوست پوهېدو، ښه خط ئې درلود او ښایسته مشق ئې کولو، پدغو برخو کي هم ما له هغه نه ډېر څه زده کړي.

له پنځم ټولګی نه د حربي ښوونځي لپاره غوره شوم، د حربي ښوونځي په هکله مي خاص معلومات نه درلود، خو لدې انتخابه خوشحاله وم، شهید اختر محمد له ما سره کابل ته ولاړ چي حربي ښوونځي ته مي ورسوي، چي کله د لیسی اوسپنیزی دړی مخي ته ورسېدو او پهره داران مي ولیدل، لیسه مي د یوه جګ دیوال په احاطی کي ولیده او زده کوونکي مي په خړو عسکري جامو کي ولیدل، هرڅه د زندان په څېر راته معلوم شول، ورور ته مي مخ کړ چي زه دا لیسه نه وایم، دا خو د محبس په څېر ده، هغه هڅه وکړه چي ما قانع کړي، ما په ژړا ژړا هغه ته ویل چي زه دا لیسه نه وایم، یا مي په کومي بلي لیسی کي شامل کړي یا بېرته کورته ځم، هغه راته وویل: موږ خو د دې کار واك او اختیار نلرو، ته خو هیئت غوره کړی یې، د هیئت فیصله څنګه بدله کړو، دا ښه لیسه ده، روښانه راتلونکې لري، ته شامل شه، یوکال درس ووایه، که دي خوښه نه شوه، پلار ته به ووایم چي په بلي لېسې کي دي شامل کړي، په همدې خبري مو توافق وکړ او زه له اوښکو ډکو سترګو سره لیسی ته داخل شوم. د شپږم اووم او اتم ټولګی درسونه مي په همدې لیسه کي ولوستل، پدې کلونوکي زه تل اول نمره وم، خو له اتم نه نهم ټولګی ته زما یو بل همصنفی چي محمد آصف نومېدو اول نمره شو او زه دوهم نمره. دی د میدان اوسېدونکی وو، تره ئې لومړی برید من عاشق الله خان په همدې کال په لیسه کي د یوه ټولګی د قومندان په حیث وټاکل شو، ما داسي ګمان کاوو چي محمد آصف د تره په وجه اول نمره شوی او زما په حق کي بې انصافی شوې، هسي هم د لیسی عسکري وضعیت زما له سلیقی سره اړخ نه لګاوو، فیصله مي وکړه چي نور نو دا لیسه پرېږدم، کورنۍ ته مي وویل چي باید په خپلي وعدې وفا وکړي او ما په بله لیسه کي شامل کړي، هغوی زما خبري ته اعتناء ونکړه، ما له لیسې نه خدای پاماني وکړه، له کور نه مخامخ شاه جوی ته د خپلي مشري خور

کور ته ولاړم، پدې سره کورنۍ مجبوره شوه چي له ما سره موافقه وکړي، د حربي ښوونځي قومندان جنرال عثمان د اسنادو د راکولو په وخت کي ډېره هڅه وکړه او ډېرې تشويقي خبري ئې وکړي چي زه په همدې ښوونځي کي زده کړې ته دوام ورکړم، خو ما دا خبره ونه منله، اسناد مي ترلاسه کړل او له څه ځنډ نه وروسته د شيرخان ليسې په نهم ټولګي کي شامل شوم.

× يوه ورځ له کوره راووتم، د ښار په لوري روان شوم، چي کله عمومي سړك ته راورسېدم ګورم چي د قواى کار د عسکرو يوه ټولګې يوه لارۍ ودرولې او ډريور ځوروي چي دوى حتماً تر خپل ځاى پورې ورسوي، هغه ورته عذر کوي چي زه نشم توانېدى خو دوى ئې نه پرېږدي او ګواښونه ورته کوي، ما ته لدې صحنې همداسي بې اعتناء تېرېدل بې مروتي معلومه شوه، مداخله مي وکړه او عسکرو ته مي وويل چي لري شئ، دا سړى پرېږدئ او له بې ځايه ځورولو ئې لاس واخلئ، تاسي حق نلرئ چي د خلکو موټرې ودروئ او په زور ئې له ځان سره رواني کړئ، خو دوى چي عسکري دريشي مغرور کړي وو او هيڅ ګمان ئې نه کاوو چي پداسي يوې سيمي کي څوك دوى ته دا راز خبري وکړي، له يوې خوا بلي خوا ئې په ما حمله وکړه، د کمربندونو په هغي خوايي په ما ګوزارونه وکړل چي د اوسپني سر لري، يو ګوزار مي د غوږ بيخ ته ولګېدو چي مات شو او ويني ترې وبهېدې، پدې سره عسکرو زما له وهلو لاس واخيست او له صحنې خواره شول، زه ئې د بې هوشۍ په حالت کي ډاکتر ته ورسولم خو هلته نه روغتون وو او نه د معاينې داسي وسايل چي زما د پرهار چاره وکړي، ډاکتر توصيه وکړه چي ما کندز ته ورسوي. هماغه روغتون ته چي يو وخت مي پلار پکي بستر وو، هلته زه د ده بستر خوا ته ولاړ وم او دى په زخمي حالت کې او اوس زه ټپي وم او دى مي خواته ولاړ وو او ډاکتر زما د روغېدو ډاډينه ورکوله، خو فرق دومره وو چي دى له حکمرانانو سره په ملګرتياکي په خپل ټوپك ټپي شوي وو او زه د واکمنو په خدمت کي عسکرو پدې خاطر زخمي کړى وم چي د دوى د ظلم مقابله او د يوه مظلوم دفاع مي کړې وه.

د پرې انجنيري په کورس کې

د شيرخان له ليسې نه له فارغېدو وروسته زه د پرې انجنيري کورس لپاره کابل ته ولاړم، دا کورس د هغو محصلينو لپاره وو چې د انجنيري پوهنځی ئې غوره کړی وو او د انجنيري پوهنځي لپاره مقدماتې دوره وه، پدې دوره کې محصلين د انجنيري پوهنځي لپاره تيارېدل او لازمي زده کړې ئې کولې. ما ته د دې کورس څو خبرې د يادونې وړ برېښي:

× زموږ ليليه په ثانوي تخنيك کې وه، په واړه اطاق کې اته کسان اوسېدلو، دوه منزله کټونه مو درلودل، دوه کسان چې يوه ئې له پرچم سره او بل ئې له ستميانو سره اړيکې درلودې، يو سلطان نومېدو چې د امام صاحب اوسېدونکی او بل عبدالحی د تخار او سېدونکی وو، پدې اطاق کې له موږ سره يوځای شول، په لومړيو ورځو کې مې لدوی سره مناقشې وې، خو دوی ډېر ضعيف وو، په څه نه پوهېدل، د مناقشې نه وو، سلطان له مناقشې نه لاس واخيست او عبدالحی وويل چې زه کافی مطالعه نلرم، بل څوك د مناقشې لپاره راولم، بديع الزمان د ستميانو يو فعال غړی ئې له ځان سره راووست، په همدې اطاق کې زموږ مباحثه پيل شوه، د اطاق ملگرو او ځينو نورو محصلينو زموږ د مناقشې څارنه کوله، که څه هم زما معلومات ابتدايي او محدود وو خو پدې مناقشې کې مې پوره سرلوړي او برلاسی په برخه شوه، هومره چې بديع الزمان دې ته اړ شو چې ووايي: زه ستا د ځينو خبرو او سؤالونو ځواب نلرم، د دغو مسائلو په هکله زما معلومات کم دي، پدې اعتراف کوم، خوکه ته تيار يې زه له ځان سره راتلونکې هفتې ته يو معروف استاد، انجنير عثمان لنډی راولم، ما موافقه وکړه او د راتلونکې اونۍ يوه شپه مو د مناقشې لپاره وټاکله او په همدې توافق سره زموږ هغه مناقشه پای ته ورسېده، له غونډې نه وروسته زما دا حالت وو چې له يوې خوا پدې خبرې خوشحاله وم چې د بديع الزمان په څېر يو معروف او فعال کمونست ته مې ماتې ورکړې او اوس د دوی له يوه داسې کس سره د مناقشې وعده لرم چې د

کمونستانو د لومړۍ پوړي له رهبرانو څخه دی او پدې معروف دی چې په ټول هېواد کې د ده په کچه په ساینس کې پوه او په کمونستي افکارو کې وارد شخص ډېر کم موندل کېږي، له بلې خوا پرېشانه وم چې مبادا له ده سره په راتلونکې مناقشې کې له ماتې سره مخامخ شم او پدې سره د پرې انجنیرۍ ټول هغه محصلین لدوی سره ملګری شي چې تر ننه ئې زما په وجه د دوی له ملګرتیا ډډه کوله. خو هغه شپه راورسېده، زه او نور محصلین د دوی راتلو ته منتظر وو، خو هغوی په خپلې وعدې وفا ونکړه او انجنیر عثمان لنډی په آخری شېبو کې له راتلو نه ډډه وکړه.

د پرې انجنیرۍ کورس څو نورې خبرې هم د یادونې وړګڼم:

انجنیر سیف الدین نصرتیار او انجنیر عثمان زما اطاق ته څېرمه اوسېدل، د دواړو اطاقونو ترمنځ بنده ور وو، دوی به د همدې دړی له چولو نه زموږ بحثونه څارل اودس او لمانځه ته په تلو راتلو کې به مو یو بل لیدل، ما هم غوښتل چې کومه ورځ لدوی سره کښېنم او دوی هم، خو متأسفانه دا فرصت میسر نشو، د کورس په پای کې کله چې پوهنتون ته ولاړو او په لیلیه کې شامل شوو، ناڅاپې زه او دوی د لیلیی په ګډ اطاق کې مېشت شوو، هلته ما دوی ته وویل چې د پرې انجنیرۍ کورس په دوران کې مې ډېرځله غوښتل چیکومه ورځ له تاسو سره کښېنم او دوی راته وویل چې له کمونستانو سره مو ستاسو مباحثی د دروازې له چولې تعقیبولې.

زه له نوموړي کورس نه اول نمره فارغ او د انجنیرۍ پوهنځي په لومړی ټولګی کې شامل شوم.

ما د انجنیرۍ پوهنځی د دې لپاره غوره کړی وو چې غوښتل مې له فارغېدو نه وروسته د دولت د مأمور په حیث کار ونکړم او په شخصي کار ځان مصروف کړم. د دولت په اداراتو کې له کارکولو نه مې کرکه درلوده، ما ته د دولت د مأمور په څېره کې داسې څوك مجسم کېدو چې په ظلم، خیانت او رشوت لړل شوی،

خلك ځوروي، له مظلومانو نه شوکي کوي او په حرامو پیسو پړېړ شوي. غوښتل مي د خپل لاس له تښاکو نه حلاله روزی ترلاسه کړم او له یوه مفسد او ظالم سره له مرستي نه په ډډه وم.

نشرات

په دې وخت کې د ورځپاڼو بازار ډېر تود وو، ګڼ شمېر نشریې خپرېدې چې مشهورې ئې دا وې:

افغان ملت

دا د افغان سوسیل دیموکرات ګوند جریده وه چې د **۱۳۴۵** کال د حمل په میاشت کې راووته، د امتیاز خاوند ئې انجنیر غلام محمد فرهاد او مسئول مدیر ئې ملت یار وو، لیکوالان ئې پښتانه ول، د لوستونکو شمېر ئې کم وو، د پښتونستان د داعیې کلکه پلوي ئې کوله، اصلاح طلبه نشریه وه، په دولت ئې دوستانه اعتراضات کول، په مهمو او بنیادي مسائلو کې ئې د دولت ملاتړ کولو، د شاه له خوا نومول شوي صدراعظمان ئې تائیدول.

پرچم

د جمعیت دیموکراتیک خلق افغانستان د پرچم ډلې نشریه وه. مسئول مدیر

ئې سليمان لايق وو، هره هفته خپرېده، په لومړۍ سر کي ئې لوستونکي زيات وو، خو ورو ورو کمېدل، مسکو ته وفاداري، د روسي ورځپاڼو مهمي مقالې ترجمه کول، د ايران حزب توده له خپرونو نه اقتباسات، د پارلماني مبارزې ملاتړ، دشاه تائيد او د شاه له خوا د نومول شويو حکومتونو مخالفت، په شعله جاويد او چين کلك او مسلسل گوزارونه، ... د دې نشريې ځانگړتياوي وې.

شعله جاويد

د جمعيت ديموکراتيك نوين نشريه وه، جمعيت د نشريې په نامه مشهور شو، د امتياز خاوند ئې دکتر رحيم محمودي او مسئول مدير ئې هادي محمودي وو، هره هفته خپرېده، مصارف ئې د چين سفارت ورکول، مائويستی افکار ئې خورول، د مائو له کتابونو نه اقتباسات، د چينايي ورځپاڼو د مهمو مقالو ترجمه، د مسکو په ريوزيونيستی تگلارو کلکي نيوکي، دسوله ييزي او پارلماني مبارزې مخالفت، په انقلابي، نه پخلا کېدونکې او قهرجني مبارزې ټينگار، د شعله جاويد د اونيزې ځانگړتياوي وې، د پرچم په څېر دې نشريې هم د کمونستي فرهنگ لاتيني اصطلاحات په پراخه پيمانه کارول، لوستونکي ئې ځوانان وو، په ابتداء کي ئې د ځوانانو په مختلفو اقشاروکي لوستونکي او مينه وال درلودل، خو د دوی شمېر ورو ورو کمېدو او په پای کي د شيعه ټولني په منورينو کي ئې لوستونکي رامحدود شول.

گهيځ

دا يوه مستقله اونيزه وه، اسلامي تمايلات ئې درلودل، شهيد منهاج الدين گهيځ ئې مؤسس او د امتياز خاوند وو، د ۱۳۴۷ کال د ميزان په مياشت کي د مطبوعاتو ډگر ته راووته، کمونستانو هغه ځانته جدي گواښ گڼلو، ما گمان کاوو چي دا نشريه به هم د نورو نشراتو په څېر د کومي سياسي ډلي نشراتی ارگان وي،

د محمدجان خان واټ په هغه اپارتمان کي د ګهيځ دفتر ته ورغلم چي د پرچم دفتر هم پکي وو ، له مرحوم ګهيځ سره مي تفصيلي خبري وکړي، پدې پوه شوم چي هغه يوازې دی او په خپل همت سره دا نشريه خپروي، نه کوم سياسي حزب لري او نه مبارز ملګری، څه کسان ورسره قلمي مرسته کوي، اکثر ئې د حق الزحمې په مقابل کې، له هغو کسانو نه ئې سخته ګيله وه چي ځان ورته عالم او په دين پوه معلومېږي، د څه ويلو او ليکلو توان هم لري، خو لده سره د دې نشريې په خپرولو کي قلمي مرستي ته چمتو ندي، ما ورته ځو مقالې ولېږلې چي په امانت او له کوم تصرف نه پرته ئې نشر کړې، پدې سره زما علاقه ورسره زياته شوه، يوه ورځ مي ورته وويل چي يوازې په نشراتی فعاليت که هرڅومره پراخ او د واقعيتونو په انعکاس کي موفق وي، څه نه جوړېږي او پدې سره په هېواد کي مثبته تبديلي نشي راتلای، نشراتی فعاليت يوازې د سياسي فعاليت په څنګ کي په زړه پوري نتائج ورکولی شي، زه نه پوهيږم چي موږ ولې نشوتوانېدی د نورو په څېر داسي منظم حزب جوړکړو، چي ګهيځ ئې نشراتی ارګان وي، کمونستان له خپلو وارداتی افکارو او داسي نظراتو او شعارونو سره کار کولی شي چي د ولس له معتقداتو سره تصادم کوي او د ولس اکثريت ته د منلو وړ ندي، خو موږ مسلمانان دا کار نشو کولی؟! هغه په افسوسناکه لهجه راته وويل: ما ډېره هڅه وکړه خو پدې کار موفق نشوم، له چانه چي د دې کار توقع کېدی شي هغوی دې ته تيار ندي، ملايان له وضعيت نه بې خبره دي او د سياسي مبارزې توان او جرأت نلري، پيران د دولت ملګری دي او ځوانان د کمونستانو په لوموکي لوېدلي.

خبري مو پدې پای ته ورسېدې چي دی به يو ماښام خپل هغه ملګری په خپل دفتر کي راغونډ کړي چي لده سره د دې نشريې په خپرولو کي مرسته کوي، زه به هم راشم، پدې هکله به تفصيلي خبري وکړو چي څنګه کولی شو يو سياسي جريان جوړ او روان کړو.

په هغه ماښام زه د ده دفتر ته ورغلم، څلور کسان نور ورسره په ځمکه ناست

وو، له روغبړ نه وروسته ئې خپل ملګرى رامعرفي کړل: مولوي صاحب محمد يونس خالص، بسم الله کمکى، غفورى صاحب او والد ئې مدير صاحب عبدالغفور، زما نظر ئې دوى ته تشريح کړ او هغه ئې ضروري وګاڼو، په همدې سره بحث پيل شو، له دوستانو نه يوه ماته وويل: ته څنګه حزب غواړې؟ ما ورته وويل: لکه دا نور حزبونه، چي واضح مرام لري، خط مشى لري، رهبر او شورى لري، غړي او ارکان لري، سياسي فعاليت کوي، خلك خپل حزب ته رابلي او په ټولنه کي د تبديلي راوستو هڅه کوي. يوه بل خپله رأيه وړاندي کړه، د دوى له نظراتو نه زما انتباه دا وه چي دا ورونه د يوه سياسي جريان د روانولو په موقعيت کي ندي، شهيد ګهيځ راته مخ کړ او وئى ويل: معلومېږي چي د ورونو له نظراتو سره موافق نه ئى؟! ما ورته وويل: هو، زه دغه کارونه چي ورونه ئې وړانديز کوي کافى نه ګڼم. غونډه مو له تفصيلي بحث نه وروسته پدې پاى ته ورسېده چي بله غونډه به کوو او زه به خپل ليکلي نظرات ورونو ته وړاندي کوم. خو دا غونډه بيا دائره نشوه.

ګهيځ په ډېر حساس وخت کي خپل کار پيل کړى وو، اعتبار ئې ورځ په ورځ زياتېدو، په ځينو حلقو کي ئې خواخوږى او لوستونکي زياتېدل، د دې نشريې اعتبار هلته خپل اوج ته ورسېدو چي د "جوانان مسلمان" له جريان نه ئې په ډاګه او جدي توګه ملاتړ پيل کړ. په وروستيو کلونو کي ئې د پاکستان له جماعت اسلامي سره ارتباطات ټينګ شول، جماعت يو شمېر هغه کتابونه ورکړل چي د جماعت باني مرحوم ابوالاعلى مودودي ليکلي او په پښتو ژبى ترجمه شوي وو. د دې کتابونو په خورولو او له "جوانان مسلمان" نه کلك ملاتړ ګهيځ پداسي حساس موقعيت کي ودراوو چي دين دښمنه حلقو ته د ده تحمل ګران شوى وو، په همدې خاطر مرحوم منهاج الدين ګهيځ په ۱۳۵۱ کال کي په ګذرګاه کي د خپل کور مخي ته پداسي حال کي په شهادت ورسېدو چي بې نمبر پليټ روسي جيپ ئې د محقر کور مخي ته و درېدو، يو کس راکوز شو، د کور ور ئې وټکولو، مرحوم ګهيځ ورته راووت، چي سم د لاسه ئې پده ډزى وکړي او همالته په شهادت

ورسېدو او قاتل په خپل روسي جیپ کي وتښتېدو، دا افواه خوره شوه چي شهید ګهیځ د صمد اظهر په لاس په شهادت رسېدلی، ځینو حلقو ویل چي صمد اظهر دا کار د دولت په اشاره کړی، ځینو نورو ویل چي د پرچمیانو په اشاره ئې کړی، خو دولت نه پدې ارتباط ځوك ونیول او نه ئې څه وویل، هغه ئې یو مرموز قتل وښودو او په هغه ئې برغولی کېښود . د شهید منهاج الدین ګهیځ په شهادت سره د ګهیځ نشریه متوقف شوه.

مساوات

دا د جمعیت دیموکراتیك مترقي ګوند نشریه وه چي محمد هاشم میوندوال د هغه لارښودنه کوله، ګوند ئې د همدې نشریې په نامه مشهور شو، د امتیاز خاوند ئې پوهاند عبدالشکور ارشاد او مسئول مدیران ئې پوهاند عبدالرحیم الهام او عبدالغني میوندي وو. په لومړیو ورځو کي ئې زیات لوستونکي درلودل، له پرچم او شعله جاوید سره ئې رقابت کولو، خو ورو ورو ئې لوستونکي کم شول، لیبرالي افکار، د دین او سوسیالیزم تلفیق، د دولت په اداري کړنلاري نیوکي، د اجتماعي عدالت غوښتنه، د دیموکراسي ملاتړ، مشروطه شاهي ته وفاداري، د غرب په نسبت تمایل او له روسانو سره محتاطانه چلند او په ځینو مواردو کي د مسکو د توجه جلبولو لپاره هڅه، د دې نشریې ځانګړتیاوي ګڼلی شو.

مساوات خپله لومړۍ ګڼه د **۱۳۴۵** کال د سرطان په دریمه بازار ته وایستله، تر شپږو میاشتو منظمه خپرېده، خو د نور احمد اعتمادي حکومت پدې خاطر د هغې د توقف فرمان صادر کړ چي د ده په حکومت ئې سختی نیوکي کولې، خو اتلس میاشتي وروسته او د اعتمادي د حکومت له ړنګېدو پس ئې خپل نشرات بېرته پیل کړل. د محمد هاشم میوندوال له اعدام نه وروسته د مساوات نشریه متوقف شوه.

کاروان

دا یوه خپلواکه او بې طرفه نشریه وه، په کومي سیاسي ډلي پوري تړلې نه وه، د امتیاز خاوند ئې صباح الدین کشککي د هغه وخت د مطبوعاتو وزیر او مسئول مدیر ئې عبدالحق واله وو، د سردار داؤد ترکودتا پوري خپرېده.

همدا راز د ترجمان، پیام وجدان، صدای عوام، پروانه، پیام امروز، خیبر او کمك په څېر ځیني نوري وړې نشریې هم خپرېدې چي نه ئې زیات شمېر لوستونکي درلودل او نه ئې په پېښو باندي خاصه اغیزه.

د پوهنتون سیاسي فضاء

پوهنتون د سياسي مبارزې په تود او متشنج انګړ بدل شوی وو، د کال په پیل کې به سیاسي ډلو د نویو محصلینو د جلبولو لپاره له یوه بل سره په شدید رقابت لاس پوري کاوو، نن به د یوې ډلې غونډه، اجتماع او میټنګ وو او په هغېکې به ئې د خپل قدرت او نظم مظاهره کوله، خپل اهداف او مقاصد به ئې بیانول، په خپلو رقیبانو به ئې کلکې نیوکې کولې، تر نورو ډلو به ئې ځان انقلابي، با دسپلینه، قدرتمن، د مظلومانو خواخوږی، د استبداد او اختناق دښمن، د اجتماعي عدالت غوښتونکی او د هېواد د استقلال، خپلواکۍ او ترقي جدي مدافع معرفي کولو، سبا به بلې ډلې همدا کار کاوو او د حریف نیوکو او اعتراضاتو ته به ئې ځواب وایو، یوه به دا ډله له دولت سره په ملګرتیا او پټو اړیکو متهم کوله او بل به هغه. شعله یانو به خلقیان او پرچمیان د سوسیل امپریالیزم لاس پوځي ګڼل او خلقیانو، پرچمیانو به د شعله جاوید په هکله ویل

چي دوی د دولت په لمسون راپورته شوي، غواړي په بې محتوی انقلابي شعارونو او جنون آمیزه پوچو نعرو سره د سیاسي مبارزې فضاء مکدره کړي، دولت ته د دې بهیر د ټکولو موقع په لاس ورکړي او د سوله ییزي قانوني مبارزې امکانات ختم کړي!! هره ورځ به د پوهنتون د انګړ په یوې او بلي ګوښې کي غونډه وه، سره، سپین او تور بیرغونه به اوچت وو، چا به دا او هغه توره ورځ غندله او چا به دا او هغه تاریخي پېښه لمانځله، یوه به په سوله ییزي مبارزی ټینګار کولو، د شوروي اتحاد ستاینه به ئې کوله، د بین المللي کارګری انقلاب د قدرتمن لارښود لقب به ئې ورکولو، د افغانستان نږدې مطمئن او ربښتوني دوست به ئې ګڼلو، د چین اقدامات به ئې غندل او هغه به ئې د امپریالیزم په ګټه او د بین المللي مترقي نهضت او کارګری خوځښت په زیان او پدې پکت کي د تفرقې او اختلاف راولاړولو عامل ثابتولو. په ځواب کي به بل ورته ویل: شوروي اتحاد خپل مارکسیستی ماهیت له لاسه ورکړي، په کمونستي تګلارو کي ئې تجدید نظر کړی، مرتد شوی، په ریویزیونیزم مبتلا شوی، شوروي ځواك د امریکا په څېر یو امپریالیستی ځواك دی، له نورو ملکونو سره هماغه څه کوي چي امریکا ئې کوي، د دوی په تګلارو کي هیڅ تفاوت نشته، شوروي ځواك یو سوسیل امپریالیستی ځواك دی، پر نورو هېوادونو خپله برلاسی غواړي، پدوی پوري تړلې ډلي ارتجاعی او سازشکاره ډلي دي، په هېواد کي د یوه انقلابي بدلون د راتلو مانع ګرځي، له دولت سره پټې اړیکي لري، د کابل او مسکو ترمنځ د یوې پټې معاملي په نتیجه کي رامنځته شوې، غواړي ځوانان د سوله ییزي مبارزې په غولوونکو شعارونو سره تخدیر کړي، له انقلابي او نه پخلا کېدونکې مبارزې نه ئې مخ بل لوري ته واړوي، روسیه او امریکا یعنی ژیړ سپی د لیوه ورور. یوه به د خروشوف د سیاستونو ستاینه کوله او د ده په اوږدو ویناګانو به ئې استناد کولو او له هغې نه به ئې اقتباسات کول او بل به د مائوتستون د اوږدې انقلابي مبارزې ستاینه کوله، د هغه د جنګونو کیسی به ئی کولې او د هغه له سرو کتابونو نه به ئې اقتباسات کول.

د غونډو له وضعیت نه په ډاګه معلومېده چي د شعله جاوید ډله تر نورو مخکي ده، وروسته د پرچمیانو ډله او لدوی دواړو وروسته خلقیان وو، نوری ډلي ډېری کمزوری وې او د پاملرني وړ فعالیت ئې نه درلود.

موږ د دغو غونډو وضعیت، ویناګاني، شعارونه، د ګډون کوونکو شمېر او د دوی قومي او ژبني جوړښت، په ډېر غور او دقت سره څېړلو، یوه مو له بلي سره مقایسه کوله، پدې ډېر خواشیني وو چي ولې د مسلمانانو کوم ټولګی نشته، ولې د سرو بیرغونو ترڅنګ شنه بیرغونه نه ګورو، ولې په کومي غونډي کي نه د ستیج په سر اسلامي وینا اورو او نه کوم اسلامي شعار ګورو، آیا په ټول کابل کې، مخصوصاً په پوهنتون کي داسي څوك نشته چي مسلمانان راغونډ کړي، د اسلام بیرغ اوچت کړي!! دا ولې د شرعیاتو د پوهنځي استادان او محصلین دا کار نکوي؟ آیا دوی خطر ته متوجه ندي که د دې کار جرأت نلري؟ دې حالت له ځینو ځوانانو سره دا سوالونه راولاړول چي شاید د اسلام دور تېر شوی، شاید په اسلام کي دا توان ندی پاتې چي په دغو ظروفو کي مسلمانان د مبارزې ډګر ته راوباسی، شاید هغه کسان چي په اسلامي شریعت د پوهېدو دعوا لري او سره لدې په رواني وضعي اعتراض نلري او د مبارزې ډګر ته نه راوځي له اسلام نه سم پوه شوي وي، شاید اسلام دوی ته همدا ویلي وي!! که خبره داسي وي نو نباید د کومي مبارزي اسلامي ډلي د جوړېدو او د اسلامي شعارونو د پورته کېدو انتظار وکړو!! که د پیر، حضرت، نقیب، ملا، مولوي او آخوند په هکله د کمونستانو خبره ربښتیا وي چي دا ارتجاعی ځواکونه دي، د نظام په خدمت کي!! که لدوی نه د یوې سوچه اسلامي مبارزې د پیل کولو توقع نشو کولی نو له چا نه به دا توقع کوو؟! دا سؤالونه په استدلال سره نشو ځواب کېدی او دا خلجانات په شفوي ځوابونو نشو رفع کېدی، یوه عملي حرکت ته ضرورت وو. له هغه چا نه د دې حرکت د پیل کولو انتظار ډېر بې ځایه او بې بنیاده انتظار وو چي په هغه کرغېړن محیط کي ئې عمر خوړلی وو، د هغي متعفني فضاء په مقابل کي ئې حساسیتونه مړه شوي او له وضعیت سره عادي شوي وو، هرڅه ورته طبیعي

معلومېدل، چا چې په ځوانۍ کې د یوه ظالم او فاسد اجتماعي او سیاسي نظام په خلاف د څه کولو توفیق ترلاسه نکړ او د ځوانۍ شېبې ورځې ئې د همدې نظام په غېږ کې له کوم عکس العمل او حساسیت ښودلو نه پرته تېرې کړې، په هغه کې حساسیتونه ورو ورو مري، له وضعیت سره د روغې جوړې او سازش احساس په کې وده کوي، سکوت، سازش او له حاکمي وضعي سره سر خوځول ورته منطقي او معقول بریښي او له روان حالت سره تصادم ورته جنون او لیونتوب بریښي. دا چې په هر اجتماعي پاڅون او انقلاب کې د ځوانانو ونډه تر بل هر قشر او پرګنې نه، تل ځلانده او رغنده وي او محوری رول دوی تر سره کوي او دا چې د تاریخ په اوږدو کې د هر پیامبر او مصلح په څنګ کې ځوانان ودرېدلي، دا یو طبیعي بهیر او د الهي سننو مطابق جریان دی، د افغانستان اسلامي نهضت هم باید د تاریخ د نورو نهضتونو په څېر د ځوانانو په لاس پیل شوی وی.

مسلمان محصلین مشوش او لالهانده ول، له یوې خوا په پوهنتون د کمونستانو سلطې او د غیر اسلامي سیاسي ډلو ورځ په ورځ خورېدونکو هڅو او په دیني شعائرو د کمونستانو بې باکانه تېري ځورول، له بلې خوا د یوه اسلامي جریان نشتوالي ځورول، په پوهنتون کې چا ملي جامه نشوی اغوستی، په دیني شعائرو عمل کول ګران وو، بدسترګو کمونستانو به هغه څوك د تمسخر او استهزاء تر برید لاندې نیول چې یا به ئې ملي جامه اغوسته او یا به ئې په دیني شعائرو عمل کولو، شاید د شرعیاتو د پوهنځي وضعیت تاسو ته د ټول پوهنتون د هغه وخت فضاء ښه انځورکړی شي: پدې پوهنځي کې له استادانو څخه هیچا ږیره نه درلوده، په محصلینو کې یوازې هغو محدودو کسانو ږیره درلوده چې یا به د اطراف له محلي مدرسو نه غوره شوي وو، یا به ئې په کابل کې د کوم مسجد امامت په غاړه وو او یا به په داسي کورنیو پوري تړلي وو چې په دیني چارو کې ئې تساهل نشو منلی. د دغو کسانو شمېر ډېر کم وو، لسو کسانو ته ئې شمېر نه رسېدو، دوی به هم ورو ورو د پوهنتون د مسلطې فضاء تر تأثیر لاندې خپله وضعه بدلوله، په لومړیو اونیو کې به ئې خپلې ږیرې ورو ورو کمولې، وروسته

به ئې یا فرانسوي شکل ورکړو، یا داسي چي له خرپیلو نه وروسته فقط دوه درې ورځي ورباندي تېري شوې وي!! کمونستانو به د ډوډی خوړلو په ځای کي د شرعیاتو د پوهنځي هغه محصلین له یوې خوا بلي خوا د وچي مړی له مغز نه جوړي شوو غونډارو باندي ویشتل چي یا به ئې ږیري درلودې او یا به ئې پګړی په سر وې. کمونستانو د لیلیی هغي برخي ته د "هندوګذر" نوم ورکړی وو چي د شرعیاتو د پوهنځي محصلین په کي مېشت ول. یو کال مخکي لدې چي موږ پوهنتون ته راشو، ځینو دیندارو محصلینو د لیلیی مدیر دې ته اړکر چي د لمانځه لپاره دوی ته کوم ځای خالي کړي، د دوی د ټینګار په وجه د درېیم منزل یو داسي ځای چي مخکي به کله کله د کنسرتونو لپاره ورنه استفاده کېده، د لمونځونو لپاره تخلیه شو، پدې کار کي غلام سخی د خان آباد اوسېدونکي او صوفی قربان د بدخشان اوسېدونکي لویه برخه وه، که څه هم دې جوماتته به ډېر کم کسان د لمانځه لپاره راتلل، خو د اسلامي نهضت په پیل کېدوکي د همدې مسجد لویه ونډه وه، همدلته هغو کسانو یو بل سره وپېژندل چي وروسته دا نهضت د دوی په لاس پیل شو.

زه تل پدې لټه کي وم چي جوماتته د راتلونکو کسانو په ډله کي هغه څېرې وپېژنم چي د اسلامي مبارزې روحیه لري، د یوه منظم صف جوړولو ضرورت احساسوي، روان وضعیت ئې ځوروي او عواقب ئې ورته وخیم بریښی، له حالاتو سره د مقابلې جرأت لري او قرباني ته چمتو وي، کله به مي یو له لاس نه ونیو، یوې ګوښې ته به ولاړو، د وضعیت په هکله به مي له هغه سره خبري پیل کړې او کله به مي بل ته وویل چي له تاسو سره څه کار لرم، د جومات په یوه کنج کي به ورسره کښېنستم، له تفصیلي خبرو نه وروسته به راته معلومه شوه چي روحیه ئې څنګه ده او څه طمع ورنه کېدی شي، پدې ترځ کي له شهید مولوي صاحب حبیب الرحن سره آشنا شوم، هغه د ډېر قوي ایمان خاوند وو، حساس، جدي، زړه ور او هري قرباني ته چمتو وو، د ده په څېرې، خبرو، ناستي پاستی، د لمونځ څرنګوالي او له نورو سره مخامخ کېدو کې، ما هغه څه لیدل چي زه ئې په لټه کي

وم، ما د ده په څېر ملګری لټول، یو له هغو کسانو چي د ملګرتیا له لومړۍ ورځي نه بیا تر هغي شېبې چي د ده شهادت له یوه بل نه بېل کړي یو، میني ئې زما په زړه کي ځای نیولی او ورځ په ورځ زیاته شوې، شهید مولوي صاحب حبیب الرحمن وو، په کومه ورځ چي ما د ده د دردوونکي شهادت غمناك خبر واورېدو، دا خبر زما د اعصابو لپاره داسي سخت ګوزار وو چي تر اوږدې مودې ئې زما په ټولو حواسو پرده غوړولې وه، داسي احساس مي کاوو چي له لاسو پښو مي دمه وتلې وي.

د شهید مولوي صاحب حبیب الرحمن له لاري د شرعیاتو د پوهنځي له څو نورو ورونو سره آشنا شوم، د معرفت حلقه ورو ورو خورېده، د الله (ج) اراده داسي تللې وه چي زه او سیف الدین نصرتیار شهید د لیلیې په یوه اطاق کي مېشت شو، همدا اطاق زموږ د لیدنو کتنو، دعوت او سیاسي فعالیتونو په مرکز بدل شو. شهید سیف الدین نصرتیار ډېر با احساسه، دیندار، هوښیار، زړه ور او د ښه استعداد خاوند وو، له کومي ورځي چي له یوه بل سره آشنا شوو او د ګډې مبارزې فیصله مو وکړه بیا تر هغي ورځي چي د دهمزنګ په محبس کي د خپلو ګڼ شمېر زنداني ملګرو په څنګ کي په شهادت ورسېدو، د دعوت او مبارزې په کار کي په دومره انهماك او اخلاص مصروف وو چي د اسلام لپاره ئې هرڅه ته شا کړې وه، غوښتل ئې یوه شېبه ضایع نکړي، یوه لحظه آرام او وزګار پاتې نشي او هیڅ فرصت له لاسه ورنکړي. زه پوهیږم چي که هغه ژوندی پاتې شوی وی، څومره ستر شخصیت به ترې جوړ شوی وو.

د ځینو لیدنو کتنو نه وروسته مو پرېکړه وکړه چي د یوه منظم سیاسي کار د روانولو لپاره چېري د بحث لپاره کښېنو او ټول هغه ورونه راوبلو چي د دې کار لپاره مو وړ تشخیص کړی وو، د هماغه پسرلي په یوې داسي شپې کي چي باران ورېدو او د پوهنتون په انګړ کي هیڅوك نه لیدل کېدو، د تعلیم او تربیې د پوهنځي په یوه صنف کي لاندې کسان راغونډ شوو:

۱. شهید عبدالرحیم نیازی

۲. شهید مولوي حبیب الرحمن

۳. شهید سیف الدین نصرتیار

۴. شهید عبدالقادر توانا

۵. شهید غلام رباني عطیش

۶. شهید سید عبدالرحمن

۷. شهید استاد گل محمد خان او

۸. زه

په دې غونډې کي مو له اوږدو خبرو آترو نه وروسته فیصله وکړه چي منظم کار روان وو، ځوانان اسلام ته رابلو، ولس راویښوو، د کمونستانو مقابله کوو، د دوی لخوا چي زموږ هېواد ته کوم جدي ګواښ متوجه دی او د دوی د سیاسي هلو ځلو په ماهیت خلك خبروو. فیصله وشوه چي دا کار د یوې داسي "شب نامې" په ذریعه پیلوو چي له یوې خوا د حاکم نظام غیر اسلامي ماهیت او د کمونستي ډلو په پیدا ایښت کي د دې نظام ونډه په ګوته کړي او له بلي خوا د کمونستي ډلو ماهیت بربنډ کړي او له ځوانانو نه وغواړي چي د اسلام تر بیرغ لاندې د اسلامي بدلون راوستو لپاره ملا وتړی. هماغه شپه دا شب نامه تیاره او تصویب شوه، د "شب نامې" په پای کي ولیکلی شو: "جوانان مسلمان". شب نامه د یوه ورور په مرسته چي د ملل متحد په کوم دفتر کي ئې مأموریت درلود، ټیپ او تکثیر شوه او بیا د شپې لخوا په پوهنتون، د کابل په ټولو لیسو او د خلکو د ګڼي ګوڼی په ډېرو ځایونو کي خوره شوه.

دې "شب نامې" په ټول کابل کي مخصوصاً په ځوانانو کي لویه انګازه خوره کړه، په هر ټولګی کي د مناقشاتو وسیله شوه، هري خوا ته به دي لیدل چي ځوکسان راغونډ شوي، یو کس دا شب نامه لولي، نور ورته غوږ دی، پوښتنه

کوي چې دا د چا لخوا خوره شوې، "جوانان مسلمان" څوك دي؟ د دوی رهبر څه نوم لري؟ مهم او معروف غړي ئې څوك دي؟ مرام ئې څه دی؟ مرکز ئې چېري دی؟ دفتر ئې په کوم ځای کي دی؟! کمونستانو به له ځانه دفاع کوله، يوه به ويل: دا شب نامه دولت خوره کړې، بل به ويل: دا د حضرتانو له خوا خوره شوې؟! په همدې سره حرکت پيل شو، با ايمانه ځوانان وخوځېدل، په چا کي چي څه ايماني شيمه وه، له وضعي ځورېدل او د يوه اسلامي صف د جوړېدو ضرورت ئې احساسولو او په همدې لټه کي وو، دغي شب نامې وهڅول، په حقيقت کي همدې "شب نامې" هغه هوا وخوځوله چي ورو ورو په يوه ستر طوفان بدله شوه، طوفانونه همداسي پيل شي، په سر کي د سحار د ملايم نسيم په څېر وخوځيزی، څو ميله آخوا او پس له لنډي مودې ستر طوفان ترې جوړ شي. د دغي شب نامې په هر سطر کي ځينو خپل احساسات او تمنيات انځور شوي ليدل، د دې او هغه په وړاندي ئې لوستله او د کمونستانو په وړاندي ئې له هغې دفاع کوله او پدې ترتيب د مبارزې ډگر ته راوتل او همدغه کار دې ته اړ کول چي وگوري څوك ورسره موافق دي او څوك مخالف، دا کار چا روان کړی، دا شب نامه چا خوره کړې، دا د کومي منظمي پټي ډلي ترځمکي لاندې فعاليت نتيجه ده !! لدې نه وروسته له کمونستانو سره زموږ د مناقشاتو يوه نوې او توده لړۍ پيل شوه.

د لومړۍ غونډي څو ځانگړتياوي

• که څه هم پدې غونډي کي پدې هکله نه بحث شوي او نه کومه پرېکړه چي مشر به څوك وي، زموږ د حرکت د پيل کېدو څرنگوالي دا تقاضا کوله چي د مشرتابه فيصله به ئې په طبيعي طور، د مبارزې په ترڅ کي داسي ترسره کېږي چي د دې مقام لپاره اهل کس به په خپله، د خپل استعداد، کفايت، اهليت او عملي کار په نتيجه کي تبارز کوي، نور به د ده قيادت مني او دی به د دې کار لپاره اهل گڼي. زموږ په ډلي کي شهيد عبدالرحيم نيازی ورو ورو داسي راڅرگند بدو چي

ټول ئې د قیادت لپاره اهل وګڼي، د ده دیني پوهه، آفاقی معلومات، درووند شخصیت، د افادې ښه استعداد، جدیت، نشاط، جرأت، قوي استدلال او ډېرو نورو صفتونو ده ته امتیازی مقام ورکړی وو. زه ټولو هغو کسانو ته چې د ډله ایز سیاسي کار ضرورت احساسوي د خپلو تجاربو په رڼا کې دا مشوره ورکوم چې پرېږدي د دوی د ډلي مشر، په طبیعي طور او د کار په ترڅ کې تبارز وکړي، په عملي ډګر کې د شخصیتونو د تبارز نه وروسته ترټولو غوره کس انتخاب کړي.

• مبادا دا طبیعي چلند پرېږدي او د مشرتابه لپاره، د خپلي ډلي له شخصیتونو نه بهر، داسي څوك غوره کړي چې د غولوونکي او کاذب شهرت خاوند وي او د عمل په ډګر کې نه وي آزمویل شوی.

• مورږ ټول محصلین وو او تقریباً همزولي، زمورږ له اته کسیزی ابتدایي غونډې سره څلور لاندې وروڼه په بېل بېل وخت کې یوځای شول:

۱ـ شهید انجنیر حبیب الرحمن

۲ـ شهید ډاکتر محمد عمر

۳ـ شهید عبدالحبیب حناني

۴ـ شهید خواجه محفوظ منصور

لکه چې ګورې د دې تحریك د ۱۲ مؤسسینو نه ۱۱ غړي په شهادت رسېدلي او یوازې زه لدې سعادت نه محروم پاتې شوی یم، دوی عملاً او په خپل شهادت سره ثابته کړه چې له خپل رب سره په خپل تعهد کې رښتونی وو، د هغې لومړۍ شپې تعهد ئې صادقانه وو، د زړه له کومي ئې له خدای سره تعهد کړی وو او خپل سر او ویني ئې پدې لار کې قرباني کړې. دوی خپله نذرانه وړاندي کړه او زه د منتظرینو په لست کې، امید دی ټول د دې آیت مصداق وو:

مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَٰهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُم مَّن قَضَى نَحْبَهُ وَ مِنهُم مَّن يَنتَظِرُ وَ مَا بَدَّلُوا تَبْدِيلاً *

الاحزاب: ۲۳

له مؤمنانو نه ځینو میړنو خپلي هغه ژمني رښتونې کړې چي له خدای سره ئې کړې وې، د دوی ځینو خپلي نذرانې ترسره کړې او ځیني نور ئې انتظار کوي، پداسي حال کي چي "په خپلو ژمنو کي ئی" هیڅ تبدیلي نده راوستلې.

دا مناسب گڼم چي دلته د اسلامي نهضت د نورو مؤسسینو لنډي سوانح هم وړاندي کړم:

شهید انجنیر حبیب الرحمن:

د نجراب اوسېدونکی او د پولي تخنیك د پوهنځي محصل وو، د دروند شخصیت او ډېر اوچت استعداد خاوند وو، په ډېر کم وخت کي ئې ځان اوچتی پوړي ته ورساوو او د دیني پوهی د ژوري زېرمي خاوند شو، په خصوصی او ځرگندو غونډو کي به هرچا د ده خبري په ډېر غور سره اورېدلې، په څبرې کي ئې د قوي ایمان او عمیق اخلاص او صداقت نښی له ورایه بریښېدې، له هر چا سره په روغبړ او ملاقات کي ډېر صمیمي وو، له ضرورت نه پرته به ساکت او خاموش وو، له خپلو ملگرو سره په ناسته پاسته کي هومره حیاناك وو چي د ده په څېرکسان پدې زمانه کي او بیا د پوهنتون په سطح کم موندلی شو، خو له مخالفینو سره په مناقشاتو کي به ډېر جدي وو، له کومي ورځي چي ده د اسلامي مبارزې فیصله وکړه او بیا ترهغي ورځي چي د داؤد جاني نظام په اعدام محکوم کړ او په شهادت ورسېدو، له هري شېبې نه په استفادې سره د دعوت او مبارزې په کار کي په ډېر شور، شوق او انهماك لگیا وو، د ده شهادت د اسلامي نهضت لپاره ډېر سخت گوزار وو:

استاد غلام رباني عطیش:

د پغمان اوسېدونکی او د شرعیاتو د پوهنځي محصل وو، د جذابې څېرې او جالب شخصیت خاوند وو، د دیني پوهې ترڅنګ ئې آفاقی معلومات هم درلودل، تل پدې هڅه کي وو چي له فکری او علمي لحاظه ځان ورسوي او یوازې په رسمي دروسو اکتفاء ونکړي، د ستیج په سر ئې وینا تر ډېره حده جالبه وه، له فارغېدو نه وروسته ئې د استادي دنده غوره کړه، پوهېدو چي د دعوت او مبارزې لپاره ترټولو غوره دنده معلمي ده، د ده په څېرې کي هر چا د یوه سیاستمدار آثار په څرګنده توګه لیدلی شو، د داؤد استبدادي نظام په لاس زنداني شو او تر هغه په محبس کي پاتې شو چي د کمونستانو له مسلط کېدو نه وروسته له ۱۴۲ کسانو سره یوځای په شهادت ورسېدو.

شهید استاد ګل محمد:

د میدان اوسېدونکی او د شرعیاتو د پوهنځي زده کوونکی وو، د ده کلك ایمان، زړه ورتیا، اخلاص، قاطعیت، هیبتناکي څېرې او دنګی وني هرچا ته بلال رضی الله عنه ور په یاداوو، په ټولو ننښتو کي به دي هغه په لومړی خط کي لیدو، بې همته انسان ئې نه خوښېدو، په خپلو خبرو کي صریح او سپین وو. له فارغېدو وروسته ئې د استادي دنده غوره کړه، د داؤد له کودتا وروسته کله چي د نهضت د غړو نیوني پیل شوې او موږ له نظام سره د نظامي مقابلې فیصله وکړه، استاد ګل محمد خان پاکستان ته ولاړ، د عملیاتو لپاره هېواد ته راستون شو، د پاکستان او افغانستان په پولي ودرېدو او درې تېرې ئې د پاکستان په لوري ګوزاری کړې او خپلو ملګرو ته ئې وویل: دې خوا ته بیا راتلو ته په دریو تیږو طلاق ورکوم، رښتیا ئې ویلي وو، په عملیاتو کي ئې برخه واخیسته، ونیول شو او په محبس کي له خپلو نورو زنداني وروڼو سره په شهادت ورسېدو.

شهید ډاکتر محمد عمر:

د طب د پوهنځي محصل او د کشم اوسېدونکی وو، د ډېرو اوچتو استعدادونو او ژور فکر خاوند وو، د دعوت او مبارزې له کار سره ئې ژوره مینه وه، تل به دي یا د دعوت په کار کي مصروف لیدو، یا په مطالعی کي یا په لیکني کې، د ده په ویناوو او بحثونو کي به هر چا داسي احساس کاوو چي لده نه به ستر متفکر جوړ شي، په یوې درنې دینداري کورنۍ کي روزل شوی وو، دروند با شخصیته پلارئی وکیل عبدالقدوس او څلور ورونه ئې د اسلام په لاره کي په شهادت ورسېدل، دی د سفاك داؤد پولیسو، د ملیشو په مرسته ونیوو، په اعدام محکوم شو او په شهادت ورسېدو او پدې سره د روسانو لاس پوڅي رژیم زموږ ولس له یوه ستر شخصیت او لوی متفکر نه محروم کړ.

شهید استاد عبدالحبیب حناني:

د بټی کوټ اوسېدونکی او د ساینس د پوهنځي محصل وو، په خپلي اسلامي مبارزې کي ډېر نشیط او جدي وو، له دښمن سره ئې په روغی جوړي، مداهنت او سازش باور نه وو، د اسلام په لارکي هري قرباني ته چمتو وو، د سردار داؤد د واکمنۍ د هغي تصفیوي لړۍ په ترڅ کي ونیول شو چي د اسلامي نهضت د ټکولو لپاره پیل شوې وه او له خپلو نورو زنداني ورونو سره یوځای په شهادت ورسېد. وروریې جګتورن غلام حبیب حناني هم د اسلامي انقلاب په دوران کي د ده په لار ولاړ او خپل سرئی د الله په لارکي قرباني کړ.

شهید عبدالقادر توانا:

د مزار شریف د مارمول د سیمي اوسېدونکی او د شرعیات د پوهنځي محصل وو، د اسلامي نهضت په روانولو کي د ده مخلصانه هلي ځلي د ډېري ستاینې وړ دي، هغه ئې دا وه چي هر هغه چا ته ځان ورسوي او د مبارزې بلنه ورکړي چي د ایمان څه نښې او له اسلام سره د مینې او تعهد څه آثار ئې په کي

لیدل، په ټولو اجتماعاتوکي ئې فعاله ونډه وه، د لومړۍ شب نامې په خورلو کي د ده سهم تر ټولو زیات وو، دی هم د داؤد د واکمنۍ د هماغه تصفیوي اقدام په ترڅ کي بندي شو او له نورو سره یو ځای په شهادت ورسېدو.

شهید سید عبدالرحمن آغا:

د تخار اوسېدونکی او د شرعیاتو د پوهنځي محصل وو، په یوې درنې او متديني کورنۍ کي پیدا شوی وو، په اخلاص او تقوی کي د ځلانده ستوری په څېر وو، که څه هم له خپلو ایماني ورونړو سره په چال چلند کي ډېر حیاناك او مهربان وو، په نرمه لهجه به ئې خبري کولې، خو د دښمنانو په نسبت شدید او قاطع وو، له دوه مخي او نفاق نه ئې کرکه درلوده، په ټولو تحرکاتو کي ئې فعاله او خوځنده ونډه وه، د سردار داؤد د واکمنۍ په وخت کي زموږ یوه مهمه غونډه د ده په کور کي دائره شوه، دی هم د هغي تصفیې په ترڅ کي ونیول شو او زندان ته ولاړ چي د اسلامي نهضت د ټکولو لپاره پیل شوې وه او د تره کي له کودتا نه وروسته د نورو ورڼو په څنګ کي په شهادت ورسېدو.

شهید خواجه محفوظ منصور:

د پلخمری اوسېدونکی او د ساینس د پوهنځي محصل وو، مصمم، صبور او د متین شخصیت خاوند وو، له کومي شېبې نه چي له اسلامي تحریك سره یو ځای شو او د مبارزې فیصله ئې وکړه بیا د شهادت تر ورځې په ډېر اخلاص او جدیت او ستړیا نه منونکې توګه په کار بوخت وو، د مسلحانه مبارزې مفکوره ئې ډېر ژر او له ځنډ او تردید نه پرته قبوله کړي او د دې نظریې له ډېرو جدي حامیانو څخه وو، د لومړنیو مجاهدینو لوی شمېر د ده په لاس روزل شوي، د نفاق او د وه مخي توب سخت دښمن وو، جبن او وېره ئې د نفاق نښه ګڼله، د قرآن د هر آیت په اورېدو سره به د ده له څېرې نه څرګندېده چي د زړه دړه ئې ورته پرانستله او د زړه

او دماغ په تل کي ئې د اسی خوندي کړ چي په هیڅ صورت کي ترې هیر نشي.

د نظامي روزني په کورسونو کي د خپلو مجاهدینو لپاره نه یوازې یو تکړه نظامي روزونکی وو، بلکي یو غوره دیني لارښود هم وو. په **۱۳۵۴** کي د هغو عملیاتو قومنده د ده په لاس کي وه چي په پنجشیر کي ترسره شول، عملیات موفقانه وو، د پنجشیر ولسوالۍ د مجاهدینو په لاس فتحه شوه، خو له عملیاتو نه وروسته داسي خواشینوونکی حالت راولاړ شو چي د دې ستر قهرمان په ټپي کېدو او نیول کېدو منتج شوو، چي وروسته په اعدام محکوم او د سردار داؤد د جلادانو په لاس په شهادت ورسېدو.

د تودو مناقشو بحثونه

له نوموړې "شب نامې" نه وروسته چې په پوهنتون او نورو علمي مؤسساتو کي د ځوانانو ترمنځ د کومو مناقشو لړۍ پیل شوې وه، پدې کي د کمونستانو هغه خبري چې موږ ئې ځوا ب ویلو ته اړ وو دا وې:

خدای نشته، په خدای ایمان د هغه وخت زیږنده ده چې انسانانو ته د طبیعي پیښو عوامل نه وو څرګند شوي، طوفان، باد، باران، زلزله او دې ته ورته طبیعي پیښي ئې نامرئی موجود ته منسوبولې، همدغه نامرئی موجود ته ئې د خدای نوم ورکړ.

موږ به هغوی ته وویل:

د دې عالم هرڅه د خدای په شته والي شهادت ورکوي، په خدای له ایمان نه پرته نه د دې ستر او خور عالم عظمت او په ډېر دقت سره د هغه ساتنه او پالنه تعبیرولی شو او نه پدې عالم کي نظم، ښایست او هدفمندي تفسیرولی شو. دلته موږ د "ربوبیت" او پالني آثار ګورو چې د "رب" او "پالونکي" په شته والي شهادت

ورکوي، گورو چي هرڅه له هیڅ نه پیل شي، ورو ورو وده کوي، پالنه او روزنه ئې ترسره کېږي، اړتیاوو ته ئې ځواب ویل کېږي، د خپلي ودي او تکامل آخری پوړي ته ورسېږي، په هغه سره یوه خلاء ډکه شي، یو ضرورت رفع شي، د خپل مأموریت په پای کي د هغه زوال پیل شي، د ضعف او ناتوانۍ په لوري وخوځېږي، په زړښت محکوم شي او عمر ئې پای ته ورسېږي، نابود شي، خپل ځای نوي ځوان توکي ته پرېږدي، زموږ عقل د دې بهیر تر شا د یوه داسي پالونکي ذات، د قدرت لاس احساسوي چي د هرڅه پالنه او روزنه د ده په لاس ترسره کېږي.

موږ د دې خور عالم په پراخی غېږ کي داسي شي نشو موندلی چي پیدا ایښت ئې بې مقصده او بې هدفه وي، داسي شی نشو په گوته کولی چي ځای ئې خالي وي، هرڅه ښه پیدا شوي او د واضح هدف او مقصد لپاره پیدا شوي، په پیدا ایښت کي ئې د "علم"، "حکمت" او "قدرت" څرگند آثار گورو.

موږ پدې عالم کي د "رحمت" او " پیرزویني" څرگندي نښې گورو او د ښو تر شا د داسي ذات نامرئی لاسونه چي په پوره زړه سوي او خواخوږۍ د هرڅه پالنه او روزنه کوي. "انسان" لا د ځمکي په سر قدم نه وی ایښی چي د مور په تی کي ده ته داسي شیدې برابري شوې وي چي ټولو اړتیاوو ته ئې ځواب وایي، دا کار څوك کوي، د چا په اراده د راتلونکو ښېښو لپاره تیاری نیول شوی، کوم مهربان ذات د انسان اړتیاوي په پام کي نیولې او د ده له پیدا ایښت نه مخکي ئې د مهرباني مور په تی کي ورته تیاری کړې؟ چي کله انسان، حیوان او نبات باران ته اړ شي دا څوك دی چي د هغه په اراده باران ورېږي، چي کله رڼا او حرارت ته اړ شي دا څوك دی چي لمر ئې ورته پیدا کړی چي د دوی مېشت ځای روڼ او تود کړي، چا په دوی کي د هري بیماری او د هر مکروب د مقابلې استعداد ایښی؟! موږ گورو چي د دې عالم هر څه د خاصو سننو او ضوابطو محکوم دی، هري خواته د سننو او ضوابطو د حاکمیت شاهد یو، هرڅه د دغو سننو مطابق تر سره کېږي، موږ ته

ووایاست چې دغه ضوابط چا وضع کړي، د چا اراده د دغو سننو په څېر څرګنده شوې او هرڅه د ده په وړاندې خاضع او محکوم شوي؟!

همدا راز هر "مخلوق" او "مصنوع" د "خالق" او "صانع" په شته والي شهادت ورکوي، د "بی خالقه" مخلوق او "بی صانع" مصنوع تصور د انسان عقل نشي قبلولی. د هر "رسم" په لیدو سره زموږ عقل فیصله کوي چې دا حتماً یو ماهر رسام لري، هر "تصویر" خپل مصور موږ ته را په یادوي . که تا ته څوك ووایي چې دا "رسم" له "رسام" نه پرته په خپله جوړ شوی، دا "تصویر" د "مصور" نه پرته په خپله ترکیب شوی، دا "کتاب" د لیکوال نه پرته لیکل شوی، ستا عقل حتماً پداسي خبرو تمسخر کوي، نه پوهیږو چې ستا "عقل" څنګه مني چې دا ټوله هستی، پدې کي بې شمېره ښکلي او ښایسته مخلوقات، په هري برخي کي ئې د "علم"، "هنر"، "دقت" او "هدف والي" خوري نښی، له "علیم"، "قدیر" او "حکیم" خالق نه پرته پیدا شوي؟! په یوه "مصنوع" او "جوړ شوي" شي کي د "علم" او پوهی نښی موږ دې ته هدایت کوي چې پیداکوونکی ئې پوه دی، د "دقیق" او "ظریف" انځورني نښی موږ ته وایي: پیداکوونکی ئې ماهر رسام دی، په ظرافت پوه دی، که څه هم موږ د دې توکي "پیداکوونکی" او "رسام" ندی لیدلی، فقط د ده په "پیدا کړي" شي کي مو د ده د لاس آثار لیدلي، زموږ عقل له آثارو نه د خالق، صانع، رسام او مصور په شته والي باور کوي.

د "مصنوع" هر "صفت" د صانع صفت په ګوته کوي. که مصنوع سترګور وي صانع به ئې حتماً بصیر او سترګور وي، په مخلوق کي د علم او پوهی صفت پدې شهادت ورکوي چې پیدا کوونکی او خالق ئې حتماً پوه او علیم دی. بې سترګو طبیعت سترګور انسان نشي پیدا کولی، مړ طبیعت ژوندی موجود نشي پیدا کولی، کوڼ طبیعت غوږور مخلوق نشي پیدا کولی، د هیڅ انسان عقل دا خبره نشي منلی چې ړوند ، کوڼ، مړ او بې عقله طبیعت دي داسي مخلوق پیدا کړی چې سترګي لري، غوږونه لري، ژوندی دی، خوځېږي، د عقل او ارادې خاوند

دی، د همدې طبيعت مهار په لاس کي نيسي او د خپلي خوښي مطابق په هغه کي تصرف کوي!!

۲- کمونستانو به ويل: څه چي په سترګو نه ليدل کېږي او د انسان حواس ئې نشي درك کولی، موږ ئې شته والی نه منو.

موږ د دوی په ځواب کي ويل:

د انسان "حواس" د "شته والي" لپاره معيار نشو منلی، زموږ حواس محدود دي، ډېر کم شيان درك کولی شي، د هستۍ ډېری برخي داسي دي چي زموږ حواس د هغوی له درك څخه عاجز دی. موږ په خپلو حواسو فقط په هغه صورت کي د مادې شته والی درك کولی شو چي د "جامد" او " مايع" په حالت کي وي، خو چي کله د "ګاز" حالت غوره کړي او يا په انرژی بدله شي، موږ ئې له درك نه عاجز شو، د مادې هر توکی چي په خپلي شا او خوا کي د جذب کومه ساحه لري، موږ ته دا ساحه قابل درك نده. دا ټول حقايق له نښو او آثارو څخه درك کوو، د کمونستانو دا ادعا ډېره بې بنياده او غير منطقي ده چي د انسان محدود حواس د شته والي لپاره معيار ګڼي.

۳ـ کمونستانو به ويل:

دين د ملتونو افيون دی چي د بډايانو له خوا د نيستمنو د غولولو لپاره جوړ شوی، دين محرومي طبقی ته وايي چي د شتمنيو د ويش په ځرنګوالي به اعتراض نه کوي، بډای، خدای بډای کړی او نيستمن، خدای نيستمن کړی. که دنيا دي خرابه ده، له فقر او لوږي سره مخامخ ئی، پدې حالت شکر کوه، مه په حاکم نظام اعتراض کوه او مه د وسايلو د ويش ځرنګوالي ته د انتقاد ګوته نيسه او مه په اقتصادي او اجتماعي نظام کي د تبديلي هڅه کوه، په تقدير رضايت په کار دی او د الله په ويش قناعت.

موږ به ويل:

د دين په هکله ستاسو دا قضاوت ډېر ظالمانه او د واقعيت خلاف دی، هر ديني حرکت په ابتداء کي د مظلومانو د ژغورني لپاره د ظالمانو په خلاف پيل شوی، تاريخ شهادت ورکوي چي دين د "فرعون" او "نمرود" مقابله کړې، مستضعفانو د مستکبرينو له سلطې نه د نجات لپاره دين ته پناه وړي، راشئ د نړۍ د موجوده لويو اديانو تاريخ ته لږ ځير شئ، قرآن مطالعه کړئ، د تورات او انجيل هغه برخي وګورئ چي ندي تحريف شوې، نه به د ظالم په خلاف مظلوم ته د سکوت سپارښتنه وګوری، نه له ظالم سره د ملګرتيا توصيه، نه به د "قناعت" او "صبر" هغه تعبير ومومي چي تاسو ئې وړاندي کوي او نه د "تقدير" هغه ترجمه چي معنا ئې له "عمل" نه لاس اخيستل او د پېښو په وړاندي لاس تر زنې کښېناستل دي. قرآن خو خلکو ته وايي:

خدای د هيڅ قوم وضع نه بدلوي تر څو هغوی خپل حالت بدل نکړي.

إِنَّ اللَّهَ لا يُغَيرُ مَا بِقَوْمٍ حَتى يُغَيرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ

قرآن لومړی له "طاغوت" نه د انکار غوښتنه کوي، بيا په الله د ايمان دعوا قبلوي، "طاغوت" هغه واکدار دي چي خلك خپلي بندګی ته اړکوي.

فَمَن يَكْفُرْ بِالطغُوتِ وَ يُؤْمِن بِاللَّهِ فَقَدِ استَمْسك بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لا انفصامَ لَهَا
وَ اللَّهُ سمِيعٌ عَلِيمٌ * البقرة: ۲۵۶

نو څوك چي د طاغوت نه منونکی شي او په الله ايمان راوړي، پداسي کړۍ ئې منګولي لګولې چي شلېدل ئي نشته او خدای اورېدونکی پوه ذات دی.

دا تاسو چي دين د ملتونو افيون ګڼئ او ادعا کوئ چي دين د بې وزلو د تخدعی لپاره د بډايانو په ګټه جوړ شوی، کوم دين ته ګوته نيسئ؟ د دين په کوم اړخ استناد کوئ؟ کوم دين خپلو پلويانو ته ويلي چي په ظلم او بې عدالتي اعتراض مه کوئ، د آخرت په طمع په خپلي خرابی دنيا قناعت وکړئ؟! تا ته چا

ویلي چي د دین له نظره "صبر" د "سکوت" او "سازش" هغه حالت دی چي د ظلم او بې عدالتي په وړاندي غوره کېږي؟ د قرآن له نظره خو "صبر" هغه "ثبات" او استقامت ته وايي چي د بې عدالتي او ظلم په خلاف د جهاد په سنگرونو کي باید غوره شي، صبر یعنی دا چي د مبارزې په دوران کي مأیوسه نشو، بې حوصلې نشو، د ستومانۍ احساس ونکړو او مبارزه په نیمایي کي پرې نږدو.

دین خو موږ ته وايي: دنیا د آخرت مزرعه ده، ښه دنیا د سمسور آخرت ننبه ده، چا چي له حرامو لارو خپله دنیا سمسوره کړه، په آخرت کي ئې ځای دوزخ دی، جنت د هغه چا ځای دی چي په دنیا کي ئې له الله نه پرته بل چا ته سر ټيټ نکړ، طمع او وېره ئې یوازې له یوه خدای نه وه، عمل ئې صالح وو او روزی ئې له حلالي لاري ترلاسه کړې وه.

دین خو موږ ته وايي: انسانان د یوې کورنۍ غړي او د یوه بل ورونه دي، خدای ئې یو دی او مور پلار ئې یو، د دوی په رگونو کي د یوه نسل وینه جاري ده، نه به یو په بل د لويي احساس کوي او نه به یو د بل په وړاندي د حقارت احساس، چا چي ظلم ته سر ټيټ کړ، په حقارت راضي شو، د بل لويي ئې ومنله، له ذلت نه د نجات لپاره ئې کم له کمه دومره هم ونکړل چي د ظلم کورگی پرېږدي او داسي سیمي ته ولاړ شي چي هلته سرلوړی ژوند وکړي، د داسي کس ځای دوزخ دی، قرآن پدې هکله په واضحو الفاظو وايي:

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَئِكَةُ ظالِمِى أَنفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنتُمْ قَالُوا كُنَّا مُستَضعَفِينَ فى الأَرْضِ قَالُوا أَ لَمْ تَكُنْ أَرْض اللَّهِ وَسِعَةً فَتهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَئك مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَ ساءَت مَصِيرا* النساء:۹۷

بی شکه هغه کسان چي ملائکي د دوی روح پداسي حال کي قبض کوي چي په ځان ئې ظلم کړی، ورته وايي: تاسو په څه حال کي وی؟ وايي: موږ مستضعف وو "ضعیف گڼل کېدو" ملائکي به په ځواب

کي ورته وايي: آيا د خدای ځمکه پراخه نه وه چي په هغې کي مو هجرت کړی وی؟! نو د دوی ځای جهنم دی ځومره بد ګرځنځی.

دين خو خلکو ته وايي: انسان د ځمکي په سر د خدای خليفه او نائب دی، ځمکه د ده په وړاندي مسخر شوې او د ده په واك کي ورکړی شوې، دا د ده کار دی چي لدې ځمکي نه ځانته د جنت مقدمه جوړوي که د دوزخ پيلامه. د ځمکي ټول نعمات د ده لپاره پيدا کړی شوي، وېش ئې ده ته سپارل شوی، که وېش ئې عادلانه وو، نو دا نعمات د ټولو لپاره کفايت کوي، فقر د ده د ناعادلانه وېش نتيجه ده، نه په بندګانو د الله د نه پيرزويني نتيجه.

د "قضاء" او "قدر" معنا دا نده چي انسان بې اختياره او بې ارادې مخلوق دی، چي نه د انتخاب اختيار لري او نه په خپل تقدير او برخليك کي د ده اراده او عزم څه اغيزه لري. دا د قضاء او قدر ډېر غلط او ناسم تعبير دی، "قدر" يعنی دا چي دلته د هر څه لپاره خاصه او تغيير نه منونکې اندازه ټاکل شوې او "قضاء" يعنی دا چي دلته هرڅه د ثابتو سننو او ضوابطو مطابق ترسره کېږي، دا هماغه خبره ده چي نن ئې ساينس کوي، انسان ته د همدغو سننو او مقدراتو په محدودې کي د انتخاب واك او اختيار ورکړی شوی، په سم انتخاب ئې سم نتائج مرتب کېږي او خراب انتخاب ئې خراب نتائج ورکوي، دا داسي وګڼې لکه چي د کوم ستر داسي باغ خاوند چي جګ جګ ديوالونه لري، د خاوند له اجازی پرته هيڅوك هغه ته نشي ننوتی، د راز راز ميوو وني لري، خپل کوم ګران دوست ته د باغ کلي ورکوي او ورته وايي: دې باغ ته لدې کلي نه په استفادې سره ننوتی او هر راز ميوې خوړی شي، لدې نه وروسته د دې باغ اختيار ستا په لاس کي دی، خو متوجه اوسه چي د دې باغ يوه لوري ته داسي وني دي چي ميوې ئې ستا لپاره مضري دي، که دا ميوه دي وخوړله تا ناروغه کوي او زما د نارضايتی باعث ګرځي. باغ ته له ننوتو وروسته چي نوموړی کس هرڅه کوي مسئوليت ئې د ده په خپله غاړه دی، هم مفيده ميوه خوړی شي او هم مضره، د انتخاب واك ورکړی

شوی، د خپل انتخاب نتائج به گالي، ښه انتخاب ئې ښه نتائج لري او بد انتخاب ئې بد. د ځمکي په سر د انسان خلافت او د قضاء او قدر په وړاندي د هغه محکومیت او ده ته د "اختیار" او "انتخاب" صلاحیت ورکولو معنا همداسي ده.

۴ـ کمونستانو به ویل: "ماده" تل وه او تل به وي، نه چا پیدا کړې او نه ئې څوك ختمولی شي.

موږ ورته ویل: د "مادې" په هلکه دا تصور د نولسمي پیړۍ زوړ او غیرواقعی تصور دی. اوس خوساینس نه اتم ته جزء لایتجزا وایي او نه ماده داسي هستی گڼي چي نه پیدا شوې او نه ختمېدونکې ده او نه ماده د کائناتو د ستري ماڼۍ لومړۍ خښته گڼي، بر عکس د "مادې" په هکله وایي چي هغه د هستی یو متحول او مؤقتی حالت دی، پیدا کېږي او ختمېږي، له انرژی جوړه شوې او په انرژی بدلېږي، کمونستانو به ویل: تجربی دا خبره ثابته کړې چي په کیمیاوي تعاملاتو کي نه څه خلق کېږي او نه له منځه ځي، بلکي شکل ئې له یوه حالت نه په بل بدلېږي، پدې خاطر دا خبره کولی شو چي ماده نه خلق شوې او نه له منځه ځي، تل وه او تل به وي!! خو دوی دې ته متوجه ندي چي د انساني علومو د دې پرېکړې اطلاق یوازې د انسان په "توان" او قدرت کېدی شي، یعنی انسان نشي کولی څه خلق کړي یا ئې له منځه یوسی، دې پرېکړې ته عمومیت ورکول نه معقوله خبره ده او نه علمي، نه ساینس دا خبره کړې او نه د انسان عقل دا خبره مني. همدا اوس اوس انسان ته دا خبره ثابته شوې چي په نویو کشف شویو کهکشانونو کي "انرژی" په "ذراتو" د بدلېدو په حالت کي ده او همدا ابتدائی ذری ورو ورو د مادې شکل غوره کوي او ستوری ترې جوړېږي.

علم نه یوازې دا خبره ثابته کړې چي "ماده" "خلق" شوې، مخکي نه وه، په یوې خاصي مرحلې کي پیدا شوې، بلکي د مادې تل پاتې تصور هم تکذیبوي، علم د لاوازیه هغه نظریه تردید کړې چي ویل ئی: "د کتلې مجموعي مقدار ثابت دی، نه کمېږي نه زیاتیږي" دا یوه زړه بې بنیاده نظریه وه چي ډېر د مخه تکذیب

شوي، انشتین دا خبره ثابته کړه چي که ماده د نور د سرعت په اندازه حرکت وکړي په انرژی تبدیلېږي او کتله ئې لایتناهي کېږي. د ده دا نظریه د فزیك په لاندې منل شوي فورمول کي توضیح شوې:

$$E=MC^2 \qquad M=M_O/\sqrt{1-(V/C)^2}$$

په لومړي فورمول کي E د انرژي لپاره، M د کتلې لپاره او C د نور د سرعت لپاره او په دوهم فورمول کي M_0 د لومړۍ کتلې لپاره، V د جسم د سرعت لپاره، C د نور د سرعت لپاره او M د وروستۍ کتلې لپاره راوړل شوی.

دا فورمولونه ثابتوي چي که د مادې سرعت یوه معین مقدار ته ورسېږي په انرژی بدیلېږي او کتله ئې لایتناهی کېږي، د انسان عقل همدا حکم کوي چي که ماده متکاثفه انرژی وي او له انرژی نه جوړه شوې وي، لابد به د تجزیې په صورت کي بېرته په انرژی بدلېږي، ماده په انرژی له بدلېدو وروسته خپل مادي ظواهر له لاسه ورکوي، لدې وروسته نه کتله لري، نه حجم او نه وزن، نه د مکان په درلودو مقید ده او نه د "زمان" په مراعات، له ټولو مادي محدودیتونو نه ووځي.

ساینس د شلمي پیړۍ تر نیمایي پوري د مادې په هکله ویل چي هغه د انرژی متکاثف حالت دی، ماده له الکترون، پروتون او نیوترون نه جوړه شوې، خو وروسته ورته معلومه شوه چي اتم له الکترون، پروتون او نیوترون نه علاوه ګڼ شمېر نور اجزاء لري، د اتم د مزید تجزیې په بهیر کي هغه ځای ته رسېدلی چي د "مقناطیسی میدان" او "ساحی" نوم ورکوي، داسي څه چي نه "حجم" لري، نه "وزن"، نه "کتله" او نه د "مکان" او "زمان" تابع.

ماده په خپل هر شکل کي د اجزاوو له ترکیب نه جوړه شوې او عقل وایي: هر مرکب باید د پیدایښت یوه معینه نېټه ولري او حتماً به د ختمېدو او بېرته تجزیې ثابته نېټه ورته انتظار کوي، د یوه "مرکب" په هکله دا خبره کول چي تل وو او تل به وي، د عقل خلاف او غیر علمي خبره ده.

که د انسان علم دې نتیجې ته ورسېږي چي ووایي: انسان نه څه پیدا کولی

شي او نه ئې نابودولی شي. دا هماغه خبره ده چي قرآن ئې کوي او وايي:

أَمَّن يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ

هغه څوك دی چي پيدا ينبت ئې پيل کړی او بيائی اعاده کوي.

خو د انساني علم دې پربکړې ته عموميت ورکول او دا ادعا کول چي: که انسان نشي کولی څه پيدا کړي يا ئې له منځه يوسی، نو موجود شيان نه پيدا شوي او نه له منځه تلونکی دي، يوازې شکل ئې بدلېږي رابدلېږي، دا يوه نامعقوله ادعا ده، د واقعيت خلاف او يوه محدود او مشروط اصل ته عموميت ورکول.

۵ـ کمونستانو به ويل: ژوندون د مادې د طبيعي تکامل نتيجه ده.

مونږ ورته ويل:

ستاسو دا ادعا "علم" نه مني، د ژوند په هکله د علم وروستۍ پربکړه د دې ادعا خلاف ده، علم وايي: هر ژوندی شي له بل ژوندي شي نه پيدا کېږي. د بيولوژی مشهور عالم پاستور دا خبره ثابته کړه چي ژوندی له ژوندي پيدا کېږي، مړه توکي په خپله په ژونديو توکو نه بدلېږي، بلکي ژوندی توکی له ژوندۍ نطفې را پيدا کېږي او ژوندي شيان له مړو توکو نه خپله نطفه جوړوي. د پاستور د تجربی له مخي د هر ژوندي شي د پيدا کېدو لپاره ژوندۍ غيږ پکار ده. هغه د خپلي خبري د ثبوت لپاره د (S) په څېر يو ټيوب غوره کړ، په منځ کي ئې تعقيم شوې غوښه کښېښوده، د ټيوب دواړه خولې ئې داسي بندي کړې چي د ژوندي شيانو تېرېدل ترې ممکن نه وو، خو هوا ترې تېرېدی شوه، د ټيوب داخلي جدار ئې په داسي سرېښناکي مادې غوړ کړ چي د هوا د تېرېدو په دوران کي هر ژوندی توکی جذب کړي او غوښي ته د رسېدو مخه ئې ونيسي، پدې ترتيب هغه د ټيوب داخلي فضاء داسي جوړه کړه چي د ژوندون لپاره مساعده وه، که مړه توکي په خپله په ژونديو بدلېدلی؛ نو د پاستور په ټيوب کي به حتماً له هغي غوښی نه

ژوندی موجود جوړ شوی وو خو دا ثبوت تر اوسه د پاستور په لابراتوار کي پاتې دی، خو هغه غوښه په ژوندي موجود نده تبدیله شوې. د پاستور لدې مهمي تجربی سره ټولو بیولوژی پوهانو توافق وکړ او د ده خبره ئې د یوه قاطع علمي اصل په حیث قبوله کړه، تر ننه د پاستور همدا تجربه عملي کاروړنه لري او د خوراکي موادو ساتنه د همدې علمي اصل له مخي تر سره کېږي، غوښه، شیدې او نور خوراکي مواد هومره واېشوي چي ژوندۍ نطفې پکي ختمي کړي، بیا ئې پداسي ظروفو کي ځای په ځای کړي چي ژوندي موجودات ورننوتی نشي، پدې عملیی سره د خوراکي موادو د د ورستېدو مخه نیسي، دې عملیې ته پاستوریزه وایي، د پاستوریزی د عملیې بنسټ پدې مفکورې ولاړ دی چي ژوند له ژوند نه را پیدا کېږي.

همدا راز موږ هغوی ته ویل: که ژوندون د مادې د تدریجي تکامل نتیجه ومنو له څو سترو اشکالاتو سره مخامخ کیږو:

دا مفکوره موږ دې ته اړکوي چي له یوې خوا د مادې د پیدایښت په یوې ثابتي نیتې باور وکړو او له بلي خوا د مادې ابتدایي سکون ومنو!! دا ځکه چي د مادې مایل گراف حتماً د زمانې له افقی‌گراف سره د تقاطع یوه نقطه په گوته کوي چي د مادې د پیدایښت او د حرکت د پیل نقطه ده، گراف باید په لاندې شکل وي:

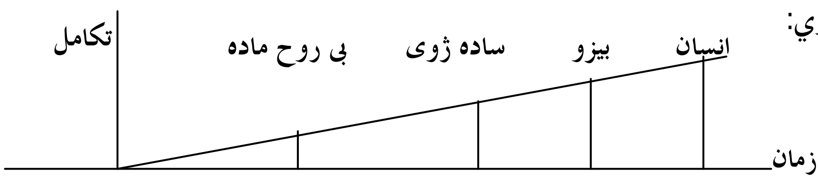

که موږ د اوسنۍ زمانې له انسان نه شروع وکړو او ورو ورو مخکي زمانې ته په شا ولاړ شو او وگورو چي د ماتریالیستی فلسفی له مخي باید په انسان کوم مراحل تېر شوي وي، پدې سفرکي باید هر څو ملیونه کاله د مخه، انسان په داسي

بڼه کي وګورو چي اوسنی شکل ئې د زمانې د تېرېدو په تناسب تر هغه شکل نه مخکي تللی او متکامل دی، یعنی د ده تکامل د زمانې په فکتور پوري تړلی دی، هر څومره چي زیات وخت وربانديي تېرېږي زیات تکامل کوي، د غیرمتکامل او بسیط حالت یوازنۍ وجه ئې دا ده چي د متکامل حالت په نسبت کم وخت وربانديي تېر شوی، پدې سفرکي خامخا باید داسي پړاو ته ورسېږو چي ماده ساکنه ده او "صفر" زمانه وربانديي تېره شوې، خو کمونستان نه د مادې "سکون" مني او نه ئې د پیدایښت نېټه، خو لدې نه عاجز دی چي د تدریجی تکامل نظریه څنګه د مادې د دائمي حرکت او په لایتناهی کي د مادې د پیدایښت له غلط تصور سره تلفیق کړي.

۲ـ کمونستانو به ویل: د "مادې تکامل" د اضدادو تر منځ د دائمي نزاع نتیجه ده، د مادې هر توکي په خپل زړه کي دوې برخي لري، یوه د بل ضد، "تز" او "انتی تز" چي په مسلسل او انقطاع نه منونکې توګه په خپلو کي په دائمي نزاع بوخت دي، همدا دائمي نزاع ماده د تکامل په لوري خوځوي.

مونږ ورته ویل: د مادې په هکله ستاسو دا تصور هم د نورو غلطو تصوراتو په څېر بې بنیاده او غیر علمي دی، عالم د اضدادو مجموعه نه؛ بلکي د ازواجو مجموعه ده، یوه برخه ئې د بلي برخي ضد نه بلکي مکمّله ده، هر ترکیب د ازواجو له یووالي څخه جوړېږي او د ازواجو د ګډ کار په ترځ کي وده کوي، د عالم هر لوري ته چي سترګي واړوئ او د هر "تکامل" لاملونه چي ولټوئ، حتماً به دې نتیجی ته ورسېږئ چي د مادې هر توکی له داسي برخو جوړ شوی چي یو د بل زوج او یو د بل مکمل دي، همدا ازواج یوه بل ته لاس ورکوي او د مادې د تکامل موجبات برابروي.

په حیواناتو او نباتاتو کي وګورو چي زوج زوج پیدا شوي، نر او ښځه لري، یو د بل مکمل، همدا ازواج د یوه بل د دفع کولو او نفی کولو په ځای یو بل جذبوي، یوه بل ته لاس ورکوي، د دوی د یووالي په نتیجه کي نوی، ځوان او

متکامل موجود پيدا کيږي او د زړو ځای نيسي، د دوی په هکله د "اضدادو" فلسفه اصلاً صدق نکوي او د واقعيت کاملاً خلاف او د "تکامل" د لاملونو له توضيح نه عاجز ده.

همدا راز په عناصرو کي ګورو چي يو په خپل آخری مدارکي داسي اضافی شيان لري چي له بل سره ئې شريکولی شي او بل په آخری مدارکي داسيخلا لري چي د ډکولو لپاره ئې د بل مرستي ته اړ دی، همدا دواړه د يوه بل زوج شي، يو بل جذب کړي، آخری مدار سره شريك کړي، د دې عمليې په نتيجه کي نوی ترکيب جوړ شي، موږ د عناصرو په دنيا کي هم د اضدادو په ځای ازواج ګورو او په ښکاره طور ګورو چي تکامل د زوجينو د يوځای کېدو او دوستانه تعامل په نتيجه کي ترسره کيږي، کوم عناصر چي د يوه بل زوج نه وي نه په خپلو منځونوکي تعامل کولی شي او نه د نوي توکي په څېر څرګندېدی شي او نه د تکامل مقدمه کېدی شي.

۷ـ کمونستانو به ويل: "انسان" د مادې د طبيعي تکامل نتيجه ده، د ده تکامل او د انسان په څېر راڅرګندېدل ئې له "يوه سلولي" حيوان نه پيل شوی، بېلا بېلي مرحلې ئې پلي کړې، کله د يوه حيوان په څېر او کله د بل حيوان په څېر، له موجوده حالت نه مخکي د بيزو په بڼه او په پای کي د "کامل انسان" په شکل کي راڅرګند شوی.

موږ ورته ويل: د انسان د پيدايښت په هکله دا نظريه نه علمي بنياد لري او نه هغو ګڼ شمېر سؤالونو ته ځواب ويلی شي چي ورسره مخامخ ده، سؤالونه دا دي:

• بايد د مادې له ساده توکي نه تر انسان پوري ټول نباتات او حيوانات په يوه ثابت مسير کي يو په بل پسې د تدريجی تکامل په حال کي وی او له معمولي او بسيط تفاوت سره، بايد ټول د انسان په بڼه کي د بدلېدو په لوري خوځېدي!!

• دا نظريه د ژونديو موجوداتو د بې شمېره تنوع له توضيح نه عاجزه ده، د

تنوع معنا دا ده چي هر صنف له ځانګړې او مستقلي نقطى پيل شوى او وده او تکامل ئې په خپل ځانګړى مسير کي دي.

• د ژونديو موجوداتو او جامدي مړى مادې ترمنځ هومره ژور او عميق تفاوت ګورو چي د يوه "فوق مادي" ذات له تصرف نه پرته په ژوندي موجود د هغې بدلېدل د انسان عقل نشي منلى، ژوندي موجودات؛ احساس، شعور، عقل، علم، ابتکار، انتخاب، مينه، دښمني، خندا، ژړا او ګڼ شمېر نور داسي صفات لري چي بايد له "فوق مادي" مرجع نه ئې ترلاسه کړي وي. دغو صفاتو ته مادي مبنا نشو پيدا کولى، ناچار بايد دا ومنو چي په ژوو کي نوموړي صفات له بهر نه تعبيه شوي او د دوى پيدا کوونکي ذات د دوى په خټه کي دا صفات ايښى او په همدغو صفاتو د متصف کېدو لپاره ئې هغوى ته خاص جوړښت ورکړى، د انسان پيدايښت او د ده خاص صفات داسي وګڼي لکه يو مجهز کمپيوټر چي ټولي برخي ئې مکملي او فعالي وي، په هغه کي د جمع، ضرب، تقسيم، د غړ ضبطول، د ليکنو اساسي ساتنه او د ګڼ شمېر نورو عمليو خاص پروګرامونه تعبيه شوي، دا کمپيوتر هغه عمليه ترسره کولي شي چي مربوطه پروګرام او SOFT WARE ئې په حافظه کي نصب شوى وي، که نه نو د نوموړې عمليى له اجراء نه عاجز پاتې کېږي. د انسان په کروموزم کي ۳۰۰۰۰ ژنه دي، هر ژن د يوه WARE SOFTحيثيت لري، چي هر يو ئې د انسان د يوه خاص صفت او کړني اصلي لامل دى. موږ ته وواياست چي دا ژنونه، چي هر يو ئې د خاص صفت حامل دى او انسان ته خاص خصوصيت ورکوي او د انسان د خاصو کړو وړو لامل دى، چا په انسان کي ايښى؟

۸ـ کمونستانو به ويل: مرګ د ژوندون پاى دى، له مرګ نه وروسته بل ژوندون نشته، نه قيامت شته او نه حساب او کتاب او نه جنت او دوزخ.

موږ ورته ويل: تاسو د بيا ژوندون د نفى کولو لپاره څو خبري کولى شي:

يوه دا ده چي انسان ومرى، هډوکي ئې وراسته شي او په خاورو بدل شي

څنګه به بېرته را ژوندی کېږي؟

زموږ ځواب دا دی: هماغسی به راژوندی کېږي لکه چې په ابتداء کې له خاورو را پیدا کړی شو، مجدد پیدایښت تر لومړی پیدایښت آسانه دی، هماغسی به را ژوندی کېږي لکه چې د هر ژمي په پای او د پسرلي په راتلو سره د ځمکې تر قشر لاندې توکي راژوندي شي. هغه ذات چې انسان ئې د لومړی ځل لپاره را پیدا کړي بیا به ئې را پیدا کوي.

- دوهم دا چې: له بیا ژوندون نه وروسته حساب او کتاب، مکافات او مجازات نه منو او د دې لپاره عقلي دلایل نلرو.

- په دې ارتباط زموږ ځواب دا دی: که انسان د هري پېښي او صحنې په اړه خامخا قضاوت کوي، یوې ته په بلې ترجیح ورکوي، یوه تائیدوي، بله تردیدوي، دوه کسان د دوو بېلا بېلو کړو وړو په حال کې ګوري، یوه ته ښه او بل ته بد وایي، دوه کسان د جګړي په حالت کې ګوري، یو ظالم او بل مظلوم، د یوه په نسبت په خپل زړه کې ترحم او زړه سوي احساسوي، غواړي د هغه مرسته وکړي، د بل په نسبت په خپل زړه کې کرکه محسوسوي، غواړي د هغه مخنیوی وکړي، که ئې له وسه پوره وه حتماً د مظلوم مرستې ته راوړاندې کېږي او د ظالم مقابله کوي، ظالم ته د خپل ظلم جزا ورکوي. موږ ته وواياست: په انسان کې دا د قضاوت استعداد چا ایښی، دا د مکافات او مجازات تصور چا ورکړی، دا د ښه او بد د تفکیك او تمییز فهم ئې له کومه کړی؟ ته څنګه دا مني چې په انسان کې دې دا صفت وي او د ده پیدا کوونکي ذات دی پدې صفت متصف نه وي؟ د عقل تقاضا خو دا ده چې د انسان پیداکوونکی او خالق باید په اتم او اکمل صورت کې د "قضاوت" او مکافات او مجازات په صفت متصف وي.

- متأسفانه تاسو د مکافات او مجازات هغې سلسلې ته پاملرنه نلري چې همدا اوس اوس په پوره قوت سره د انسان په انفرادي او ټولنیز ژوند حاکمه ده، نه دې ته اهمیت ورکوي چې اکثر مجرمان د خپل جرم جزا ګوري، چې بد ګرځي بد

به پرځي، په خپل شخصي ژوند کي د هر انحراف او له خپلو طبيعي حدودو نه د هر تېري بد عواقب ګالي. او نه دې ته توجه لري چي يو په بل پسې د ظالمو واکدارانو د اقتدار ماڼۍ نسکورېږي، د استبدادي نظامونو جرړی قطع کېږي، مستکبرين له منځه ځي، ځای ئې مستضعفينو ته تخليه کېږي، که پدې عالم کي د مکافات او مجازات سلسله حاکم نه وی نو ظالم واکداران به تل په واك کي پاتې کېدل او مظلومان به تل د محروميت اوضعف ګاللو ته اړ ول، نه به د دوی مرسته کېده او نه به له هاغه بل نه غچ اخيستل کېدو، د مکافات او مجازات همدا سلسله به په قيامت کي تکميل شي، هغه نقيصه به رفع شي چي انسان ته د نسبی اختيار او واك ورکولو په وجه د ده فوری او مکمل مجازات او مکافات ځنډول شوي، فوری جزا د انسان اختيار سلبوي، ده ته د اختيار او واك ورکولو غوښتنه دا وه چي کامل مکافات او مجازات ئې د څه مودې لپاره وځنډول شي.

۹ـ کمونستانو به په انساني ټولني کي د بې عدالتۍ او ظالم او مظلوم په شته والي د خپلي الحادي عقيدې لپاره د دليل په توګه استدلال کاوو او ويل به ئی: خدای څنګه پدې "بی عدالتي" راضی کېږي، د دې بې عدالتي له شته والي سره سره څنګه د "عادل خدای" په شته والي باور وکړو؟

موږ د دوی په ځواب کي ويل: په انساني ټولني کي بې عدالتي او ظلم د انسان د غلطو تصرفاتو نتيجه ده، د دې اعتراض په خپله انسان ته راجع دی چي له خپل "اختيار" او "واك" نه غلطه استفاده کوي، نه هغه ذات ته چي انسان ئې بااختياره پيدا کړی، که انسان په نورو ظلم کوي، د نورو په حقوقو تېری کوي، يوه ډله په بلي ډلي د خپلي خوښي داسي نظام تحميلوي چي هغه له خپل حق نه محروم کړی او ده ته امتيازات ورکړي او که محرومان او مظلومان ظلم ته غاړه ږدي، د بل لويي مني، په خپل حق د بل د تېري په وړاندي عکس العمل نه ښيي، مسئوليت ئې انسان ته متوجه دی، نه خدای ته چي انسانان ئې برابر پيدا کړي، هرڅه ئې د ټولو لپاره پيداکړي، په عدالت امر کوي او ظلم حرام ګڼي او خپلو

بندگانو ته وايي: مه په بل لويي کوي او مه د بل لويي مني، مه ظلم کوي او مه مظلوميت مني، ټول ورونه ياست، له يوه نژاد نه، له برابرو حقوقو سره.

د انسان امتياز په نورو مخلوقاتو پدې سره دی چي هغه "خپلواك" پيدا شوی، له دوو لارو نه يوه غوره کولی شي، په څو شيانو کي يو انتخابولی شي، ابتکار لري، د انتخاب او غوره کولو توان لري، که له هغه نه دا امتياز سلب شي، بيا ئې نه ښه کار د ستايلو دی او نه بد کار د غندلو، نه د ښه کار په کولو سره د مکافات مستحق دی او نه د بدکار په مقابل کي د مجازات وړ، په هر کار کي ئې هغه چا ته گوته نيول کېږي چي دی ئې هغه کار ته اړکړی. ترافيك په هر تصادم کي ډريور مجازات کوي نه موټر، دا ځکه چي ډريور د واك خاوند دی او موټر محکوم او مجبوره وسيله. په انساني ټولني کي د بې عدالتي اعتراض يوازې په هغه صورت بل چا ته راجع کېدی شوی چي انسان د موټر په شان محکوم او مجبور وی او مهار ئې د بل په لاس کې.

عادل خدای نه يوازې په بې عدالتي او ظلم ندی راضی؛ بلکي هم ظلم حرام گڼي او هم ظلم ته تسليمېدل. د مظلومانو د ژغورني لپاره ئې پيامبران رالېږلي، له ظلم نه د نجات لاري ئې هغوی ته ښودلې، دوی ئې د ظلم د ختمولو او د عدالت د تأمين لپاره په جهاد مکلف کړی، که دوی د ظلم په خلاف ملا وتړی او د عدالت د تأمين لپاره د جهاد لاره غوره کړې، خامخا د دوی مرسته کوي او خپل تائيد او نصرت پدوی پيرزو کوي، د الله سنت همدا دی او د عدالت تقاضا همدا او د انسان د "واك" او "اختيار" غوښتنه همدا ، که خدای له انسان نه د گناه کولو واك سلب کړی، لده نه هغه "اختيار" بېرته واخلي چي له همغه نه په استفادې سره د بل په حق تېری کولی شي، پدې صورت کي انسان له نورو مخلوقاتو نه خپل اصلي امتياز له لاسه ورکړی او په مجبور مخلوق بدل شوی، بيا نه د ده "ښه" ارزښت لري او نه ئې "بد" د تقبيح او غندلو وړ دی.

۱۰ـ کمونستانو به ويل: انسان هرڅه په خپله "خوښه" او خپله "اراده" کوي، د

داسي نامرئی ذات شته والی نه محسوسوي چي د انسان په "ارادې" اغیزه وکړي او د ده د عمل مخه ونیسي، ځینو به په ډېره بې باکۍ ویل: که خدای وي نو زما دا غزېدلی لاس دي راغونډ کړي!

موږ د دوی په ځواب کي ویل: ستاسو دا خبره د مخکنۍ خبري خلاف ده، د یوې قضیې په اړه دوه متناقضې خبري کوي، که انسان هر څه په خپله "خوښه" او خپله "اراده" کوي نو د ده د فردي او اجتماعي حالت مسئولیت په خپله د ده په غاړه دی، د "ظلم" عامل دی دی، د بې عدالتي موجبات ده برابر کړي او اعتراض ئې ده ته متوجه دی.

که څه هم دا خبره چي انسان هر کار په خپله "خوښه" او "اراده" کوي په اصل کي سمه خبره ده خو نه پدې بڼه کي چي کمونستان ئې وړاندي کوي، پدې خبري هغه نتیجه مرتب کول چي دوی ئې ادعا کوي، د حیرت وړ مغالطه ده. انسان نه کامل "واکمن" دی او نه مطلق "محکوم"، د اختیار خاوند دی خو محدود اختیار، انتخاب کولی شي؛ خو له ځو ممکنو کارونو نه یو. د ده دا محدودیت ثابتوي چي د بل د ارادې په وړاندي محکوم دی. قرآن دا حقیقت په څومره دقیق انداز بیانوي او وایي:

فلو لا ان کنتم غیر مدینین ترجعونها ان کنتم صادقین.

که تاسو (د خدای د ارادې په وړاندي "محکوم" نه یاست خپله روح مو هغه وخت" بېرته وګرځوی "چی ستاسو ستوني ته راورسېږي" که صادق یاست.

ستا مرګ پدې شهادت ورکوي چي ته د یوه داسي ذات د ارادې په وړاندي محکوم ئې چي په تا او پدې ټولي هستۍ د ده حکم نافذ دی، ته نه غواړې زوړ شي، استعدادونه دي ضعیف شي، توانمندي دي کمه شي، په مرض اخته شي او په مرګ محکوم شي، خو دا ټول ستا د خوښي خلاف ترسره کېږي. دنیا ته ستا د راتلو او تلو نیټه بل ټاکلې، ستا وده او زوال د بل په اراده ترسره کېږي، نه د خپل

مرگ مخنیوی کولی شي او نه ئې نیته ځنډولی شي.

دا سمه ده چي تا ته د خپل لاس د غزولو او غونډولو توان درکړی شوی او د دې اختیار ستا په لاس کي دی، خو که د همدې لاس د غزولو او غونډولو د کنترول هغه مرکز صدمه وګوري چي ستا په مغز کي تعبیه شوی او سویچ ئې ستا د ارادې تر ګوتي لاندې ده، بیا نه خپل لاس غزولی شې او نه ئې غونډولی، ته بې تنفسه ژوند نشې کولی، ناچار به سا باسې چي ژوندی پاتې شې، د ژوندي پاتې کېدو لپاره به ناچار هماغه څه کوې چي ستا خالق او پیداکوونکي ذات مقرر کړي.

۱۱ـ کمونستان پدې باور وو چي انسان خپل افکار او عقاید له خپل محیط نه اخلي، دا د تولید وسایل دي چي د انسان د اجتماعي نظام څرنګوالی تعینوي، اقتصاد بنسټ دی او اجتماعي نظام، سیاست او فرهنګ د هغه زیږنده او پدې بنسټ ولاړ دیوالونه، اقتصاد "زیر بنا" ده او نور هرڅه "روبنا"، د ټولني هر څه له "اقتصاد" نه رنګ اخلي، د انسان د ټولو کړو وړو محرك اقتصاد دی، دوستی او دښمني ئې اقتصادي انګیزه لري، ښه او بد عمل ئې له اقتصادي تمایلاتو نه راولاړیږي. د تولید د وسایلو د تدریجی تکامل په وجه د انسان اجتماعي نظام هم په تدریج سره له یوه حالت نه بل ته ارتقاء کړې. دوی تاریخ په لاندې پنځو مرحلو ویښی:

۱ـ لومړنۍ ټولنه "کمون اولیه " پدېمرحلې کي د تولید له وسایلو نه په ګډه استفاده کېده، نه فردي ملکیت وو او نه د یوه انسان په لاس د بل استثمار.

۲ـ مریيتوب "بردګی": د لومړۍ مرحلې برابري او مساوات او د یوه انسان په لاس د بل نه استثمار له منځه ولاړ، فردي ملکیت رامنځته شو، ښتمنو نیستمن، زورورو کمزوری په اسارت ونیول، مریيتوب پیل شو. مریی د تولید وسیله ګڼل کېدو او بازار ته د خرڅلاو لپاره عرضه کېدو.

۳ـ فیوډالیزم "د پراخو ځمکو د خاوندانو نظام": پدې مرحله کي کرهڼه د

تولید مهمه او اساسي وسیله وه. د پراخو ځمکو خاوندان راڅرګند شول، مریی په بزګر بدل شو، یعنی د کر په ځمکي پوري تړلی مریی.

۴ـ کپتلیزم " پانګه وال نظام": د تاریخ پدې پړاو کي د تولید د مخکنیو وسایلو ځای ماشین ونیو، فابریکې رامنځته شوې، فیوډال د فابریکې په خاوند بدل شو او بزګر په کارګر، فابریکو کارګران راغونډ کړل، د ګډی مبارزې شرایط ئې ورته برابر کړل، کارګری اتحادیی جوړې شوې او د کارګرانو مبارزه پیل او جدي بڼه ئې غوره کړه.

۵ـ کمونیزم: بورژوازی د کارګرانو "پرولتاریا" په لاس نسکوربږي، فابریکې، ځمکي او د تولید ټول وسایل د کارګرانو په لاس کي پرېوزی، د بډایانو سلطه پای ته رسبږي، قدرت د کارګرانو لاس ته ورځي، کارګری ټولنه جوړېږي، د فردي ملکیت په ځای ټولنیز ملکیت رامنځته کېږي، د ټولني هرڅه د ټولو په ګډ ملکیت بدلېږي، هماغه د انساني تاریخ لومړنۍ مرحله "کمون اولیه" په خپلي مترقي او متکاملي بڼې کي بیا تکرارېږي، دولت او دولت ته ضرورت ورو ورو له منځه ځي او بې دولته ټولنه جوړېږي، همدا د انسان د ټولو ستونزو د حل یوازنۍ لاره ده. کمونستانو به ویل: دا تاریخيمرحلې او یوه په بل پسې د هغوی راتګ د تاریخ حکم او غوښتنه ده، خامخا به راځي، هیڅ څوك ئې مخه نشي نیولی، هیڅوك ئې مخي ته نشي و درېدی، دا د تاریخ جبر دی....!!

موږ د دوی په ځواب کي ویل:

د انسان د ځینو خاصو کړو وړو انګیزه اقتصادي وي، نه د ټولو، د ده د ټولو فعالیتونو د لاملونو په هکله ستاسو نظریه غیر واقعی او بې بنیاده ده. هیڅ عاقل انسان له هغې سره توافق نشي کولی، ډېر فعالیتونه داسي دي چي نه یوازې اقتصادي انګیزه نلري بلکي انسان د هغه لپاره خپل اقتصادي تمایل ترپښو لاندې کوي او له خپلو مادي امتیازاتو نه لاس اخلي. که یو مبارز انسان د عدالت لپاره ملا تړی، د جهاد لار غوره کوي، زندان ته ځي، هجرت ته اړکېږي، له

مأموریت نه محروم کېدل مني، له خپلي شتمنۍ، اجتماعي اعتبار، سوکالي او آرامي نه لاس اخیستو ته چمتو کېږي، له مظلومانو او محرومانو نه د دفاع په لارکي شهادت ته تیارېږي، په هغه وخت کي چي گوري د دار کړۍ ئې په غاړه کي لوېږي، په خپل دریغ ټینگارکوي، نه له مبارزې لاس اخیستو ته چمتو کېږي او نه د دښمن په وړاندي سر ټیټولو ته، ستاسو دا فلسفه د دغه شان کارونو له توجیه نه عاجزه ده. د انسان دا راز اقدامات ستاسو په نظریې د بطلان خط کاږي، که یو انسان د یوه بې وزلي همنوع په لیدوسره په خپل زړه کي ترحم او عاطفه احساسوي، تحریك کېږي، له هغه سره مرستي ته راوړاندي کېږي، د هغه لاس نیوی کوي، د مظلوم په څنگ کي ودرېږي، له خپل اولاد سره مینه کوي، د دوی لپاره خولې تویوي، خطر قبلوي، که مور د خپل اولاد په نسبت زړه سوي لري، د ده د روزني او ساتني په کار کي بې خوبی گالي، هر زحمت په ورین تندي زغمي، د هر خطر مقابلې ته چمتو کېږي، که یو کس د شهرت لپاره د مرگ تر پولي مخکي درومي، په اسرارو د پوهېدو لپاره سختی ستونزي گالي، ... دې ته ورته د بې شمېره نورو اقداماتو له توجیه نه ستاسو فلسفه کاملاً ناتوانه او عاجزه ده.

همدا راز ستاسو دا ادعا د منلو نده چي انسان خپل افکار او عقاید له محیط نه اخلي، که داسي وی، نو هغو کسانو به حتماً ورته عقاید او افکار درلودل چي په ورته محیط کي ژوند کوي، باید د یوې کورنۍ د غړو ترمنځ هیڅ فکری اختلاف نه وی. د یوې ټولني د ټولو غړو افکار باید یوه بل ته ورته وی. باید د جوزیف استالین، د کمونستانو د ستر مشر او د ده د لور ترمنځ هومره ژور اختلافات نه وی پیدا شوي چي له روسیې وتښتی او امریکا، د روسیې ستر دښمن ته پناه یوسی او هلته په یوه مطبوعاتی کنفرانس کي خپل پلار متهم کړي او هغه ته د قاتل او جاني خطاب وکړي؟!

موږ عملاً گورو چي د تولید وسایل نه فقط د انسان د افکارو او عقایدو زیربنا نده، بلکي په خپله د انسان د افکارو زیږنده ده، دا انسان دی چي د تولید

وسايل جوړوي، په هغوی کي تبديلي راولي، وده ورکوي، تر مخکي حالت نه غوره والی ورکوي، نن د يوه کس کار تر سره کولی شي، سبا ئې داسي جوړ کړی چي د دووکسانو کار وکړي او بله ورځ د څلورو، لسو او شلو... انسان ابتکار لري، پټ اسرار کشفوي، نوي نوي وسايل اختراع کوي، د انسان همدا استعداد د توليد د وسايلو او د ټولني د اقتصادي وضعي د بڼيرازه کېدو اصلي عامل دی، په انسان کي د "ابتکار" او "اختراع" استعداد ته نه يوازې دا چي ستاسو ناکاره فلسفی اعتناء نده کړې بلکه هغه ئې نفی کړې.

په دې کي شك نشته چي انسان له خپل محيط نه متأثره کېږي، په عقيدې، فکر، اخلاق، دود دستور او اجتماعي نظام ئې محيط اثر کوي، خو دې خبري ته هومره عموميت ورکول چي له انسان نه د يوه مجبور او محکوم توکي څېره انځور کړي، داسي چي خپل هر څه له محيط نه اخلي، جهت ئې محيط ټاکي، افکار او اخلاق ئې د محيط زيږنده ده، نه "ابتکار" لري، نه "اختراع" کولی شي او نه د محيط د غوښتنو خلاف قدم اوچتولی شي، دا غلطه انگيرنه ده او د انسان د عملي ژوند له واقعيتونو سره ټکر کوي. که داسي وی نو ټولو انساني ټولنو به يو شانته اجتماعي نظام درلود، ټولو به يو شانته وده کوله، د توليد وسايل به ئې ورته وو او اجتماعي نظامونه به ئې د يوه بل شبيه . ستاسو فلسفی تحليل دې سؤال ته له قانع کوونکي ځواب نه عاجز دی چي ولې د دې او هغي ټولني تر منځ د توليد د وسايلو مستوی فرق کوي، دا وروسته پاتې دی او هغه مخکي تلی او ولې د دې ټولني اجتماعي نظام له هغي بلي نه فرق لري؟! د انسان له "ابتکار" نه پرته بل کوم عنصر دی چي دا "تفاوت" توجيه کړی شي؟! مخصوصاً چي تاسو په "تاريخيجبر" باور لري او هغه داسي ځواکمن بهير گڼي چي هيڅوك د هغه مخي ته نشي ودربدلی او هيڅوك دا حتمي بهير نشي بدلولی.

د کمونستانو په "تاريخي دورو" او "تاريخي جبر" لاندې اعتراضات لرو:

- دوی په تاريخي پېښو کي يوازې د توليد د وسايلو اغيزه څېړلی او هغه

ئې یوازنی مؤثر عامل گڼلی، ټول نور عوامل ئې له نظره غورځولي. څوك چي په تاریخي پېښو کي د بېل، لور، ترکتور او ماشین اغیزی ته گوته نیسي خو د انسان ابتکار، د مټو زور، د قلم، توری او ژبی تأثیر له پامه غورځوي، لویه مغالطه کوي، ما ته ووایاست چي د تاریخ په جوړولو کي د لور زیاته ونډه ده که د توری، بېل زیات تأثیر لري که نیزه، ترکتور زیات مؤثر دی که ټانك؟!

• کمونستي انقلاب د دنیا په هیڅ گوټ کي د هغي فلسفی مطابق بري ته ندی رسېدلی چي کمونیزم ئې وړاندي کوي، په هیڅ هېواد کي داسي ندي شوي چي د بورژوازی مرحله خپل پای ته رسېدلې وي او ورپسې کمونستي انقلاب راغلی وی، د دې فلسفی مطابق باید لومړی په انگلستان او امریکا کي کمونستي انقلاب ترسره شوی وی، د مارکس انتظار همدا وو او د ده د تاریخي فلسفی تقاضا همدا وه، خو پدې هېوادونو کي لا تراوسه هماغه د بورژوازی مرحله پای ته ونه رسېده او د کمونیزممرحلې ته ئې ارتقا ونکړه، کمونستي انقلاب، د مارکس د فلسفی خلاف، لومړی په روسیی کي ترسره شو، حال دا چي روسیه د پانگه وال نظام په لومړی پړاو کي وه، نور هېوادونه چي د روسیی د توری، توپ او ټانك په ذریعه د کمونیزم په کومي کي پرېوتل اکثراً ئې فیوډالي مرحله هم نه وه تکمیل کړې، چین د کمونستي انقلاب لیار پدې خاطر غوره نکړه چي د تولید په وسایلو کي ئې انقلاب راغلی وو او همدغو وسایلو د کمونستي انقلاب غوښتنه کوله!! برعکس د روسیی نظامي مرستو دا انقلاب بري ته ورساوو!! دا څنگه د اروپائی هېوادونو په ځای چي اکثراً د بورژوازی په پړاو کي وو، کمونستي انقلابونه په افریقایي او آسیایي هېوادونو کې، چي ټول ئې په فیوډالي مرحلې کي وو، ترسره کېږي، دا انقلابونه د کارگرانو په لاس نه؛ بلکي د فوځي افسرانو په لاس او د عسکري کودتاگانو په ذریعه پلي کېږي!! موږ نه پوهېږو چي کمونستان د عراق، یمن، سودان، مصر، سوریی، ویتنام، کامبوج، ایتوپیا، اریتریا او د شرقي اروپا هېوادونو هغه تحولات څنگه توجیه کوي چي د کمونیزم په گټه ترسره شول. پدې هېوادونو کي خو د لور او څټك په ځای د توپ

او ټانك په ذريعه او د كارګرانو او بزګرانو په ځای د فوځي افسرانو په لاس د زړو حكامو ځای نويو حكامو ونيو، نه د توليد وسايل بدل شوي او نه په اقتصادي نظام كي تبديلي راغلې.

• د فردي او ټولنيز ملكيت په اړه موږ هغوی ته ويل: ظلم په هر صورت كي ظلم دی، كه دا د "فرد" له لوري د "ټولني" په حقوقو وي او كه د "ټولني" له لوري د "فرد" په حقوقو. كه دا ظلم وي چي د "فردي ملكيت" لپاره "اجتماعي ملكيت" صدمه وګوري؛ نو دا هم ظلم دی چي د اجتماعي ملكيت تر نامه لاندې "فردي ملكيت" تر پښو لاندې شي. دا له عدالت او انصاف نه لري كار دی چي انسان د خپل كار هغه ثمره تر لاسه نكړی شي چي د ده د خولو او تنآكو نتيجه ده او پدې كي هغه څوك ورسره برابر شريك كړی شي چي نه ئې خولې توی كړې او نه ئې لاس تنآكي شوی. كه دا حالت په ده تحميل شي د كار او زيار انګيزه له لاسه وركوي، د كاركولو شوق او ذوق ئی‌صدمه ګوري، د خولې تويول او د لاس پښو تنآكي كول ورته بيهوده بريښی. د فردي ملكيت نفی خطرناك عواقب لري، اجتماعي ملكيت په داسي استبدادي نظام منتج كېږي چي د ټولني هرڅه د واكمنو په لاس كي وركوي، د دې په ځای چي "فردي ملكيت" تحريموو ولې هغه راكړه وركړه او اقتصادي چال چلند نه تحريموو چي د ټولني حقوقو ته صدمه رسوي، د بډای لاس آزاد پرېږدي چي نيستمن استثمار كړي، د ده له مجبوريتونو نه غلطه استفاده وكړي، د بې وزلو د خولو او تنآكو حاصل د ده په جيب كي پرېوزی، شتمن مزيد شتمن كړي او نيستمن لاپسي نيستمن، سرمايه د محدودو كسانو ترمنځ لاس په لاس شي، له هري لاري نه د شتمني ترلاسه كول جائز ګڼي، ولې سود، احتكار، انحصار او استثمار نه تحريموو؟

اسلام فردي ملكيت جائز ګڼي خو له څو شرطونو سره:

• بايد له جائزی او قانوني لاري ترلاسه شوی وي. نه د بل فرد حق په كي ترپښو لاندې شوی وي او نه د ټولني.

- له دې ملکیت نه یوازې په جائزو لاروکي استفاده کولی شي.

- د ده په شتمني کي د ټولني د محرومانو ثابت او معلوم حق دی، دا حق باید ورکړ شي. دولت مکلف دی له بډای نه دا ثابت حق ترلاسه کړي او بې وزلو محرومانو ته ئې ورکړي . دا ثابت حق د اجتماعي مصلحت په بنا زیاتېدی شي او دولت کولی شي د ټولني د عام مصلحت لپاره له بډایانو نه هومره وغواړي چي ضرورت رفع شي.

- شتمني باید د محدودو اغنیاوو تر منځ لاس په لاس نشي او داسي تراکم و نکړي چي ټولني ته ګواښ متوجه کړي، د شتمنیو تراکم خطرناك عواقب لري.

- اسلام د همدې لپاره د زکات، عشر، خمس، میراث، مصالح مرسله او سد ذرایع قواعد وضع کړي او سود، احتکار، انحصار، استثمار او د نیستمن له مجبوریتونو نه ناروا استفاده ئې تحریم کړې.

- موږ به کمونستانو ته ویل: ستاسو دا ادعا چي په کمونستي ټولنیکي د "دولت" ضرورت په مدا رمدار منتفی کېږي او بې دولته ټولنه رامنځته کېږي، یوه واهی او بې بنیاده ادعا ده، د عملي واقعیتونو خلاف، ستاسو په کمونستي ټولني کي نه د دولت ضرورت منتفی شو، نه له منځه ولاړ او نه تضعیف شو، برعکس هومره ځواکمن شو چي د انسان په اوږده تاریخ کي ئې مثال نشو موندلی، پدې نظام کي چي فوځ، پولیس، استخبارات او امنیتی ځواکونو او ځواکمنو حزبی حلقو ته کوم ضرورت دی په نورو نظامونو کي ئې مثال نه ګورو، تجربی ثابته کړه چي کمونستي نظام د ځواکمن دولت نه پرته دوام نشي کولی که دولت ضعیف شو او په ټولني ئې تسلط کمزوری شو د نظام ماڼۍ نسکورېږي او د کمونیزم ټغر ټولېږي.

- کمونستانو به د اسلام په هکله ویل: که اسلام د طبقاتی نظام حامي نه وی ولې ئې مریبتوب تائید کړ، ولې ئې د مریی ساتل او خرڅول جایز وګڼل؟

موږ د دوی په ځواب کي ویل: دا اسلام وو چي د بشری تاریخ په اوږدو کي ئې د لومړی ځل لپاره د مریی د آزادولو غږ اوچت کړ، له اسلام نه مخکي هیڅ مسلك د انسانانو د برابری او د مریی د آزادي خبره نده کړې، اسلام اعلان وکړ چي لدې نه وروسته هیڅوك آزاد انسان نشي مریی کولی. لا څوکاله نه وو تېر شوي چي د اسلام تر واکمنی لاندې ټولو سیمو کي د غلامی سلسله ختمه شوه او مرییتوب پای ته ورسېدو. دا په داسي حال کي چي په اروپا، امریکا او ټولو غیر اسلامي هېوادونو کي د غلامی بازار گرم وو او هیچا د انسانانو د برابری شعار نشو منلی. اما دا چي اسلام ولې له بري نه وروسته او په ټول حجاز له تسلط نه بعد غلامي تحریم نکړه او د ټولو غلامانو د آزادولو اعلان ئې ونکړ، ځواب ئې باید له یوې خوا د هغه وخت په اجتماعي ظروفو او شرایطو کي ولټوو او له بلې خوا د اجتماعي ستونزو په حلولو کي د اسلام په خاصي کړنلاري کې. اسلام د ځینو خاصو اجتماعي ستونزو د حل کولو لپاره دا کړنلاره خپله کړې چي ورو ورو د هغوی جرړی باسی، تدریجی بدلون غوره گڼي، لومړی د داسي تبدیلي لپاره ذهني شرایط برابروي، مقدماتې کارونه سر ته رسوي، ریښی یوه په بل پسې قطع کوي او په پای کي د دې اجتماعي ستونزي کرغېړن بوټی له بیخه باسی، د شراب او قمار په هکله اسلام همدا اسلوب غوره کړ، په تدریج سره ئې د دې خبیثه بوټو جرړی وایستلې، د مرییتوب په اړه ئې هم همدا طریقه اختیار کړه، لومړی ئې وویل: ټول انسانان د یوه بل ورونه او د یوه خدای بندگان دي او له یوه مور پلار نه پیدا شوي. بیا ئې وویل: د مریی آزادول د گناهونو د جبران وسیله ده. بیا ئې وویل: هیڅ "حر" او آزاد انسان نشي مریی کېدی، هیڅوك دا حق نلري چي د "حر" او آزاد انسان په غاړه کي د مرییتوب کړی واچوي. بیائی وویل: هر غلام دا حق لري چي له خپل مالك سره "مکاتبه" وکړي، یعنی خپله آزادي په بیه واخلي، له غلامی نه آزاد شي او په مقابل کي ئې مالك ته څه ورکړي. او په پای کي ئې وویل: د دولت د مصرفی بودجی یو مورد د غلامانو اخیستل او آزادول دي.

د غلامانو د آزادولو او د غلامی د تدریجی ختمولو دا طریقه د یته ورته ده

چي کوم دولت د فيوډالي نظام د ختمولو او د ځمکو د عادلانه ويش په اړه دا فيصله وکړي چي د زياتو ځمکو له خاوندانو نه ځمکي په بيه واخلي او په بې ځمکو ئې وويشي او پدې خاطر د ځمکو له مصادرې نه ډډه کوي چي پدې سره کېدی شي په ډېرو هغو کسانو ناروا تېری وشي چي شتمني او ځمکي ئې له جائزو لارو ترلاسه کړې. اسلام نه غواړي په هيچا، تر هيڅ نامه لاندې تېری وشي او جائز حق ئې تر پښو لاندې شي.

امريکا تقريباً زر کاله وروسته د غلامۍ د ختمولو فيصله وکړه، د امريکا د هغه وخت جمهور رئيس ابرهام لينکلن د يوه فوق العاده فرمان په ترڅ کي غلامي لغو او د غلامانو آزادي ئې اعلان کړه، که څه هم پدې سره د امريکا ټول غلامان آزاد شول، خو پدې خاطر چي د دې اعلان لپاره مقدماتې کار نه وو شوی او د غلامانو ذهني روزنه نه وه شوې، اکثر غلامان پس له لنډي مودې آزاد ژوند نه بېرته خپلو بادارانو ته راوګرځېدل، غوښتل ئې د سابق په څېر په غلامۍ کي ژوند وکړي، نه د آزاد ژوند په خوند پوهېدل او نه ئې په ځان کي د آزاد ژوند توان او کفايت ليدلو، په ظاهر کي غلامي ختمه شوه خو په حقيقت کي تر کلونو کلونو، په بېلا بېلو بڼوکي په خپل حال پاتې وه.

کمونستانو به په اسلام دا اعتراض کاوو چي ولې ئې نارينه ته اجازه ورکړې چي څلور ښځي په نکاح کولی شي، دا څرګنده بې عدالتي ده او د ښځي په هکله شديد تبعيض، د اسلام پيغمبر ولې "نه" ښځي په نکاح کړي؟ اسلام ولې د طلاق اختيار نارينه ته ورکړی؟ اسلام ولې په ميراث کي ښځي ته يوه برخه او نارينه ته دوه برخي منلې؟ اسلام ولې د دوو ښځو شهادت له يوه نارينه سره برابر ګڼلی؟

موږ هغوی ته ويل:

• اسلام د يوې ستري اجتماعي ستونزي د حلولو لپاره د څلورو ښځو نکاح کول جائز کړې، که تاسو قرآن ته رجوع وکړي وبه ګوری چي قرآن په هغه ځای کي دا جواز ورکړی چي د يتيمانو او کونډو په هکله بحث کوي او وايي:

وَ ءَاتُوا الْيَتَمَى أَمْوَلَهُمْ وَ لا تَتَبَدَّلُوا الخَبِيث بالطيِّبِ وَ لاتاكلُوا أَمْوَلَهُمْ إِلى أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كانَ حُوباً كَبِيراً* وَ إِنْ خِفتُمْ أَلا تُقْسطوا فى الْيَتَمَى فَانكحُوا مَا طاب لَكُم مِّنَ النِّساءِ مَثْنى وَ ثُلَث وَ رُبَعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَت أَيْمَنُكُمْ ذَلِك أَدْنى أَلا تَعُولُوا*

النساء : ٢ــ ٣

او يتيمانو ته د دوی مالونه وسپارئ، ناولی په غوره مه بدلوئ، د دوی مالونه د خپل مال په لوري مه خورئ، دا ستره گناه ده، كه ووېرېدئ چي په يتيمانو كي عدالت نشي كولی نو له دغو ښځو څخه چي ځوك مو خوښي وي، دوه، درې او څلور په نكاح كړئ ، خو كه ووېرېدئ چي عدالت نشئ كولی بيا يوه ده او هغه چي ستاسو په واك كي دي، دا دې ته نږدې ده چي تېری ونكړئ .

يعنی له يوې نه زياتي ښځي كول هم د عدالت لپاره او په يوې اكتفا هم د عدالت لپاره، كه ومولیدل چي د يتيمانو له معضلې سره مخامخ ياست او د همدغو يتيمانو مصلحت دا غوښتنه كوي چي د دوی د ښی روزني او پالني لپاره د دوی كونډې ميندي په نكاح كړی شي نو دا كار كولی شي، پدې كي نه يوازې څه حرج نشته بلكي دا د ستايني وړ كار دی، باهمته كسان به دې كار ته ملا تړي، په يتيمانو زړه سوند او بارحمه انسانان به دا مسئوليت په غاړه اخلي.

كه په يوې ټولني كي د خاصو عواملو په وجه د ښځو شمېر تر نارينه وو زيات شي، دا ستونزه به څنگه حل كوو؟ د دغو ښځو كفالت به ځوك په غاړه اخلي؟ مخصوصاً كه دوی كونډې وي او يتيمان ورته پاتې وي؟! آيا د دې اجتماعي ستونزي د حل بله داسي چاره په نظر راځي چي هم په يوې ښځي اكتفا وشي او هم د دغو ښځو انساني اړتياوي له معقولي او قانوني لاري مرفوع شي؟!

په اكثرو ټولنو كي د ښځو شمېر تر نارينه وو زيات دی، د دې وجه يا دا ده

چي د کورنيو په غيرې کي د پيدا شوو لونړو شمېر تر زامنو زيات وي او يا دا چي په سترو سترو جگړو کي اکثراً نارينه مری او عادتاً ښځي له مرگ ژوبلي نه خوندي پاتې کېږي، داسي جگړي په هر هېواد تپل شوې او تل ئې د تکرار وېره شته، که کومه ټولنه لداسي ستونزي سره مخامخ شي د اسلام لدغه علاج نه پرته څنگه کولی شو دا ستونزه حل کړو؟!

دا خبره بايد په پام کي ولرو چي "نکاح" د ښځي او نارينه ترمنځ د هغي موافقې نوم دی چي د گډ ژوند په اړه ئې په خپله خوښه کوي. که ښځه په خپله خوښه، لداسي مېړه سره په گډ ژوند راضی کېږي چي تر يوې زياتي ښځي لري، هيڅوك پدې کار د اعتراض حق نلري او دې ته د تبعيض نوم نشي ورکولی. اعتراض په هغه صورت کي وارد گڼل کېږي چي ښځه د خپلي خوښي خلاف نکاح ته اړه کړی شي.

نه پوهيږو هغه کسان څنگه ځانته د دې حق ورکوي چي د اسلام پدې اصل اعتراض وکړي، پداسي حال کي چي د يوې قانوني ښځي تر څنگ د گڼ شمېر غيرقانوني جنسي ارتباطاتو په درلودو اعتراض نلري!! کمونستان خو د "کورنۍ جوړېدل" د "فردي ملکيت" په څېر د غير کمونستي ټولني نښه گڼي او پدې باور دي چي پدې برخي کي هم بايد فردي ملکيت له منځه ولاړ شي، بايد کورنۍ منحل او آزاد جنسي تعلقات رايج شي اولاد د کورنۍ "مال" نه بلکي د ټولني "مال" وگڼلی شي، دولت د دوی روزنه په غاړه واخلي، د کورنۍ د غيږ پر ځای بايد په وړکتون کي وروزل شي، په کورنۍ کي د دوی روزنه پدوی کي د "فردي ملکيت" غلط افکار راولاړوي!! خو راشئ وگورو چي د غير قانوني او آزادو جنسي تعلقاتو نتائج څه وو او نن "علم" پدې هکله څه وايي او د کومو خطرناکو اجتماعي ستونزو او نا علاجه ناروغيو منشأ ئې گڼي!! د " ايډز" په شان ناعلاجه ناروغي، د گڼ شمېر نورو جسمي او رواني ناروغيو په شمول، د همدې فاجعی نتائج گڼي او وايي: اکثر ستر ستر جانيان هغه دي چي د مور په غيږ کي ندي روزل

شوي، د پلار د ترحم او ميني لاس ئې په سر ندی تېر شوی، داسي څوك ئې ندی موندلی چي صادقانه ترحم، عاطفه، زړه سوي او رښتيني مينه ئې له هغه زده کړې وی.

د اسلام له نظره کورنۍ د ټولني د لويي ماڼۍ لومړنۍ خښته ده که کورنۍ ورانه شوه ټولنه ورانېږي.

اما دا چي پيغمبر(ص) ته ولې د "نه" ښځو د نکاح اجازه ورکړی شوې، د دې دليل څه دی او دا کار په کومي زمانې کي او د پيغمبر عليه السلام د مبارك ژوند په کوم پړاو کي تر سره شوی؟

ټولو ته جوته ده چي رسول الله (ص) په پنځه ويشت کلنۍ کي واده وکړ، "خديجه رضي الله عنها د ده لومړۍ بي بي څلويښت کلنه وه، د هغې تر وفات پوري ئې بله ښځه نده کړې، تر پنځوس کلنۍ پوري ئې يوازې يوه ښځه درلوده، د خديجی رضي الله عنها له وفات نه وروسته ئې سوده رضي الله عنها چي کونډه وه، په نکاح کړه، سوده له لومړيو مسلمانانو څخه وه، له خپل مخکني ميړه سره ئې يو ځای حبشي ته هجرت وکړ او د هجرت سختی شپې او کړاوونه ئې وګالل، نه ئې مال درلود او نه جمال او پيغلتوب، امتياز ئې قوي ايمان او د ايمان په لاري کي قرباني وه، پيغمبر عليه السلام صرف يوه ښځه په پيغلتوب کې کړې. نوری بي بيانی ئې کونډې وې، هره يوه ئې د يوه لوی اجتماعي مصلحت لپاره په نکاح کړې، شايد د حفصه رضي الله عنها د نکاح څرنګوالی د پاتې ودونو د انګيزو لپاره ښه مثال وي:

حفصه رضي الله عنها د عمر رضي الله عنه لور وه، مخکنی ميړه ئې د بدر په جګړي کي برخه اخيستی وه، هغه وفات شو، عمر رضي الله عنه، ابوبکر او حضرت عثمان رضي الله عنهما ته ورغی او له هغوی نه ئې وغوښتل چي حفصه په نکاح کړي، خو دوی د خپلو معاذيرو په وجه ډډه وکړه، عمر رضي الله عنه دا مشکل له پيغمبر عليه السلام سره ياد کړ او هغه پدې خاطر له حفصی رضي الله

عنها سره د نکاح اراده وکړه چي له خپل نږدې او مخلص ملګری سره د یوې داسي ستونزي په حل کي مرسته وکړي چي نورو ورته حل نکړی شوه.

همدا راز زینب رضي الله عنها چي میړه ئې د بدر په جګړي کي په شهادت ورسېدو، عمر خوړلې کونډه وه، په نیکو کارونو کي هومره مشهوره وه چي خلکو به د "بی وزلو د مور" په نامه یادوله، پیغمبر علیه السلام هغه پدې خاطر ځانته نکاح کړه چي له یوې خوا ئې د یوه بدرې مجاهد په هکله خپله خواخوږی ښودلې وي او له بلي خوا ئې د یوې داسي نومیالۍ، خیبري او با ایمانه ښځي ستونزه حل کړې وي. دا نیکه بي بي یوازې دوه کاله نور ژوندۍ وه.

همدا راز ام سلمه چي ۲ اولاده ئې درلودل، میړه ئې د احد په جګړي کي زخمي شو، د بلي جګړي په دوران کي د ده زوړ پرهار پری شو او له همدې نه وفات شو، پیغمبر علیه السلام د ده په مړیني هومره خواشینی شو چي اوښکي ئې تویي شوې، د ده له مړیني ۴ میاشتي وروسته ئې ام سلمی ته څوك د خطبی لپاره ورولېږو، هغې خپل عذر داسي وړاندي کړ: زه عمر خوړلې یم، ډېر اولادونه لرم، نه غواړم ستا د اذیت باعث شم. خو پیغمبر علیه السلام غوښتل پدې نکاح سره مسلمانانو ته د خپلو دیني ورڼو په نسبت د وفادارۍ او د کونډو او یتیمانو د پالني او روزني نه هیرېدونکې اسوه وړاندي کړې. ام سلمی ته ئې قناعت ورکړ او دا نکاح ترسره شوه. د پیغمبر علیه السلام ټول ودونه همداسي وو.

په دې ودونو کي یو بل ستر مصلحت هم مضمر وو او هغه دا چي د پیغمبر علیه السلام د بي بیانو له لاري د دین یوه لویه برخه مسلمانانو ته رسېدلې، دوی د نورو ښځو لپاره د ښوونکو حیثیت درلود، نورو ښځو به لدوی نه دین زده کاوو، که تاسو د روایاتو کتابونه وڅېړي په څرګنده به وګوری چي د دې کتابونو په هر مخ کي له همدې بیبیانو نه یو په بل پسې روایتونه ستاسو مخي ته راځي.

- د کمونستانو د دې اعتراض په هکله چي اسلام ولې د طلاق حق نارینه ته ورکړی، زموږ ځواب دا وو: د طلاق د لاندې ممکنوڅلورو صورتونو څخه اسلام

یو غوره کړی:

الف: ښځه او میړه په ګډه د طلاق فیصله وکړي.

ب: اختلاف محکمې ته وړاندي شي او محکمه پدې هکله وروستۍ فیصله وکړي.

ج: د طلاق حق ښځې ته ورکړی شي.

د: د طلاق پرېکړه د میړه په لاس کي وي.

مخکي لدې چي وګورو اسلام ولې څلورم صورت غوره کړی باید څو خبري په پام کي ولرو:

- اسلام له طلاق نه کرکه لري، د مجبوریت په خاطر جواز ورکوي، خو هغه تر ټولو کرکجن حلال کار ګڼي.
- په اسلام کي نارینه له یوې خوا پدې مکلف شوی چي د کورنۍ ټول لازم ورځني مصارف په غاړه واخلي، هغه به د کورنۍ د ټولو مصارفو متکفل وي. له بلي خوا پدې مکلف شوی چي د نکاح په ورځ به هومره مهر په غاړه اخلي چي ښځه وربانديي راضی شي، دا "مهر" د ښځې حق دی او د دې د راتلونکې لپاره یو مهم تضمین. "ښځه" کولی شي له "میړه" نه هومره مهر ترلاسه کړی چي د دې راتلونکې تضمین کړې او د وخت ناوخت، بې ځایه او بې موجبه طلاق مخه ونیسي، میړه ونشي کولی چي له یوې خوند واخلي، پس له لنډې مودې هغې ته طلاق ورکړي او د هوس په حکم بله په نکاح کړي، طلاق نباید په یوې ملعبې بدل شي، د نکاح په ورځ باید داسي تدابیر ونیول شي چي دا مقدسه رابطه دوام وکړي، اسلام د همدې لپاره د مهر حق د ښځې د مستقبل لپاره د یوه تضمین په حیث وضع کړی.

اسلام دوه دلیله د دې لپاره وړاندي کړي چي نارینه به د کورنۍ قیم وي او د طلاق پرېکړه به د ده له لوري کېږي:

الف: "مهر" ورکوي او د کورنۍ مصارف ئې په غاړه دي.

ب: د قیمومیت لپاره چې کومو مواصفاتو ته اړتیا ده، په نارینه کې دا مواصفات تر ښځو زیات دي. د ښځې طبیعي وظایف دا ایجابوي چې قوي عاطفه ولري. قوي عاطفه اکثراً د انسان "تعقل" تر اغیزې لاندې نیسي، ښځه د همدې "قوي عاطفې" په حکم د اولاد د روزنې تولې ستونزې په ورین تندي قبلوي، بې خوبۍ ګالي، خپل ژوند او صحت په خطر کې اچوي، د اولاد د هرې غلطۍ په وړاندې صبر کوي او حتی د پردیو په مقابل کې د دوی له هرې غلطۍ نه دفاع کوي، د "قیادت" او "قضاوت" لپاره د "قوي عاطفې" په ځای داسې "تعقل" ته اړتیا ده چې د عاطفې تر اغیزې لاندې رانشي. د نارینه روحي جوړښت داسې دی چې د "عقل" او "عاطفې" ترمنځ ئې تعادل او توازن شته او د "عاطفې" تله ئې د ښځو په شان تر "تعقل" درنه نده.

• پداسې حال کې چې اسلامي شریعت د طلاق حق نارینه ته سپارلی، خوله دې حق نه د ښځې د ځورولو او د هغې په حقوقو د تیري په لاره کې ناروا استفاده نشي کولی، که خبره دې حد ته ورسېږده ښځه حق لري "محکمې" ته مراجعه وکړي، چې محکمه به یا د دې حقوق احیاء کوي او یا به دا رابطه فسخ کوي.

• همدا راز په محکمې کې د شهادت لپاره د یوه نارینه په څنګ کې د دوو ښځو حضور، پدې خاطر ضروري ګڼل شوی چې که یوه په شهادت ورکولو کې اشتباه وکړي او څه ترې هېر شي بله ئې ورپه یاد کړي. لکه چې ګورې د دې حکم منشأ د ښځو په هکله د تبعیض او توپیر اعمال نه، بلکې د عدالت په هکله جدي احتیاط دي، وجه ئې هغه فطری تفاوت دی چې د ښځو او نارینه وو ترمنځ د "شهادت ورکولو" په ارتباط شته، احیاناً د ښځې قوي عاطفه د دې په "حافظې" هم اغیزه کوي او د هغه چا په اړه ډېر داسې شیان ترې هیروي چې د زړه سواند وړ ئې ګڼي، دا د زړه سواند طبیعت دی چې په لومړی سر کې د "غلطۍ" لپاره "توجیهات" کوي او ورو ورو د غلطۍ د هیرولو باعث شي.

• د میراث د ویش د څرنګوالي په هکله که لږ ځیر شو نو په ډاګه به وګورو چې اسلام ښځو ته ډېر امتیازات ورکړي، په ډېرو مواردو کې ئې ښځو ته تر نارینه وو زیات حقوق ورکړي، لاندې څو مواردو ته ستاسو پام را اړوم:

ـ ښځه پداسي حال کي له خپلوانو او له خپل میړه نه "میراث" ترلاسه کوي چي هیڅ اقتصادي مکلفیت نلري، له واده نه مخکي ئې پلار د دې متکفل وي او له واده نه وروسته میړه، کور، کالي او ډوډی ئې د "متکفل" له خوا تأمین کېږي.

ـ له میړه نه مهر ترلاسه کوي، مهر په حقیقت کي یو فوق العاده امیتاز دی چي د ښځي د مستقبل د تضمین لپاره منل شوی.

ـ ښځه کولی شي خپله هغه "سرمایه" چي د "مهر" یا "میراث" له لاري او یا د کار کولو په نتیجه کي ئې ترلاسه کوي، له خپلي خوښي سره سم، په "کار" واچوي او عواید ولري، لدې شتمنیو او عوایدو سره سره، هغه اقتصادي مکلفیت نلري.

ـ ښځه د "نفیر عام" له حالت نه پرته سنګر ته په تلو مکلف نده، مګر دا چي په خپله وغواړي.

ـ ښځه جومات ته په تلو هم مکلف نده، خو که په خپله وغواړي چي لمونځونه په جمع او په جومات کي وکړي څوك ئې مخنیوی نشي کولی.

دا ځیني هغه مسائل وو چي زموږ او کمونستانو ترمنځ به په هري وړې او لویي غونډې کي مناقشه کېدل. که څه هم کمونستان د فرهنګی موادو له ناحیې په موږ برلاسی وو، دوی د مجاني ویش لپاره کافی کتابونه درلودل، د روسیی او چین سفارتونو لدوی سره بې دریغه مرستي کولې، د ایراني "حزب توده" په لاس لیکل شوي او ترجمه شوي ډېر کتابونه ئې په واك کي وو، هر چاته ئې ورکول، خو موږ لدې ناحیې ډېر مشکلات درلودل، نه مو داسي کتابونه موندل چي پدغو مناقشاتو کي زموږ مرسته وکړي، د کمونستانو سؤالونه ځواب کړي، په اسلام د کمونستانو اعتراضاتو ته ځواب ووایي، د مدرسو په کتابونو کي دا

مسائل نه وو څېړل شوي، نه په قدوری او کنز کي دا مسائل څېړل شوي وو او نه په هغه یوناني فلسفی، حکمت او منطق کي چي په مدرسو کي لوستل کېدل، د مدرسی ملا نه لدغو مسائلو نه واقف وو او نه ئې داسي ځواب ویلی شو چي د شلمي پیړۍ په فضاء کي روزل شوي ځوانان قانع کړي، موږ دې ته اړ وو چي په خپله د کمونستانو کتابونه ولولو، د ضعف نقاط ئې پیدا کړو، د دوی مقابلې ته ځان چمتو کړو او د دوی سؤالونو ته ځوابونه تیار کړو.

ما د "شعور او ماده" تر نامه لاندې یوه داسي رساله ولیکله چي له کمونستانو سره د هغه وخت مطرح سؤالونه پکي څېړل شوي وو، خو د دې رسالې د تکثیر او توزیع له کړاو سره مخامخ وو، نه مو د چاپ امکانات درلودل او نه د مجاني توزیع توان. د کتابونو د توزیع په هکله موږ دې ته اړ وو چي ملګرو ته ووایو: دا کتاب پدې شرط د مطالعی لپاره درکوو چي درې نسخی به ترې لیکي، یوه به له ځان سره ساتي او دوه به موږ ته راکوي، چي په نورو ئې ووېشو، زما دغه لومړنی کتاب چي په شل کلنۍ کي مي لیکلی وو، په ۱۳۵۵ کال په پشاور کي د حزب اسلامي د ارشاد او فرهنګ ریاست چاپ او خور کړ.

الحمدلله له کمونستانو سره په خپلو مناقشاتو کي تل برلاسی وو او همدا برلاسی پدې منتج شوه چي د بااستعداده، باشخصیته او هدفمندو ځوانانو مطلق اکثریت له موږ سره یوځای شي. که تاسو د پوهنتون د هغه وخت یوه مقطع راواخلئ او ورته ځیر شئ وبه ګورئ چي په هر ټولګی کي د لومړۍ درجی بااخلاقه او باشخصیته زده کوونکي زموږ ملګری وو او بې سویې، بد اخلاق او بې شخصیته افراد کمونستانو ته پاتې شوي وو، کمونستان اکثراً هغه کسان وو چي د خپل ټولګی په ورځنیو درسونو کي هم ترټولو وروسته وو او په ډېر تکلیف به کامیابېدل.

د قرآن بې حرمتی

د مناقشاتو دغه بهیر کمونستان وهڅول چي کوم جدي عکس العمل وښيي، شاید د عکس العمل په ډېرو صورتونو ئې غور کړی وي، یو لدغو صورتونو نه هغه وو چي په پوهنتون کي ترسره شو، خو عواقب ئې د دوی د زعم او گمان خلاف. د دوی یو شقی او بدبخته انسان، د شپې له خوا د لیلیی مسجد ته ننوتی، د قرآن مجید پاڼی ئې شکولې او ټوټی ټوټی پاڼی ئې له کړکۍ بهر اچولې، چي ځیني شمال خورې کړې او ځیني د بام په سر په یخ کي نښتي وي.

لومړی کس چي د سحر لمانځه لپاره مسجد ته راغلی وو، صوفی سعید د هرات اوسېدونکی وو، هغه په جومات کي خورې پاڼی غونډې کړې وې، خو له مسجد نه بهر د یخ نیولیو پاڼو په راغونډولو نه وو موفق شوی، ورپسې موږ مسجد ته راغلو او د لمونځ کوونکو شمېر ورو ورو زیات شو، صحنه ډېره دردوونکې وه، ځیني له غم او غصی نه پرېدل، د ځینو اوښکي بهېدې او ځینو غاښونه چیچل، لمونځ په ډېری غمناکي فضاءکي ترسره شو، همالته د قضیی د

ښېږني او مناسب اقدام لپاره خبرو ته کښېناستلو، ټول پدې سلا شول چي د پوهنتون د رياست مخې ته احتجاجی غونډه وکړو او د پوهنتون له اداري نه وغواړو چي حتماً مجرم پيدا او محاکمې ته ئې وسپاری، د ټولو هغو کسانو شمېر تقريباً شپيتو ته رسېدو چي پدې احتجاجی غونډې کي ئې برخه واخيسته، د غونډې وضعيت هم زموږ دوستانو ته حيرانوونکی وو او هم زموږ مخالفينو ته، دوستانو ته لدې لحاظه چي د داسي يوې ستري پېښي او له قرآن نه د دفاع په خاطر څنگه يوازې شپيتو کسانو پدې احتجاجی غونډې کي برخه واخيسته!! او مخالفينو ته لدې لحاظه چي دا د گوتو په شمېر کسان څنگه کولی شي کوم مؤثر کار وکړي!! خو موږ مصمم وو، د دې پروا راسره نه وه چي ملگری مو څومره دی او په مبارزې به مو څه نتائج مرتب کېږي.

دا غونډه زموږ لومړی عملي حرکت وو، پدې سره زموږ د غونډو لړی پيل شوه، هيڅا دا گمان نه کاوو چي دا غونډه به د يوه داسي ځواکمن او خوځنده بهير پيلامه وي چي ټولي ځواکمني سياسي ډلي به له سختی ماتې سره مخامخ کړي، په ټول پوهنتون به مسلط شي، پوهنتون به د همدې حرکت په يوې ډاډمني اډې بدل شي. د نهضت دا حالت د قرآن دا آيت ډېر ښه انځوروي:

كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شطئَهُ فَئَازَرَهُ فَاستَغْلَظ فَاستَوَى عَلى سوقِهِ يُعْجِب الزُّرَّاعَ لِيَغيظ بهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَ عَمِلُوا الصلِحَتِ مِنهُم مَّغْفِرَةً وَ أَجْراً عَظِيمَا* الفتح: ۲۹

لکه داسي کشت چي تيغ ووهي، بيائی پياوړی کړي، نو گڼ شي، بيا په خپلي ساقی ودرېږي، داسي چي بزگران حيران کړي، د دې لپاره چي کافران ورباندي خواشيني کړي.

دا د الله په نامه پيل شوی نهضت همداسي وو، د څو تنکيو ځوانانو په لاس پيل شو، ورو ورو ئې وده وکړه، پياوړی شو، گڼ شو، ځواکمن شو، لمن ئې خوره

شوه، د ټولني ټول هغه کسان ئې ورو ورو په خپلي غيږ کي راغونډ کړل چي د ايمان څه بڅرکي ئې په زړه کي وو، سريع او چټکي ودي ئې هرڅوك حيرانول، حتی هماغه کسان چي دا حرکت ئې پيل کړ، دوی هم گمان نه کاوو چي دومره ژر به د ضعف او ناتوانۍ له هاغه لومړني حالت نه د قوت او غلبی دې پوړي ته ورسيږي، سريع ودي ئې دښمنان هك پك کړل او د دوی غوصه ئې را وپاروله. که ووايو چي زموږ په هېواد کي د اسلامي نهضت د پياوړي تبارز له ورځي نه بيا ترهغي ورځي چي روسي فوځونو زموږ په هېواد تېری وکړ، مقاومت پيل شو، روسان وتلو ته اړ شول او ورپسې روسانو او امريکائيانو پدې خاطر يوه بل ته لاس ورکړ چي په افغانستان کي د مجاهدينو په لاس د يوه اسلامي حکومت د جوړېدو مخنيوی وکړي، دا ټولي پېښي د دې مبارك اسلامي بهير په وړاندي د داخلي او خارجي دښمنانو عکس العمل وو، پدې تحليل کي مو نه يوازې مبالغه نده کړې بلکي يو داسي حقيقت مو څرگند کړی چي ټولو هغو افغانانو ته پوره واضح دی چي د تاريخ د دغه پړاو حوادث او د هغوی لاملونه ئې په دقت سره څېړلی.

د محصلینو اتحادیه

پس له هغه چي په ۱۳۲۹ کي د نادري کورنۍ واکدارانو د محصلینو لومړۍ اتحادیه وځپله، شل کاله وروسته په ۱۳۴۹ کي محصلینو یو ځل بیا د یوې اتحادیې د جوړولو هڅه وکړه، دا ځل د اتحادیې د جوړولو ابتکار د کمونستانو په لاس کي وو. موږ پدې اتحادیې کي د فعالي ونډې اخیستو فیصله وکړه او په هغو انتخاباتو کي مو برخه واخیستله چي د اتحادیې د مؤسسانو مجلس لپاره ترسره کېدل، پدې انتخاباتو کي زموږ ۹ کسان بریالي او د مجلس مؤسسان غړیتوب ئې ترلاسه کړ، زه هم پدې ډلي کي وم، که څه هم د "جوانان مسلمان" د غړو شمېر د "شعله جاوید" او "پرچم" له غړو نه کم وو، یوه څوارلس، بل دوولس او موږ نه غړي مجلس ته لېږلي وو، خو زموږ لپاره دا یو لوی بری وو، موږ تر نورو ډلو ډېر وروسته خپل کار پیل کړی وو، لدې نه مخکي موږ ډېر محدود څرگند فعالیتونه درلودل، نه په پوهنتون کي د لویو غونډو په جوړولو موفق شوي وو او نه په مظاهرو. کمونستان په پوهنتون داسي مسلط وو چي ویلی شو دا ځای په خو

وروستيوكلونو كي د دوی لويه اډه وه، موږ يوازې ځو مياشتي د مخه راڅرگند شوي وو.

د مؤسسانو د مجلس داخلي جريانات

په مجلس مؤسسان كي د "جوانان مسلمان" دغړو مشري ماته سپارل شوې وه، زموږ انتظار دا وو چي استاد عبدالرحيم نيازی به له خپل ټولگی نه مجلس مؤسسان ته انتخاب شي او دی به زموږ د ډلي مشري كوي، خو داسي ونشول، ځينو بې عقله كسانو د شخصي ملاحظاتو او حسادت په وجه ده ته رأی ورنكړه، مجلس ته د ده په راوستلو كي زموږ هلي ځلي بې نتيجی پاتې شوې.

د مجلس لومړی كار دا وو چي ځانته رئيس انتخاب كړي، زموږ هڅه دا وه چي له كمونستانو نه څوك د رئيس په توگه انتخاب نشي، پدې كار كي بريالي شوو، داؤد فراهی د يوه مشهور بډای زوی پدې موفق شو چي اكثريت ترلاسه كړي او د رئيس په توگه انتخاب شي. زموږ غړو ما ته رأی راكړه، كمونستانو او بې طرفانو د فراهی ملاتړ وكړ، موږ عملاً او علناً د فراهی مخالفت وكړ، هدف مو دا وو چي محصلينو ته وښيو: دا دی كمونستان د يوه فيوډال مرسته كوي او غواړي هغه د محصلينو د اتحاديی رئيس شي، حال دا چي د فيوډالانو د مخالفت او د كارگرانو او بزگرانو د حمايت دعوا كوي، دې خبري په هغه وخت كښخاص اهميت درلود.

په مجلس كي د بحث دوهمه موضوع د اساسنامې تدوين وو، مسوده جوړه او د بحث لپاره مجلس ته وړاندي شوه، موږ د اساسنامې په سر كي د "بسم الله الرحمن الرحيم" په ليكلو ټينگار كاوو، كمونستانو د مخالفت لپاره كلكه ملا تړلې وه. مناقشه دوه ورځي طولاني شوه، د كمونستانو د مخالفت گټه دا وه چي د دوی حقيقت ټولو ته څرگند شو، د ټولو خلكو مخصوصاً د كابل د منورينو سترگي د پوهنتون جرياناتو ته اوښتی وې، هر چا به پوښتنه كوله چي د

محصلینو د اتحادیی کار نن کوم ځای ته رسېدلی، د بسم الله په سر تودې او اوږدې مناقشې په بهرکي منعکس کېدې. ډېر خلك ترې خبرېدل، هغه حلقی چي د کمونستانو له ماهیت نه بې خبره او د غفلت په خوب ویده وو، دا پېښي ورته د جدي خطر زنگ وو، بالآخره زموږ شرط ومنل شو خو لدې تعدیل سره چي د "بسم الله" په ځای "د خدای په نوم" الفاظ ولیکل شوو او پدې توگه اساسنامه تصویب شوه.

د اساسنامې مطابق انتخابات

پس له څه مودې، د اتحادیی د فعالولو لپاره د اساسنامې مطابق انتخابات ترسره شول، دا ځل موږ پدې وتوانېدلو چي دوولس کسان شوری ته ولېږو، د شوری په لومړنیو غونډو کي د اتحادیی د رئیس په هکله انتخابات وشول، کمونستانو ذبیح الله عصمتی ته رأی ورکړه، هغه د رئیس په توگه انتخاب شو، د اتحادیی اجرائیه کمیټی ته له هري ډلي دوه دوه کسان معرفي شول، شاکر او حیدرعلي لهیب د شعله جاوید له لوري، خلیل زمر او ډاکتر نجیب د پرچم له خوا، امان الله استوار او خلیل کوهستاني د خلق له خوا، ډاکتر عمر شهید او زه د "جوانان مسلمان" له خوا، د ذبیح الله عصمتی په شمول څلور نور کسان د ننگرهار د پوهنتون، د بې طرفانو او وړو ډلو استازی وو. په اجرائیه کمیټی کي مو د صنفی مسائلو ترڅنگ په ایدیولوژیکي مسائلو د مفصل بحث او مناقشې فرصتونه ترلاسه کول، په بحث کي به د شعله جاوید له خوا شاکر او د پرچم له خوا خلیل زمر برخه اخیسته، ډاکتر نجیب چي وروسته جمهور رئیس شو، د خلیل مرستیال وو. علمي او ایدیولوژیکي سویه ئې هومره نه وه چي په هغو بحثونو کي د پرچمیانو نمایندگی وکړي، د خلقیانو استازی هم په بحثونو کي د برخي اخیستو جوگه نه وو، دغو بحثونو به اکثراً ډېره جدي بڼه غوره کوله، هره وړه خبره به په مناقشې بدله شوه او ورو ورو به بحثونه هغه ځای ته ورسېدل چي ناظرانو به

ځان مداخلې ته اړګڼلو، د دوی د مداخلې په نتیجه کي به مناقشه پای ته رسېده، ډېر ځله داسي شوي چي نجیب به خلیل زمر او لهیب به شاکر له لاسه نیولو او لدوی نه به ئې یا د بحث ختمولو یا له جلسی نه د وتلو غوښتنه کوله.

زه د خپل مهربان رب له پیرزوینو نه سخت ممنون یم چي پدغو مناقشو کي ئې تل ماته بری را په برخه کړي. په ایدیولوژیکي مسائلو مناقشې مي مخکي وخېړلې، دلته د سیاسي بحثونو دوه مناقشې د یادولو وړ ګڼم:

د پښتونستان په هلکه مو مناقشه وه، پرچمیانو د پښتونستان د آزادي خبره وکړه!! ما ورته وویل: د پښتونستان د آزادي خبره که له افغانستان سره د یو ځای کېدو خبره؟ د پښتونستان آزادي د چا د مټو په زور، د افغانانو که د روسانو او هندوانو؟! غلامان غلامان نشي آزادولی، که افغانان پښتونستان آزادوی لومړی باید ځان آزاد کړئ!! شعله یانو زما د خبري ملاتړ وکړ او وئی ویل: نه افغانان پدې موقعیت کي دی او نه د روسانو د مټو په زور د پښتونستان د آزادي خبره معقوله ده.

له ډاکتر نجیب سره مي مناقشه وه، ډېرکسان مو شا او خوا ته ولاړ ول، له شوروي اتحاد سره د افغانستان د نږدیوالي په بدو او خطر ناکو عواقبو مي خبره کوله، نجیب ته مي وویل: ستاسو د سیاستونو پایله فقط دا کېدی شي چي افغانستان د مرکزي آسیا د هېوادونو په څېر د روسانو په منګولو کي پرېوزی!! هغه وویل: څه پروا کوي، دا د افغانانو لپاره غوره ده، د مرکزي آسیا د ولسونو وضعیت تر موږ ډېر ښه دی!!

د محصلینو په اتحادیی کي زموږ برخي اخیستلو، د اسلامي نهضت لپاره په زړه پوري نتائج درلودل، ځوانانو ته د خپلو نظراتو د وړاندي کولو لپاره موږ تر دې نه مؤثر ستیج نشو موندلی، په اعتصاباتو او احتجاجی غونډو کي به موږ او دوی له یوه ستیج نه ویناوي کولې، پدې سره به ځوانانو ته د دې موقع په لاس ورتله چي زموږ او کمونستانو ترمنځ په آسانۍ قضاوت وکولی شي، که زه ادعا

وکړم چې د "جوانان مسلمان" له مبارك بهیر سره د ځوانانو د فوځ فوځ یو ځای‌کېدو لویه وجه په اتحادیې کې زموږ فعاله ونډه وه، مبالغه مې نده کړې. د دې برخې اخیستلو نتائج هلته څرګند شول چې د اتحادیې لپاره یو ځل بیا انتخابات ترسره شول، پدې انتخاباتو کې موږ په دریو کې دوې برخې څوکۍ ترلاسه کړې، له ۵۲ غړو نه ۳۷ د "جوانان مسلمان" متعهدین وو. نورو ډلو په ګډه صرف ۱۹ څوکۍ ترلاسه کړې وې چې پدې کې هم ځینې بې طرفان ول.

د پوهنتون اعتصابات

د کمونستانو د سیاسي مبارزې یوه مهمه برخه دا وه چې د تظاهراتو او اعتصاباتو له لارې له خپلو مخاطبینو سره مخامخ شي، له کارګرانو، مأمورینو او محصلینو سره خواخوږي وښیي، ځان د محرومانو ملګری معرفي کړي او نوي غړي جلب کړي. د ټولنې په نورو پرګنو کې د دې کار لپاره شرایط نه وو برابر، علمي مؤسسات ئې د دې لپاره غوره کړی وو، کله په یوه او کله په بل نامه به ئې ځوانان تظاهراتو او اعتصاباتو ته هڅول، پوهنتون د داسې اعتصاباتو په تود انګړ بدل شوی وو.

په ۱۳۵۰ کې د اتحادیې له خوا عمومي اعتصابات اعلان شول، د استادانو اتحادیه هم لدوی سره یو ځای شوه، د استادانو د اتحادیې واګې کاملاً د کمونستانو په لاس کې وې، زموږ انتظار دا وو چې د پوهنتون مسلمان استادان به پدې اتحادیې کې فعاله برخه واخلي، کم له کمه خپل موجودیت به ثابت کړي او د کمونستانو په لاس کې د دې اتحادیې له پرېوتو به مخنیوی وکړي، د شرعیاتو د پوهنځي له استادانو نه مو وغوښتل چې پدې اتحادیې کې برخه واخلي، خو د دوی هیڅوك دې کار ته تیار نشو. موږ ته دې خبرې خاص اهمیت درلود، دا ځکه چې په ګډو غونډو کې به یوه کس د محصلینو له اتحادیې نه او یوه کس د استادانو له اتحادیې نه په خپل وار وینا کوله، هره ورځ به زموږ یوه، یا دوه

کسانو ته وار رارسېدو، کله ما ته او کله ډاکتر عمر شهید ته، خو د دوی ګڼ شمېر کسانو به د خبرو فرصت ترلاسه کاوو، همدا راز لدې حالت نه ځوانانو دا انتباه اخیستله چي په ټول پوهنتون کي شاید یو داسي استاد نه وي چي د مبارزې په کار کي زموږ ملګرتیا ته تیار وي، نورو به موږ ته د دې خبري پېغور راکاوو چي د شرعیاتو د پوهنځي استادان او محصلین پدې عمومي اعتصاب کي له برخي اخیستو ډډه کوي او هماغه څه کوي چي دولت ئې خوښوي!! یو ځل د محصلینو یوه بهیر د شرعیاتو د پوهنځي هغو ټولګیو ته د ننوتو هڅه وکړه چي زده کوونکي ئې په اعتصاب کي د برخي اخیستو په ځای په خپلو ټولګیو کي د درس لپاره ناست وو، غوښتل ئې هغوی توهین کړي، موږ د دوی مخنیوی وکړ او په ټولګیو کي ناستو محصلینو ته مو وویل چي که په اعتصاب کي برخه نه اخلئ کم له کمه دا کار مه کوئ چي له دولت سره په ملګرتیا متهم شي او د محصلینو د جایزو غوښتنو د مخالفت الزام تاسو ته متوجه شي اوکمونستان ستاسو لدې دریځ نه د اسلام په ضد استفاده وکړي او ووایي: موږ تل ویل چي دین د ارتجاع په خدمت کي وي، دا دی عملي او ژوندی مثال ئی!

که څه هم د شرعیاتو په پوهنځي کي د مخلصو محصلینو شمېر ښه زیات وو او په اسلامي نهضت کي د دوی ونډه ډېره څرګنده وه، خو پدې پوهنځي حاکم ذهنیت همدا وو چي له نظام سره له هر راز تصادم نه باید ځان لري وساتي. د همدې لپاره د استاد عبدالرحیم نیازی او مولوي حبیب الرحمن شهید په څېر زموږ مهم غړي پدې ونتوانېدل چي په انتخاباتو کي رأی ترلاسه کړي او د خپلو ټولګیو د استازو په حیث د اتحادیی شوری ته معرفي شي. شاید یوه کیسه د دې پوهنځي وضعیت تاسو ته ښه انځور کړی شي او هغه دا چي: یوه ورځ مي مشر ورور عبدالرحیم نیازی له خپلو ځینو همصنفیانو سره د داسي مناقشې په حال کي وموند چي ماته د ده خبري او له مخاطبینو سره چلند لږ شانته تند معلوم شو، له مناقشې وروسته مي ګوښه کړ او ورته ومي ویل: ګمان کوم ستا خبري لږ تندي او ترخې وې، لدوی سره حوصله په کار ده، نیازی صاحب راته مخ کړ او وئی ویل:

حکمتيار صاحب! د دغو له لاسه زموږ زړونه داغ داغ دي، دوی نه په خپله څه کوي او نه نور کار ته پرېږدي، ستا او سيف الدين نصرتيار په هکله وايي: دا قطب الدين او شيخ الدين څوك دي چې د دين ټيکه داران ئې له ځانه جوړ کړي، دوی دي خپله انجنيري کوي، د دوی ئې له دين سره څه کار؟!! موږ ورته وايو: که همدا قطب الدين او شيخ الدين نه وی ستا به د ذلت او سپکاوي هماغه وضعيت وو چې لدې نه مخکې دي درلود!!

متأسفانه زموږ د هغه وخت په ديني مدرسو باندي له دولت نه د وېرې خپکۍ پرته وه. د ټولني جوړښت داسي وو چي ديند اران او واکداران بايد له يوه بل سره خواخوږی ولري. واکدارانو به لدوی نه د خپل واك د بقا لپاره استفاده کوله او دوی به د واکدارانو د اقتدار د دوام لپاره دعا کوله او د مخالفينو په ضد به ئې فتوی گاني صادرولې. زه به وروسته پدې هکله څو مثالونه وړاندي کړم خو دلته په دوو مثالونو اکتفاء کوم:

زه په لومړی سمستر کي ناروغ شوم، درسونه را نه پاتې شول، کور ته ستون شوم، يوه ورځ مي اراده وکړه چي د جمعې د لمانځه په وخت کې، د امام صاحب د روضی په مسجد کي خلکو ته وينا وکړم، زما وينا ټولو لمونځ کوونکو په ډېر دقت واورېده، سبا ولسوالۍ ته وغوښتل شوم او له هغه ځايه د دوو پوليسانو په نظارت کي کندز ته ولېږلی شوم، هلته راته وويل شو چي تا خلك بغاوت ته هڅولي او د پاچا په خلاف دي وينا کړې او افغانستان دي دارالحرب گڼلی، وروسته راته معلومه شوه چي د روضی د جومات امام مولوي قمرالدين ولسوالۍ ته همدا راپور ورکړی وو، د ده دا راپور هلته زما لاس ته راغی چي د امام صاحب ولسوالۍ زموږ د مجاهدينو په لاس فتح شوه او د ولسوالۍ ټول اسناد زموږ په لاس کي پرېوتل، پدې اسنادو کي هغه خط هم وو چي همدې مولوي په "شنه قلم" او خپلي امضاء سره زما په خلاف ولسوالۍ ته لېږلی وو.

په يوې رخصتي کي کور ته تلم، پلخمری ته ورسېدم، شپه مي د شهيد

نصرتیار په کورکي وه، دوی او نورو ورونو ټینګار وکړ چي سبا د اختر ورځ ده، دلته د اختر د لمانځه ډېره ستره جمع وي، خطیب د انجنیر محمد شاه تره دی، له هغه سره خبره کوو چي تا ته د خبرو موقع درکړي، ما موافقه وکړه، سبا د لمانځه لپاره وخوځېدو، د پلخمری په ستر چمن کي خلك را غونډ شوي وو، خطیب څو دقیقی خبري وکړي، ما ته ئې بلنه راکړه، خبري مي پیل کړې، د خلکو شمېر ډېر زیات وو، په لومړی صف کي والي له نورو لوړ رتبه مأمورینو سره، د سلیمان لایق پلار چي د قلعه جواد د حضرتانو خلیفه وو او د پلخمری نور مخور مشران ناست وو، ما تقریباً **۴۵** دقیقی خبري وکړي، د خلکو استقبال او په ډېر دقت سره زما خبرو ته د دوی پاملرنه ډېره عجیبه وه، نه پوهېږم وجه ئې زما خبري وې که دا چي یو شل کلن بې ږیري ځوان د منبر په سر ګوري او د معمول خلاف له منبر نه د رژیم په ضد داسي خبري اوري چي مخکي ئې هیڅکله نه وې اورېدلې. سلیمان لایق د پرچم د کمونستي ډلي د مرکزي کمیتی غړی هم له خپل پلار سره لمانځه ته راغلی وو، له لمانځه نه وروسته ئې خپلو ملګرو ته زما د وینا په هلکه ویلي وو: معلومه نده چي دا به څو کاله د حضرتانو په زیر خانو کي روزل شوی وي!! دا خبره ده پداسي حال کي کوله چي پلا رئی د حضرتانو خلیفه وو او په ده ئې د "غلام مجددي" نوم ایښی وو، چي وروسته ده دا نوم په سلیمان لایق بدل کړ.

په هر صورت، د لمانځه وخت را رسېدلی وو، ما خپلي خبري ختمي کړې او په خپل ځای کښېنستم، له لمانځه نه مخکي مولوي لقمان پورته شو او وئی ویل: پری ئې نه ښودو چي څو حدیثه مو ویلی وی او ستاسو زړه مو له ژوند نه تور کړی وی، لدې نه وروسته داسي خلکو ته موقع نه ورکوو!! همدا دوه درې جملي ئې وویلې او له خلکو نه ئې وغوښتل چي د لمانځه لپاره خپل صفوف برابر کړی. لدې خبرو نه د ده مقصد دا وو چي چارواکو ته خپل اخلاص او زما له وینا سره خپل مخالفت څرګند کړي او هغوی پدې پوه کړي چي ما ته د خبرو موقع ده نده ورکړې. له لمانځه نه وروسته ډېرو لمونځ کوونکو مولوي لقمان ته بد او رد وویل او ځینو خو سختی ښکنځلي ورته وکړي. مولوي لقمان د جهاد په وخت کي د سابق په څېر

د رژیم په خدمت کي وو او د موټر په یوه تصادم کي په قتل ورسېدو.

د پوهنتون اعتصابات طولاني شول، دولت د لیلیی اعاشه قطع کړه، اتحادیی فیصله وکړه چي سره لدې اعتصاباتو ته دوام ورکړي او د لیلیی د اکمال لپاره له خلکو نه بسپني راټولي کړي، پدغو بسپنو وتوانېدو چي د لیلیی مشکل حل او اعتصابات جاری وساتو، خو وروسته، له یوې خوا په اتحادیی کي اختلاف راولاړ شو، پرچمیانو د اعتصاب پای ته رسول غوښتل او په یوه اړخیزه توگه له اعتصاباتو لاس په سر شول، له بلي خوا دولت پوهنتون تعطیل کړ.

د دغو جریاناتو په ترځ کي موږ د یوه ځواکمن، دروند او فعال ځواك په څېر راڅرگند شوو، په ځوانانو کي زموږ نفوذ ورځ په ورځ زیات شو، ډېر وخت نه وو تېر شوی چي موږ په ټول پوهنتون مسلط شوو، د مبارزې دا سنگر زموږ په لاس فتح شو او پوهنتون زموږ په ډاډمني اډې بدل شو.

د عقرب ۳ او تظاهرات

د ظاهر خان شپږ وروستی کلونه له تظاهراتو نه ډك کلونه وو، د مظاهرو لړۍ خپل اوج ته رسېدلې او لمن ئې تر اطراف خوره شوې وه، دغه لړۍ د عقرب د ۳ له پېښې نه وروسته پیل شوه. د ۱۳۴۵ کال د عقرب په درېیمي، دولتي ځواکونو په هغو کسانو د ماشینگڼو ډزی وکړي چي د پارلمان په لوري پدې خاطر خوځېدلي وو چي ډاکتر یوسف ته په پټي غونډې کي د اعتماد د رأیي په ورکولو ئې اعتراض درلود، دا حرکت په اصل کي د سردار داؤد په اشاره د کمونستانو له لوري پیل شوی وو، سردار داؤد له صدارات نه په لري کېدو ناراض وو، تل ئې هڅه کوله چي د فرمایشي دیموکراسي هغه سلسله مختل کړي چي دی پکي د صدرات له مقام نه لري شو او پدې مقام د شاهي کورنۍ د غړو ټاکل له منځه ولاړ. له چپي عناصرو سره ئې په همدې خاطر خواخوږی درلوده، غوښتل ئې د دوی په اتکاء ظاهر خان ته خپل زور وښیي. په ولسی جرگه کي د ډاکتر یوسف کابینې ته

د رأی ورکولو په څرنګوالي د جرګې د غړو ترمنځ توده مناقشه وشوه، ځینو په پټي رأی اخیستني ټینګار کاوو او ځینو په علني، د جرګېکمونستو غړو خپل ګڼ شمېر پلویان د غونډې تالار ته داخل کړي وو، غونډه مختل شوه، په سبا ئې کمونستانو د ولسی جرګې په لوري د یوې مظاهرې بند وبست وکړ، ولسی جرګې پټه غونډه درلوده، دولتي ځواکونو ته ویل شوي وو چې د ولسی جرګې د ماښې شا او خوا کلك امنیتی تدابیر ونیسي، د ولسی جرګې په تالار کي کابینې ته د اعتماد رأی ورکولو په اړه بحثونه روان وو چې د مظاهره کوونکو په ډلي د دولتي ځواکونو له خوا ډزی وشوې، مظاهره کوونکو ته مرګ ژوبله واووښته، مظاهره کوونکو د مرګ ژوبلي شمېر ډېر زیات ښودو، کم له کمه ئې د مړو شمېر شپیته کسان ښودل، خو دولت د دریو کسانو په مړیني اعتراف وکړ، دا پیښه په اصل کي د شاهي کورنۍ ترمنځ د رقابتونو نتیجه وه. د مظاهرو مهار د سردار داؤد او د ده د چپي ملګرو په لاس کي وو او د ډزو امر سردار ولي ورکړی وو، ظاهر خان د دې په ځای چې خپل مشکل له سردار داؤد سره حل کړي او سردار ولي ته څه وواییي، ډاکتر یوسف ئې عزل او د ده حکومت ئې منحل کړ او د ده په ځای ئې محمد هاشم میوندوال ته وظیفه ورکړه چې نوی حکومت جوړکړي. میوندوال د ډاکتر یوسف په کابینې کي د اطلاعات او کلتور وزیر وو، چې د عقرب په ۷، صرف څلور ورځي د ۳ عقر ب له پیښي نه وروسته د صدراعظم په توګه وګمارل شو.

د تظاهراتو لړۍ له همدې ځایه پیل شوه، نه میوندوال پدې موقعیت کي وو چې د تظاهراتو مخنیوی وکړي شي، برعکس هغه غوښتل چې د ځوانانو ملاتړ ترلاسه کړي او نه شاهي کورنۍ غوښتل چې د تظاهراتو د مخنیوی په ارتباط یو ځل بیا د عقرب دریېمه تکرار شي.

د تظاهراتو سلسله د کمونستانو په لاس پیل شوه، په لومړی سر کي نامنظم او د ګډون کوونکو شمېرئی کم وو، دا نوې پدیده وه، په ابتداء کي ځینو له دې

سره حساسیت درلود، ځینو د دولت له وېرې په هغوی کې له برخې اخیستو ډډه کوله، خو د دولت انفعالي دریځ، سیاسي ځواکونو ته دا فرصت په لاس ورکړ چې لدې نه یو مهم سیاسي حرکت جوړ کړي.

چپي ډلو به د "کارگر بین المللي ورځ" د "عقرب۳" او دې ته ورته نوری ورځې په مظاهرو سره لمانځلې، کله کله به صنفی اعتصابات په مظاهرو بدل شول، دولت په ابتداء کې له مظاهرو سره آشنا نه وو، خو ورو ورو ئې له مظاهرو نه وېره راکمه شوه، که څه هم مظاهرې له کمي او کیفی لحاظه تشدید شوې وې خو د دولت عکس العمل هغه د لومړیو ورځو عکس العمل نه وو.

موږ تقریباً پنځه کاله وروسته په ۱۳۴۹ کې دې ډگر ته د راوتلو جوگه شوو، په لومړی سر کې زموږ مظاهرې نامنظمې او وړې وې، خو په ډېر سرعت سره ئې هم له کمي لحاظه وده کوله او هم له کیفی لحاظه، لا ډېره موده نه وه تېره شوې چې پدې برخه کې هم ترکمونستانو مخکې شوو، یو وخت خو داسې راورسېدو چې زموږ مظاهرو به د میوند لویه جاده، د پامیر له سینما نه تر سپاهی گمنام پورې ډکه کړې وه، ټولو یوه بل ته لاسونه ورکړي، په منظمو لیکو کې روان، له یوه ځایه شعار او د مظاهرې له سر نه ترپایه د ټولو له خوا منظم بدرگه کېدل، د مظاهرې سر په سپاهی گم نام کې او پای ئې د پامیر سینما خوا ته. مخکې به د زرنگار پارك هغه غونډۍ چې د غونډو لپاره ډېره مناسبه سیمه او جوړښت ئې داسې وو چې ستره غونډه په کې جوړېدی شوی او له ټولو خواوو په څرگند طور لیدل کېدی شوی، د هغو ډلو په واك کې پرېوته چې ترنورو ستره او په مظاهرو کې به ئې برخه اخیستونکې زیات وو، په لومړیو کلونوکې دا ځای روس پلوه کمونستانو ته مختص وو، وروسته شعله یانو ترلاسه کړ، خو په وروستیو دوه کلونو کې زموږ لاس ته راغله، هیچا دا جرأت نشو کولی چې زموږ د مظاهرو په ورځ دلته راغونډ شي.

په مظاهرو کې زموږ شعارونه دا وو:

مرگ په شرقي او غربی استعمار.

مرگ په امپریالیزم او سوسیل امپریالیزم.

په پردیو پوري تړلو ډلو باندي مرگ.

دولت د فقر او لوږي عامل دی.

دولت د جهل او بې سوادي عامل دی.

دولت د بې کاری او بې روزگاری عامل دی.

کمونستان د دولت په غیږ کي روزل شوي.

خلك خپل اولاد د مسلماني مور له غیږ نه راجلا کړي او دولت ته ئې وسپاری، دولت ورنه کارمل او تره کي جوړ کړي.

مرگ په سردار داؤد د کمونستي ډلي مؤسس.

موږ اسلامي نظام غواړو.

اسلام زموږ د ټولو ستونزو د حل ضامن دی.

موږ د اسلامي امت د تېر برم او عظمت اعاده غواړو.

سرلوړی دي وي اسلام.

مړه دي وي د اسلام دښمنان.

مړه دي وي د اسلام په جامه کي د اسلام دښمنان.

زموږ دغه شانداري مظاهرې چي د افغانستان په تاریخ کي ئې ساری نه لیدل کېږي، پداسي حال کي ترسره کېدی چي له موږ نه ئې یوازې لاندې مصارف غوښتل:

د امپلیفایر او لاوډ سپیکرو کرایه.

د شعارونو لپاره تکه او رنگ اخیستل.

د دغو مصارفو لپاره به مونږ په خپلو منځونو کي بسپنه کوله، په متوسطو کورنیو پوري مربوطو کسانو به له خپل جیب خرڅ نه څو افغاني د همدې لپاره وقف کړي.

د یوه امپلیفایر او لاوډسپیکرو په اخیستلو هلته موفق شوو چي زه بندي شوم، محبس ته راتلونکو ورونو به چا له ځان سره میوه راوړه او چا هم نقدي پیسې، لدغو پیسو نه مي څلرویشت زره افغاني ورونو ته ورکړې چي یو امپلیفایر او څو لاوډسپیکری واخلي.

له موږ او نورو سره د دولت چلند

دولت له نورو ډلو سره په خپل چلند کې محتاط وو، د دوی په خلاف ئې له داسې اقدام نه ډډه کوله چې د دوی د بهرنیو حامیانو په اعتراض او مداخلې منتج شي. لدوی نه ئې خاصه وېره هم نه درلوده، گمان ئې دا وو چې د دوی شمېر کم دی، په ولس کې نفوذ نشي کولی، د دوی په خلاف د عام ولس راپارول آسانه دی. د دولت اصلي وېره له موږ څخه وه، زموږ حرکت ته ئې د یوه جدي گواښ په سترگه کتل، مخصوصاً هلته چې وئی لیدل د دې حرکت لمن له ځوانانو نه تر علماوو او عوامو پورې خوره شوه او پوهنتون او نور علمي مؤسسات د "جوانان مسلمان" په ډاډمنو اډو بدل شول.

غلام سرور ناشر چې د ظاهرشاه نږدې ملگری او د دولت له مهمو ارکانو څخه وو، د کمونستانو د اقتدار په لومړیو ورځوکې زنداني شو، په محبس کې ئې ځینو ورونو ته داسې قصه کوله: یوه ورځ له پاچا سره د ده په مخصوص موټر کې له کابل نه پغمان ته تلم، دا هغه ورځې وې چې سیاسي ډلې ډېرې فعالې شوې

وې او مظاهرو زور اخيستی وو، هغه ته مي وويل: اعليحضرت! د دغو سرو بيرغونو څه چاره په کار ده، که وضعيت همداسي پاتې شي ما ته راتلونکې خطرناك برېښي، هغه راته وويل: اشتباه کوي، سره بيرغونه نه، شنه بيرغونه خطرناك دي، د سرو بيرغونو په آسانۍ سره مخنيوی کېدی شي، خو شنه بيرغونه کېدی شي پداسي ګواښ بدل شي چي مخنيوی ئې ګران وي!! له موږ او کمونستانو سره د دولت بېل بېل چلند له همدې تصور نه راولاړ شوي وو، تل ئې زموږ په مقابل کي د چپي ډلو مرسته کوله، بېلګي به ئې په راتلونکو پاڼو کي وګورئ.

د اسلامي نهضت قيادت

او د مشر ورور عبدالرحيم نيازی فراق

عبدالرحيم نيازی ډېر ژر د داسي يوه مشر په څېر راڅرگند شو چي هرچا د ده په څېرې کي د يوه لوی شخصيت نښې له ورايه ليدلې، زموږ په غونډو کي به هغه ډېری اوږدې، ژوري، علمي او په زړه پوري ويناوي کولې، هرڅوك به د ده له وينا نه متأثره کېدو، د ستيج په سر به د ده لنډه وينا تر يوې گنټې زياته وه، د ده علمي او په زړه پورو ويناگانو زموږ د تحريك په پياوړتيا او خورېدو کي ډېره لويه ونډه درلوده، موږ هغه د مشر په حيث نه وو ټاکلی، خدای هغه ته د مشر توب کفايت او اهليت ورکړی وو. دی د فارياب د پښتونکوټ اوسېدونکی وو، کورنۍ ئې له شاه جوی نه فارياب ته منتقل شوې وه، په خټه نيازی وو، مورنۍ ژبه ئې پښتو وه، په فارسی ډېر مسلط وو، عربي ئې په مدرسی او د شرعياتو په پوهنځي کي زده کړې وه او ازبکي ئې له محيط نه. په ۱۳۵۰ کي ناروغ او د علي آباد په

روغتون کې بسترې شو، د ده معالجه ډاکتر فتاح نجم ته چې د همدې روغتون مؤظف ډاکتر وو، وسپارل شوه، دا زموږ لویه غلطي وه، فتاح نجم د شاهي کورنۍ مخصوص ډاکتر وو، د نیازی په شان د یوه لوی شخصیت د تداوي په اړه په داسې یوه ډاکتر اعتماد کول، ستره اشتباه وه. دی په خپلو پښو روغتون ته تللی وو، صحی وضع ئې زیاته د تشویش وړ نه وه، خو له څو ورځو تداوي نه وروسته د ده وضعه هومره خرابه شوه چې بهر ته د ده په لېږلو مجبور شوو، دوه لکه افغانۍ بهر ته د ده د لېږلو او د تداوي لپاره راغونډې شوې او هند ته مو ولېږو، تر روغتون پورې روغ رمټ ونه رسېدو، د ۱۳۵۰ کال د جوزا په ۲۹ ئې د روح امانت خپل مولی ته تسلیم کړه او جنازه ئې بېرته کابل ته را انتقال شوه. د ده ناڅاپي مړینه زموږ لپاره درنه پېښه وه او جبران ئې راته گران. زموږ ځوان تحریك له یوه داسې مؤثر مشر نه محروم شو چې په هغو حساسو شېبو کې د ده قیادت ته سخت اړ وو. د دښمنانو گمان دا وو چې د ده په تلو سره به د مسلمانو ځوانانو د ځوان نهضت د ملا تېر مات شي، بل داسې څوك به پیدا نکړي چې دا خلا ډکه کړي او ټول ورباندې راغونډ شي!! خو دوی هك پك پاتې شول چې څنگه د مرحوم نیازی له تلو سره سره دا ځوان تحریك نه یوازې متلاشي او حتی ضعیف نشو بلکې ترمخکې نه زیات پیاوړی شو.

د مرحوم نیازی د جنازی د رارسېدو په وخت کې د کابل هوایي ډگر د یوې داسې ستري غونډې شاهد وو چې مثال ئې نه مخکې لیدل شوي وو او نه وروسته او سبا ته د فاریاب په لوري د ده د جنازی د لېږلو مراسم هومره شانداره وو چې مثال ئې نشو په گوته کولی.

د همدې مراسمو په دوران کې یوه خاصه خبره د یادولو وړگنم: له وروستیو لیکو نه څوك په منډه راغی او په وارخطا لهجه ئې راته وویل: مجددي له خپل موټر نه راکوز شو او غواړي په لاریون کې داخل شي، له هغه سره څه وکړو؟ ما ورته وویل: په لاریون کې د برخې اخیستو اجازه مه ورکوئ او ورته ووایې چې

زموږ او ستاسو لار بېله ده، ورغی، هغه ته ئې دا خبره وکړه. او په همدې سره خپل موټر ته وخوت او په خپله مخه ولاړ. موږ نه غوښتل چې د "جوانان مسلمان" صف له هغو کسانو سره په اړیکو درلودو متهم شي چې له دولت سره نږدې اړیکې لري او په ځوانانو کې د دوی په هکله منفی ذهنیت دی. کمونستانو به زموږ په خلاف همدا تبلیغات کول چې دوی په درباري روحانیونو پورې تړلي دي. موږ مجبور وو لدوی نه خپل برائت اعلان کړو. که په مظاهرو کې د دغو کسانو په خلاف زموږ له لیکو نه شعارونه ورکول کېدل اصلي وجه ئې همدا وه.

د مرحوم عبدالرحیم نیازی له وفات نه وروسته څه موده موږ د دې هڅه کوله چې دا خلأ د هغو کسانو په دعوت او له نهضت سره په یو ځای کېدو ډکه کړو چې دیني، اجتماعي، علمي یا سیاسي وجاهت لري، کله کله به مو داسي گمان کاوو چې:"څه پروا کوي که داسي یو څوك د نهضت د مشر په حیث وټاکو چې علمي، دیني او اجتماعي وجاهت لري، موږ ځوانان یو، که وغواړو چې د دې تحریك لمن تر نورو اقشارو خوره شي، باید یو مخور مشر غوره کړو. د همدې ذهنیت په حکم مو له ډېرو همداسي کسانو سره لیدني کتني کړې، دوی ته مو بلنه ورکړې چې د دې نهضت په لارښوونې کې مرسته وکړي، موږ ستاسو په شان شخصیتونو لارښودنې ته اړ یو!! دا یوه لویه اشتباه وه، زه ټولو مسلمانو مبارزینو ته د خپلې تجربې په رڼا کې دا مشوره ورکوم چې لداسي غلطي نه په کلکه ډډه وکړي. باید د خپل صف له محدودې نه بهر د "مخور مشر" د موندلو هڅه ونکړي، په خپلو منځونو کې تر ټولو مستعد او مخلص کس غوره کړي، له هغه چا نه د مشرتابه طمع ونلري چې د یوه مفسد نظام په سیوری کې ستر شوی او په خپل ټېر عمر کې ئې له همدې نظام سره د روغې جوړې او سازش لار غوره کړې وه. چاچې په ځوانۍ کې د فساد او ظلم په مقابل کې حساسیت ونښود، د عمر د پوخوالي په تناسب به د ده حساسیت ورو ورو مری. څوك چې په همدې نظام کې د وجاهت خاوند شو له هغه نه دا انتظار مه کوئ چې له نظام سره د تصادم او ټکر په لار کې به خپل وجاهت په خطر کې واچوي.

زه يوازې او د ځينو ورونو په شمول داسې ډېرو کسانو ته ورغلی يم او د دوی په وړاندې مې همدا غلطه تمنا ښکاره کړې، د دې غلطۍ په ښکاره والي او بدو عواقبو اوس ښه پوهېږم.

يو ځل فضل غني مجددي د حقوقو د پوهنځي محصل، ما او ځينو کسانو ته په خپل کور کې مېلمستيا کړې وه، د مېلمستيا د انګيزې په هکله څه نشم ويلی، پدې کې د لاندې کسانو په شمول ځينو دوستانو برخه اخيستې وه:

محمدهاشم مجددي

صبغة الله مجددي

برهان الدين رباني

شهيد غفوري

انجنير احمدشاه

فضل غني مجددي وويل چې ما ځينو نورو کسانو ته هم بلنه ورکړې وه خو د خاصو معاذيرو په وجه رانغلل، استاد غلام محمد نيازی د شرعياتو د پوهنځي رئيس يو لدغو کسانو څخه وو، "هغه پداسې موقعيت کې وو چې دا راز غونډو کې ئې برخه نشوی اخيستی". خبرې داسې پيل شوې چې بايد ټول اسلام غوښتونکې يوه بل ته لاس ورکړي او په ګډه د ګواښونو مقابله وکړي.

ما وويل: د ځوانانو دا بهير د خدای په مرسته پيل شو، دا دی اميد بخښونکې مرحلې ته رسېدلی، ټول بايد د دې ملاتړ وکړي، دا به له ځان او خپل ايمان سره لويه جفا وي چې څوك د دې حرکت د مزيد پياوړتيا په اړه څه کولی شي خو هغه وسپموي، دا ځوانان نه تجربه لري او نه کافي ديني پوهه، دوی لارښودني ته ضرورت لري. خو موږ د ملګرتيا دوه شرطونه لرو:

• ښکاره ملګرتيا به کوي، نه پټه ملګرتيا، دا به نه وايي چې زه ستاسو ملګری يم خو په ښکاره ستاسو په خوا کې نشم ودرېدی، دا عذر له ځينو خاصو

کسانو څخه منل کېدی شي نه له ټولو نه، نه له هغه چا نه چي د فعالي ونډي طمع تري کېدی شي.

• له نظام سره به مقاطعه کوي، د نظام په ضد مبارزه به همدومره ضروري ګڼي لکه له کمونستانو سره. د "جوانان مسلمان" په لیکو کي چي څوك تنظیم شوي ټول همدا روحیه لري.

صبغة الله مجددي ماته مخ کړ او ویې ویل: زه ستا له لومړی شرط سره موافق یم خو له دوم سره نه!! زه دا معقوله نه ګڼم چي په یوه وخت کي په دوو جبهو کي ځان مصروف کړو، برعکس دا غوره ګڼم چي یوازې د کمونستانو مقابله وکړو او پدې مقابلې کي د دولت مرسته هم ترلاسه کړو.

ما ورته وویل: دولت د فساد اصلي عامل دی، کمونستان د دولت په غېږ کي روزل شوي، ځوانانو پدې خاطر اسلامي نهضت ته په کمونستانو ترجیح ورکړه او د دوی لوی اکثریت لدې نهضت سره یوځای شو چي هم د دولت د ظلم او فساد مقابله کوي او هم په پردیو پوري د تړلو ډلو. که موږ پدې متهم شو چي لدې فاسد او بې دینه دولت سره په پټه ملګرتیا لرو، دغه ټول مخلص مبارزین زموږ له څنګ نه بېلېږي...

نورو هم څه نا څه خبري وکړي، جلسه مو له کومي خاصي نتیجی نه پرته پای ته ورسېده.

یوه خاصه قصه چي له همدې غونډي سره ارتباط لري د یادولو وړګڼم او هغه دا چي: په توقیف کي د تحقیقاتو لپاره خاص ځای ته بوول کېدم، په دهلیز کي د کابل د امنیې له قومندان مینه پال سره مخامخ شوم، هغه ودرولم او له روغبړ نه وروسته ئې راته وویل: موږ ډېره هڅه وکړه چي له تاسو سره تفاهم ته ورسیږو او په خاصو قضایاوو کي توافق وکړو، خو تاسو ونه منله او زموږ پیغامونو ته مو منفی ځواب ورکړ، ما ورته وویل: زه پوه نشوم، ستاسو کوم پیغام او د چا په لاس؟! ما ته خو نه ستاسو استازی راغلی او نه کوم پیغام!! ده راته وویل: موږ څو

ځلي صبغة الله مجددي تاسو ته درولېږو خو تاسو هغه ته منفی ځواب ووايو. زه همدلته پوه شوم چي د فضل غني مجددي په کورکي د صبغة الله مجددي د هغي وينا معنا څه وه!!

د پنځه کسيزی شوری انتخاب

د مرحوم عبدالرحيم نيازی له وفات نه وروسته د وضعيت د څېړني او د يوه مناسب تصميم د نيولو لپاره د ځوانانو د اسلامي نهضت تقريباً "۲۲۰" اهل الرأی کسان د پوليتخنيك په مسجد کي راغونډ شول. د تفصيلي بحثونو نه وروسته فيصله وشوه چي د نهضت د ښه تنظيم لپاره بايد يوه پنځه کسيزه قيادي شوری انتخاب شي. له رأی اخيستني نه مخکي د غونډي ځينو برخه والو تپوس وکړ چي آيا موږ له محصلينو نه پرته، د دولت په مأمورينو يا نورو برخوکي متعهد غړي لرو که نه؟ شهيد سيف الدين نصرتيار د دوی په ځواب کي وويل: زموږ دوه متعهد ورونه پروسږ کال له پوهنتون نه فارغ شوي، مولوي حبيب الرحمن او غلام رباني عطيش، لدوی نه پرته د دولت په مأمورينو کي د يادولو وړ کسان نلرو. رأی اخيستل پيل شول، مشخص کانديدان نه وو، هر چا هرچا ته رأيه ورکولی شوه، پنځه زياتي رأی وړونکي به د قيادي شوری لپاره غوره کېدل. د رأی کاغذونه راغونډ شول، له شمارلو وروسته د لاندې پنځو کسانو نومونه اعلان شول:

۱ ـ مولوي حبيب الرحمن

۲ ـ انجنير حبيب الرحمن

۳ ـ سيف الدين نصرتيار

۴ ـ غلام رباني عطيش

۵ ـ انجنير حکمتيار

کمونستانو د نښتو لار غوره کړه

د اسلامي نهضت چټکي ودي او په علمي مؤسساتو د هغه ورځ په ورځ زیاتېدونکې سلطې کمونستان وارخطا کړل، دوی د دې بهیر پایلې خطرناکې وګڼلې، د مقابلې نورې لارې په نظر نه ورتلې، ناچار ئې د نښتو لار غوره کړه. لومړۍ نښته د خلقیانو له لوري وه چې په هغې کې زه ټپې شوم، قصه ئې داسې وه: خلقیانو د پوهنتون په صحن کې غونډه درلوده، د مسلمانو ځوانانو څو کسانو لدوی نه غوښتې وو چې اجازه ورکړي د دوی له ستیج نه څو خبرې وکړي، هغوی اجازه نه ورکوله. په همدې حالت کې زه هغه ځای ته نږدې راورسېدم، ځیني ورونه راغلل او ما ته ئې جریان ووایو، زه هلته ورغلم، وضعیت مې داسې ولید چې نږدې ده نښته وشي، ورونو ته مې وویل چې صحنه تخلیه کړي او د خلقیانو له ستیج نه په خبرو کولو ټینګار پرېږدي، ما همدا خبره اعلانوله چې خلقیانو په شهید انجنیر محمدشاه حمله وکړه، زه خلاصون ته ورغلم چې ناڅاپې له څلورو خواوو ئې په ما برید وکړ، د غوږ اړخ ته ټپې شوم، په ځمکه ولوېدم، له ورونو نه یوه کس په ما ځان وغورځاوو چې په ما د برید مخه ونیسي، خلقیان خواره شول

او زه ئې په شا د علي آباد روغتون ته ورسولم چي له معمولي تداوي نه وروسته لیلیی ته ولاړم.

د نښتي په ورځ ما د سروې امتحان درلود، داسي امتحان چي څرنګوالی ئې زما د وروستۍ آزمویني لپاره ډېر مهم وو. د امتحان لپاره روان وم چي نښته وشوه، د وروستۍ آزمویني په ورځو کي هم سخت مصروف وم، دومره فرصت مي ترلاسه کړ چي د آزمویني په شپه له خپل هم صنفی انجنیرمحمد اسحاق نه چي خپلو درسونو ته ئې ډېر زیات اهمیت ورکاوو او پوره زیار ئې ایستو، د سروې د مضمون هغي برخي واورم چي د استاد د لیکچر په وخت کي ئې حاضر نه وم. هغه دوه ګنټی له ماسره کار وکړ، سبا دواړه د آزمویني لپاره ټولګی ته ولاړو، استاد راته وویل چي ستا اوسط له هغو آزموینو نه نیسم چي برخه دي په کي اخیستې، هغه آزمویني په پام کي نه نیسم چي درنه پاتې دي. له استاد نه مي مننه وکړه. چي کله د آزمویني نتائج اعلان شول، ګورم چي په سروې کي زما نمرې تر انجنیر اسحاق نه زیاتي دي. د نوموړي استاد زوی شهید معروف له نهضت سره یوځای شو او د اسلام په لار کي په شهادت ورسېدو.

دوهمه نښته

د کمونستانو په لومړی برید سره د نښتو لړۍ پیل شوه. دوهمه نښته هلته وشوه چي دوی د پولیتخنیك د پوهنځي په لیلیی کي د نښتي لپاره تیاری نیولی وو او بهانه ئې لټوله، د روژی د میاشتي په یوه ماخستن ئې په طعام خوري کي غونډه درلوده، هلته ئې موږ ته ډېر بد او رد وویل او اعلان ئې وکړ چي لدې نه وروسته له "اخوان الشیاطین"سره قاطع او جدي چلند کوو، نوك په سوك ځوابوو!! دوی موږ د "اخوان الشیاطین" په نامه یادولو، هدف ئې دا وو چي موږ د مصر د اخوان المسلمین په څېر یو. "داخوان المسلمین حزب پدې ورځو کي د جمال ناصر حکومت سخت ځپلې وو، د دوی ځیني کسان په شهادت رسېدلي،

ځینو ئې د مصر په تورو زندانونو کې تر وحشیانه تعذیبونو لاندې ترخی شپې ورځې تېرولې او په ټولې عربي نړۍ او په روسانو پورې تړلو مطبوعاتو کې د دوی په خلاف شدید تبلیغات روان وو، دوی ئې د اخوان الشیاطین به نامه یادول" د ویاند دا ترخې او تندې خبرې لانه وې ختمې شوې چې له طعام خوري نه بهر نښته وشوه. نښته داسې پیل شوه چې له مسلمانو ځوانانو څخه یوکس د هغه چا مخې ته ودرېدو چې ډوډۍ ئې له ځان سره خپل اطاق ته وړه، "د روژې په میاشت کې دا کار د روژې خوړلو نښه ګڼل کېده، موږ اعلان کړی وو چې هیڅوك په ښرګنده توګه روژه نشي خوړلی" لدې کس نه ئې پوښتنه وکړه چې ولې دا کار کوې؟ هغه پتنوس یوې خوا ته کیښود او په ده ئې برید وکړ، نور ورسره ملګری شول، ترکلکو ګوزارونو لاندې ئې ونیو، په غاړې کې ئې پګړۍ وراچولې او د طعامخورې په لورې ئې کشولو. له همدې سره په ټولو هغو مسلمانو ځوانانو بریدونه پیل شول چې د پولیتخنیك په لیلیی کې مېشت وو. مرکزې لیلیی ته د دې نښتې اطلاع ورسېده، پدې وخت کې زه، مولوي صاحب حبیب الرحمن او استاد ګل محمد "د ده بوری په یوه کرایي کورکې په ګډه اوسېدو، د ختم په لمانځه ولاړ وو، هغه شپه اولسم جزء ته ورسېدو، لا مو دعا نه وه تمامه کړې چې دا اطلاع ئې راکړه، نه پوهیږم ولې په ډېر شور او شوق د مرکزې لیلیی په لورې وخوځېدم. ګورم چې د لیلیی په جومات کې ګڼه ګونه ده، سید نورالله د هرات اوسېدونکی خبرې کوې او ورونو ته وایې: موږ پدې وخت کې هیڅ نشو کولی، سبا دلته راغونډېږو او د پوهنتون ریاست په لورې مارش کوو او د کمونستانو دا برید محکوموو او له ریاست نه غواړو چې پدې هکله عاجل او مناسب اقدام وکړي... ورونه زما وینا ته منتظر وو، ما وویل: که جګړه پای ته رسېدلې وي او زموږ ورونه تر برید لاندې نه وي نو کېدی شو د راتلونکې عکس العمل په هکله مو خبرې کړې وی، خو اوس هلته زموږ ځینې ورونه تر حملو لاندې دي، ځینې ټپی شوي، ځینې محاصره دي، سؤال دا دی چې آیا موږ د دغو ورونو په وړاندې څه مسئولیت لروکه نه؟ لدوی نه دفاع کوو که نه؟ زما نظر دا دی چې حتماً باید له

خپلو مظلومو ورونو نه دفاع وکړو، خپلو اطاقونو ته لاړ شئ، تیاری ونیسئ، همدا اوس د پولي تخنیك په لوري خوځیږو. په همدې سره ټول په منډه له جومات نه ووتل، څو شیبې وروسته د اویاوو په شا او خوا کي با ایمانه زلمیان د پولیتخنیك په لوري روان شوو، د پولیتخنیك جومات په مخکي مي ټول ودرول او ورته ومي ویل: څوك چي د سر قرباني ته تیار وي او په هیڅ بیه په شا نه راځي له موږ سره دي وخوځیږي او څوك چي دې قرباني ته تیار نه وي او د نښتي په وخت کي تښتی، همدا اوس دي له موږ نه بېل شي او د شپې له تیاری نه په استفادې سره دي بېرته وګرځي، وروسته ما ته وویل شو چي یوازې دوه کسان له هغي ډلي نه بېل شول او له صحنې نه ووتل" ما ورونه په دوو ډلو وویشل، یو شمېر مي له ډاکتر محمد عمر شهید سره په یوه استقامت ولېږل او زه له نورو سره مخامخ په هغه استقامت وخوځېدم چي کمونستان راغونډ شوي او د بامونو په سرئی ګڼ شمېر کسان ګمارلي وو ترڅو موږ د تیرو تر برید لاندې ونیسي. له یوې خوا په موږ د تیږو باران وو له بلي خوا هغو کسانو د تکبیر په نعرو زموږ استقبال کاوو چي په خپلو اطاقونو کي تر محاصری لاندې ول. موږ همداسي سریع او تند مخکي روان وو، د تیږو ځواب مو ورکاوو، مقابل طرف ورو ورو شا ته تلو، خو هغه وخت په تېښته شول چي د زلمیانو هغه ډله هم له موږ سره یوځای شوه چي په بل استقامت لېږل شوې وه، د دوی په یوځای کېدو سره مقابل طرف داسي ګمان وکړ چي زموږ نوری ډلي هم یو په بل پسې راروانې دي، وارخطا او په تېښته شول، د تېښتی په دوران کي ډېر کسان تر پښو لاندې شول، مخصوصاً هلته چي د دوی ګڼ شمېر کسانو څلورم بلاك ته د ننوتلو هڅه کوله، ځینو ورونو غوښتل چي پدوی پسې بلاکونو ته ننوځي خو ما د دې کار مخنیوی وکړ، ټول مو په هغه ځای کي غونډ کړل چي د نښتي په سر کي مقابل طرف هلته راغونډ شوي وو، له لنډو خبرو او څو شعارونو نه وروسته مي د مرکزي لیلیی په لوري د خوځېدو اعلان وکړ.

د دوی شمېر زموږ په نسبت لس ځله زیات وو، د دوی ۴۲ کسان ټپیان شول

او زمووږ درې کسان: مولوي صاحب حبيب الرحمن او استاد عبدالودود د ټپيانو په جمله کې وو.

په دې نښتې کې ټول چپي عناصر او غير ديني ډلې يوې خوا ته او موږ بلې خوا ته وو. د دوی د ماتې طبيعي نتيجه دا وه چې لدې نه وروسته نه په ګډه زموږ د مقابلې جرأت وکړي او نه يوازې يوازی. دا په پوليتخنيك او په ټول پوهنتون زموږ د کامل تسلط په لوري يو مؤثر ګام وو.

پوليتخنيك د پوليسو له خوا په کلکه محاصره شوی وو، موږ ته ئې د لوډسپيکر په ذريعه ګواښونه کول چې خواره شئ، وروڼو ته مې وويل چې له خوربدو نه ډډه وکړي، يوځای به د مرکزي ليليې په لوري خوځيږو. د يوځای راتلو په وجه پوليس ونتوانېدو چې څوك ونيسي.

له دې نښتې نه وروسته نږدې وه د پوهنتون په صحن کې بله نښته وشي، خو موږ د هغې مخنيوی وکړ، جريان داسي وو: کمونستانو غوښتل د پوليتخنيك د پېښې په اړه څه عکس العمل وښيي، کم له کمه خپلو کسانو ته روحيه ورکړي. د پوهنتون په صحن کې راغونډ شول، لدوی نه آخوا د ساينس پوهنځي مخې ته د مسلمانو ځوانانو محدود شمېر کسان راغونډ شوي وو، زه پداسې حالت کې دې ځای ته راورسېدم چې هره شېبه د لويې نښتې احتمال په نظر راتلو. د نښتې عواقب راته ښه نه معلومېدل، زموږ شمېر د دوی په نسبت ډېر کم وو، ما وروڼه راغونډ کړل او اعلان مې وکړ چې موږ د ښار په لوري خوځيږو او غواړو چې د پوهنتون د پېښو په هکله عام ولس مطلع او خپل دريځ څرګند کړو، د دارالمعلمين او ابن سينا په لوري وخوځېدو، د ابن سينا ليسې مخې ته له رسېدو سره سم ګڼ شمېر ټولګی له يوې خوا بلې خوا راورسېدل او له موږ سره يوځای شول، پدې ډلو کې د يکه توت د مولوي صاحب په مشرۍ د ده د طالبانو او د کلي د ځوانانو ډله د خاصې پاملرنې وړ وه، مولوي صاحب ډېر زړه ور، با ايمانه او مجاهد عالم، په حالاتو پوه، د ژوري ديني پوهی او وسيع نظر خاوند وو. نويو

ټولګیو، مخصوصاً مولوي صاحب ټینګار کاوو چې باید بېرته د پوهنتون په لوري وګرځو، مبادا کمونستي ډلي زموږ راوتل داسي توجیه کړي چې له وېرې مو صحنه پرېښوده او پدې سره هغوی خپله تېره ماتې جبران کړي. ګڼه ګوڼه زیاته وه، زه ورونو په اوږو پورته کړم او ومي ویل: له هغو ورونو نه مننه چې پدې سخت حالت کي ئې ځان راورساوو، خو اوس موږ د ښار په لوري د تلو اعلان کړی، له پوهنتون نه راوتلي یو، بېرته ګرځېدل مو ښه تأثیر نلري، محصلین ترې غلط انتباه اخلي، پرېږدئ د ښار په لوري خپل لاریون ته دوام ورکړو. خو هغوی نه قانع کېدل، د پوهنتون منار په شا او خوا کي کمونستان راغونډ شوي وو د دوی غونډې زموږ ورونه هڅول. مجبور شوم د دوی خبره ومنم او د بېرته ګرځېدو اعلان وکړم. خو زموږ له روانېدو سره سم، کمونستانو خپله غونډه ختمه کړه او خواره شول، چې کله د منار په لوري وخوځېدو، د تېري شپې خوب مي مخې ته ودرېدو. تېره شپه مي خوب لیدو چې موږ د پوهنتون په همدې سړك راروان یو، شمېر مو ډېر زیات دی، د ځینو په لاسونو کي بیرغونه، د ځینو په لاسونو کي لرګی، چا ملاوي تړلې او چا په سر څادرونه تاو کړي، په ډېر شور او ځوك د منار په استقامت راروان یو او شعارونه ورکوو، د منار ګرد چاپېر کمونستان راغونډ دي، خو زموږ په لیدو سره خواره شول. چې د منار څنګ ته راورسېدو، ګورم چې زما په ښې او کیڼ لاس کي دوه شیان دي، له خوبه راویښ شوم اوس ټوله صحنه هماغسی ګورم چې په خوب کي مي لیدلې وه، چې منار ته راورسېدو او ودرېدو له ځان سره مي وویل: هغه دوه شیان چې په خوب کي مي په ښې او کیڼ لاس کي لیدلي وو، څېري دي؟! ناڅاپی مي ښې او چپ جیب ته لاس کړ او هماغه دوه شیان مي لاسونو ته راغلل!!

دې کار موږ ته د پولیتخنیك په څېر یو بل ستر بری راپه برخه کړ، دا له نښتې پرته بری وو، زه د پولي تخنیك جګړه د اسلامي نهضت "د بدر جګړه" ګڼم او دا پېښه د احد د جګړې نه وروسته له هغې پېښې سره ورته شمېرم چې قریشو د احد له بري نه وروسته غوښتل په مدینې حمله وکړي، پیغمبر علیه السلام له

خپلو يارانو سره مخې ته ورغی، خو قريش له نيمايي لارې او له جګړې نه پرته ستانه شول.

دريمه نښته

دا نښته يوازې له شعله يانو سره وه. دوی د يوې نښتې شوق کړی وو. په مخکنيو نښتو کې د خپلې ماتې په هکله به ئی خپلو غړو ته ويل: زموږ صفوف مختلط وو، پرچميان او خلقيان د ماتې باعث شول، دوی په خپلې تېښتې سره په نورو کې وېره راپيدا کړه، دا ځل له اخوانيانو سره يوازې مقابله کوو او سم ځواب به ورکوو... دلته او هلته نيغ نيغ کېدل او د نښتې لپاره ئې هڅوني کولې. په همدې ترڅ کې ئې د تعليم او تربيې يوه محصل ته چې نوی له نهضت سره يوځای شوی وو لاس واچاوو، هغه ته ئې ډېرې سپکې سپورې خبرې کړې وې او څو څپېړې ئې وهلی وو. موږ د "ده بوری" په هغه کور کې غونډه وکړه، ترڅو دا پېښه، لاملونه او عواقب ئې وڅېړو او د مناسب عکس العمل فيصله وکړو. زما نظر دا وو چې شعله يان د يوې قاطع نښتې لپاره تياری نيسي او بهانه لټوي. په خپل هر تصميم کې بايد دا خبره په نظرکې ولرو او د دوی د احتمالي بريد د مقابلې لپاره خاص تدابير ونيسو، وړانديز مې دا دی چې سبا يو شمېر ورونه د تعليم او تربيې هماغه صنف ته ورشي چې دا پېښه په کې شوې او محصلينو ته ووايي: موږ نه غواړو د پوهنتون علمي فضاء خړه پړه شي او مزيد نښتې وشي، خو په خپلو متعهدينو تېری نشو زغملی، اميد دی داسې پېښه بيا تکرار نشي. زما د وړانديز له يوې برخې سره ورونو توافق وکړ خو له بلې برخې سره نه. د شهيد انجنير حبيب الرحمن او نورو ورونو رأی دا وه چې زه د څو محدودو کسانو سره د تعليم او تربيې پوهنځي ته ورشم او همدا خبره اعلان کړم، ويل ئی: نه د زياتو کسانو تلو ته ضرورت دی او نه خاصو تدابيرو ته. د دوی استدلال دا وو چې د زياتو کسانو تګ بې طرفه محصلينو ته بده انتباه ورکوي. ما وويل: که څه هم زه لدې تحليل

سره موافق نه یم خو د اکثریت پرېکړي ته احترام لرم، غوښتنه مي دا ده چي دا کار له ما نه پرته بل چا ته وسپارئ. زما غوښتنه ونه منل شوه، مجبور شوم د دې دندي مسئولیت په غاړه واخلم. سبا له لسو دوولسو ورونو سره د تعلیم او تربیی پوهنځي ته ورغلم، استاد نهضت فراهی درس ورکاوو، له هغه نه مي احترامانه وغوښتل چي اجازه راکړي د دې ټولگی له محصلینو سره څو خبري وکړم. محصلینو ته مي وویل: پرون پدې ټولگی کي یوه د کرکي وړ پېښه شوې، تفصیلات ئې تاسو ته معلوم دي، د څرنگوالي په هکله ئې څه ویل نه غواړم، موږ په پوهنتون کي د سالمي او سوله ییزي فضاء غوښتونکي یو، له نښتو نه کرکه لرو، نه غواړو د پوهنتون علمي فضاء متشنجه شي، امید دی بې طرفه کسان مداخله وکړي او د داسي پېښو مخنیوی وکړي. خو که څوك خپل زور ښیي، په نورو تېری کوي، ناچار به د هغه مخي ته ودرېږو. په څو لنډو خبرو مي خپله وینا پای ته ورسوله او له ټولگی نه ووتم. له پوهنځي نه بهر ځیني ورونه په ډېره عجله راغلل او وئی ویل: هلته په ځینگله کي شعله یان د راغونډېدو په حالت کي دي، شمېر ئې لحظه په لحظه زیاتېږي، له وضعي نه معلومېږي چي په موږ د حملي اراده لري!! ورونو ته مي وویل: اوس نباید میدان پرېږدو، لدې نه دوی غلطه استفاده کوي. د مرکزي لیلیی، دارالمعلمین، ابن سینا، رحمن بابا، دارالعلوم او نورو نږدې مراکزو ورونو ته اطلاع ورکړئ چي ځانونه راورسوي، خپل تیاری ونیسي. دوه کسان مي شعله یانو ته ورولېږل ترڅو پوښتنه وکړي چي د څه لپاره راغونډ شوي، موږ خو د جنگ اراده نلرو، په هغه ټولگی کي مو څو خبري وکړي، کار مو خلاص شوی، لدې ځایه روان وو چي ستاسو له غونډېدو نه خبر شوو، مقصد مو څه دی؟ که د نښتي اراده لري موږ به ناچار له ځان نه دفاع کوو، مسؤلیت به ستاسو په غاړه وي. شاکر او لهیب د خبرو لپاره راغلل، پدې ئې ټینگار کاوو چي موږ خپله غونډه ختمه کړو. د خبرو په جریان کي وو چي د دوی ملگری له ځنگله نه راووتل او د منار جنوب ته راغونډ شول. ما ورته وویل: موږ خو دلته د غونډې د جوړولو قصد نه درلود، غوښتل مو خواره شو، تاسو بې

موجبه زموږ په خلاف راغونډ شوئ اوس فیصله ستاسو په لاس کي ده، که د نښتي اراده نلرئ نو خپله غونډه ختمه کړئ، چي تاسو ولاړ شئ موږ هم خپله غونډه ختموو. دوی ویل: په یوه وخت دواړه غونډې ختموو. ما ویل: نه، لومړی به تاسو لدې ځایه ځئ بیا موږ. پدې وخت کي زموږ د ورونو شمېر هم زیات شوی وو، دوی وضعیت داسي ولید چي مجبور د نښتي فکر له سره وباسی او زما خبره ومني او وواییي: دا دی موږ ځو او خپله غونډه ختموو، زموږ له تلو وروسته تاسو هم غونډه ختمه کړئ. دوی خپلو ملګرو ته ورغلل او پس له ځو شېبو له هغه ځایه د کفتریا او ساینس پوهنځي په لوري وخوځېدل. د دوی پخوانی ځای خالي شو، زموږ ورونه په همدې ځای کي را غونډ شول. زه د پوستی د غرفی په بام وختلم چي د غونډې پای اعلان کړم. ما لا خبري نه وې پیل کړې چي د شعله یانو لخوا زموږ لوري ته ځو تېږي راګوزاري شوي، پدې سره زموږ له ډلي نه محمد طبیب فرقانیار د کندهار اوسېدونکی پداسي حال کي له غونډې ووت او د شعله یانو په لوري په زغاسته ولاړ چي هیڅوك د ده په راګرځولو موفق نشو. د غونډې کنترول کوونکي ونتوانېدل چي له غونډې نه د ده د وتلو مخنیوی وکړي. هلته پده برید وشو، له هري خوا تر ګوزارونو لاندې ونیول شو، ټپی شو او په ځمکه پرېووت. په همدې سره نښته پیل شوه، دوی د کفتریا مخي ته د وړو تیږو یوې لویې کوټی خوا ته سنګر ونیو او په موږ ئې د تیږو باران پیل کړ. موږ په پاخه سړك ولاړ وو، زموږ شا او خوا ته تېږي نه وې، د دوی لخوا ویشتل شوې تیږي به مو را اخیستلې او بېرته به مو دوی ورباندې ویشتل. ماله نښتي نه د مخه یوه ډله د هغه ځنګله مخي ته لېږلې وه چي په لومړي سر کي شعله یان هلته راغونډ شوي وو، د دې لپاره چي مبادا له شانه په موږ برید وشي. نښته توده روانه وه، تېږي ورېدې، ناڅاپی هغه ډله هم بېرته راوګرځېده، د دوی تکبیرونو او ناڅاپی له نورو سره یوځای کېدو، شعله یان وارخطا کړل او په تېښته شول. په لوی چمن کي هري خواته تښتېدل او د چمن غاړي کورونو ته ئې پناه وړه، زخمیان ئې په میدان دلته هلته پراته. د دې لپاره چي ټپیان په قتل ونه رسېږي، ما د هر ټپی په سر ځو کسان

مؤظف کړل چي د دوی حفاظت وکړي. د دوی لومړی ټپی سیدال سخندان وو، دې د نښتي په پیل کي د پاخه سړك په سر ټپی شو او همالته په ځمکه پرېووت، په سر لگېدلی وو، همالته ئې سا وختله. د دوی تقریباً شل کسان کم او زیات ټپيان شول، شاکر هم په ټپيانوکي وو، که د ټپيانو په سر محافظین نه وی گمارل شوي دی هم په قتل رسېدو، "د شاکر پلار یو وخت د منني لپاره ماته راغی او وئی ویل: ستا په وجه زما زوی له مرگ نه وژغورل شو" پولیس او د غونډ ضربه مجهز ډلگی، پلي او سواره د نښتي ځای ته راورسېدل، پوهنتون او لیلیه ئې محاصره کړه. موږ له شا نه د آشپزخانې له لاري لیلیې ته داخل شوو او پدې سره هغه لویه نښته پای ته ورسېده.

دا نښته د شعله جاوید لپاره په ډېر گران قیمت تمامه شوه، په همدې سره دا ډله متلاشي او په وړو وړو ټولگیو ووېشل شوه. همدا د دوی وروستۍ گډه غونډه وه، بیا نه د مظاهرې په جوړولو توانېدلي او نه د غونډو په دائرولو. وجه ئې دا وه چي دوی تر نورو ډلو ځان انقلابي گڼلو، سوله ایزه مبارزه ئې غندله، په مسلحانه مبارزې ئې ټینگارکاوو، دغې ماتې د دوی د شعارونو او باورونو ماهیت بربنډکړ.

په یوې نښتي کي د ماتې په وجه د شعله یانو له متلاشي کېدو نه معلومېږي چي د پوهنتون د هغه وخت نښتو او پدې کي د بري او ماتې نتائج څومره مهم او ټاکونکي وو. زما باور دا دی چي همدا نښتي د وروستیو لویو جگړو مقدمه وه، په همدغو نښتو کي د ماتې نه وروسته د کمونستانو بهرنیو حامیانو د سیاسي وضعې د بدلولو او د نظامي کودتا فیصله وکړه.

پوهنتون همداسي محاصره وو، سبا ته ټولو غیر اسلامي ډلو د پوهنتون په انگړ کي غونډه درلوده، هاشم میوندوال هم پدې غونډې کي برخه واخیسته، نطاقانو حادثه غندله، موږ ئې ملامتولو، له دولت نه ئې غوښتل چي زموږ په خلاف جدي اقدامات وکړي، د شعله یانو په نسبت ئې خواخوږی ښودله. موږ په

لیلیې کې محاصره وو، غوښتل مو د پوهنتون په انګړ کې غونډه ولرو او د پېښې ځرنګوالی توضیح کړو او محصلین پدې پوه کړو چې د نښتې عامل څوك وو او مسئولیت ئې د چا په غاړه دی. سورو او پیاده پولیسانو اجازه نه راکوله، د لیلیې مخې ته له ټولو خواوو محاصره وو. یو ځل مو د پوهنتون په لوري د تلو اعلان وکړ خو په آسونو سورو پولیسانو زموږ مخه ونیوله. بیا مو د کوټه سنګی له لاري د ښار په لوري د تلو اعلان وکړ خو آخوا ته هم د آسونو قطارونه ودرېدل. ټولو محصلینو دا صحنه په سترګو لیدله، د دولت د ډېر قبیح تبعیضی سلوك شاهدان ول. دې صحنې څو ساعته دوام وکړ، په پای کې موږ مجبور شوو چې غونډه پای ته ورسوو.

پولیسانو ته ویل شوي وو چې ما حتماً ونیسي. په لیلیه ئې د حملې جرأت نشوکولی. له لیلیې نه تدریسی ته په تلو راتلو کې به له ماسره ګڼ شمېر ورونه ملګری وو. د پوهنځي رئیس ته ئې ویلي وو چې اجازه ورکړي زما د نیولو لپاره پوهنځي ته داخل شي. هغه نه یوازې موافقه ونکړه بلکې ما ته ئې اطلاع راکړه. سردار ولي د پاچا زوم د کابل امنیې قومندان ته امر کړی وو چې په هر قیمت ما ونیسي، حتی که له محصلینو سره د نښتې په بیه وي. دا جریان ماته مینه پال د امنیې قومندان په هغه ماشام ووایو چې زه پولیسانو ته تسلیم شوم او له ځان سره ئې د امنیې قومندانۍ ته بوتلم. مینه پال په خپل دفترکې راته وویل: سردار ولي راته امر وکړ چې په پوهنتون حمله وکړم، که چا مقاومت وکړ د ډزو امر ورکړم، پولیس باید د مقاومت کوونکو پښې په نښه کړي... خو ما دا کار ونکړ او د دې په ځای مې ستا پلار راوغوښت او هغه ته مې وویل چې یا به حکمتیار تسلیمېږي او یا به ته زندان ته درومې، دا ده قضیه په ښه شان حل شوه!! ما د محاصرې په هغه سخت حالت کې خپلې آزمویني پای ته ورسولې. پدې دوران کې مې استخاره وکړه چې آیا ځان تسلیم کړم که مخفی شم او لدې نه وروسته د مخفیانه او ځمکې لاندې مبارزې لار غوره کړم. د استخارې نتیجه دا وه چې محبس به ما ته مدرسه شي. دولت زما کورنۍ ترفشار لاندې نیولې وه، زما محترم پلار ئې له امام

صاحب نه کابل ته راغوښتی وو، هغه ئې لیلیی ته راولېږو، له مانه ئې وغوښتل چي پولیس ته تسلیم شم. د ده په وینا مي له ورونو نه رخصت واخیست، له لیلیی راکوز شوم او د پولیسانو له راغلي ډلګی سره په جیپانو کي د ولایت په لور وخوځېدو. د امنیی له قومندان سره له لیدو وروسته ئې د اطفایې یوه اطاق ته بوتلم، زما نور ملګری ئې هم یو په بل پسې همالته راوستل.

د توقيف شپې ورځې

دولت زمونږ لاندې ۹ کسان بنديان کړل، چې پنځه د کابل ولايت په توقيف خانه کي او څلور په اطفائيه کي ساتل کېدل:

ډاکتر محمد عمر، سيف الدين نصرتيار، انجنير حبيب الرحمن او زه (حکمتيار) په اطفائيه کي او مولوي سلطان جان د لوګر اوسېدونکی او په کابل کي د يوه جامع مسجد امام چي د کمونستانو د اقتدار په وخت کي په شهادت ورسېدو، استاد نذير د لغمان اوسېدونکی چي د کمونستانو په لاس شهيد شو، احمد شاه د پنجشير اوسېدونکی د مولوي صاحب مولاداد زوی چي دی، پلار او څلور ورونه ئې د کمونستانو په لاس په شهادت ورسېدل، محمد طيب فرقانيار د کندهار اوسېدونکی چي د شعله يانو سره په نښتي کي ټپی شو او شريف الله د تخار اوسېدونکی او د ثانوي تخنيك متعلم د کابل ولايت په توقيف خانه کي ځای په ځای شول.

انجنير حبيب الرحمن او سيف الدين نصرتيار په نښتي کي د نه موجوديت په وجه پس له شپږو مياشتو خوشي شول، نور په لومړۍ محکمه کي په څلور او

یونیم کال او په وروستیو کې په یوه او یونیم کال بند محکوم شوو. د شعله یانو پنځه عادي کسان څو ورځې په توقیف کې پاتې او ژر خوشي شول.

موږ د محکمې له وروستۍ پرېکړې نه وروسته د دهمزنګ قلعه جدید ته انتقال شوو، د بند پاتې موده مو د قلعه جدید په تیارو او له خسکو"کټ ملو" نه ډکو خونو کې تېره کړه.

د بند د اوږدې مودې څو په زړه پورې خبرې د یادونې وړ دي:

• زما لپاره محبس په رښتیا یوه مدرسه وه. ما په محبس کې دا فرصت تر لاسه کړ چې د آفاقی مطالعی ترڅنګ د قرآن تفسیر او د احادیثو کتابونه ولولم او د قرآن حفظ پیل کړم "چی الحمدلله تر اوسه توانېدلي یم د قرآن دوه ثلثه حفظ کړم"، زندان د مبارزینو په روحي او معنوي روزنې کې ډېر بنیادي اغیز لري. ډېر داسې څه په زندان کې زده کوي چې له زندان نه بهر په هیڅ ځای کې هغه نشي زده کولی. زه په هغه چا چې د مبارزې په لارکې ئې یو کال په زندان کې تېر کړی وي تر هغه چا زیات اعتماد کوم چې همدا کال ئې په تاوده سنګرکې تېرکړی وي.

• د توقیف او زندان په دوران کې کم له کمه پنځلس زره کسان زموږ لیدو ته راغلي. زه باور لرم چې د نهضت د پراخوالي په ارتباط چې زندان ته زموږ په تلو کوم کار شوی شاید له زندان نه بهر په دومره کار نه وی توانېدلي.

• دولت له موږ نه پرته یوازې یو سیاسي بندي درلود، وزیر عبدالرحیم زی چې د داؤد د صدارت په دوران کې د کودتا په اتهام نیول شوی وو، په خپله ئې نه غوښتل چې له محبس نه ووځي، زموږ خوا ته په یوه بېل ځای کې اوسېدو، ما ورته ګڼ شمېر کتابونه ولېږل، هغه دا کتابونه په ډېر دقت سره مطالعه کړل، له موږ سره ئې د ملګرتیا ژمنه وکړه، د جهاد په دوران کې د ده کورنۍ له موږ سره ملګری شوه. کمونستانو هیڅ سیاسي بندي نه درلود، دې خبرې په خلکو کې د دوی په نسبت شکوك او شبهات زیاتول او په موږ د هغو کسانو د اعتماد لامل وو چې په حاکم نظام معترض وو، تبدیلي ئې غوښتله او د انقلابي مبارزې

ضرورت ئې احساساوو.

زه په ډېر ډاډ او اطمینان سره ویلی شم چي له اسلامي نهضت سره د ځوانانو د لوی شمېر د یوځای کېدو یوه لویه وجه همدا زندان ته زموږ تګ وو. یوه نتیجه ئې هلته څرګنده شوه چي د محصلینو د اتحادیې درېیم انتخابات ترسره شول او موږ پدې انتخاباتو کي دوه ثلثه څوکۍ ترلاسه کړې.

زه ټولو مسلمانو مبارزینو ته توصیه کوم چي زندان ته له تلو مه وېرېږي، برعکس په ځینو شرایطو کي دا کار یو ضرورت وګڼئ، د ابراهیم علیه السلام، یوسف علیه السلام او د عیسی علیه السلام سنت ئې وشمېرئ.

• یو مازدیګر د کنړ د پاچایانو یو کس، اطفائیې ته زموږ د لیدو لپاره راغی، رالېږل شوی وو، موږ ورسره مخکنی معرفت نه درلود. له ناستي سره سم ئې د ظاهر خان ستاینه پیل کړه. د پاچایانو له دود دستور سره سم ئې د ظاهرخان د کراماتو خبره کوله او ویل ئی: یو ځلي زه ورسره ښکار ته تللی وم، داسي ځای ته ورسېدو چي ځمکه ډېره ښوینده وه، شین چمن چي د پرخی په وجه لوند شوی وو، څو ګامه مسلسل ورباندي نښو تلی، موږ ټول یو په بل پسې پس له هر څو ګامه شوېدو خو پاچا "ستوری دي لوړ وي" تر پایه ونښوېدو!! ما ورته وویل: د خپلو مناسبو بوټونو په وجه؟! هغه وویل: نه، دا د ده د کرامت نښه وه!! ما ورته وویل: وایي چي خواجه غلطان ولي ئې هم نشي رغړولی!! هغه سر وخوځاوو چي هو!! پوښتنه مي وکړه: آیا عمل ممل هم لري که نه؟! هغه په ځواب کي راته وویل: هو، کله کله سګرېټي وهی "سګرېټي هغه سګرېټ ته ویل کېدل چي تنباکو به ئې ترې وایستل، چرس به ئې ورسره ګډ کړل او بېرته به ئې په هغه کي واچول او سر به ئې راتاو کړ، بیا به ئې اورلګیت ورته ونیو او د سګریټ په څېر به ئې څکاوو. له ځان سره مي ویل: دا ئې زموږ د هېواد پادشاه او دا ئې هم د ده بې عقله درباریان!!

• د توقیف په همدې موده کي مي یوه شپه خوب ولید چي زما مشر ورور اختر محمد، په توقیف کي زموږ اطاق ته د لیدو لپاره راغی، د روغبړ نه وروسته

په یوه کټ کښېنستو، د سرو زرو ګوتې ئې چې د فیروزی غمی پکې لګېدلی وو په ګوته وه، د څو دقیقو خبروآترو نه وروسته ئې دا ګوتې راوایستله او ماته ئې راکړه، د خدای په امانې په وخت کې ئې جیب ته لاس کړ او درې د سلو افغانیو نوټونه ئې راوایستل او ماته ئې راکړل. د هغې شپې په سبا، زما همدا مشر ورور ناڅاپی او پرته لدې چې کابل ته د ده له راتګ نه خبر وم، زموږ لیدو ته راغی، پولیسو هماغه اطاق ته راووست، په هماغه کټ کښېنستو، هماغه ګوتې ئې په ګوته، له څو شېبو خبرو آترو نه وروسته ئې خپله ګوتې راوایستله او ماته ئې راکړه، د تلو په وخت کې ئې جیب ته لاس کړ او هماغه درې نوټونه ئې راوایستل او ماته ئې راکړل. ما تر لاس ونیو او ورته ومې ویل: په خدای قسم چې ستا دغه راتګ او د هغه ټولې صحنې مې تېره شپه په خوب کې لیدلې، دې ته منتظر وم چې دا آخری برخه ئې هم وګورم او بیا ئې تا ته ووایم.

زه د داسې خوبونو پراخه تجربه لرم، همدغو تجربو دې نتیجې ته رسولی یم چې باور وکړم د انسان د روحی جوړښت او یا د دماغ هغه برخې چې په ویښه کې د زمان او مکان له قید نه وځې، وړاندوینه کوې، ابتکار کوې، د راتلونکې په هکله حدس وهی او ډېر ځله ئې حدسونه دقیق او صحیح ثابتېږې، له مقدماتو نه نتائجو ته ځان رسوې او د پېښو پیلامې په ګوته کوې، دا برخې د "خوب" په حالت کې هم فعاله وې. داسې نده چې د خوب په حالت کې د انسان د روحی جوړښت ټولې حساسی برخې خپل فعالیت متوقف کوې. په خوب کې د دماغ ځینې برخې له فعالیت نه لاس واخلې، ځینې نیمه فعاله شې، ځینې د انتظار حالت غوره کړې، خو ځینې نوری برخې ئې داسې دې چې د خوب حالت هغوی ته د لا ښه فعالیت کولو موقع په لاس ورکړې. د خوب په حالت کې د انسان دماغ د ورځنیو پراخو مصروفیتونو نه فارغ وې، د ده پنځګونې حواس چې هریو ئې د ورځې له لورې پراخ فعالیتونه لرې او د دماغ لویه برخه مصروفوی، د خوب په وخت کې خپل کار متوقف کړې، دماغ آرام پرېږدې او هغه ته دا موقع ورکړې چې په پوره انهماک سره په هغو قضایاوو غور وکړې چې ده ته مهمې برېښی، هغه چې د ورځې له

لوري، د پراخو مصروفیتونو په وجه نه توانېدوورباندي غور وکړي. دا داسي وګڼئ لکه متفکر، عالم، شاعر، لیکوال چي د یوې مهمي څېړني، لیکني او شعر لپاره له خلکو ګوښه شي او ځانته د ښه فکر کولو او په خپل کار د ښه ترکیز لپاره مناسب شرایط برابر کړي. خوب همدا شرایط د دماغ لپاره برابروي.

انسان د خپل پیچلي دماغ د پراخو فعالیتونو یوه وړوکې برخه په خپل واك کي لري، داسي چي د ده له ارادې سره سم کار کوي، دا برخه په خوب کي خپل فعالیت متوقف کړي، خو د دماغ هغه لویه برخه چي د انسان تر واك لاندې عمل نکوي بلکي خپلواکه ده او خپل ټول فعالیتونه په اتوماتیکه توګه ترسره کوي، دا برخه تل فعاله وي او د یوې شېبې لپاره خپل فعالیت نه متوقف کوي. د خوب په حالت کي د انسان د دماغ دا برخه د لا ښه فعالیت فرصت ترلاسه کوي. که انسان په ویښه کي وړاندوینه کولی شي، د راتلونکې په هکله حدس وهی، اختراعات کوي، نوي نوي ابتکارات کوي، څو مقدماتې خبري د یوې بلي خواته کیږدي او له همدې نه د راتلونکو نتائجو په هکله قضاوت کوي. هیڅ دلیل نلرو چي همدا کار دي د خوب په حالت کي ونشي کولی، د اکثرو انسانانو ذاتی تجربو دا خبره ثابته کړې.

په خوب کي د مثلثاتو د هغه پیچلي سؤال حل کول او زندان ته زما د شهید ورور اختر محمد د راتګ هغه صحنې چي ما تېره شپه په خوب کي لیدلې وې، کم له کمه زما لپاره کفایت کوي.

دا غوره ګڼم چي دلته دوه نوري بېلګې هم وړاندي کړم:

• تل پدې تشویش کي وم چي په هېواد کي د یوې ژوري اجتماعي تبدیلي راوستلو لپاره شاید مسلحانه مبارزې ته اړشو، که لداسي حالت سره مخامخ شوو چي نوری لاري زموږ په مخ بندي شي او مسلحانه مبارزې ته مجبور شو، د مسلح ټولګیو د تجهیز او اکمال مشکل به څنګه او له کومي لاري حل کوو؟! په پردیو پوري تړلي ډلي خو د اکمالاتو لپاره بهرنۍ منابع لري، اما موږ چي اسلامي

انقلاب غواړو او په ټولي نړۍ کي داسي اسلامي هېواد نه ګورو چي له مسلمانو انقلابیونو سره مرستي ته چمتو وي، دا مشکل به څنګه حل کوو؟ په توقیف کي مي یوه شپه په همدې هکله استخاره وکړه، په خوب کي ګورم چي زه له خپلو ګڼ شمېر مسلح ملګرو سره د یوه جګ غره په اړخ کي روان یو، د ټولو په لاسونو کي مشین ګنې، غر د سینځلو په ونو پوښل شوی، میوې ئې پخې او نیم خامي، له ځان سره وایم: دا دی هم مو د وسلې ستونزه حل شوې او هم د غلې، ټول غر له میوې ډك، داسي میوه چي هم نن ترې استفاده کولی شو او هم ئې سبا ته ذخیره کولی شو، سحر چي له خوبه راویښ شوم او له نمانځه نه وروسته مي د قرآن تلاوت کولو، د عنکبوت د سورې لدې آیت سره مخامخ شوم:

وَ كَأَيِّن مِّن دَابَّةٍ لا تحْمِلُ رِزْقَهَا اللّهُ يَرْزُقُهَا وَ إِيَّاكُمْ وَ هُوَ السمِيعُ الْعَلِيمُ* العنکبوت: ٦٠

او څومره ډېر خزندګان چي خپل رزق په شا نه وړي، خدای ورته رزق ورکوي او تاسو ته هم او هغه اورېدونکی پوه ذات دی.

د همدې آیت په تفسیرکي د پیغمبر علیه السلام هغه حدیث مخي ته راغی چي فرمایي:

خدای له دریو کسانو سره مرسته په خپله ذمه اخیستی:

- هغه ځوان چي د عفاف لپاره د نکاح اراده کوي.
- هغه مریی چي د آزادۍ لپاره له خپل آقا سره مکاتبه کوي.
- او هغه مجاهد چي د الله په لاره کي د جهاد لپاره ملا تړي.

له دې ورځي نه وروسته ما تل داسي ګمان کاوو چي موږ به حتماً په مسلحانه مبارزې آزمویل کیږو، غرونو ته به پورته کیږو او الله (ج) به زموږ د وسلې او غلې ستونزه په خپله حل کوي. د خوب هغه صحنه مو په ویښه په خپل ژوند کي ولیدله.

• د همدې توقیف په دوران کې مې یو ځل بیا پدې هکله استخاره وکړه چې د هېواد راتلونکې به څنګه وي؟ د روسانو پراخو لاس وهنو، په افغاني فوځ کې د دوی ژور نفوذ، د کمونستانو هڅو او د شاهي نظام فساد مشوش کړی وم، راتلونکې راته تیاره بریښېده، غوښتل مې پدې پوه شم چې زموږ هېواد په کوم لوري روان دی او له کومو پېښو سره به مخامخ کیږو؟! خوب مې ولیدو چې شاهي رژیم نسکور شوی، ګڼ شمېر حکومتونه یو په بل پسې راغلي او نسکور شوي، دغو حکومتونو روسانو ته د هند تر سمندر پوري د رسېدو لار ورکړې اوس قدرت د مسلمانانو په لاس کې دی. د ایران له لوري زموږ په هېواد برید شوی، فوځونه ئې مخکې راروان دي، ځیني برخي ئې نیولې او په همدې نیول شویو برخو کې پښتونستانیان ځای په ځای کوي، زه د هغې لارې په سر ودریږم چې تېرو حکومتونو د روسانو لپاره پرانستلې وه. د سرك یوې بلې خوا ته وګورم او خپلو ملګروته ووایم: تېرو خائنو حکومتونو، روسانو ته دا لار جوړه کړه!! په نیول شویو سیموکې چې کوم کسان ځای په ځای کېدل لدوی نه مې ځیني پېژندل، هغوی ته ورغلم چې پوښتنه ترې وکړم، لدوی سره په خبرو آترو مصروف وم چې ایراني فوځونه له موږ نه تېر شول، زه په نیول شوې خوا کې پاتې شوم او ملګری مې بلې خوا ته. زه د ایراني فوځ له لیکي نه د هېواد په لور راتېر شوم چې ناڅاپی یوه ایراني افسر راباندي ډزی وکړې، زه ودرېدم، هغه مې په نښه کړ، ډزی مې ورباندي وکړې، ولګېدو، په ځمکه پرېووت، ورغلم او د ده توپك او تمانچه مې راواخیسته او د خپلو ملګرو په لور وخوځېدم. دوی د یوه پاخه کاریز د خولې شا او خوا ولاړ ول، له ما نه ئې تپوس وکړ چې څه وکړو؟ په ځواب کې مې ورته وویل: په همدې کاریز کې سنګر نیسو، پرېږدو چې دښمن وړاندي راشي، چې کله دې سیمي ته راورسېدل له کاریز نه راوځو او تر ډزو لاندې ئې نیسو، دوی دا رأی ومنله او په همدې سره له خوبه راویښ شوم.

د دې خوب ډېری برخي رښتونې شوې، وبه ګورو چې د نورو برخو تعبیر ئې څه دی؟

• موږ له شپږو میاشتو وروسته، له اطفائیې نه د دهمزنګ زندان ته انتقال او د "قلعه جدید" په هغه بلاك کي ځای په ځای شوو چي معمولاً به ئې خطرناك کسان په بېلو بېلو وړو وړو خونو کي د تړلو دروازو شاته ساتل. د همدې برخي د تور دهلیز په پای کي یو کس په زنځیرونو تړل شوی، په لاس پښو کي ئې ولچك او زولانه وه او ویل کېدل چي لیونی دی. خوني له خسکو نه هومره ډکي وې چي نه ئې د شپې خوب ته پرېښودولو او نه د ورځي. ځیني زندانیان به مو لیدل چي ګهیځ وختی به ئې د زندان دننه کارځی ته بیول، لس ساعته به ئې په هغوی کار کاوو او مازدیګر به د هر یوه په لاس کي د سیلو وچه مړۍ، خپلو خونو ته راګرځېدل، همدا د دوی اجوره او مزد وو او په همدې سره به هغوی ګوزاره کوله. دولت له زندانیانو سره هیڅ مرسته نکوله، که چا کار نشوکولی او له خپلي کورنۍ نه ئې څه مرسته نه ترلاسه کوله، هغه به سؤال کولو ته اړ وو. په یاد مي ده چي یو وخت به ئې داسي زندانیان د دوشنبي او پنجشنبي په ورځو کي بازار ته ایستل، پولیسان به ورسره وو، په لاس، پښو او غاړو کي ئې ځینځیرونه، په دکانونو به ئې ګرځول، ترڅو له خلکو په سؤال څه ترلاسه کړي او پدې سره له مرګ نه وژغورل شي. دا صحنه به هومره دردونکې وه چي هیڅ لیدونکي هغه د ژوند تر پایه نشوی هیرولی.

• په زندان کي مو ځیني داسي کسان هم ولیدل چي د ټولني خرابو شرائطو جنایت او جرم ته اړ کړي او له سالمي روزني نه محروم پاتې شوي وو. داسي څوك ئې نه وو موندلی چي دوی ته سمه لار وښیي، ګناه ترې شوې، خو یا په ناپوهۍ کي او یا اوس نادم وو او د جبران په لټه کې. بسم الله کوچي د ننګرهار اوسېدونکي چي د سیمي خلکو هغه د یوې خطرناکي مسلح ډلي د مشر په نامه پیژاندو او د مسلح شوکو په اتهام نیول شوی وو او ټیپر د لوګر اوسېدونکی چي د سیمي لوی ووړ د ده له نامه سره آشنا وو، د همدې کسانو له جملي نه وو. پداسي کسانو موکار پیل کړ. د دوی روزني ته مو خاصه پاملرنه درلوده، دواړو په اخلاص تعهد وکړ او د دې پرېکړه ئې وکړه چي خپله سابقه به جبرانوي. ټیپر

سواد نه درلود، له الف ب نه ئې کار پیل کړ، څو میاشتې وروسته ئې ټول قرآن ختم کړ، له زندان نه آزاد شو، په جهاد کې ئې برخه واخیسته او ټپي شو. بسم الله کوچي هم له زندان نه آزاد شو، په جهاد کې ئې برخه واخیسته او په سنګر کې په شهادت ورسېدو.

• اکثراً به له فجر نه د مخه د کلا د منځنۍ برخې په غولي کې ګرځېدم او د قرآن په حفظ به لګیا وم. یوه زنداني د غولي لوري ته د یوې وړې کړکۍ خوا ته د دوو مرغیو قفس ځوړند کړی وو. هر سهار به مې لیدل چې د سباوون له راختو سره سم به لومړی یوه مرغۍ راویښه شوه، په خپلو وزرونو به ئې بله وهله او هغه به ئې هم راویښه کړه او بیا به دواړو په ډېر خوندور او خوږ غږ ناری پیل کړې او تر هغه به لګیا وې چې د لمر لومړۍ وړانګې به راڅرګندې شوې. دوی په ډېر منظم طور، د یوې د قیقې وروسته مخکې کېدو نه پرته، هر سحر همدا کارکولو، د ورځو لنډېدو او اوږدېدو سره به دوی خپل ځان عیاراوو. او همداسې د فجر له لومړی رڼا نه بیا د لمر د لومړیو وړانګو تر څرګندېدو به هره ورځ په همدې کار لګیا وې. د دوی منظم ژوند او له یوه بل سره مینې ته سخت حیران وم او خاص لذت مې ترې اخیست، شاید همدا وجه وه چې کله له زندان نه ووتم، یوه ورځ له ځینو ورونړو سره د کابل باغ وحش هغې برخې ته ورغلو چې واړه مرغان پکې ساتل شوي وو، د دوی له ښایست، لطافت، له یوه بل سره مینې، الوتنې، ناستې پاستې هومره متأثره کړم چې بې اختیاره مې اوښکې په مخ وبهېدې.

• په همداسې یوه سباوون کې چې په هغه غولي کې ګرځېدم او د قفس هغو دوو وړو آشنایانو تماشا مې کوله او د دوی له ښایسته او خوندور غږ سره مې خپل تلاوت هم یوځای کاوو، ناڅاپه د محبس له دیوار نه آخوا د کلشنکوفونو مسلسلې ډزې پیل شوې، ډزې زیاتې او موږ ته نږدې وې. ټول بندیان را ویښ شول او له یوه بل نه ئې د ډزو په هکله تپوس کاوو. هیڅوك نه پوهېدو چې څه روان دي او ډزې د څه لپاره. دا د سرطان ۲۲ تیاره سباوون وو، په کابل کې کودتا

شوې وه، ظاهرخان له هېواد نه بهر وو، کودتاچیانو ټول حساس ځایونه نیولي وو، له هیڅ مقاومت سره نه وو مخامخ شوي، هیڅچا له منحط شاهي نظام نه د دفاع په خاطر یوه شېبه مقاومت ونکړ او د خپل توپك ماشې ته ئې لاس نکړ. د توری شپې سپېنه کودتا وه.

د سردار داؤد کودتا

د سرطان د ۲۲ شپې په یوې نیمي بجې، کودتاچیانو خپل عملیات پیل کړل، د زرهدارو ۱۵ او ۴ فرقو او د گارد، کوماندو او انضباط قطعاتو پدې عملیاتو کي محوری ونډه درلوده. په کودتا کي د برخي اخیستونکو قطعاتو سوق او اداره د لاندې افسرانو په لاس کي وه:

۱ـ حبیب الله د گارد د قطعې افسر چي د کودتا په ورځ ئې ټانك له لاري منحرف شو او د کابل په سیند کي پرېووت او په قتل ورسېدو.

۲ـ ضیاء مجید د سردار ولي محافظ او د انضباط د قطعې افسر چي د نوموړې قطعې اداره ئې په لاس کي وه.

۳ـ فیض محمد د کوماندو د قطعې افسر چي د کودتا په شپه ئې د دې قطعې اداره ترلاسه کړه .

۴ـ سرور نورستاني، مولی داد ، محمد یوسف او شیرعلي خان د زرهدار د قطعاتو افسران چي ټانکونه ئې د کابل په لوري وخوځول.

۵ـ پاچا ګل وفادار او عبدالحميد محتاط د هوايي قطعاتو د سوق او اداري وظيفه په غاړه درلوده.

۶ـ سيد عبدالاله، عبدالقدير او غوث الدين فايق چي له ځينو قطعاتو سره ئی د ارتباط دنده په غاړه وه.

د کودتا قومنده د سردار داؤد په لاس کي وه، د قومندي مرکز د ده کور وو، په يوي نيمي بجې ده د مخابرې له لاري قطعاتو ته د عملياتو د شروع کولو قومنده ورکړه. ظاهر خان د سترګي د تداوي لپاره اروپا ته تللی وو. سردار ولي چي د شاه په غياب کي د فوځ سوق او اداره د ده په اختيار کي وه او د کوماندو او انضباط دوه مهمي قطعې مستقيماً د ده تر واك لاندې وې، تر دوو بجو په خپل کور کي ونيولی شو. شهزاده احمدشاه هم له خپل کور نه او مارشال شاه ولي خان له پغمان نه ونيول شول او د عبدالقدير کور ته انتقال او همالته تر نظارت لاندې وساتلی شول. نور نو نه په ټول هېواد کي داسي څوك وو چي له شاهي رژيم نه دفاع وکړي او نه دا سی عسکري قطعه وه چي د کودتاچيانو مخي ته راووځي. د سحر تر شپږو بجو کودتاچيان په ټول کابل مسلط شوي وو. په ۷ بجو سردار داؤد له خپل کور نه کابل راډيو ته ولاړ او خپله لنډه وينا ئې واوروله او ولس ته ئې د جمهوری نظام زيری ورکړ، هغه جمهوری نظام چي د کودتا له لاري مسلط شوی، هغه هم د شاهي کورنۍ د يوه مستبد غړي په لاس چي پدې نظام کي لس کاله صدراعظم وو او کلونه کلونه ئې د دفاع د وزارت دنده هم په غاړه وه، د پاچا د تره زوی وو او له وروستۍ لسيزی نه پرته د پاچا د اقتدار په ټول دوران کي د هېواد واګی د ده په اختيار کي وې. داسي جمهوريت چي نه په هغه کي انتخابات شته، نه منتخب جمهور رئيس، نه منتخب پارلمان، نه سياسي احزاب، نه د قلم او وينا آزادي او آزاد مطبوعات!!!

موږ د دهمزنګ د محبس په هغي توری خونيکي د سردار داؤد د کودتا د بري خبر او د سردار داؤد لومړی وينا واورېده. ما ته تر هغه وخته د ژوند تر ټولو

ترخه او غمناکه خبره همدا وه. که له زندان نه بهر مي دا خبر اورېدلې وی شاید هومره راباندې سخته نه وی تمامه شوې. زموږ د شدید تشویش وجوهات دا وو.

• موږ تل سردار داؤد په هېواد کي د کمونیزم باني اوحامي گڼلو او په خپلو تظاهراتو او اجتماعاتو کي به مو د ده په خلاف د کمونستي ډلو د مؤسس په نامه شعارونه ورکول.

• ده په خپلي لومړۍ وینا کي په ډېر صراحت سره وویل چي د اقدام اصلي لامل ئې دا وو چي پدې وروستیو کي مترقي ځواکونه د ارتجاعی ځواکونو تر بریدونو لاندې وو، د ځوانانو د مصئونیت او د ارتجاعی ځواکونو د ودي د مخنیوی لپاره باید دا اقدام ترسره شوی وی. موږ ته د ده د دې پیغام معنا څرگنده وه، موږ پدې وینا کي د اسلامي نهضت لپاره د بربنډ گواښ نښې له ورایه لیدلې.

• د ده په کودتا کي د برخي اخیستونکو افسرانو ۹۵% هغه کسان وو چي یا د خلق او پرچم غړي وو، یا په روسیه کي تربیه شوي وو او یا د کمونستي افکارو تر تأثیر لاندې تللي وو او له کمونستانو سره ئې ملگرتیا وه . پدغي کودتا کي چي کومو څېرو برخه درلوده، ځینو د ثور د اوومي په کودتا کي برخه واخیسته او ځینو په یوې او بلیمرحلې کې، په یوه او بل شکل د کمونستانو مرسته کړې.

• له کودتا نه د مخه موږ ته د هېواد د سیاسي جریاناتو وضعیت داسي معلومېدو چي روسان به حتماً په کوم اقدام لاس پوري کوي. د اسلامي نهضت چټکي او پراخې ودې، په ټولو علمي مؤسساتو د دې نهضت تسلط، د افغاني ټولني د ځوان نسل او د منورینو لوی شمېر له هغه سره یو ځای کېدل، د کمونستي ډلو په شاتگ، ضعف او تیاری راتلونکې دوی وېرول او د دې بهیر توقف او د افغانستان په حالاتو کي د یوې داسي تبدیلي راوستلو ته ئې هڅول چي له یوې خوا د اسلامي نهضت د مزید تقویې او پراخوالي مخه ونیسي او له بلي خوا د کمونستانو د زوال مخنیوی وکړي او پدې ترتیب خپلي گټې پدې منطقې کي خوندي وساتي. له روسانو نه پرته بل داسي ځواك په نظر نه راتلو چي

پدې شرایطو کې دي په افغانستان کې د یوه سیاسي تحول ضرورت احساس کړي او د عسکري کودتا توان دي ولري.

• د کودتاچیانو د نومونو له مزید څرګندېدو او د مرکزي کمیټې د غړو او د کابینې له اعلان سره زموږ تشویش لا زیات شو، دې نتیجې ته ورسېدو چې دا د روسانو په اشاره او د کمونستو افسرانو په لاس ترسره شوې کودتا ده، د اسلامي نهضت د ټکولو دنده په غاړه لري، د کمونستانو کاملې سلطې لپاره به لار آواروي او زموږ هېواد به د مرکزي آسیا د نیول شویو هېوادو له برخلیك سره مخامخ کوي.

• ولس ته د خطاب ترنامه لاندې چې سردار داؤد کومه راډیوئی وینا درلوده، د هېواد د هغه وخت د سیاسي فرهنګ په اصطلاحاتو پوه کسانو دا وینا د ببرك کارمل د ویناګانو کاپې وګڼله، محتوی او الفاظ ئې داسي وو چې هر چا ګمان کولو چې دا وینا یا کارمل لیکلې او یا د ده له لیکنو نه کاپي شوې.

• روسیه او هند دوه هغه هېوادونه وو چې د داؤد جمهوریت ئې تر نورو د مخه په رسمیت وپیژاندو. د روسیې او هند مطبوعاتو سردار داؤد د افغانستان د مترقي نهضت "کمونستي بهیر " مؤسس او باني ګاڼو او د ده کلکه ستاینه ئې کوله.

• ګمان مو دا وو چې د سردار داؤد په لاس به نه یوازې د کمونیزم مخالف ځواکونه ټکول کېږي بلکې زموږ هېواد به له پاکستان سره په جګړې کې ښکیل کېږي او پدې ترتیب به افغانستان د روسانو په نظامي اډې بدلېږي.

• د سردار داؤد د کابینې جوړښت داسي وو:

۱ـ سردار داؤد، جمهور رئیس، صدراعظم، د خارجه چارو وزیر او د دفاع وزیر.

۲ـ حسن شرق د صدراعظم معاون.

۳ـ ډاکتر عبدالمجید د عدلیې وزیر.

۴ـ عبدالاله د ماليې وزير.

۵ـ فيض محمد د کورنيو چارو وزير.

۶ـ پاچاګل وفادار د سرحداتو وزير.

۷ـ ډاکتر نظرمحمد سکندر د صحت عامې وزير.

۸ـ پوهاند عبدالقيوم وردك د صنايعو وزير.

۹ـ نعمت الله پژواك د معارف وزير.

۱۰ـ جيلاني باختری د زراعت وزير.

۱۱ـ د پلان او تجارت وزارتونو چاري د همدې وزارتونو مخکنيو معاونينو ته وسپارل شوي.

پداسي حال کي چي سردار داؤد کوشش کاوو د کمونستانو له پېژندل شويو کسانو نه زيات شمېر په کابينه کي و نه نيسي تر څو د کمونستانو په ملګرتيا متهم نشي، سره لدې د ده د کابينې له غړو لاندې کسان د کمونستي ډلو ملګری وو.

۱ـ فيض محمد چي د خلق ډلي غړی وو، په روسيی کي ئې تحصيلات کړي وو، د کمونستانو په دوهمي کودتا کي ئې برخه واخيسته او په ځدرانو کي د يوه مجاهد په لاس هله په قتل ورسېدو چي د دولت له لوري سيمي ته لېږل شوی وو، د خپلي درې مشران ئې له خلقی دولت سره ملګرتيا ته چمتو کول او هغوی ته ئې له ځان سره ۲۸۰۰۰ ډالر وړي وو.

۲ـ عبدالحميد محتاط چي د کمونستانو د اقتدار په وخت کي تر پايه د دوی په څنګ کي وو، د دوی مرسته ئې کوله او په پای کي ئې د کمونستانو او مسعود ترمنځ د رابط وظيفه تر سره کړه.

۳ـ حسن شرق چي د نجيب په وخت کي د صدراعظم په حيث و ټاکل شو.

۴- پژواك چي تر پايه ئې د کمونستانو ملگرتيا وکړه.

۵- پاچا گل وفادار چي تحصيلات ئې په روسيه کي ترسره کړي او همالته ئې واده کړی وو او خلقيانو هغه خپل غړی گاڼو.

۶- غوث الدين فايق چي تر پايه د کمونستانو په څنگ کي پاتې شو.

په لاندې سطح کي د دولت ټول حساس پستونه د کمونستانو په لاس کي پرېوتل. د کورنيو چارو وزارت د دوی په اصلي اډې بدل شو. هغوی د فوځ په بېلا بېلو برخو خپلي منگولي داسي ټينگي کړې چي د خپلي دوهمي کودتا لپاره ئې لار اواره کړه.

ځيني حلقی داسي فکر کوي چي د سرطان د ۲۶ کودتا د سردار داؤد د ځان غوښتني او قدرت ته د رسېدو له تلوسی راولاړه شوې، ده له کمونستانو سره د ملگرتيا له لاري غوښتل قدرت ته ورسېږي، بل داسي ځواك ئې نه ليدو چي د هغوی په مرسته دا کودتا ترسره کړی. خو حقيقت دا دی چي د دغي کودتا پلان په مسکو کي جوړ شوی، د عملي کولو دنده ئې په کابل کي د روسيی سفارت ته سپارل شوې وه. د روسيی سفارت، هغه افسران چي په مسکو کي روزل شوي او د کمونست حزب غړي وو، مؤظف کړل چي د سردار داؤد تر قيادت لاندې کودتا کي برخي اخيستو ته ملا وتړی. په کابل کي د روسيی سفارت ته همدا راز دنده هغه وخت يو ځل بيا وسپارل شوه چي مسکو د سردار داؤد د لري کولو فيصله وکړه، دا ځل ئې وغوښتل چي حسن شرق د داؤد په خلاف يوې کودتا ته چمتو کړي. حسن شرق پدې هکله ليکي. "د ۱۳۵۴ کال د حوت په مياشت کي د شوروي اتحاد سفير جلالتمآب پوزانف، د صدارت په ماڼۍ کې، پداسي حال کي چي ښاغلي ايرشف د سفارت مستشار هم د ترجمانۍ لپاره د ده ملگرتيا کوله، ما ته وړانديز وکړ چي: د فوځ ځيني افسران او سياسي شخصيتونه چي زموږ د هېوادونو ترمنځ د ښو علايقو سره خاصه علاقه لري، که تاسو تمايل لرئ د شوروي اتحاد سفارت حاضر دي دا کسان تاسو ته معرفي کړي، ترڅو ستاسو له

مشوری سره سم مبارزه وکړي... کرباس پوش ها... ۱۳۹ مخ"

همدغه سفارت سردار داؤد ته هم دا خبره کړې وه او هغه ئې يوې داسي کودتا ته چمتو کړی وو چي همدغو افسرانو او سياسي شخصيتونو ترسره کړه.

روسانو د افغانستان اجتماعي جوړښت داسي ګاڼو چي کمونستان ئې د يوې لويې تبديلي لپاره جوګه نه ګڼل. د دوی مجموعی شمېر ډېر محدود ورته بريښېدو. پدې موقعيت کي نه وو چي په يوازې سر نظام رانسکور او قدرت تر لاسه کړي او پدې هېواد حکومت وکړي شي. دوی سردار داؤد د دې لپاره انتخاب کړ چي هغه د شاهي کورنۍ غړی دی، افغان ولس به د ده په لاس تبديلي د شاهي کورنۍ د داخلي منازعې نتيجه ګڼي او خاص عکس العمل او حساسيت به نه ښيي. د سردار داؤد په لاس بايد مقدماتې کار ترسره شي او د کمونستانو د دوهمي کودتا لپاره لار آواره شي. پدې وخت کي د کمونستانو مجموعی شمېر په فوځ او له فوځ نه بهر تقريباً ۳۰۰۰ کسانو ته رسېدو، دې وړوکي ټولګي په افغانستان د حکومت کولو توان نه درلود. روسانو حتی د داؤد د راپرځولو لپاره هم کمونست حزب پداسي موقعيت کي نه ګاڼو چي يوازې اقدام وکړي او په بريښنډه توګه په افغانستان حکومت وکړي که څه هم د سردار داؤد په راوستلو سره ئې د هېواد ټول ملکي او نظامي حساس پستونه ترلاسه کړي وو، د همدې لپاره ئې د حسن شرق په څېر يوکس د دې لپاره غوره ګاڼو چي د داؤد د راپرځولو لپاره د کمونستانو په مرسته کودتا وکړي. که څه هم کمونستانو د سردار داؤد تر سيوری لاندې خپل ګڼ شمېر مخالفين په ډېره بې رحمۍ وځپل، ځيني ئې اعدام کړل، ځيني ئې په اوږدو مودو بند محکوم کړل او ډېر نور ئې د هېواد پرېښودو ته اړ کړل.

له شاهي کورنۍ سره څه وشول؟

د شاهي کورنۍ ټول غړي د څه مودې لپاره په کابل کي وساتل شول. سردار

داؤد ډېر احتیاط کاوو چي د ده انقلابي ملګری د شاهي کورنۍ غړي توهین او تحقیر نکړي او مخصوصاً سردارولي ته صدمه و نه رسوي. که څه هم سردار ولي د ده ترټولو ستر رقیب وو. ده له نورو مخالفینو سره هره معامله جائزه ګڼله، د دوی اعدام، د اوږدې مودې لپاره بندي کول، ځورول، تحقیر، توهین او د شتمنیو مصادره، هرڅه ورته جائز برېښېدو خو له شاهي کورنۍ سره دا راز سلوك ئې نشو زغملي. ظاهر خان خپله استعفاء په لیکلې توګه را ولېږله، داؤد ته ئې د ورور خطاب وکړ او د ده د بریا هیله ئې څرګنده کړه، په مقابل کي سردار داؤد د ده کورنۍ ته له هېواد نه د وتلو اجازه ورکړه، د کابل تر هوایي ډګر پوري په ډېر اعزاز، احترام او احتیاط ورسول شوه، خو هلته د څارندوی د قومندان په امر د دوی ټول بکسونه او حتی جامې ولټول شول، ګاڼې، پیسې او جواهرات ترې واخیستل شول. داؤد د کمونستانو له لوري داسي محاصره شوی وو چي حتی د خپلي کورنۍ غړي ئې هم لداسي توهین او تحقیر نه نشو ژغورلی.

داؤد خان د پاچا لپاره د میاشتي ۵۰۰۰ دالر معاش وټاکو. پدې هکله په مرکزي کمیټې کي د بحث په دوران کې، عبدالحمید محتاط وویل: که پاچا ښه سړی وي او د دومره معاش مستحق وي نو ښه ده چي بېرته راوغوښتل شي او که نه نو د هېواد پدې بد اقتصادي حالت کي هره میاشت ۵۰۰۰ دالر هغه ته لېږل نامناسب کار دی!! که څه هم دا مقدار مالي مرسته د افغانستان په څېر هېواد لپاره له توانه زیاته وه، خو د ظاهرخان لپاره ئې کفایت نه کاوو، د ده انتظار دا وو چي د سعودي پاچا به د ده ستونزه حل کړي، له ریاض نه ئې د کافی مرستي طمع درلوده، خو داسي ونشول. د سعودي حکومت د ده پوښتنه هم ونکړه، د ده هیڅ لیك ته ئې ځواب هم ونه وایو او څه خواخوږی ئې هم ونښوده. په مقابل کي د ایران پاچا په روم کي خپل سفیر ته وظیفه ورکړه چي د ظاهرشاه مصارف په غاړه واخلي.

میر اسدالله علم د رضاشاه د دربار وزیر په خپل کتاب "یادداشتهای علم"

کي د هغه ليك متن نقل کړي چي په روم کي د ايران سفير د دربار خدمت ته لېږلی:

سفارت شاهنشاهي ايران

بيست و سوم فروردين ماه ۱۳۵۳

سرور معظم قربان حضرتعالي گردم

پس از تقديم عرض احترام مراتب زير را به طور مختصر به استحضار می‌رساند.

مطالبی را که طی نا مه اخير مرقوم فرموده بوديد به استحضارشان رسانيدم. عنايت مخصوص همايوني در مورد تهيه منزل، مژده سلامت سردار عبدالولي، اشتغال والاحضرت شاه محمود در ايران اير "شرکت هواپيمائی ايران" از مراحم اعليحضرت همايوني شاهنشاه مدت نيم ساعت با قيافه بسيار حق شناس سپاسگزاری نمودند و والاحضرت بلقيس نيز از خوشحالی گريه کرد و خواست که مراتب تشکر و حق شناسی خود و دخترانش را به پيشگاه ملوکانه تقديم دارم. والاحضرت بلقيس و شخص اعليحضرت محمد ظاهرشاه از ويلائی که پيدا شده بازديد نموده اند. ويلائی است با ۵ اطاق خواب، ۲ سالن و ناهار خوري، سه طبقه که بيش از ۴۰۰ متر زيربنا دارد. آقای خسروی با توجه به محرمانه بودن امر و اينکه واقعاً مرد مطمئن و قابل اعتماد است مأمور انجام و تعقيب کار شده است. نقشه و مشخصات ساختمان را خواسته ام.

قيمت آن در حدود يك مليون و دويست هزار تومان می‌شود که می‌گويند اکازيون است و شانس آنها بوده که درست مطابق احتياجات و سليقه شان می‌باشد. البته يکی دو نوع ماليات و تاکس و ۵ درصد حق آژانس نيز به آن تعلق می‌گيرد که قرار است با وکيل مذاکره و مشورت نمايند. البته مبلمان هم لازم دارد.

به دلائلی که مجدداً به تفصيل می‌گفتند از عدم توجه کشورهای مسلمان

بخصوص ملك فيصل بسيار نگرانند و تقاضا داشتند درصورتیکه اراده مبارك ملوکانه تعلق گیرد، اقدامی شود که دربار مغرب با ایشان در روم تماس بگیرد. جزئیات امر و نظریاتشان را هر موقع که سعادت شرفیابی دست داد به عرض می‌رسانم و نامه ام را به درازا نمی‌کشم.

از ایران ایر سؤال کردم هنوز دستوری برای استخدام شاه محمود نرسیده تحصیلات عالیه کمبریج دارد.

والاحضرت بلقیس تقاضای مقداری برنج و پسته ایراني دارد چنانچه ممکن باشد امر بفرمایند کار پردازی دربار به اسم سفارت ارسال دارند.

مشروب و سیگار و غیره(!!) به وسیله خسروی فرستادم. اعلیحضرت محمد ظاهرشاه شخصاً تلفن فرمود، از عنایات شاهنشاه تشکر کرد.

معظم سرور! له حضرت عالي نه جار شم.

د درنښت له وړاندي کولو نه وروسته په لنډه توگه عرض کوم:

کوم څه چي تاسو په وروستی لیك کي لیکلي وو هغه مي وړورسول، د دوی په هکله د همایوني ذات خاص عنایت، د کور برابرول، د سردار ولي د روغوالي زیری او په ایران کي والاحضرت شاه محمود "د پاچا د زوی" د توظیف په وجه، تقریباً نیم ساعت د شاهنشاه له مراحمو او پیرزوینو نه ئې په حق پېژندونکې څېرې مننه کوله او د والاحضرت بلقیس "د سردار ولي ښځې" له ډېری خوشحالۍ د منني اوښکي په مخ وبهېدې او دا ئې وغوښتل چي د دې او د لوښو مننه ئې ملوکانه ذات ته وړاندي کړم. والاحضرت بلقیس او په خپله اعلیحضرت محمد ظاهرشاه هغه ویلایي کور ولیدو چي موږ ورته غوره کړی، پنځه د خوب خوني، ۲ د ناستي او ډوډی خوړلو سالونونه، درې پوړیزه کور چي په ۴۰۰ متره ځمکه باندي جوړ شوی. ښاغلی خسروی چي مطمئن سړی دی، مؤظف شوی چي دا کار په پوره محرمانه ډول ترسره کړي، د کور نقشه او مشخصات مي راغوښتی دي.

قیمت ئې یو ملیون دوسوه زره تومانه کېږي، ویل کېږي چې داسي کور پدې بیه په نادره توګه ترلاسه کېدای شي، دوی ئې د خپلي سلیقی او احتیاج سره سم ګڼي. خو یوه دوه ډوله مالیه او ټکس او ۵% د نمایندګی کمیشن هم ورباندي اضافه کېږي. چې له وکیل سره به ورباندي خبري وشي. کور ضروري سامان ته هم اړ دی.

دوی"شاهي کورنۍ" د اسلامي هېوادونو مخصوصاً د ملك فیصل له عدم التفات او اعتناء نه ډېره اندیښنه درلوده، د دې عدم توجه دلایل ئې په مکرره توګه او په تفصیل سره بیانول. تقاضا ئې دا وه چې ملوکانه ذات د داسي څه کولو امر وکړي چې په روم کې د المغرب د دربار سفیر لدوی سره تماس ونیسي. د دې لیدني او د دوی د نظریاتو جزئیات به هلته عرض کړم چې ستاسو د ملاقات شرف ترلاسه کړم. خپل لیك نه اوږدوم.

والاحضرت بلقیس د ایراني پستو او وریجو تقاضا درلوده، که ممکن وي د دربار کوم کارمند ته امر وکړي چې د سفارت په نامه ئې راولېږي. د خسروي په لاس مي دوی ته شراب، سیګریټ او نور!! ورولېږل. اعلیحضرت ظاهرشاه په خپله تلفون وکړ او د شاهنشاه د عنایاتو مننه ئې وکړه.

لومړۍ تصفیه

پس له هغه چې د سردار داؤد کمونست ملګری پدې وتوانېدل چې د دولت په حساسو ملکي او نظامي مقاماتو کې خپل اعتمادي غړي توظیف کړي، دوی ته دوهم مهم او اساسي کار د خپلو مخالفینو تصفیه وه. دا کار باید له ځنډه نه پرته ترسره شوی وی. د تصفیې لپاره ترټولو د مخه هاشم میوندوال په نښه شو. د کمونستانو له نظره دی ترټولو خطرناك عنصر وو. په داخل او خارج کې د نوم خاوند وو، د دولت د مخالفینو لپاره په یوه مؤثر محور بدلېدی شو. له ملت پاله منورینو سره ئې ښې اړیکې درلودی. امریکا ته د منلو وړ وو. له روسانو سره ئې هم د نږدې اړیکو د ټینګولو هڅه کوله. کمونستانو ډېر د مخه هغه د "CIA" د جاسوس په حیث معرفیکړی او د ده په ضد ئې پراخ تبلیغات کړي وو. له کودتا نه لا څو اونۍ نه وې تېرې شوې چې د ده کور تر نظارت لاندې ونیول شو، ده سردار نعیم د داؤد ورور ته شکایت وکړ، خو ګټه ئې ونکړه. له کودتا نه دوه میاشتې وروسته د سنبلې د میاشتې په ۲۹ د کودتا په تور له ۴۲ نظامي او ملکي

شخصیتونو سره ونیول شو. مهم نیول شوي نظامیان دا وو:

خان محمد خان مرستیال، ډگرجنرال عبدالرزاق، جنرال گلبهار، جنرال عبدالسلام ملکیار، جنرال نیك محمد سهاك، جنرال محمد رحیم ناصری، ډگروال زرغون شاه، ډگرمن نقیب الله، ډگرمن نوراحمد خان، ډگرمن سید هاشم کامه وال، ډگرمن محمد اکبر، ډگرمن محمد اکرم، ډگرمن ممتاز.

لاندي مخور قومي مشران او تجاران هم د همدې کودتا ترنامه لاندې ونیول شول:

سیف الرحمن خان د ولسی جرگې غړی، محمد عارف خان شینواري، جنت خان غروال د پښتني تجارتي بانك رئیس، د عبدالحکیم خان کتوازی دوه وروڼه، سعدالله کمالي د مهمندرې وکیل، حاجي الله گل هودخیل او وروړئی مولی‌گل، حاجي حنان ځاځی، حاجي فقیرمحمدخان او الله نظر خان د ستوخیل.

اکثر نیول شوي کسان ئې هماغه قلعه جدید ته راوستل چې موږ پکې اوسېدو. د قلعه جدید یوه برخه ئې د دوی لپاره تخلیه کړې وه. د شپې له خوایې دوی ورته راوستل، موږ د دوی له وهلو ټکولو او دردوونکو چیغو نه پوه شوو چې دلته ئې داسي بندیان راوستی چې په کودتا تورن دي. وهل ټکول هومره وحشیانه او چیغی‌کوکاری هومره دردوونکې وې چې گمان موکاوو ځیني به حتماً په همدې دوران کي له وهلو ټکولو مری. ډاکتر محمد عمر شهید په یوه دیوال وخوت او له کړکۍ نه ئې د یوه بندي د حالت د لیدو هڅه وکړه، موفق شو، د هغه پرېشان حالت ئې په سترگو ولید، تپوس ئې وکړ چې دا ولې؟ هغه ورته وویل: زه بې گناه یم، له خپل کور نه ئې راوستی یم، د کودتا په تور، دا مي حالت دی... راکوز شو او موږ ته ئې د خپلو سترگو لیدلی حالت بیان کړ، ویل ئې له ډېرو وهلو ئې سترگي پړسېدلې، مخ ئې تك شین وو او ویني ورباندي بهېدې.

د میزان د اتمي په ماښام مو له کابل راډیو نه واورېدل چې محمد هاشم میوندوال له خپلي نیکتائی نه په استفادې سره ځان وژنه کړې!

د دې وحشیانه تصفیی په هکله څو خبري د یادوني وړ دي.

• د کودتا خبره هسي یوه خندونکې ډرامه وه چي پرچمیانو جوړه کړې وه. دوی د خلکو د غولولو لپاره داسي یو جعلي لیك خور کړ چي په پېښوری پښتو لیکل شوی وو او په هغه کي یوه نا معلوم پاکستاني مقام مولوي سیف الرحمن د شنوارو وکیل ته لیکلی وو چي که خلك د داؤد په هکله ستاسو دا تبلیغات نه مني چي کافر شوی، نو ورته ووایاست چي: کودتاچیان خدای نه منونکي پرچمیان دي!

ما ته د هغي دورې یوه مهم شخصیت چي د نوم نه څرګندولو وعده مي ورسره کړې، پدې هکله وویل: دا خط د مصئونیت ملي یوه داسي افسر لیکلی وو چي د شنوارو اوسېدونکی وو او اوس په پېښور کي مېشت دی. دا کودتا سل په سلو کي جعلي وه. ټول هغه کسان ښه پېژنم چي دا ډرامه ئې د میوندوال د نیولو لپاره جوړه کړې وه.

د دې کسانو نیونکي، تحقیقات کوونکي، تعذیبونکي او محاکمه کوونکي ټول پرچمیان وو. د میوندوال نیونه د جنرال نبي عظیمي په لاس ترسره شوې، د وهلو ټکولو دنده ئې د صمد اظهر په غاړه وه، تحقیقات ئې هغي ډلي ترسره کړي چي عبدالقدیر د ژاندارم او پولیس قومندان ټاکلې وه او محاکمه ئې د هغي عسکري محکمې لخوا وه چي سرور نورستاني او د نبي عظیمي په شان پرچمي ئې غړي وو.

نبی عظیمي پدې هکله لیکي:

"من بنابر امر مستقیم محمد داؤد روز پنجشنبه حوالی ساعت دو بجه بعد از ظهر به منزل محمد هاشم میوندوال رفته و مؤظف بودم تا نامبرده را با خود به ارگ ریاست جمهوری برسانم. من افراد امنیتی را در مدخل دروازه منزلش که در شهر نو جنوب چهار راهی شهید شهرنو واقع بود جابجا نموده و به نفر خدمت وی گفتم که چه کاره هستم و چه مي خواهم؟ وی بعد از چند لحظه کوتاهی مرا بداخل

منزل دعوت کرد، در محیط منزل او خاموشي و سکوت عجیبی حکمفرما بود. مرا در یك اتاقك کوچکی که در جنب عمارت اصلي واقع بود رهنمایی کرد، لحظاتی گذشت و بالآخره محمد هاشم میوندوال در حالیکه ریشش را چند روزی نگرفته بود، با چشمان سرخ و آماس کرده و ظاهر نه چندان خوش آیند، به اتاقك مذکور داخل شد و از دیر آمدن خود معذرت خواست. احساس کردم که نامبرده سخت مضطرب گردیده است، پرسېد برادر چه کار داشتید. من خودم را معرفي کردم و گفتم رئیس صاحب دولت آرزو دارند تا همین لحظه شما را ملاقات نمایند. او گفت امروز رخصتي است شما بروید و به رئیس صاحب دولت بگوئید که روز شنبه مشرف می‌شوم. اضطراب او وقتی بیشتر شد که من برایش گفتم: صدراعظم صاحب! چون به من امر داده شده است که شما را همین اکنون به نزد رئیس صاحب دولت ببرم بناءً من نمی توانم خلاف امر عمل نمایم زیرا که من یك فرد نظامي هستم. نمی‌دانم در آن لحظات او به چه می‌اندیشید، دقایقی به فکر فرو رفت، به ریش خویش دست کشید و به سر و پای خویش نظاره کرده و بالآخره گفت، برادر پس اجازه دهید تا ریش خود را بگیرم و دریشي بپوشم، من گفتم بسیار خوب، من همینجا منتظر شما هستم. خیال من در مورد اینکه او فرار کرده نمی تواند، راحت بود، زیرا که بصورت غیر محسوس منزل او را محاصره کرده بودم. بعد از چند دقیقه او که دریشي سرمه ئي رنگی پوشیده بود و تر و تازه معلوم می‌شد مرا صدا زد و به سواری موتر به طرف ارگ ریاست جمهوری حرکت کردیم، محمد هاشم میوندوال در طول راه پرسېد، قوماندان صاحب من بارها خواهش ملاقات با رئیس دولت را کرده بودم و همکاری بیدریغ خود را حین مسافرتم در خارج به ایشان اعلان نمودم، نمی‌دانم چرا نپذیرفتند و اکنون که روز پنجشنبه است، بدون اطلاع قبلی به این شکل مضحك مرا خواسته اند؟ من که جوابی برای گفتن نداشتم خاموش بودم.

موتر ما در مقابل کوتی باغچه ارگ توقف کرد. میوندوال گفت، رئیس صاحب دولت در گلخانه هستند شما چرا مرا به اینجا آورده اید؟ من چاره

نداشتم، برایش گفتم که شما بنابر امر رئیس دولت توقیف شده اید"

"زه د سردار داؤد د مخامخ امر په اساس د پنجشنبې په ورځ د ماپشین د دوو بجو په شا او خوا کي د محمد هاشم میوندوال کور ته ولاړم، وظیفه راکړی شوې وه چي هغه له ځان سره د جمهوری ریاست ارگ ته راورسوم. ما امنیتی غړي د ده دکور د وره خوا ته ځای په ځای کړل. دا کور د شهر نو د شهید څلور لاري جنوب ته پروت وو. د ده نفر خدمت ته مي ځان معرفي کړ او ورته ومي ویل چي څه غواړم. ده له څو شېبو ځنډ نه وروسته بلنه راکړه چي کور ته ننوځم. د ده په کور کي عجیب شانته چپتیا وه. زه ئې په یوه داسي وړوکي اطاق کي کښېنولم چي د اصل کور په اړخ کي پروت وو. څو شېبې وروسته محمدهاشم میوندوال پداسي حال کي راغی چي رېره ئې څو ورځنۍ شوې وه، سترگي ئې سرې او پړسېدلې او وضع ئې ډېره په زړه پوري نه وه. له وروسته راتلو ئې بخښنه وغوښتله. د ده له وضعي مي داسي احساس کړه چي مضطرب شوی، ویې پوښتل: وروره! له ما سره مو څه کار درلود؟ ما خپل ځان معرفي کړ او ومي ویل: د دولت ښاغلی رئیس غواړي چي همدا اوس له تاسو سره ملاقات ولري. هغه وویل: نن خو رخصتي ده، ته ولاړ شه او رئیس صاحب ته ووایه چي د شنبی په ورځ به په لیدني مشرف شم. خو کله چي ما ورته وویل: صدراعظم صاحب! ما ته امر شوی چي همدا اوس تاسو د دولت رئیس صاحب ته بوځم، زه یو نظامي فرد یم، له امر نه مخالفت نشم کولی. پدې سره د ده اضطراب لا زیات شو. نه پوهیږم هغه وخت ده څه فکر کاوو، څو شېبې په ژوري اندیښني کي ولاړ، په خپلي رېږي ئې لاس راوکاږو، ښکته پورته ئې ځانته وکتل او وئې ویل: نو وروره! اجازه راکړه چي خپله رېره وخریم او دریشي راواغوندم. ما ورته وویل: ډېر ښه، زه همدلته منتظر یم. لدې ناحیې ډاډه وم چي تښتېدلی نشي ځکه د ده کور مي له شا او خوا په پټه محاصره کړی وو. له څو دقیقو وروسته پداسي حال کي راغی چي سرمه ئې دریشي ئې اغوستی وه او خوښ تازه معلومېدو. ماته ئې غږ کړ، د موټر په سورلۍ د جمهوری ریاست د ارگ په لوري وخوځېدو. د لاري په اوږدو کي میوندوال رانه وپوښتل: قومندان

صاحب! ما څو څو ځله د دولت له رئیس سره د لیدني غوښتنه وکړه، خارج ته د سفر په دوران کي مي د ملګرتیا او مرستي اعلان وکړ، نه پوهیږم ولې ئې نه منلم او نن چي د پنجشنبی ورځ ده، دا څنګه له مخکنۍ اطلاع نه پرته ئې پدې مضحك ډول د ملاقات لپاره غوښتی یم؟! ما د ویلو لپاره څه نه درلودل، نو ځکه ساکت وم. زموږ موټر د ارګ د کوټه باغچه مخي ته ودرېدو. میوندوال وویل: د دولت رئیس صاحب خو د ګلخانې په ماڼۍ کي دی تاسو ولې دې ځای ته راوستم؟ ما "نبی عظیمي" بله چاره نه درلوده، هغه ته مي وویل: تاسو د دولت د رئیس په امر توقیف شوي یاست.

• کودتا نه د تجارانو، بډایانو، وکیلانو کار دی او نه هم د جنرالانو. کودتا هغه افسران ترسره کولی شي چي د مسلح قطعاتو قومنده ئې مخامخ په لاس کي وي، د ټولي او کندك د قومندانانو له موافقې او برخي اخیستو نه پرته هیڅوك کودتا نشي کولی. که تاسو د داؤد کودتا او بیا د ثور د اوومي کودتا وڅېړئ و به ګورئ چي په دواړو کي مهمه ونډه د وړو ضابطانو، برید منانو او تورنانو وه. د هاشم میوندوال په څنګ کي د نیول شویو افسرانو یو کس هم داسي نشو موندلی چي عملاً ئې کومه قطعه ترقومندې لاندې وه.

• ویل کېږي چي د کودتا په نامه نیول شوي کسان ټول پښتانه وو. لدې نه په څرګنده معلومېږي چي د کودتا ډرامه د پرچمیانو د هغي ډلي له خوا جوړه شوې وه چي له پښتنو سره د دښمني خپکۍ ورباندي سپره وه. له پرچمیانو نه پرته بل چا ته ګوته نشي نیول کېدی. همدا دوی وو چي له دین سره د دښمنۍ ترڅنګ د شدید ژبني تعصب او د پښتنو په نسبت د ژوري کرکي په خبیثی بیماری مبتلا وو.

• له تورنو کسانو نه دا پنځه کسان په اعدام محکوم شول: تورنجنرال خان محمد خان مرستیال، ډګروال سیدامیر، ډګروال ماما زرغون شاه، مولوي سیف الرحمن او عارف شینواری.

نور د بند په مختلفو مودو محکوم شول چي لدوی نه د جنت گل غروال، حنان ځائی، الله نظر کوچي، الله گل او حاجي مولی گل شتمني هم مصادره شوې.

دوهمه تصفیه

سردار داؤد او پرچمي ملګرو ئې د دوهمي تصفيې لپاره اسلامي نهضت غوره کړی وو. د سردار د کودتا په ماهيت او د کودتا د روسې حاميانو په موخو پوه کسان پدې ښه پوهېدل چي د هاشم ميوندوال د ملګرو له ځپلو نه وروسته به کودتاچيان د هېواد په اسلامي نهضت بريد کوي او د خپل اصلي او تر ټولو خطرناك هغه حريف د ځپلو لپاره به متې رابډوهی چي د دوی په خاطر ئې د کودتا لار غوره کړه. دوی د سياسي مبارزې په ډګر کي د اسلامي نهضت په وړاندي ماتې خوړلې وه، روسانو ته د دې ماتې پايلي خطرناکي بريښېدې، له وضعيت سره د مقابلې لپاره ئې خپلو بړيخو ته د کودتا امر وکړ،اوس هغه وخت رارسېدلی وو چي د دې خطر د ختمولو لپاره بايد ډېر ژر په دوهمي تصفيې لاس پوري کړي. موږ هره شېبه د همداسي يوه بريد انتظار کاوو. هر چا دا تپوس کاوو چي موږ به لدې حالت سره د مقابلې او د نهضت د ژغورلو لپاره کومه لار غوره کوو؟ د سکوت، سازش او د مجهول مستقبل لپاره د انتظار له سياست سره اکثر غړي مخالف وو، له مسئولينو نه ئې غوښتل چي د دوی سوالونو ته ځواب ووايي او د

دوی تشویشونه رفع کړي. زه او ډاکتر صاحب محمدعمر شهید لا د دهمزنګ په زندان کي وو، نورو مسئولینو ورونو د ګڼ شمېر غونډو، جلسو او بېلابیلو پربکړو نه وروسته، په تنظیمي برخو او د نوي تګلاري په اړه څه تصمیمونه نیولي وو چي تفصیلات ئې په هغي غونډي کي وڅېړل شوو چي له زندان نه د وتلو په لومړۍ شپه مو درلوده.

زموږ د حبس موده تکمیل شوه، له تنګ محبس نه ووتو، خو سردار او د ده پرچمي ملګرو له ټول هېواد نه لوی زندان جوړ کړی وو. ورونو ته مو ویلي وو چي له محبس نه د وتلو په وخت کي به له دوو دریو کسانو نه علاوه نه څوك زموږ له وتلو نه خبروي او نه به استقبال ته څوك راځي. ورونو داسي ترتیبات نیولي وو چي موږ به لومړی په کارته پروان کي د یوه ورور ځای ته ځو او بیا به ماښام له هغه ځایه جمال مېني ته د انجنیر صاحب کریم کور ته ځو. هلته د پنځه کسیزی شوری له غړو نه علاوه ځیني نور فعال ورونه هم رابلل شوي وو، د غونډي په پیل کي نصرتیار شهید، انجنیر حبیب الرحمن شهید ته مخ کړ او له هغه نه ئې وغوښتل چي د غونډي د پیل کولو لپاره څه ووایي، خو هغه دا کار په خپله د نصرتیار صاحب په غاړه واچاوو. د نصرتیارصاحب د تفصیلي خبرو مهمي برخي دا وي:

- تاسو ته ښه راغلاست وایو، په خوشي کېدو مو ټول خوشحاله شوي یو او همدي ته منتظر وو.
- موږ له یوه سخت امتحان سره مخامخ شوي یو، له الله ج نه توفیق غواړو چي پدي امتحان کي ناکام نه شو.
- د سردار داؤد کمونست ملګری به خامخا په موږ ګوزار کوي، د میوندوال نه وروسته زموږ وار دی.
- د دي حساسیمرحلي د غوښتنو په حکم مو له ګڼ شمېر داسي کسانو سره ولیدل چي د ملګرتیا طمع تري کېده، خو تاسو پوهېږي چي د خطر پداسیمرحلي کي ډېر کم کسان ملګرتیا ته چمتو کېږي. ځینو په پټو غونډو کي د ملګرتیا

وعدې وکړې، موږ هغوی ته څه وظایف وسپارل، په تنظیم کي د فعالي ونډې اخیستو لپاره مو مکرر وهڅول، نوی تنظیم مو جوړ کړ، خو هغوی نه په خپلو ژمنو عمل وکړ او نه کوم واړه عملي کار ته تیار شول. د یوه داسي کس نوم ئې واخیست چې وروسته په پېښور کي د یوه تنظیم مشر شو او وئی ویل: ده ته مو د یوې مرامنامې د لیکلو او د کوم بل اسلامي تحریك د مرامنامې د ترجمې خبره وکړه، هغه دا وظیفه په غاړه واخیسته خو تر اوسه چې له هغه وخت نه څو میاشتې تېرېږي دا کار ئې ونکړ، هغه د ۲۰ افغانیو په مقابل کي د شرعیاتو د پوهنځي د مجلې لپاره مقالې لیکلی شي خو زموږ لپاره د ترجمې له کار نه هم ډډه کوي. دې نتیجې ته ورسېدو چې لدې نه وروسته لدغو خلکو نه د مرستې او ملګرتیا طمع ونکړو او فقط په خپلو مخلصو ملګرو اکتفاء وکړو.

- موږ د کارونو د ښه تنظیم لپاره انجنیر صاحب حبیب الرحمن د مشر په حیث غوره کړې، متأسف یو چې ستاسو په غیاب کي مو دا کار کړی، موږ بله چاره نه درلوده. غواړو پدې پوه شو چې زموږ لدې پرېکړې سره موافق یاست که څنګه؟

- د داؤد کودتا ډېر خلك همداسي یوه اقدام ته هڅولي، مخصوصاً د فوځ د هغو افسرانو په لیکو کي چې اسلامي احساسات لري او پر هېواد باندي د روسانو د لاس پوڅو تسلط نه مني. هغوی هري خوا ته تماسونه نیسي، زموږ له ملګرو سره هم ډېرو کسانو خبري کړې او په ورته اقدام کي د برخي اخیستو اشاری ئې ورکړې. د داسي کسانو شمېر ډېر زیات دی، د فوځ اکثر افسران له کمونستانو نه کرکه لري. کمونستانو چې له بري نه وروسته د بدمعاشۍ کوم سلوك غوره کړی او په څرګند او ډېر وقیحانه طور د خلکو په دیني او مذهبي شعایرو تېری او استهزاء کوي، د فوځ غیرتی او باایمانه افسران دا وضعیت نشي زغملي.

- تاسو به د څه وخت لپاره کور ته ځئ، امید دی ژر بېرته کابل ته راشي او

د دغو ارتباطاتو تنظیول په غاړه واخلي.

ما د نصرتیار شهید د وینا په ځواب کي په څو لنډو جملو کي وویل:

- له کودتا نه وروسته د هېواد د وضعیت په هکله ستاسو له تحلیل سره کاملاً موافق یو، د داؤد کودتا په حقیقت کي د کمونستانو کودتا وه چي د روسانو په وینا او مرسته ترسره شوې، د کمونستانو لومړی مأموریت د هېواد د اسلامي نهضت ځپل دي، که موږ او ټول افغان ولس دا حقایق درك نکړواو له دې خطرناك وضعیت سره د مقابلې لپاره عاجل او مناسب اقدامات ونکړو، شاید له داسي عواقبو سره مخامخ شو چي چاره به ئې ممکنه نه وي، د مرکزي آسیا دردناك تاریخ زموږ مخي ته پروت دی.
- موږ ستاسو ټولي مخکنۍ پرېکړي تائیدوو.
- انجنیر حبیب الرحمن شهید ته مي مخ کړ او ورته ومي ویل: موږ ته ووایه څه وکړو، کور ته ولاړ شو که نه، د څومره وخت لپاره هلته پاتې کېدی شو؟

هغه په ځواب کي وویل: تاسو حتماً کور ته ولاړ شئ، خو هلته فقط یوه میاشت تېره کړي او بېرته کابل ته راستانه شئ، وضعیت حساس دی، دلته ستاسو شته والی ضروري دی. ما اطمئنان ورکړ او په همدې سره هغه غونډه پای ته ورسېده. دا باید ووایم چي د هغي تاریخي غونډې له ټولو غړو څخه نن فقط زه او انجنیر کریم د شهادت له افتخار څخه محروم پاتې شوي یو، نورو له الله سره په خپلو ژمنو صادقانه وفا وکړه او د الله په لار کي په شهادت ورسېدل. څه موده مخکي انجنیر صاحب تهران ته راغلی وو او هلته ئې ما ته وویل: په خپل ایمان وبرېږم چي د مبارزې ملګری مو ټول په شهادت ورسېدل او زه لا ژوندی یم.

ما ۲۸ ورځي له خپلي کورنۍ سره تېري کړې، که څه هم یو نیم کال وروسته د کورنۍ په لیدو موفق شوي وم، خو د ورونو د وینا مخالفت مي نشو کولی، د دوی له غوښتني سره سم بېرته کابل ته راوګرځېدم. له کورنۍ سره د هغو شپو

ورځو يوه قصه ما ته نه هيرېدونکې ده او گمان کوم چې د مجاهدينو لپاره به ئې اورېدل مفيد وي:

يوه ورځ پداسي حال کي چي د کورنۍ ټول غړي پلار، مور، ورونه، خوندي، ښځه او ماشومان مي او د تره ټوله کورنۍ ئې په يوې خوني کي راغونډ شوي وو، پلار مي راته مخ کړ او وئی ويل: تا دا څه کارونه شروع کړي، ستا ئې له حکومت سره څه، چي ملايان، پيران، شيخان او نور څه نه وايي، د حکومت مخالفت نه کوي، نه اسلام په خطر کي گڼي او نه وضع د اسلام په خلاف بولي، ته څه ته دا خبري کوې، سر له غره سره جنگوې، ولې ځان او ټوله کورنۍ تباه کوې، زموږ ئې له حکومت سره څه، يا لدې کارونو نه لاس واخله او يا دي کډه او ماشومان درسره واخله چي چېري دي خوښه وي هلته ولاړ شه... هر يوه له يوې بلي گوښې دا خبري تائيدولې او ما د ويلو لپاره هيڅ نه درلودل، داسي څه په نظر نه راتلو چي په ويلو سره ئې دوی قانع کړی شم، ساکت او حيران ناست وم او دا خبري مي اورېدلې. تصميم مي دا وو چي په هيڅ صورت کي به له مبارزې نه لاس نه اخلم، خدای ته مي سؤال وکړ چي صبر او استقامت راپه برخه کړي. زه گمان کوم چي د يوه مجاهد لپاره تر ټولو لويه او سخته آزموينه د کورنۍ مخالفت دی. عظيم الشأن قرآن د ابراهيم عليه السلام، نوح عليه السلام، لوط عليه السلام او يعقوب عليه السلام په لاربنودونکو قصو کي دغي ستري ابتلاء ته اشاره کړې. زما شهيد پلار پداسي حال کي چي زما له مبارزې سره موافق نه وو، خو زما په خاطر ئې بې شمېره کړاوونه وگالل، درې کلونه ئې د سردار په واکمنۍ کي او پاتې عمر ئې د تره کي او امين د حکومت په دوران کي د زندان په تورو خونو کي تېر کړ او په پای کي د جلاد امين د بې رحمه ملگرو په لاس په ډېر مظلوانه طور په شهادت ورسېدو، هغه ئې د کندز او امام صاحب ترمنځ لويه دښته کې، ژوندی او په داسي حال کي چي په لاس پښو کي ئې زولنې وې په موټر پسې وتاړو او په کشولو کشولو ئې شهيد کړ. له شهادت نه څو اونۍ مخکي ئې د يوه زنداني په لاس ما ته احوال لېږلی وو چي اوس درسره موافق يم او دعا درته کوم. ما ته لاتراوسه نه د ده قبر

معلوم دی او نه زما د دوو شهیدانو ورونو.

کابل ته له راستنېدو وروسته، شهید انجنیر حبیب الرحمن په لومړۍ لیدني کي د فوځ د ځینو مسلمانو افسرانو د تماسونو په هکله راته وویل چي دوی له وضعیت او پایلو ئې ډېر مشوش دي، غواړي څه وکړي، اکثرو د خپلو هغو خپلوانو له لاري له موږ سره تماسونه نیولي چي زموږ ملګری دي، دوی وايي چي په اردو کي د مسلمانو او با احساسه افسرانو شمېر ډېر زیات دی او کمونستان ډېر کم او د ګوتو په شمېر دي. وطن غوښتونکي افسران له کمونستانو نه کرکه لري، هغوی وطن پلورونکي ګڼي او د دوی له سلطې نه د هېواد ژغورنه غواړي. موږ پدې توافق وکړ چي دې کار ته جدي توجه وکړو.

متأسفانه پس له څو میاشتو، شهید انجنیر حبیب الرحمن له ځینو افسرانو سره ونیول شو، د ده د نیوني په وجه د کارونو چټك بهیر د لنډي مودې لپاره مختل شو، خو الحمدلله موږ پدې وتوانېدو چي هم له ده سره ډېر ژر ارتباطات قائم کړو او هم له هغو کسانو سره چي نه وو نیول شوي، د دوی او د ارتباطی کسانو نومونه ئې انجنیر صاحب د هغه خطونو په ترځ کي ماته راولېږل چي له زندان نه ئې په ډېر احتیاط او مهارت سره رالېږل. خطونه به د لاس پاکولو په نرم کاغذ لیکل شوي او د جامو په ګنډه، ګریوان یا لستوڼی کي به ګنډل شوي وو، لومړی به شفر ولېږل شو او د شفر له رسېدو نه د مطمئن کېدو نه وروسته به خطونه تبادله کېدل. موږ د انجنیر حبیب الرحمن د نیول کېدو په هکله جدي څېړنه وکړه، معلومه شوه چي د ده د فعالیتونو په هکله عبدالمقتدر نومي کس دولت ته جاسوسی کړې وه، د مقتدر د نامه له اورېدو سره مي هغه صحنه سترګو ته ودرېده چي نومړی مي د مرکزي لیلیی په یوه ګوښه کي له ډاکتر نجیب سره پداسي حال کي په خبرو بوخت ولید چي دواړو یوه بل ته خندل او داسي معلومېده چي دوی نه یوازې په خپلو کي اختلاف نلري بلکي شاید ملګری وي، لدې صحنې نه زما انتباه دا وه چي د مقتدر په هکله باید احتیاط وشي. نه پوهېږم

چي حبيب الرحمن شهيد څنګه په ده اعتماد کړی وو او له ځينو اسرارو ئې خبر کړی وو. دا کس د جهاد په وروستيو کلونو کي پېښور ته راغی خو موږ پدې خاطر هغه ته څه ونه ويل چي له جمعيت سره يوځای شوی وو.

ماته دا کار په ډېر سخت حالت کي په غاړه راولوېدو، هره شېبه د دې امکان وو چي د سردار پرچمي ملګری خپل بريد پيل کړي او په پراخو نيونو لاس پوري کړي. بايد د دوی له اقدام نه د مخه مو څه کړي وی. څو کارونه مي تر ټولو د مخه ضروري ګڼل:

- د اوسېدو څو سري او ډاډمن ځايونه
- له اعتمادي ورونړو سره سري ليدني، لدوی سره د وضعيت په هکله تفصيلي خبري، روحيه ئې معلومول، که پدې ظروفو کي له کار سره موافق وو، نو خاص وظايف ورکول، که په فوځ کي خپلوان لري يا مسلمان افسران پېژني د هغوی د ليدلو او کار ته د تيارولو وظيفه ورکول.
- د اردو له هغو افسرانو سره ليدني کتني چي د ورونړو له لوري معرفي کېږي، مقدماتې خبري ورسره شوې او د کار لپاره ئې چمتووالی ښودلی.

په کم وخت کي موږ ته ډېر مطمئن، فعال او د کار کسان په لاس راغلو. په دوی کي دوه کسان داسي وو چي يوازې دوی د يوه موفق عسکري اقدام لپاره کافی وو:

- جګتورن شيرعلي خان د زرهدارو د څلورمي فرقې رئيس ارکان چي د داؤد په کودتا کي ئې ډېره لويه ونډه وه او اوس په ډېر حساس موقعيت کي وو، دا فرقه د ده په واك کي وه. ده غوښتل خپله مخکنۍ غلطي جبران کړي، پدې ډېر ځورېدو چي په مخکنۍ کودتا کي ئې د داؤد په ګټه برخه اخيستی او نن د هېواد واګی د کمونستانو په لاس کي دي.
- ډګروال ضياءالدين د هوايي قواوو د su غونډ قوماندان، چي زړه ور،

دروند او بادرایته افسر او په خپلو سیالانو کي منلی شخصیت وو. د ده په هکله ما ته شیرعلي خان، کله چي د نوموړي له ملګرتیا نه مو خبر کړ، وویل: یوازې زه او دی د اقدام لپاره کافی وو، تاسو هسي د شمېر په زیاتولو پسې ګرځېدئ!!

په فوځ کي زمونږ د ملګرو شمېر او په قطعاتو کي د دوی موقعیت داسي وو چي نه یوازې د بریالي اقدام لپاره کافی وو بلکي د شهید شیرعلي خان په وینا له ضرورت نه زیات وو. متأسفانه د داسي کارونو په اړه هغه فراست او تجربه چي نن ئې لرو په هغه وخت کي مو نه درلوده، د ځینو ورونو د ټینګار په وجه مو د شمېر د زیاتولو هڅه کوله چي پدې سره د اسرارو د افشاء او د ضعیفو کسانو او حتی د جاسوسانو د نفوذ احتمالات تقویه کېدل. پدې جریان کي زمونږ یوه افسر ملګری، لومړی بریدمن صادق د جبل السراج اوسېدونکي، له خپلو دوو داسي وطندارو افسرانو سره تماس نیولی وو چي په ظاهر کي ئې له ده سره د ملګرتیا وعده کړې وه خو په همغه ورځ ئې د خپلو آمرانو له لاري دولت ته اطلاع ورکړې وه، له لوړو مقاماتو نه دوی ته هدایت ورکړی شوی وو چي د مزید معلومات ترلاسه کولو لپاره هم له ما سره د ملاقات غوښتنه وکړي او هم د مسئولینو په سطح په ګډه غونډه ټینګار وکړي. ما له دوی سره ولیدل، یو ئې جګتورن عزیزالرحمن د قوای مرکز افسر او بل ئې جګتورن خلیل د مهتاب قلعی د توپچی افسر وو. دولت په مونږ باندي خپل دوهم ګوزار او زمونږ په ډله کي د پراخو نیونو پیل په فوځ کي زمونږ د ملګرو تر پېژندلو پوري ځنډولی وو، دغو دوو جاسوسانو هغه څه په لاس ورکړو چي د نیونو د پیل لپاره ئې کافی ګڼل. د نیونو لړۍ پیل شوه، د ټولو پېژندل شوو کسانو د نیولو پرېکړه شوې وه، تقریباً پنځه سوه کسان په مرکز او ولایاتو کي ونیول شول، چي چا د ظاهرخان په وخت کي په کومي غونډې او مظاهرې کي یا خبري کړې وې، یا ئې شعار ورکړی وو، په کومي ورځپاڼی کي ئې له اسلام نه دفاع کړې وه او د کمونستانو په ضد ئې څه لیکلي وو، په جومات یا مدرسه او مکتب کي ئې پدې اړه څه ویلي وو او پرچمیانو پېژندلي وو، ټول په یوه وخت کي ونیول شول، د دوی په خپلوانو ئې هم رحم ونکړ. زما د نیولو لپاره

نیمه شپه د فرزې په ولسوالۍ کي د میر صفی الله پاچا کور ته راغلل. ما لدې نه یوه شپه د مخه خوب لیدلی وو چي د پاچا صاحب کور د کوماندو او پولیسانو له خوا محاصره شو، خو زه د کور شرقي لوري ته یوه ګڼ باغ ته واوښتم او له محاصرې نه ووتم، د همدې خوب په وجه مي دا شپه په بل ځای کي تېره کړه، سحر مي لمونځ په لومړی وخت کي وکړ او په تیاره کي د دې کور په لوري راوخوځېدم تر څو وګورم چي که له مرکز نه څوك راغلی وي او د وضعیت په هکله مي خبر کړي. چي کله د کور خوا ته راورسېدم نو د کور مخي ته د حوض په غاړه، تر ونو لاندې مي څه کسان ولیدل، ګمان مي وکړ چي دا به زموږ ملګري وي چي له کابل نه به راغلي وي، حال دا چي دوی د ولسوالۍ مربوط پرسونل وو او له کابل نه راغلې مسلح قطعې له ځان سره دلته راوستی وو، مسلح کسان کلا ته ننوتی او د کور په تلاشي لګیا وو، د دې کسانو له منځ نه د ولسوالۍ د امنیې قومندان راووت او پر ما ئې غږ وکړ چي دریش!! ما د ټوپك لټ وواهه او ورپسې مي تفنګچه راوایسته او ګولۍ مي پکي تېره کړه، د امنیې قومندان ځای په ځای ودرېدو او زه لکه څنګه چي مي په خوب کي لیدلی وو د هماغه باغ له دیوال نه واوښتم او د غره په لوري ولاړم.

د نیونو د پیل په شپه زه د شیرعلي خان په کور کي وم، هغه د استخباراتو بې دریشي کسانو مازدیګر له خپل کور نه بیولی وو، زه د ده له نیولو نه وروسته د ده کورته راغلم، له نفرخدمت نه مي د ده تپوس وکړ، راته وئی ویل چي له څو کسانو سره ووت، شاید راشي، زه هملته منتظر پاتې شوم، شپه مي تېره کړه، سحر له کور نه د وتلو په وخت کي متوجه شوم چي دا کور د استخباراتو له خوا تر څارني لاندې دی. نور بیا

د مات وزرو خیل کي

هغه شپه مي هېره نه ده

آ سره، تياره اوربده

ټول په ژور خوب وو ويده

هره خوا چوپه چوپتيا

هد ېرې شانته فضا

*****

د ژوندو دي هد يرې کي

نه خوځښت شو چا ليدلی

نه ئې ځورې شو اورېدلی

د مات ځلي په سر ناست کونگ

وازو سترگو سره وينې وو

خو ساکت او يخ وهلی

****

سپینکۍ فاختې وې غلې
برگ کارغان شور نه لوېدلي
وزر مات د عقابانو
جگ پرواز نه وو لوېدلي

*****

سیلۍ یخې د سړې شپې
که هیبت د دې تیارې شپې
د ویدو د خوځولو په خاطر چا
د پرتو د هڅولو په غرض چا
نه پوهېږم چا راویښ کړم؟
نه پوهېږم څنگه ویښ شوم؟

****

د ویدو د ویښولو
د پرتو د هڅولو
د کاروان د خوځولو
په دې هیله او خاطر مې
خپل وزرونه وڅنډل کلك
په وار وار مې په اوچت غږ
په هرچا او په هر لوري
دا نارې کړلې اوچتې:
که په منډه راویښ نشو خوبولو

که خوځښت ته تيار نشو يخ وهلو
ټول وزرونه کرخت کېږي
لندې پښې مو کنګل کېږي
ننګين مرګ را ته کمين کي
سور صياد را ته مرصاد کي

*****

باري ربه!
زما دا هيلې دي شېرازه
زما خوبونه دي رښتيا کړل
زما وزرونه دي پياوړي
زما غږونه دي رسا کړل

*****

چې په چا کي څه شيمه وه
په کوم زړه کي د الوت چې تلوسه وه
په وزر کي ئې چې توان د الوتو وو
چې ئې عزم له تيارو نه د وتو وو
زما په غږ شو رابيداره
خپل وزر به ئې څنډلو
د الوت لپاره څرك او ناقراره

*****

د تياره سباوون هغه شور او ځوږ

د الوت لپاره هغه تیاری

د یوه بل د هڅولو هغه هڅي

هله هله له هر لوري په جگ غږ

نه شور ځوږ د دې سحر د هېرېدو دئ

نه داستان د دې سفر د هېرېدو دئ

*****

زه او چت شو مه له ځمکي،

د سرلوړو خیل په ما پسې

څنګه نه پرته ټول او چت شوو په هوا کي

هر یو پوه چي اوږد سفر لرو په مخکي

جگو غرو نه اوښتل لرو په مخکي

خړي وربځي مو په لار کي

د رڼا په لوري تگ دئ له تور تم نه

د خپلواك او ډاډه ژوند او تودې هیلي

گران سفر دئ له ټاټوبي د ماتم نه

*****

ما ویل له دغو تورو غرونو آخوا

آ د سره شامار د ځالي،

جگي څوکي د مغرور غره

سر کوو بل لور ته اوړو

د سفر یاران هك پك شوو

لکه ځوك چي خپل وزر کي
نه د لوړ پرواز زور ګوري
نه سینه کي د اوږده سفر شور ګوري
خو نه کوز شول نه په شا شول
نه له خیل څخه جلا شول

*****

د ننګ غرونه ټول زموږ تر نظر لاندي
لوړي ځوکي ټولي زموږ تر وزر لاندي
ټولو غرونو نه تېر شوي
مزل پای ته نږدي شوی
سرمنزل راته له لري ځان ښودلو
زړونه شوق نه دربېدلو
رڼي اوښکي د شادۍ مو
په لېمو کي رغړېدلي

*****

ناڅاپي له یوې ګوښې نه
یوه بوډا ، ضعیف، طماع
په پریوتي غږ ناري کړې
د سفر سترو ملګرو!
نور وزر نشو وهلی
نور مزل نشو کولی

په یوې ساه خو اوږد مزل نشو وهلی
مگر نگورئ چي لاندي په دې خوړ کي
د مرغانو سیل کوز شوی
که له رنگه تور تور برېښي
خو زموږ له خېله برېښي
*****

اندېښنې ئې را پیدا کړې
دې بلني د ستړیا او کوزېدا
له ضعیف زړه خوتېدلې دې وینا
مخ مي واړاوو ملگرو ته چي پام کړئ
د سفر صبور ملگرو اوچت گام کړئ
نه دا ځای د کوزېدو دئ
نه دا خیل د ملگرتیا
نور نو یو وزر وهل دئ تر هدفه
نور نو یوه ساه اخستل دئ تر تم ځایه
****

د ضعیف په رفاقت کي
د طماع متابعت کي
یو په بل پسې داسي کوز شول
چي ئې نه کتل زما خوا ته،
نه ئې غوږ وو زما وینا ته

نه ئې پام وو د دې ډلې دود دستور ته
چې له خپل امام نه مخکې کوزېدل ئې
حرام کړي دي هر چاته

*****

له ناچارې ورځې زه هم
هلته کوز شوم
پریشانۍ او اندیښنې کې
د سپېره ډاګ یوې ګوښې کې

*****

کله زړه راته ویل چې دا خپل پرېږده
له درنې کرکې نفرت سره اعلان کړه
بې زارې د نیمې لارې له یارانو
یا پرواز کړه د الله په لور یوازې
یا په لټه د بل خپل شه
د ملګرو مصممو وفادارو

*****

زه لا نه وم فارغ شوی له دې فکره
چې ناڅاپه ډزې پیل شوې
له ښې لورې، له کیڼ لورې
له شماله، له جنوبه
له ختیزه، له لوېدیزه

له هغو لوریو هم

چي پناه ځای به مو ګڼلو

ځینې پربوتل په ځمکه

ځینو وخوړل سرونه

د چا ماتې دواړه پښې شوې

د چا مات شولو وزرونه

ځیني والوتل پښې ماتې، وزر مات

سرو مرمیو ئې بڼکي سوځولې،

د دښمن ناڅاپه ډزو وېرولي

زه هم والوتم ناچاره

د مات زړو ، مات وزرو په دې خېل کي

دا دئ ګورئ د هدف په لوري درومو

*****

په دې هیلي چي دا خېل به بیا جوړېږي

د وفا صفا یاران به بیا غونډېږي

تش ځایونه به ډکېږي

دا کاروان به روانېږي

هغه ټول به ئې په لیکو کي ودرېږي

چي پیاوړي ئې وزرونه

له شوق او میني ډك ئې تاوده زړونه

*****

بی رحمه ګاونډی

ګاونډ یه خو بې رحمه!
له میړاني او حیاء نه عاري خصمه!
د مظلوم ګاونډ په ضد دې
له ظالم سره لاس مل کړ
د خپل قصر له جګ بام دې
زما جونګړې کې اور بل کړ
د دې اور د لګولو اورلګیت دې
زما ناپوه ماشوم په جیب کې واچولو
د تالان لپاره راغلې
په پلمه د اور وژلو

*****

د دې مېنې په ویجاړو سردرو کې
سوځېدلي ئې کورونه
نسکور شوي دیوالونه

د یوه مات څلي په څنګ کي
د یوې وچي وني لاندي
وراني شوې خوني خوا کي
څو شیبې مي آرام پرېږده
لږ د غور فرصت راکړه
یا د کرکي د اظهار لږ مهلت راکړه
له هغو چي ملك ئې وران کړ
په خپل ولس کي ئې د وینو سیل روان کړ
زما د کلیو ورانولو په بها ئې
زما د ورونو د وژلو په قیمت ئې
د غلیم پوره ارمان کړ

*****

لږ مي پرېږده د ستومانه خلکو خوا کي
چي جګړو ځورولي،
فقر وېرې کړولي
ځوریدلي لږ د زړه خواله ته پرېږده
شړل شوي لږ خپل کور کاله ته پرېږده
له یوه بل نه ئې د درد پوښتو ته پرېږده
د زخمونو د علاج پوښتو ته پرېږده
پلار د زوی د پرهارو لیدو ته پرېږده

*****

هغه وران هیواد چي تل ئې په لمن کي
کله ګورو طوفانونه له ختیځه
کله تېزې سیلۍ راشي له لوېدیځه
کله سره سیلونه راشي له ښي لوري
کله واورو د مرګ چیغې له چپ لوري
ټول کورونه راویجاړ کړي
ټولې ځالې کړي راورانې
لږ موقع راکړه چي ووایو په جګ غږ
لږ خاموش شئ سرو اورونو
لږ آرام شئ طوفانونو
ترڅو جوړې ورانې ځالې
ترڅو جوړ کړو وران کورونه
ترڅو وشنډو له مخ نه تور ګردونه

*****

ما تاوده سلام ته پرېږده
د سر لوړې سروې پښو کي
چي ئې سر وي تل اوچت
مخ ئې تل د آسمان لور ته
چي ئې نشي طوفانونه لړزولی
نه سیلۍ ئې شي د ملا تیر کږولی
نه سیلاب ئې شي له ځایه خوځولی

*****

د پښنو ماتو وزر سوو په دې خپل کي
چي ئې ځالې طوفانونو ورانې کړې
سرو اورونو ئې منګولې وریتې کړې
نه د ونو په شاخونو کښېنستی شي
نه وهلی شي وزرونه
نه ګامونه اخیستی شي
پرېږده واورو فریادونه یو د بل
پرېږده پاك كړو سره وزرونه یو د بل
د دعا او اسوېلیو په څپو
اووم اسمان کي د عرش ور وټکوو
او په چیغو چیغو وغواړو له خدایه
دا تیاره شپه مو سبا کړې
د دښمن دا سرې لښکرې ټول په شا کړې
زموږ دا مېنه نور خوندي کړې
له سیلیو له طوفانه
د دې مېنې زیړی منی
ته تلپاتې پسرلی کړې
او سمسوره پسرلی ئې
ته ایمن کړې له خزانه

*****

زما ګیله له غلیم نشته

زه که ژاړم نو د دوست نادودې ژاړم
آ چې غوږ کې ورته وویل غلیم پټ:
که ښیرا زه ژوند دې خوښ وي زموږ خوا کې
که زموږ له غچ نه غواړې ځان پناه کې
د یاغیانو د باغیانو قطار پرېږده
د سرتېرو ، بې پرواوو قمار پرېږده
د غلیم په وینا بېل شو له دوستانو
په غوږو ئې کړه حلقه د غلامانو
دښمن خپل ټوپك د ده په اوږه کېښود
زموږ په لوري ئې خپل لاس په ماشه کېښود
دا دئ زموږ وزرونه پښې ئې کړې راماتې
وروستي نسل ته ئې تور تاریخ کړ پاتې

*****

د کتاب له متنه

په نړۍ واله سطحه هم په دريو جبهو کی شديد تنافس او رقابت روان وو، له يوې خوا د غرب او کمونيزم ترمنځ، له بلې خوا د کمونيزم او اسلام ترمنځ او په دريیمی جبهې کې د غرب او اسلام ترمنځ د سرې جگړې سنگرونه تاوده وو، کمونيزم د ځوانۍ مرحلې ته رسېدلی وو، د نړۍ په دوو سترو هېوادونو، شوروي اتحاد او چين باندې مسلط او د نړۍ ترټولو ستر نظامي ځواك ترې جوړ شوی وو، هجومي حالت ئې درلود، غرب په دفاعي حالت کې وو، ورځ په ورځ شاته روان وو، يو په بل پسې ئې د شوروي اتحاد په گټه خپلې اډې له لاسه ورکولې، د وسلو د خرڅلاو بازارونه، او د مصنوعاتو تجارتي مارکيټونه ئې کمونستي بلاك ته تخليه کول. کمونيزم نه يوازې په آسيا، شرقي اروپا او افريقا کې په ډېره چټکتيا مخکې روان وو او د غربي حريف سنگرونه ئې فتح کول، بلکې په لاتيني امريکا کې هم د غربي ځواك د مشرتابه د غوږ تر څنگ ئې د خطر زنگونه اوچت وو، ټوله شرقي اروپا، شمالي کوريا، ويتنام، کمبوديا، يمن، سوريه، عراق، مصر، سودان، کيوبا، چلې، او گڼ شمير د بري په حال کې سياسي احزاب، د وارسا پکت سره تړلې او له مسکو نه خړوبېدل، پېښې د کمونيزم په گټه او د غرب د مزيد کمزورتيا په لور رواني وې، غرب د پېښو له مهار ولو عاجز وو، په ويتنام کې د امريکا شرموونکې ماتې د غرب روحيه په کلکه ځپلې وه، او د کمونيزم د مقابلې او په دې مقابلې کې د بري طمع ئې ترې سلب کړې وه.. د اسلامي نړۍ په سترو سترو مهمو هېوادونو د کمونيزم سلطه او په مصر، سوريې او عراق کې د اسلامي ډلو ځپل، کمونيزم ته له اسلام سره په منازعې کې هم د برلاسۍ احساس ورښلی وو.

د افغانستان سياسي جريانات لدغه نړيوال بهير نه په کلکه متأثره کېدل، شاهي کورنۍ چې د بريتانيا له زواله وروسته ئې خپل حامي له لاسه ورکړی وو، د مسکو لوري ته مخه کړه،